80

LEWIS HENRY MORGAN

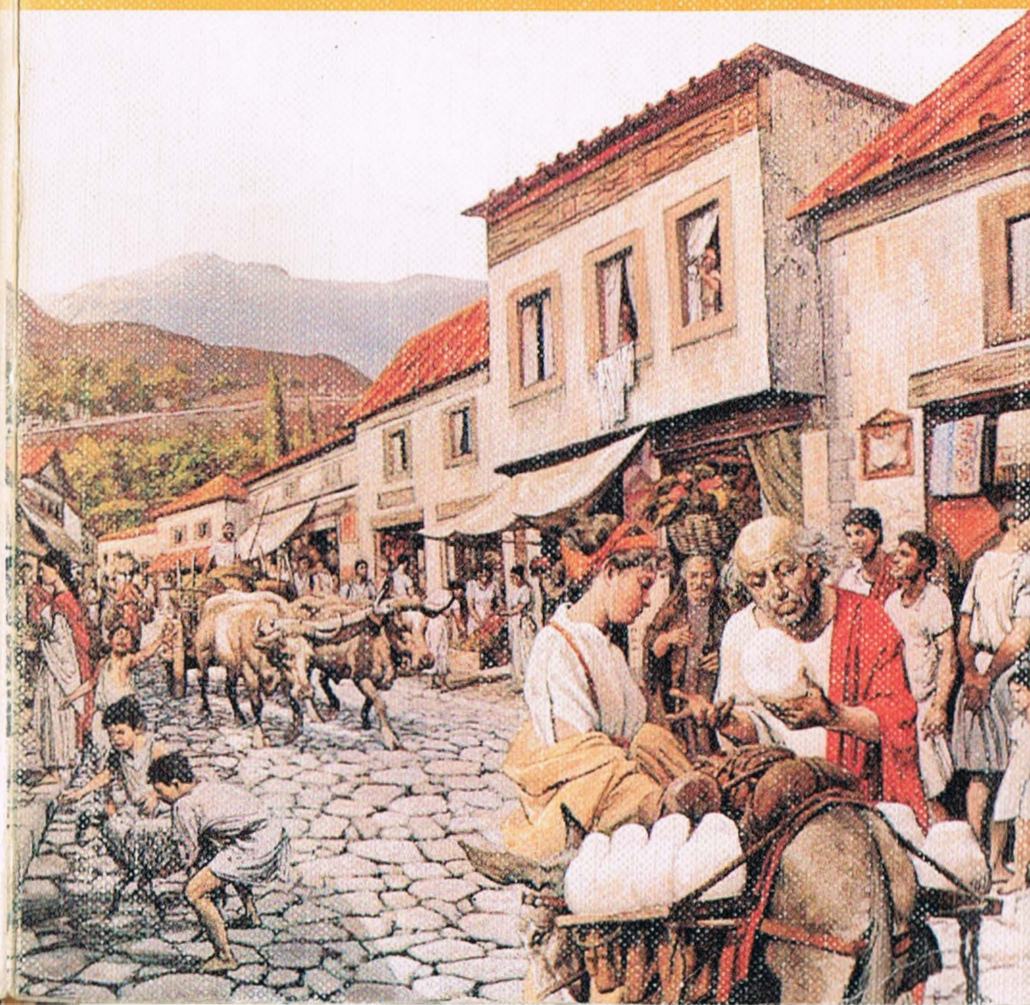
ESKİ TOPLUM II

payel

ESKİ TOPLUM II

Çeviren: Ünsal Oskay

LEWIS HENRY MORGAN

ESKİ TOPLUM II

payel

LEWIS HENRY MORGAN

ESKİ TOPLUM

II

PAYEL YAYINLARI : 80
Bilim Kitapları : 28

dizgi - baskı : Tuba Matbaası
■
kapak filmleri : Ebru Grafik
■
kapak baskısı : Çetin Ofset
■
cilt : Afa Mücellithanesi

LEWIS HENRY MORGAN

ESKİ TOPLUM

YA DA
İNSANLIĞIN BARBARLIK DÖNEMİNDEN GEÇEREK
YABANILLIKTAN UYGARLIĞA YÜKSELMESİ
ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

II

Giriş'leri yazan, açıklayıcı ve yorumlayıcı
notları koyan, yayıma hazırlayan:
ELEANOR BURKE LEACOCK

İngilizce aslından çeviren :
ÜNSAL OSKAY

payel

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Yapıtın özgün adı : Ancient Society

■

İngilizce ilk basım : 1877 (A.B.D.)

■

Türkçe birinci basım : Haziran 1987

İÇİNDEKİLER

XI. BÖLÜM

Romalılarda Soy

Soy Temeline Göre Örgütlenmiş İtalyan Kabileleri — Roma'nın Kuruluşu — Bir Askeri Demokrasi İçinde Örgütlenmiş Kabileler — Roma Soyları — Bir Soylu Üyenin Çiçero'daki Betimlenimi — Festus'taki — Varro'daki Betimlenimi — Erkek Soyçizgisinden İzlenen Soygelimi — Soy Üyesinin Hakları, Ayrıcalıkları ve Yükümlülükleri — Eski Latin Toplumunun Demokratik Kuruluşu — Soy Üyesi Kişilerin Sayısı 11

XII. BÖLÜM

Romalılarda Curia, Kabile ve Halk

Roma Soy Toplumu — Örgütlenmesinin Dört Aşaması — 1. Soylar — 2. Curia'nın On Soydan Oluşması — 3. Kabile'nin On Curia'dan oluşması — 4. Populus Romanus'un Üç Kabileden Oluşması — Sayısal Oranları — Nasıl Oluşturuldular — Soyların Roma'da Toplanması — Roma Senatosu — Görevleri — Halk Kurultayı — Yetkileri — Egemen Halk — Askeri Komutanlık (Rex) Makâmı — Yetkileri ve Görevleri — Roma'da Soy Kurumlarının Özde Demokratik Oluşları 41

XIII. BÖLÜM

Roma Siyasal Toplumunun Kurumlaşması

Siyasal Toplumu Oluşturan, Ortak Çıkarları Sağlamak Üzere Hukuken Örgütlenmiş ve Devlet Hayatına Katılabilen Halk Topluluğu — Plebler: Tam Özgür Olmayan, Patrici'lerle Evlenemeyen, Silah Ta-

şıyamayan, Seçme ve Seçilme Hakkı Olmayanlar — Client'ler (Yanaşmalar) : Tutsaklık, Göç, Sığınma Nedeniyle Yeni Geldikleri Soy'da Bağımlı Durumda Yaşayan. Daha Sonra, Cumhuriyet Döneminde Plebslere Karışarak Ortadan Kalkan Sınıf — Patricier'ler: Roma'nın İlk Toplumunda Soy'ların Üyesi Olan, Roma Kentini Kuranları Söylenen, Tam Özgür ve Büyük Toprak Sahibi Asiller, Roma'nın İlk Populus'u Vatandaşlık Haklarına Sahip Olan Sınıf, Sonradan Plebler de Bu Hakkı Kazanmıştır — Düzenin Sınırlılıkları — Servius Tullius'un Yasa Düzenlemeleri — Mülkiyetli Sınıfların Kurumlaşması — Yüzler'in (Centuria'ların) Kurumlaşması — Eşitsizliğe Dayalı Oyverme — Centuria Komiteleri (Askeri ve Mali Konulardaki Görüşmelerde Meclis Gibi İşgören Komiteler) — Yönetim, Seçim, Din ve askerlik İşleriyle İlgili Halk Meclisi olan Comitia Curiata'ların yerini alması — Sınıflar Soy'ların Yerini Alıyor — Nüfusun Vergilenebilecek Mal Varlığının Sayımı ve Kaydı — Plebler Vatandaş Yapılıyor — Kendini Savunabilen Mahalleler — Taşra Bucakları (Tribus Rusticae) Kurumu — (Roma Kentindeki) Kabilelerin Sayısı Dörde Çıkarılıyor — Kandaşlık Yerine Bir Yerde Sürekli Yaşamanın Esas Alınması — Yeni Siyasal Sistemin Karakteri — Soy Örgütlenmesinin Çökmesi ve Ortadan Kalkması. — Gerçekleştirdiği İşler 70

XIV. BÖLÜM

Soygelimin Kadın Soyçizgisi Yerine Erkek Soyçizgisinden İzlenmeye Başlaması

Bu Değişim Nasıl Gerçekleşmiş Olabilir — Malvarlığının Veraseti İtici Güç — Likyalılar Arasında Kadın Soyçizgisinden Soygelimi — Giritlilerde — Etrüsklerde — Kekrop'lar Zamanında Atina'da da Görülme Olasılığı — Locrian'ların Yüz Ailesi — Evlenmelerle İlgili Kanıtlar — Grek Kabileleri Arasında Turan Biçimi Kandaşlık Sistemi — Danaidae'ler Efsanesi 95

XV. BÖLÜM

İnsanlığın Diğer Kabilelerinde Soylar

İskoç Klanı — İrlanda Sept'i — Germen Kabileleri — Daha Eski Bir Soy'sal Sistemin İzleri — Güney Asyalı Kabilelerde Soylar — Uralli Kabilelerde — Çinlilerin Yüz Ailesi — İbrani Kabileleri — Soy ve Fratrilerden Oluştuğu Açıkça Görülüyor — Afrika Kabilelerinde

Soylar — Avustralya Kabilelerinde — Fijililer ve Rewa'lar Alt-Bölümleri — Soy'a Dayanan Örgütlenmenin Çok Geniş Yerlere Yayılmış Olması 112

III. KISIM

AİLE FİKRİNİN GELİŞMESİ

ÜÇÜNCÜ KISIM İÇİN GİRİŞ

(Eleanor Burke Leacock)

I. BÖLÜM

Eski Aile

Ailenin Beş Oluşum Biçimi — İlki, Kandaşlığa Dayanan Aile — Malaya Kandaşlık ve Hısımlık Sistemini Oluşturması — İkincisi, Punaluan Biçimi — Turan ve Ganowanian Sistemini Oluşturması — Üçüncüsü, Tekeşliliğe Dayanan Aile — Aryen, Sami ve Ural Sistemlerini Oluşturması — Syndyasmian ve Ataerkil Aileler Çakışıp Birleşiyor — Her İkisi de Bir Kandaşlık Sistemi Oluşturmakta Başarısız Kalıyor — Bu Sistemlerin Doğal Bir Gelişme Olmaları — İki Sonul Biçim — Biri Sınıflandırıcı, Diğeri Betimleyici — Bu Sistemlerin Genel İlkeleri — Varlıklarını Koruyor, Kalıcı Oluyorlar 155

II. BÖLÜM

Kan Yakınları Arasındaki Evlenmeye Dayanan Aile

Bu Ailenin Daha Önce de Var Olmuş Bulunması — Malaya Sistemi Kan Yakınlığının Bunu Kanıtlaması — Hawai Sisteminin Tipik Örnek Olması — İlişkilerin Beş Derecesi — Sistemin Ayrıntıları — Grup İçindeki Erkek ve Kız Kardeşler Arasında Evlenme — Sandviç Adalarında Toplumun İlk Durumu — Çinlilerde İlişkilerin Dokuz Derecesi — Hawai'deki ile Bunun İlkede Özdeş Olması — Platon'un İdeal Cumhuriyetinde İlişkilerin Beş Derecesi — Malaya Kandaşlık ve Hısımlık Sistemi Tablosu 176

III. BÖLÜM

Punaluan Aile Biçimi

Punaluan Ailenin Kandaşlık Ailesine Dayanarak Ortaya Çıkmış Olması — Geçiş Nasıl Oluştu — Hawai'deki Punalua Adeti — Eski Dö-

nemlerde Daha Geniş Alanlarda Görülmüş Olma Olasılığı — Soyların, Belki de, Punaluan Alleden Çıkmış olması — Turan Kandaşlık Sistemi — Bunun Punaluan Allece Yaratılmış Olması — Sistemin Biçimlendiği Sırada, Bu Allenin Gerçekten Var Olduğunu Kanıtlaması — Sistemin Ayrıntıları — Kökenindeki İlişkilerin Açıklanması — Turan ve Ganowanlan Kandaşlık ve Hısımlık Sistemleri Tablosu 214

IV. BOLÜM

Syndyasmlan ve Ataerkil Alleler

Syndyasmlan Alle — Nasıl Oluştu — Özellikleri — Soy Örgütlenmesinin Bu Alle Tipi Üzerindeki Etkileri — Daha Sonraki Gelişmeyi Buna Eş Tutma Olasılığı — Eski Toplumun En Üst Örneklerinin Bulunduğu Yerlerde İncelenmesi Gerektiği — Ataerkil Al'e — Babasal Erk Başlıca Karakteristiktir — Çokeşlilik İkinci Derecede — Roma Allesi Benzer Özelliklere Sahip — Önceki Allelerde Babasal Erk (paternal power) Yoktu 263

V. BÖLÜM

TEKEŞLİ AİLE

Bu Allenin Diğerlerine Göre Daha Yakın Zamanların Alle Biçimi Oluşu — Geçiş Allesi — Eski Germenlerde Alle — Homeros Çağı Greklerinde Alle — Uygarlık Çağı Greklerinde Alle — Kadınların Toplumsal Yaşamdan Uzaklaştırılması — Tekeşli Allenin Koşullarına Erkekler Saygı Göstermiyor — Roma Allesi — Kadınlar Erkeklerin Egemenliği Altına Giriyor — Aryen Kandaşlık Sistemi — Tekeşlilik Önünde Gerilemesi — Bir Önceki Sistem Belki de Turan Biçimi Sistemdi — Turan Biçimi Sistemden Aryen Biçime Geçiş — Roma ve Arap Biçimi Kandaşlık Sistemleri — Öncekinin Ayrıntıları — Bugünkü Tekeşli Alle — Roma ve Arap Sistemlerinin Tablosu 280

VI. BÖLÜM

Alleyle İlgili Kurumların Oluşum Sırası

Bu sıralanmanın Varsayımsal Oluşu — Bu Kurumların Oluşum Sıralarıyla İlişkileri — Belirtilen Sırada Oluşmuş Bulunmalarının Kanıtları — Geçersizleşme Varsayımının İncelenmesi — İnsanlığın Uzun Bir Geçmişten Gelmekte Oluşu 325

IV. KISIM

MÜLKİYET FİKRİNİN GELİŞMESİ

DÖRDÜNCÜ KISIM İÇİN GİRİŞ
(Eleanor Burke Leacock)

I. BÖLÜM

Verasetin Üç Kuralı

Yabanılık Döneminde Mülkiyet — Gelişme Hızının Düşüklüğü — Verasete İlişkin İlk Kural — Mülkiyet Konusu Nesneler Soy Üyeleri Arasında Paylaşılıyor — Barbarlığın Aşağı Döneminde Mülkiyet — Verasete İlişkin Kuralın İlk Oluşum Çekirdeği — Baba Tarafından Akraba Olanlar Arasında Paylaşma — İnsanın Gelişen Karakteri — Barbarlığın Orta Döneminde Mülkiyet — Veraset Kuralı Yeterince Bilinmiyor — Baba Tarafından Akrabaların Dışına Çıkmayan Verasetin Olasılığı 371

II. BÖLÜM

Verasetin Üç Kuralı — Devam

Barbarlığın Üst Döneminde Mülkiyet — Kölelik — Grek Kabilelerinde Topraktan Yararlanma Hakkı — Dönemin Kültürü — Parlaklığı — Verasete İlişkin Üçüncü Kural — Yalnızca Çocukların Varis Olabilmesi Esasının Ortaya Çıkışı — İbrani Kabileleri — Veraset Kuralı — Tselohad'ın Kızları — Mülkiyet Fratride, Belki de Soylarda Kalıyor — Eski Durumuna Dönmesi — Atina'da Veraset — Yalnızca Çocuklar Varis Olabiliyor — Eski Durumuna Dönmesi — Mülkiyet Soy'da Kalıyor — Kadın Varisler — Vasiyetler — Roma'da Veraset — Eski Durumuna Dönmesi — Mülkiyet Soyda Kalıyor — Aristokrasinin Ortaya Çıkışı — İnsan Soyunun Mülkiyet Konusundaki Geçmişi — İnsanlığın Kökeninin Birliği 388

Yardımcı Sözlük 409

XI. BÖLÜM

ROMALILARDA SOY

Latinler ve aynı kökenden gelen Sabellius'çular, Oscus'lar ve Umbria'lılar, belki de hep birlikte tek bir halk olarak İtalyan yarımadasına girdiklerinde evcil hayvan yetiştirmeyi, tahıl ve çeşitli diğer tarımsal bitkileri ekip dikmeyi biliyorlardı.[1] Bunlar, en azından Barbarlığın Orta Dö-

---

1) «Günümüzde birbirinden ayrılmış olan İndo-Germen ulusların aynı dili konuştukları ve tek bir topluluk oluşturdukları dönemde, bu uluslar belirli bir kültür düzeyine erişmişlerdi ve bu düzeye uygun bir sözcük hazineleri bulunuyordu. Bu sözcük hazinesini çeşitli uluslar da beraberlerinde getirmişler; geleneksel kullanımıyle alıp kendilerinin saydıkları bu sözcükleri... kendi dillerini geliştirirken bir temel olarak kullanmışlardır. ...Bu yolla, evcil hayvanların hiç değişmeyen isimleri sayesinde kırsal yaşayışın gelişmelerini gösteren kanıtlar bulabilmekteyiz: Sanskritçe'deki 'gaus' Latince'de 'bos', Grekçe'de 'bous'; Sanskritçe'deki 'avis' Latince'de 'ovis', Grekçe'de 'ois'; Sanskrit'çedeki 'acvas', Latince'de 'equus', Grekçe'de hippos'; Sanskritçedeki 'hansas' Latince'de 'anser' Yunancada 'chen' olmuştur. Diğer yandan bu dönemde tarımın varlığını gösteren belirli hiçbir kanıt henüz bulunmamıştır. Konuşulan dil, tarımın gelişmediği görüşünü desteklemektedir.» — Mommsen, «History of Rome», Dickson çevirisi, Scribner ed., 1871, I, 37. Bir notta Mommaen arpa, buğday ve sert buğdayın yabanilerinin Fırat nehr'nin doğu kıyılarında ve Anah'ın kuzeybatısında yetişmekte olduğunu ve bunların bu durumda bulunduğunu belirtmiş, «arpa ve buğdayın yabanilerinin Mezopotamya'

nemine kadar yükselmiş bulunuyorlardı; tarihsel olarak ilk fark edildiklerindeyse Barbarlığın Üst Dönemine erişip, uygarlığın eşiğine yaklaşmışlardı.

Romulus'un zamanından önce geleneklerle yaşatılan Latin kabilelerinin tarihini, gelenek dönemindeki geçmişlerinin çok büyük bir kısmını nispeten gelişkin edebiyat kültürleri ve yazınsal efsaneleri sayesinde koruyabilmiş olan Grek'lere oranla, çok daha noksan bilebilmekteyiz. Geçmişteki yaşayışlarıyla ilgili olarak bilgi edinebildiğimiz gelenekler ise, daha önceleri Alban tepelerindeki günleriyle, Roma'nın doğusuna düşen uzaklardaki Appenin Sıradağlarındaki dönemlerden daha gerilere inmemektedir. Yaşam sanatlarında bu denli ilerlemiş kabilelerin hangi ülkeden gelmiş olduklarını tümden unutmaları için İtalya'da çok uzun bir dönemden beri yaşıyor olmaları gerekir. Romulus'un[2] zamanında, bölünmeler yoluyla otuz ka-

---

da yetiştiği Babil'li tarihçi Berasus tarafından da söylenmiştir» demiştir.

F'ck, aynı konuya şöyle değinmekte: «İlkel toplumsal yaşamın temelini, kırsal doğal yaşam (pasturage) oluşturmakta ise de, bu dönemde tarımın henüz tam bir emekleme devresinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde insanlar, birkaç çeşit tahıl b'lmekteydi. Fakat bunlar süt ve et sağlamak amacıyla rastlantısal olarak çok önemsiz miktarlarda ekiliyordu. Halkın maddi varlığı hiç de tarıma dayanmıyordu. Bu durum ilkel dönemde tarıma ilişkin sözcükler'n çok az sayıda olmasından da açıkça anlaşılmaktadır. Bu sözcük'er, 'yava', yani yabani meyva; 'varka', yani saban ya da pulluk; 'rava' orak; 'pio, pinsere' sözcükleri, fırında pişirmek; ve 'mak' fiili, tahılın un edilmesi ya da kırılarak inceltilmesi g'bi sözcüklerdir. — Fick, **Primitive Unity of Indo European Languages,»** Gottingen, 1873, s, 280. Ayrıca **«Chips From a German Workshop,»** II, 42.

Greko-İtalik halkın tarımcılığı öğrenmesine ilişkin olarak, bk: Mcmmsen, I, s. 47, ve devamı.

2) Romulus sözcüğünün ve ardıllarının isimlerinin kullanılması, eski Roma geleneklerinin benimsenmesini gerektirmez. Bu isimler, o sıralar ortaya çıkan ve bizim için önemli konular olan büyük toplumsal hareketleri ifade etmektedir.

bileye ayrılmış, fakat ortak savunma amacıyla hâlâ gevşek dokulu bir konfederasyon çatısı altında birlikte yaşamaya devam eden bir topluluk oluşturuyorlardı. Bunlar, birbirine sınır oluşturan topraklarda yaşıyorlardı. Sabellius'cular, Oscus'lar ve Umbria'lılar, aynı koşullar altında yaşıyorlardı. Her birindeki kabilelerin arasında benzer ilişkiler vardı. Ve bekleneceği gibi, yerleştikleri topraklar bakımından birbirlerine yakın olan kabilelerin bu tercihleri aynı lehçe ile konuşmakta olmalarına dayanıyordu. Kuzey komşuları olan Etrüsk'ler de içinde olmak üzere, hepsi, Grek kabilelerindekilere benzeyen kurumları olan ve soy örgütlenmesine dayanan topluluklar halinde yaşıyorlardı. İşte, önceki dönemlerdeki belirsiz geçmişlerinin karanlık perdesi ardından ilk kez ortaya çıkıp da tarihin ışığıyla aydınlandıklarında genel durumları böyleydi.

Roma tarihinde, Roma'nın kuruluşundan (yaklaşık, M.Ö. 753) önceki bu geniş ve sayısız olaylarla dolu yarımadanın tarihine ait ayrıntılı bilgiler çok azdır. O sıralar İtalyan kabileleri sayısız denecek kadar çok ve kalabalık nüfusluydular. Kesinkes tarıma dayalı bir yaşam sürdürüyorlar, küçük ve büyükbaş evcil hayvan sürüleri besliyorlar ve yaşam sanatında büyük bir ilerleme göstermiş bulunuyorlardı. Diğer yandan, tekeşli aile biçimine de erişmişlerdi. Romalıları tarih sahnesinde ilk gördüğümüz gündeki durumları bize bütün bu bilgileri vermektedir. Fakat, alt düzeylerden daha üst bir düzeye nasıl eriştiklerine ait ayrıntılı bilgilerden yoksun bulunuyoruz. Gelişmelerinin en ileri evresi kabileler konfederasyonu olduğundan, devlet fikrinin gelişmesi alanında geri bir durumdaydılar. Otuz kabile, konfederasyon çatısı altında birleşmiş bulunuyordu. Ama, bu, karşılıklı bir savunma yardımlaşması birliğinden ibaretti ve kabileler arasında bir ulus oluşturma eğilimi geliştirmeye yetecek türden bir yakınlık ya da içli-dışlılık yoktu.

Etrüsk kabileleri aralarında bir konfederasyon kurmuşlardı; bu durumun Sabellius'çular, Oscus'lar ve Umb-

ria'lılar için de böyle olduğu anlaşılmaktadır. Latin kabilelerinin etrafı surlarla çevrili birçok kasabaları ve kırsal bölgelerin geçitlerini tutan hisarları vardı; ancak, hayvanlarını otlatmak ve çeşitli tarım etkinliklerini yürütmek için kırsal alanlara dağılmış bulunuyorlardı. Nüfusun belirli yerlerde toplanması ve toplumsal bir kaynaşma, Roma'nın kurulmasıyla sonuçlanan ve Romulus'a atfedilen büyük toplumsal harekete kadar hiçbir yerde başlamamış, önemli bir düzeye ulaşmamıştı. Gevşek bir doku içinde aralarında birleşen Lâtin kabileleri yeni kentin güç aldığı temel öğeleri (materyalleri) sağlamışlardır.

Bu kabilelerin Alban Reislerinin üstünlük kurdukları günlerden Servius Tullius'un zamanına dek yaptıkları ve başlarından geçenler birçok efsanelere, masallara, halk hikâyelerine konu olmuştur. Ama kurumlarda ve toplumsal göreneklerde yer alan bazı olgular, bu olguların önceki durumlarını gözler önüne seren tarihsel döneme de aktarılmış bulunuyor. Masallarda, efsanelerde, geleneklerde yer alan bu geçmişin eski olguları, olmuş olayları özetleyen tarihten bile önemli bir kaynaktır.

Tarih döneminin başlangıcında var olan Lâtinlerin kurduğu toplumsal kurumlar arasında soylar, *curia*'lar ve kabileler yer almaktadır. Romulus ve ardıllarının üzerinde Roma iktidarını oluşturup kurdukları temeli bu kurumlar sağlamıştır. Yeni yönetim (devlet) nereden bakılırsa bakılsın, doğal bir gelişmenin ürünü olmayıp, yapısal dizgenin üst düzey üyelerinin bazı yasa düzenlemeleri ile değiştirilmesinden oluşturulmuştur. Örgütlenmenin temelini oluşturan soy'lar ise doğal gelişmelerinin ürünüydüler ve ister ortak bir soydan gelmiş olmaya, isterse ana tarafındaki soyçizgisindeki yakınlık ilişkilerine dayanmış olsunlar, bu özellikleri değişmiyordu. Yani, Lâtin soyları (gentes) aynı soygelimine dayanıyorlardı; Sabine'ler ve diğer soylar —Etrüskler bunun dışındadır— Kanbağına göre kurulmuşlardı. Romulus'un ardıllarından dördüncüsü olan Tarquinius Priscus'un zamanında örgütlenmede sayısal

bir sıralanmaya gidilmişti; yani, her *curia*'da on soy, her kabilede on *curia* bulunuyordu; ve Romalılar topluluğu üç kabileden oluşmuştu; böylece, baba soyuna dayanan tek bir toplum (gentile society) içinde toplam üç yüz soy topluluğu bir araya getirilmiş ve aralarında bir bütünlük sağlanmış bulunuyordu.

Romulus, soylardan oluşan ve ayrı ayrı yerlerde yerleşmiş topluluklar şeklinde yaşayan bir kabileler konfederasyonunun, ne bir amaç birliği kurmakta, ne de bu küçük ve bağımsız toplulukların dışında bir toplum kurmakta yeterli olamıyacaklarını görebilecek kadar bilgiliydi.

Parçalanma eğilimi, federal kuruluş ilkesinin getireceği yararları etkisiz kılacak nitelikteydi. Merkeziyetçilik ve kaynaşma, Romulus ve çağdaşı olan akıllı kimselerin bu konuda bulabildikleri çare oluyordu. Bu bulunan çare, o dönem için parlak bir hareketti; fakat Romulus'un döneminden başlayıp Servius Tullius'un yönetimi altında siyasal toplumun kurumlaştırıldığı güne kadarki gelişmeleri açısından düşünülecek olursa çok daha önemli denebilecek bir önlem olmuştur. Atina'lı kabilelerin yolunu izleyerek tek bir şehirde toplanmakla, beş kuşaklık bir süre içinde soy örgütlenmesine dayalı bir yönetim yerine, siyasal toplum örgütlenmesine dayanan bir yönetime tam olarak ulaşmışlardır.

Okuyucuya bazı genel nitelikteki olguları anımsatmakta yarar vardır. Romulus, Palatine tepesi yörelerinde yaşayan yüz kadar Latin soyunu birleştirerek, bunlardan bir kabile topluluğu olan Ramne'leri kurmuştur. Mutlu bir şans eseri olarak, koşullar elverişli gitmiş, bu yeni topluluğa birçok Sabine soyu katılmış, sayıları kısa zamanda yüz soyu bulan bu halktan ikinci kabile olan Titie'ler kabilesi kurulmuş; ve Tarquinius Priscus zamanında yöredeki Etrüsk'ler de dahil olmak üzere, çeşitli soylardan kurulu yüz soyluk üçüncü kabile olan Lucerco kabilesi ortaya çıkmıştır. Böylece, yüz yıllık bir süre içinde, üç yüz soyluk bir topluluk Roma'ya yerleşmiş ve artık Roma Senatosu denilen

reisler kurulunun, *comitia curiata* denen halk meclisinin, ve *rex* denen komutanın yönetimi altında örgütlenmelerini tamamlamışlardır. Bu örgütlenmelerin tamamlanmalarında, İtalya yarımadasında askeri bir üstünlük kazanmak gibi belirli ve tek bir amaca sahip olmalarının da etkisi olmuştur.

Romulus'un kurduğu düzende ve daha sonraları Servius Tullius'un düzenlemelerinde, yönetimin başat eğilimi askeri nitelikte olduğu için, yönetim aslında bir askeri demokrasiydi. Fakat burada şu da belirtilmelidir ki, yeni ve uzlaşmaz bir öğe olan Roma senatosu bu dönemde toplumsal sistemin merkezinde yer alıyor; *Patrici*'ler denen kimseleri temsil ediyordu. Böylece, bir anda, ortaya ayrıcalıklı bir sınıf çıkıyor; daha önce soy sisteminde yer almışken, bu kez siyasal toplumda da yer alıyor; sonunda, soy'lardan gelen demokratik ilkeleri de bir anda yıkıp atıyordu. Yarattığı *patrician*'ler sınıfı ile birlikte, Senato, Roma toplumunun kurumlarını ve yazgısını değiştirmiş; (Romalıları —ç.) geçmişlerinden devraldıkları (demokratik —ç.) temellerin doğal olarak ulaştıracağı Atinalılarınkine benzer bir gelecekten yoksun kılmıştır.

Ana özellikleri bakımından bu yeni örgütlenme askeri amaçlar için gerçekten çok akıllıca yapılmış bir düzenlemeydi. Çok geçmeden, bu yeni düzenlemelerle Romalılar diğer İtalyan kabilelerini aşıp, tüm yarımada üzerinde egemenlik kurmuşlardır.

Lâtin ve diğer İtalyan kabilelerindeki soy örgütlenmesi konusu Niebuhr, Hermann, Mommsen, Long ve diğerlerince incelenmiş; fakat bunların yazdıkları eserler İtalyan soylarının (gens) yapılarını ve temel ilkelerini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bunun nedeni, sorunun bazı bölümlerinin karanlık ve karışık bir görünüm taşıması ve Lâtin yazarlarında ayrıntılara inen bilgilerin bulunmayışıdır. Bir başka nedeni ise, adları verilen ilk yazarlardan bazılarının, aile ile soy arasındaki ilişkiye ait yanlış bir anlayışa sahip bulunmaları olmuştur. Bu yazarlar, soy'da her

ailenin bir kısmı yer aldığı halde, ailelerin bütününün yer aldığını sanmışlardır. Bu ise, toplumsal örgütlenmede ve toplumsal sistemde soyun değil de ailenin birim olduğuna inanmalarına yol açmıştır. Sorunu incelemekte, bu yazarların vardıkları noktayı aşmak güç gibi görünebilir; fakat soy topluluğunun eskil yapısından elde ettiğimiz bilgiler soyun bugün hâlâ açıklığa kavuşmamış özelliklerini aydınlatmamızda yararlı olabilecek durumdadır.

İtalyan kabileleri arasında soy örgütlenmesinin yaygın oluşuna değinen Niebuhr şöyle demektedir: «Atina soylarının karakterlerine bakarak Roma soyları hakkında yargılara varılamıyacağını ileri süren kimselerin, bütün bir eski dünyada egemen konumdaki bir kurumun nasıl olup da İtalya'da ayrı, Grek ülkesinde ayrı karakterde olabildiğini açıklamaları gerekir... Gerek Atinalılar, gerek Gephyraean'lar ya da Salamin'ler; Roma da ise, Romalılar ve Tusculan'lar gibi bütün yurttaş toplulukları hep böyle bölünmüşlerdir.[3]

Romalılarda soy örgütlenmesinin varlığından sonra, sıra, soy örgütlenmesinin doğasını, soy'daki hakları, ayrıcalıkları ve yükümlülükleri; bir toplumsal sistemin üyeleri olan soylar arasındaki ilişkileri incelemeye gelmiş bulunuyor. Bunu bitirdikten sonra da, soyların *curia*'larla, kabilelerle, ve bir kısmını kendilerinin olşturdukları halkın geri kalan kısmı ile ilgileneceğiz. Bunları, bundan sonraki bölümde ele alacağız.

Bulunabilecek bütün kaynaklardaki bilgiler bir araya getirildikten sonra, bu bilgilerin birçok yönlerden yetersiz kaldığı; soyun işlev ve özelliklerine ilişkin birçok sorunun bu nedenle, ancak çıkarsamalarla değerlendirilebileceği görülecektir. Soyların yetki ve iktidarları, Romalılar arasında tarihsel gelişme tam olarak tamamlanmadan önce, yeni siyasal kuruluşlara aktarılmış bulunuyordu. Bu nedenle de, zaten devri geçmiş bir toplumsal sisteme dayan-

3) «History of Rome,» 1. c., I. 241, 245.

mak, bunu temel almak gibi bir zorunluluk Romalılar için pratikte söz konusu bile değildi. Bizim tarih dönemimizin, ikinci yüzyılının başlarında *Institutes* adlı eserini yazan Gaius bütün bir *jus gentilicium*'un devrinin kapandığını, bu nedenle, konu üzerinde durmanın yersiz olacağını söylemiştir.[4] Fakat Roma'nın kuruluşu sırasında da, kuruluşundan sonraki birkaç yüzyıl boyunca da soy örgütlenmesi canlılığını sürdürebilmiştir.

Soy'un özellikleri üzerinde durmadan önce, soy ve soy üyesini Romalıların nasıl tanımladıklarını, soygeliminde nasıl bir yol izlediklerini ele almak gerekmektedir. Çiçero' nun *Topics* adlı eserinde bir soy üyesi (gentilis) şöyle tanımlanmaktadır: «Aralarında aynı ismi taşıyan kimselerden olan kişilerdir.» Bu yeterli değildir. Bir kere, özgür ana-babalardan doğmuş olduklarını belirtelim. Bu da yeterli değildir. Ki, içlerinden hiçbirinin ataları köle olmamış olsa bile, yeterli değildir. Daha başka özellikler de gerekiyor. Hiçbirinin hiçbir zaman soy'dan çıkarılmamış olması da gerekmektedir. Bunlar belki de yetecektir. Çünkü, Pontiff'li Scaevola'nın bu tanıma katmak isteyeceği bir şeyler olup olmadığını bilemiyorum.[5] Festus böyle bir noktaya değiniyor: «Bir soy üyesi, aynı kökten gelen ve aynı ismi taşıyan kimse olarak tanımlanmaktadır.»[6] Varro'da şöyle yazıyor. «Aemilius olan bir adamın çocuğu Aemilii sayılır ve soy üyesi olur; Aemilius teriminden de soy topluluğu anlaşılır.»[7]

Çiçero soy'u tanımlamaya girişmemiştir. Daha çok, soy'la ilişkinin olup olmadığını sınayacak belirli ölçüler koymaya çalışmıştır. Bu tanımların hiçbiri soy'un içeriklerinin neler olduğunu; yani, bir farazi ilk-atadan gelen

---

4) «Inst.,» III, 17.

5) «Cicero, Topica 6.»

6) Smith'in «Dic. Gk. and Rom. Antiq.» de Soy maddesindeki alıntılarıyla.

7) Varro, «De Lingua Latina,» lib. VIII, cap. 4.

kimselerin hepsinin mi, bir kısmının mı, şu ya da bu kısmının mı soy'un adını taşıyabileceğini göstermemektedir. Soygelimi erkek tarafının soyçizgisinden izlendiğinde, erkek soygeliminden kimseler soyun üyesi sayılacaklar; buna karşılık soygeliminin kadın tarafının soyçizgisinden izlenmesi halinde, yalnızca kadın tarafındaki soygeliminin gösterdiği kimseler soy üyesi olabileceklerdir. Kadın tarafının, ya da erkek tarafının soyçizgisindeki soygelimi diye bir kısıtlama yoksa erkek ve kadın soygeliminden olan herkes soy'un üyesi sayılacaktır. Elimizdeki tanımlamalara bakılacak olursa, erkek soygelimi esasının yaygın olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Soy üyelerinin yalnızca erkek soygeliminden gelen kimseler olduğunu gösteren başka kaynaklar da bulunmaktadır. Romalılardaki soyağacı ilkeleri (genealogies) bu durumu açıkça kanıtlamaktadır. Çiçero, soy üyelerinin ancak erkek soygeliminden gelen kimseler olduğunu unutmuş görünmektedir. Bu durum Festus ve Varro tarafından kısmen açıklanmış bulunmaktadır. Aemilius olan birinin çocukları, Varro'nun belirttiği gibi, Aemilii adını almakta ve soy üyesi sayılmaktadır. Bunun için, soy'un adını taşıyan birinin çocuğu olması gerekmektedir. Çiçero'ya göre ise, bir soy üyesinin soy'un adını taşıması gerekmektedir.

Romalı *tribune* Canuleius'un (M.Ö. 445) *patrici*'lerle *pleb*'ler arasındaki evlenmeleri yasaklayan yasaya son verilmesini savunan söylevinden soygeliminin erkek soyçizgisinden izlendiği anlaşılmaktadır. Ona göre, *patrici* olan bir erkek *pleb* bir kadınla evlense, ya da *pleb* bir erkek, *patrici* bir kadınla evlense, bunun, hiçbir zararı olmayacaktır. Bunların her ikisi de, hiç kimsenin hiçbir hakkını ortadan kaldırmamaktadır. Çocuklar, ister istemez babalarının soyçizgisine katılacaklardır.[8] Aktarılmış soy'a ait isimlerden verilecek örnekler de, soygeliminin erkek soyçizgisinden izlendiğini göstermektedir. Caius Julius Cae-

8) Livy, lib. iv, cap. 4.

sar'ın kız kardeşi Julia, Marcus Attius Balbus'la evlenmiştir. Julia'nın ismi kendisinin Julian soyundan olduğunu göstermektedir.[9] Julia'nın kızı Attia, göreneklere uygun olarak babasının soyundan ad almış ve Attia soyuna girmiştir. Attia, Caius Octavius ile evlenmiş ve ilk Roma imparatoru Caius Octavius'un annesi olmuştur. Erkek çocuk görenek gereği baba soyundan isim almış, Octavian soyundan sayılmıştır.[10] İmparator olduktan sonra adının yanı sıra Caesar Augustus isimlerini de almıştır.

Roma soyunda, Augustus'dan Romulus'a ve çok daha eski günlere kadar soygelimi erkek soyçizgisinden izlenmiştir. Soy içindeki herkesin kabul ettiği bir erkek atadan gelmeyen hiç kimse soydan sayılmamaktaydı. Fakat, bunun olanaksızlığından dolayı, herkesin aynı ortak atadan geldiğini; hele hele, soya adını veren ilk kuruluş zamanındaki atadan geldiğini göstermesi beklenemezdi.

Bütün bu yukarki durumlarda —ki bunlara pek çokları daha katılabilir— kişilerin soy'larının dışından evlendikleri anlaşılmaktadır. Hiç kuşkusuz geleneksel hukukun göreneği de bu idi.

Roma soyunda şu haklar, ayrıcalıklar ve yükümlülükler vardı:

---

9) «Ailede, tek bir kız çocuk olduğunda kendisine soyun ismine göre ad verilmekte; Çiçero'nun kızı Tullia, Caesar'ın kızı Julia, Augustus'un kız kardeşi Octavia gibi; ve tek kızlar evlendikten sonra da aynı ismi taşımaktaydı. Ailede iki kız varsa, birine Büyük, diğerine Küçük denmekteydi. İkiden daha çok kız varsa, doğuş sıralarına göre tanımlanırdı: Prima (birinci), Secunda (ikinci), Fertia (üçüncü). Quarta (dördüncü) Quinta (beşinci) vb., ya da daha ince bir ifadeyle Tertulla, Quartilla, Quintilla, vb. gibi. Cumhuriyet'in kurulduğu günlerde soyların isimleri ve ailelerin soy isimleri hiç değişmemiş, aynı kalmıştır. Bu isimler ailenin tüm çocuklarınca ve onlardan gelen kuşaklarca ortaklaşa kullanılmıştır. Fakat, özgürlük ortadan kalktıktan sonra hepsi değişmiş ve karmaşık bir görünüm almışlardır.» — **Adams, Roman Antiquities,** Glasgow ed. 1825, s. 27.

10) Suetonius, **«Vit. Octavianus,»** c. 3 ve 4.

I. Ölen bir soy üyesinin bıraktığı malvarlığına soy üyelerinin topluca varis olma hakkı.
II. Ortak bir mezarlığa sahip olma.
III. Ortak dinsel törenler: sacra gentilicia.
IV. Soy içinden evlenmeme yükümlülüğü.
V. Toprağa ortaklaşa sahip olma.
VI. Yardımlaşma, savunma ve uğranılan zararların giderilmesinde karşılıklı yükümlülük.
VII. Soyun adını taşıma hakkı.
VIII. Yabancıları soy'a alma hakkı.
IX. Soy reislerini seçme ve azletme hakkı.

Bu özellikler sırasıyla incelenecektir.

I. Ölen Bir Soy Üyesinin Bıraktığı Malvarlığına Soy Üyelerinin Topluca Varis Olma Hakkı

On İki Levha Yasaları çıkarıldığında (M.Ö. 451), o zamana kadar mirası soy üyeleri arasında paylaştıran eski kural yerine çok daha ileri düzenlemeler getirilmiştir. Ölenin bıraktığı malvarlığı artık onun doğal varislerine, yani çocuklarına kalmaya; ve çocuğu yoksa, erkek soyçizgisindeki soygelimini izleyen soy yakınlarının çocuklarına kalmaktaydı.[11] Yaşayan çocuklar mirastan eşit pay almakta; ölen kişinin mirasçısı durumundaki kişi ölmüşse, bunun çocukları babalarına düşecek olan payı aralarında eşit olarak paylaşmaktaydı. Miras soy içinde veraset konusu olmakta; ölen kişinin kızının çocukları soya kalan mirastan, bu çocuklar kendi babalarının soy'undan sayıldığı için, pay alamamaktaydı. İkinci kural, doğal mirasçıların bulunmadığı durumlarda, aynı yasaya göre, mirasın kan yakınlarına geçmesiydi.[12] Kan yakınları, soygelimlerini erkek soyçizgisi yoluyla soyun ortak atasına kadar çıkarabilen herkes-

11) Gaius, **«Institutes,»** lib. iii, 1. ve 2. Karı, çocuklarla birlikte ortak varistir.

12) **A.g.y.,** lib. iii, 9.

ti. Bu nitelikteki soygelimi sayesinde kadın ve erkek bütün üyeler soy'dan aynı ismi alabilmekte; diğer soy üyelerinden ayrılmış ve ölenin kan yakınları olmaktaydılar. Kan yönünden en yakın olan akrabalar öncelik taşımakta; önce, erkek kardeşler ve evlenmemiş kız kardeşler; ikinci olarak, ölenin amca ve evlenmemiş halaları gelmekteydi. Bu işlem, kan yakınları tükeninceye kadar, aynı sırayla geriye doğru sürerdi. Üçüncü kural, ölenin kan yakınlarından kimse yoksa, ya da bulunamamışsa, mirasın, soy üyesi olan kimselerin tümüne birden kalmasıydı.[13] Bu durum ilk bakışta çok tuhaf gelebilir. Çünkü ölenin kız kardeşinin çocukları miras dışı bırakılmakta; mirasta, soy üyesi olan kimseler, öylesine bir sırayla yeğlenmektedir ki, ölenle arasındaki kan yakınlığı çok eski günlerde kalan bir ortak atadan gelmiş kimseler bile mirasa katılmakta, fakat ölenin en yakınındaki kız kardeşin çocukları dışarda bırakılmaktaydı. Oysa, bunun nedeni çok açıktır: ölen kimsenin kız kardeşinin çocukları başka bir soydandır. Soy üyelerinin veraset hakları, soy'daki malvarlığının soy içinde kalmasını gerektiren temel ilkeyi aşamamaktaydı. On İki Levha Yasaları'ndan anlaşılan ise, artık, veraset ilkelerinin değiştiği; üç varis sınıfının ve verasetin, ardı ardına, üç değişik kurala bağlandığıdır. Önce, soy üyelerini; sonra, soygeliminde erkek soyçizgisinin temel alınmasıyla birlikte, ölenin çocukları da dahil olmak üzere, miras bırakanın kan yakınlarını; en sonra da, yalnızca, ölenin çocuklarını hak sahibi sayan, diğer kan yakınlarını ise verasetin dışında tutan veraset anlayışına geçilmiştir.

Kadınlar, evlenmeleri nedeniyle, teknik bir ifadeyle, hak kaybına uğrarlar, ya da soy dışı bırakılmış sayılırlardı. Bu durumda, kadın soy üyesi, soy üyesi oluşu nedeniyle taşıdığı bütün haklarını soyun diğer üyelerine bırakmış olurdu. Bunun da nedeni açıktır. Evlendikten sonra da kadın, eskisi gibi, bir kan yakını olarak mirasa girebilmiş

13) Gaius, «Inst.,» lib. III, 17.

olsaydı, kendi soyundan veraset yoluyla alacağı malvarlığını alıp kocasının soyuna aktarmış olacaktı. Bu nedenle, evlenmemiş bir kız kardeş mirasçı olabilmekte, evliler ise bu haklarını soy'a terk etmek zorunda kalmaktaydı.

Soy'daki eskil ilkelere değgin bilgilerimize dayanarak Lâtin kabileleri arasında soygeliminin kadına bağlı olduğu, malvarlığının büyük ölçülere varmadığı, ve bu ortak mirasın soy üyeleri arasında bölüşülmüş olduğu günleri değerlendirebiliriz.

Bu eski günler, Latinlerin İtalya'yı ele geçirdikleri günlerden önceki döneme ait de olabilir. Çünkü, Lâtin soy'larının oluşumu daha öncedir. Roma soy'larının eskil biçimden *tarih* dönemindeki biçime geçmiş oldukları, kısmen, ölenin bıraktığı mirastaki malvarlığının bazı durumlarda soy üyelerine döndürülmesinden de anlaşılmaktadır.[14]

---

14) Claudi soyundan iki aile olan Marcelli'ler ve Claudi'ler arasında bir sorun ortaya çıkmış; bunlar, Marcelli'lerden azad edilmiş bir kimsenin oğlunun toplumsal konumu üzerinde anlaşamamış; birincisi, alleden hak kazandığını, ikincisi ise, bu oğulun soy'dan hak kazanmaası gerektiğini ileri sürmüştür. On İki Levha yasalarına göre, azad edilmiş bir kimsenin malvarlığı, ölünce, eski efendisine kalmakta azad işlemi ile birlikte artık «patron» sayılmakta; ancak bu durum azadlının malvarlıksız ve «varissiz» ölmüş sayılmasını öngörmekte; fakat azadlının oğluna ve bu oğulun ölümündeki duruma dair kesin bir hüküm getirilmemiş bulunmaktadır. Claudi'lerin patrician olmaları, Marcelli soyunun ise olmayışı, sorunu etkilememektedir. Azadlılar azad ilişkisi içinde, patron'unun soy ismini alabilmekte ise de, efendilerinin soy'undaki soy haklarına sahip olamamaktaydı. Çiçero'nun azadlısı olduğu için, Tyro'ya, M.Tullius Tyro denirdi. Çiçero'nun belirttiği (**De Oratore**, I, 39), Long'un yorumladığı (Smith'in «Dic. Gk. and Rom. Antiq.», Soy maddesi) ve Niebuhr'un değerlendirmeye çalıştığı bu davanın ne şekl'de karara bağlandığı bilinmemekte; fakat Niebuhr büyük bir olasılıkla davanın Claudi'lerin aleyhine sonuçlanmış olabileceğini ileri sürmektedir («His. of Rome,» I, 245, «not»). Claudi'lerin, ya da Marcelli'lerin, yargı yoluyla sahiplik hakkından başka nasıl bir

«Akrabasız ve mirasçısız ölen soy üyelerinin malvarlıklarına varis olma hakkı,» diyor Niebuhr, «öylesine uzun bir dönem sürmüştür ki, yargıçlar da bu sorunla ilgilenmek zorunda kalmışlar; hatta, ne yazık ki, bu bölümlerde el yazısı okunup anlaşılamıyan Gaius dahi —sadece tarihsel bir konu olduğunu bile bile— aynı sorun üzerinde durmak zorunda kalmıştır.»[15]

II. Ortak Bir Mezarlığa Sahip Olma

Soy üyelerinin aynı soy'dan olma duyguları, toplumun daha üst bir örgütlenme düzeyine erişmesi, düşünsel ve tinsel yönden daha gelişkin bir toplum olması nedeniyle, önceki dönemlere oranla barbarlığın Üst Döneminde daha da yoğunlaşıp güçlenmiştir. Her soy, bu dönemde, yalnızca kendi soydaşlarının gömüldüğü bir ortak mezarlığa sahip olmaya başlamıştır. Romalıların gömme işleriyle ilgili göreneklerini açıklamak için birkaç örnek vermek yetecektir.

Claudia soyu reisi olan Appius Claudius, Sabin'lerin kasabalarından biri olan Regili'den çıkıp Romulus zamanında Roma'ya göçmüş; sonra senatör olmuş ve *patrici*'ler arasına girmiştir. Kendisiyle birlikte Claudia soy'unu da getirmiş; bu kadar kalabalık bir topluluğun Roma'ya gelmesi Appius Claudius'un Roma'ya gelişine büyük önem kazandırmıştır. Suetonius'un belirttiğine göre, bu soy, devletten Anio üzerinde toprak ve *capitol* yakınlarında da bir ortak mezarlık yeri almıştır.[16] Bu sözlerden anlaşılan, o zamanlar, soy için ortak bir «mezarlığın» vazgeçilmez bir şey olduğudur. Sabin'lerle yakınlıklarını unutup, Roma halkı arasında yer alan Claudi'ler, böylece, Roma soy'ları

---

iddiada bulunmuş olabilecekler!nl bilmek olanaksızdır. Davâ gerçekten önem taşımakta; soy örgütü içinde malvarlığının veraseti konusundaki karşılıklı hakların ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

15) «History of Rome,» I, 242.

16) Suet., «Vit. Tiberius,» cap. 1.

ile eşit duruma getirilmişler; kendilerine bir toprak ve mezarlık yeri verilmiştir. Bu işlem, o günlerin göreneğini yansıtmaktadır.

Germanya'da ordusunu yitiren, kendini öldürdükten sonra cesedi düşman eline geçen Quintilius Varus örneğinden de anlaşılacağı üzere, Julius Caesar'ın zamanında bile aile mezarlığı soy mezarlığının yerini bütünüyle almamış bulunuyordu. Paterculus'un anlattığına göre, Varus'un yarı yarıya yanmış cesedi düşman tarafından hakarete uğramış, başı gövdesinden ayrılmıştı. Ceset Maroboduus'a getirilmiş, o da cesedi Caesar'a göndermişti. Cesedin, soy mezarlığına, büyük törenlerden sonra gömüldüğü yazılmaktadır.[17]

Yasalar üzerine yazdığı eserinde Çiçero, zamanının gömme göreneklerini şöyle anlatmaktadır: gömme işleminin yapılacağı yer öylesine kutsaldır ki, soy'un ölü gömme ile ilgili törenlerini uygulamaksızın yapılacak bir gömme işleminin doğru bulunmadığı söylenmektedir. Atamız A. Torquatus zamanında, bu nedenle, Popilii soy'una saygılı davranmaya karar alınmıştır.[18] Buradan anlaşılan, ölünün kutsal törenler yerine getirildikten sonra ve, olanağı varsa, cesedin kendi soy'unun topraklarına gömülmesinin dinsel bir görev olduğudur. Gene bu sözlerden anlaşılan başka bir nokta da, kent içinde ölü gömmeyi ya da yakmayı yasaklayan On İki Levha Yasalarından önce de ölülerin bedenlerinin yakıldığı ya da toprağa gömülerek defnedildikleridir.[19] Genellikle birkaç yüz kül kovuğu olan *columbarium*'ların (yakılan ölülerin küllerinin konduğu küçük küplerin saklandığı kovukların bulunduğu özel bir mezarlık türü —ç.) soy esasına göre tahsis edildikleri anlaşılmaktadır. Çiçero'nun zamanında soy örgütlenmesi gerileme çağındaydı. Fakat soy'a ait belirli bazı âdetler devam

17) «Velleius Paterculus,» II, 119.
18) «De Leg.,» II, 22.
19) Cicero, «De Leg.,» II, 23.

etmekteydi. Ortak ve aynı kabristana gömülmek bunlardan biriydi. Eski soy'lar içinde aileler tam bir bağımsızlık kazandıkça, soy'a ait ortak kabristan yerine, aile kabristanları çoğalmaya başlamış; bununla beraber, defin işlemi ile ilgili eski soy görenek ve usulleri devam etmiştir. Bunlar, tarih döneminden beri tasıdıkları özelliklerini bütün canlılıkları ile sürdürmüşlerdir.

III. Ortak Dinsel Törenler : Sacra Gentilicia

Romalılardaki *sacra* bizim bir kutsallığa tapınma dediğimiz ve özel ya da toplu halde yapılan tapınmalar anlamındaydı. Bir soy tarafından izlenen, uygulanan dinsel törenlere *sacra privata* ya da *sacra gentilicia* denirdi. Bunlar, o soy'ca bilinen ve belirli sürelerle yerine getirilen inanç ve tapınma edimleriydi.[20] Birçok durumlarda, soydaki insanların çok azalması nedeniyle, bunları yerine getirmenin güçleştiği bilinmektedir. Soya dışarıdan birinin alınması ya da evlenme gibi durumlarda bu tür kuttörenler ya bırakılır ya da terk edilirdi.[21] «Roma soylarının üyelerinin ortak kutsal kuttörenleri olduğu bilinmektedir», diyor Niebuhr, «belirli gün ve yerler için, kurbanlar seçilmişti».[22] Genel ya da özel, kuttörenler, toplumdaki yönetim kuruluşlarınca değil, dinsel kuruluşlarca denetlenirdi.[23]

---

20) «Her soy'un kendine özgü belirli bazı kutsal rit'leri («sacra gentilicia») bulunmakta, soy'un bütün üyeleri ister doğuştan soy üyesi, ister dışardan soy'a alınmış, isterse **adrogation (pater familias)** olan bir kimsenin, başka bir **pater familias**'ın hakimiyeti altına girmesi ile evlâd edinilmesi — bu durumda soy hukukuna yabancı düşerek, aile üyeleri ve malvarlığı da katıldığı aile reisinin hakimiyeti altına giriyordu —ç.) yolu ile soy'a girmiş kimseler olsun, bunlara uymakla birbirlerine bağlanmış bulunmaktaydılar. Kişi, soy'unu yitirdiğinde bu tür 'sacra'lara uyma yükümlülüğünden kurtulmakta; fakat aynı anda soy haklarına ilişkin ayrıcalıklarını da yitirmekteydi.» — Smith, «Dic. Antiq., Gens.»

21) Cicero, «**Pro Domo,**» c. 13.

22) «**History of Rome,**» I, 241.

23) Cicero, «**De Leg.,**» I', 23.

Romalılarda dinsel rit'ler, öyle görünüyor ki, aileden çok, soya aittir. Bu ruhban sınıfı gelişkin bir ibadet sistemi kurduğu gibi, kendi içinde ağlayıcılar, biliciler, ölü hazırlayıcıları ve gömücüleri gibi birçok bölümler de oluşturmuştu. Fakat sistem hoşgörülü ve özgür bir sistem olmaya devam etmiştir. Rahiplik, çoğunlukla, seçime dayanmaktaydı.[24] Her hane reisi, aynı zamanda, hanenin rahibi sayılırdı. Grek ve Roma soyu,[25] klâsik dünyanın zengin mitolojisinin kaynağıdır.

Roma'nın ilk günlerinde, her soyun kendi dinsel kuttörenlerini yerine getirmek için evinde ayrı bir ibadet köşeciği, bir *sacellum*'u (mihrabı) vardı. Soyların bazılarında, kuşaktan kuşağa gelen ve zorunlu bir nitelik kazanmış bulunan özel kurban ve sunaklar vardı. Örneğin, Nautii'lerin Minerva'ya, Fabii'lerin Hercules'e, Horatii'lerin Horatius'un öz kız kardeşini öldürmüş olmasını (sororicide) anmak için Horatius'a yaptıkları sunular böyleydi.[26] Bizim için, her soy'un kendine özgü dinsel rit'leri olduğunu; bunun da örgütün önemli bir özelliği olduğunu belirtmek yeterlidir.

IV. Soy İçinden Evlenmeme Yükümlülüğü

Soy düzenlemeleri yasa gücünde âdetlerdir. Soy içinden evlenmeme bunların başında gelir. Üzerinden çok uzun zamanlar geçtiği halde, bu kurallar yasal bir temele dayanma gereğini bile duymamıştır. Ortada yasal düzenlemeler yoksa da, soy örgütünde bu âdetin bulunduğunu kesinlikle biliyoruz. Roma secereleri daha önce verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi evlenmelerin soy dışından kimselerle yapıldığını göstermektedir. Bu durum, gördüğümüz gibi, evlilik ilişkileri konusunda eskil (archaic) dönemde kuralın böyle olduğunu göstermektedir. Evlenen

24) «Dionysos,» II, 22.

25) A.g.y., II. 21.

26) Niebuhr, «History of Rome,» I. 241.

bir kadın, babası tarafından kazanmış bulunduğu (taşımakta olduğu) hakları yitirirdi ve hiç kimse bu kuralın dışında kalamazdı. Kuralın amacı, evlilik yoluyla malvarlığının bir soy'dan diğerine aktarılmasını; malvarlığının, kadının, doğumla üyeliğini kazanmış olduğu soy'dan, evlenmekle girdiği soy'a aktarılmasını önlemekti. Dayıdan, ya da ana tarafındaki dededen kalan mirasa kadının çocuklarının girememesi de gene aynı gerekçeye dayanıyordu. Kadınların soy dışından kimselerle evlenmeleri şart kılındığı için, çocukların babanın soy'una girmeleri gerekmekte; farklı soy'ların üyeleri arasında ise, veraset ilişkisi hiç olamamaktaydı.

V. Toprağa Ortaklaşa Sahip Olma

Toprağa ortaklaşa sahip olma barbar kabileler arasında öylesine yaygındı ki, Lâtin kabileleri arasında da böyle bir kuralın bulunmasına şaşmamak gerekmektedir. Toprağın bir bölümünü ise, en eski günlerden beri, bireyler kullanmaktaydı. Bunun böyle olmadığı günler ne zamandı, bunu kestirmek çok güç. Fakat başlangıçta, barbarlığın Aşağı Dönemine dek uzanan günlerde yalnızca toplumun fiilen kullandığı toprak üzerinde zilyetlik hakkı vardı.

Köylerdeki Lâtin kabileleri arasında toprak ya kabilenin, ya soy'un, ya da hanelerin (households) ortak malı sayılıyordu.

Bireylere toprak verilmesi Romulus'un zamanında yaygınlaşmaya başlamış, daha sonraları genelleşmiştir. Varro ve Dionysos'un yazdıklarından Romulus'un her erkeğe iki *jugera* (aşağı yukarı ikidönüm bir evlek) toprak verdiğini öğreniyoruz.[27] Daha sonra, Numa ve Servius Tullius'un da aynı izni verdikleri bilinmektedir. Bunlar, mutlak tesahübün* başlangıcı; yerleşik hayatın ve düşünce

27) Varro, «**De Re Rustica**,» lib. i, cap. 10.

* Burada «tesahüb» (sahiplenme) terimini kullanmak gerekiyor. «Zilyed» terimi, bir şey'i görenek ya da hukuk çerçevesi içinde bu-

yaşamındaki gelişmelerin birer işareti olmuşlardır. Buradaki bu hakkın bireysel bir eylemin sonucu olan toprak üzerindeki zilyedliğe dayanan tasarruf hakkından farklı olan yanları, yönetim tarafından tahsis olunmaları (granted) ve yönetimce (devlet öncesi yönetim — ç.) onanmış bir hak olmalarıdır. Toprak üzerinde mutlak kişisel mülkiyet fikri, yaşam-deneyimlerinin birikimi sonucunda oluşmuş; tam olarak gerçekleşebilmesi ise, uygarlık döneminde olmuştur. Bununla beraber, bu topraklar Roma halkının ortaklaşa sahibi bulunduğu topraklardan ayrılmıştır. Uygarlık dönemine geçtikten sonra da, bireylerin kişisel mülkiyetlerindeki toprakların dışındaki topraklar soyların, *curia*'ların, kabilelerin ortak malı olmaya devam etmiştir.

Mommsen, «Roma ülkesinin, ilk günlerden itibaren çok sayıda klân bölgelerine ayrıldığını, daha sonra ilk kırsal bucakların (tribus rusticae) kurulmasında bunlardan yararlanıldığını..... bunların isimlerinin, daha sonraki dönemde kurulan yeni bucakların isimleri gibi yönetsel bölge adları olmayıp, tümüyle klânların isimleri olduğunu» yazmaktadır.[28] Her soyun ayrı bir bucağı vardı, gerektiğinde bu topraklara çekilir, yerleşirdi. Bu da ileriye doğru

---

lunmaksızın da elde tutmayı, sahiplenme durumundaki kişiyi ifade ediyor. Mülkiyetin hukukla belirlenip düzenlendiği çok daha sonraki dönemlerde zilyedliğin mülkiyetin başlangıcı sayıldığını b liyoruz. Fakat Morgan'ın anlattığı bu dönemde «sahiplenme» terimi ile ifade edilen benimseyip koruma, elde tutma durumu top'uluğun görenek ve alışkılarıyla onanıp korunan bir durumdur. Mülkiyet olgusuna doğru gelişim çizgisinde, «sah'plenme», zilyedlikten daha ileri bir aşamadır. Bu nedenle, Morgan'ın metnindeki **ownership** sözcüğünü «sahiplenme» olarak çevirmek, hukuktaki belli başlı kurumlardan b'rinin evriminin incelendiği bu bölümde, daha doğru görünüyor. Nitekim, bu tümcenin hemen ardından gelen tümcede Morgan da, burada anlatmak istediği olgunun zilyedlik olmadığı gibi, zilyedliğe dayanan bir tasarruf hakkı da olmadığını belirtiyor. —ç.

28) «**History of Rome**,» I, 62. Şu isimleri veriyor: Camilii, Galerii, Lemonii, Poilii, Pupinii, Voltinii, Aemilii, Cornelii; Fabii; Horatii, Menenii, Papirii, Romilii, Sergii, Veturii., a.g.y.; s. 63.

atılmış bir adım sayılabilir. Bu uygulama, sadece kırsal yerlerde değil, Roma'da da genelleşmiş; Roma'da da soy' lar ayrı ayrı bölgelerde yerleşmeye başlamıştı. Mommsen, ayrıca şu gözlemi de yapmaktadır: «Her hanenin nasıl kendi toprağı varsa, klân topluluğunun ya da köyün de kendine ait klân ya da köy-arazisi vardı. Bu topraklar da, oldukça geç zamanlara kadar, hane topraklarının kullanılmasından esinlenilerek, ortaklaşa mülkiyet altında işlenilmekteydi. ...Bu klân toplulukları, ne var ki, başlangıçtan beri bağımsız topluluklar değil, siyasal topluluğun *(civitas populi)* bütününün kısımları sayılmışlardır. Bu durumun sonucu olarak, önce, aynı kökten gelme, dilleri, hareketleri, davranışları bir; aynı yasalara uymak durumunda olan; ve, uğranılan zararın giderilmesinde karşılıklı görev yüklenilen ilişkiler içinde bulunan ve gerek saldırıda gerekse savunmada birlikte hareket edebilen topluluklardan oluşan çok sayıda klan-köyleri topluluğu ortaya çıkmıştır.»[29]

Burada Mommsen, ya da Mommsen'in çevirmeni klan'ı soy anlamında kullanmış bulunuyor. Başka yerlerde ise, kabile yerine kanton terimi kullanılmış bulunuyor. Oysa, Latin dilinde hepsi de tarihsel birer kurum haline gelmiş bütün bu örgütlenme biçimleri için ayrı ayrı terimler vardır. Mommsen, Roma'nın kuruluş öncesindeki Lâtin kabilelerinin toprağa haneler, soylar ve kabileler olarak sahip olduklarını yazmakta; bu kabilelerdeki örgütlenme dizgesinin yetki ve yükümlülük açısından birbirini izleyen birimleri içerdiğine işaret etmektedir. Bu seriler ile İrokua' lardaki seriler arasında yapılacak bir karşılaştırma, soy, fratri ve kabile şeklindeki koşutluğu hemen ortaya koymaktadır.[30]

---

29) **A.g.y., I, 63.**

30) «Klan topluluğundaki gibi, böyle bir kanton için de belirli ve sabit bir yerel merkez gerekliydi. Fakat klanın üyeleri, ya da başka bir deyişle kantonu meydana getiren bireyler köylerde yaşadıkları için kantonun merkezinin bir kasaba ya da dar anlamda birbirine yakın ku-

Fratri'den ise, o zamanlar olması gerekiyorsa da, söz edilmemektedir. Hane terimiyle ifade edilenin tek bir aile olması çok zayıf bir olasılık olarak görünmektedir. Daha çok, birbirine bitişik odalardan oluşan ve ortak avlulu bir büyük evde oturan, hane yaşamında ortaklaşmacılığı uygulayan birkaç ailelik bir topluluk olsa gerek, bu.

VI. Yardımlaşma, Savunma ve Uğranılan Zararların Giderilmesinde Karşılıklı Yükümlülük

Barbarlık dönemi boyunca, kişisel haklarını korumak için soy üyelerinin birbirlerine destek olmaları değişmez bir görünümdü. Fakat siyasal toplumun kurulusundan sonra, artık yurttaş niteliği kazanmış bulunan soy üyeleri, önceleri kişinin soy'u tarafından sağlanan bu koruma işlerini hukuktan ve devletten beklemeye başlamışlardır. Yeni toplumsal sistemle birlikte, eski soy toplumunun yitireceği ilk özelliklerinden biri de bu olmuştur. Daha önceki yazarlarca da, bu denli açıkça olmasa bile, soy üyelerinin bu karşılıklı yükümlülüklerinden söz edilmiş bulunmaktadır. Bu yazarların konudan fazla açık bir dille

---

rulmuş evlerden oluşmuş bir yerleşme birimi olması beklenemezdi. Tersine, bu merkez, kantonun yargıcının, ortak sunağının (sanctuary) bulunduğu, topluluk üyelerinin birbirlerini görmek ya da eğlenmek için her sekiz günde bir toplanıp bir araya geldikleri kamusal bir toplantı ve buluşma yeriydi. Savaş olduğu zaman, bu merkez kanton üyeleri için köye oranla, kendileri ve hayvanlarının güvenliği açısından daha uygun bir yer oluyordu. Olağan zamanlarda ise, bu buluşma yerinde pek az insan yaşardı... Bu kantonlar, bazı savunma yerlerinin etrafında toplanırlar; birkaç klanlık bu topluluklar İtalyan tarihinin başladığı ilkel siyasal birlikleri oluştururlardı... İlkel zamanlarda bu kantonların herbiri siyaseten bağımsızdı; herbiri kendi prensi tarafından yönetilir, yaşlılar kurulu ve savaşçılar kurultayı da prense yardımcı olurdu. Bununla beraber, aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan insanlardan oluşan bir topluluk üyesi olma duygusu hepsinde vardı; ayrıca, bu ortak duygu önemli dinsel ve siyasal kurumlarında da yer buluyordu — kollektif Latin kantonlarının uzun ömürlü birliklerinin kökü bu duyguya dayanıyordu.» («Hist. of Rome,» I, 64-66.) Kanton ya

söz etmemiş olmaları bir önceki dönemde soy üyelerinin böyle bir yükümlülüklerinin bulunmadığını göstermez. Tersine, soy örgütlenmesi ilkesinin bir sonucu olarak ilk günden beri bu pratiğin ortaya çıkmış olması gerekmektedir. Soy'a özgü bu göreneklerin bazıları, özel ve belirli koşullar altında, tarih dönemine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Appius Claudius hapse atıldığında (M.Ö. 432), o günlerde aralarında düşmanlık bulunan Caius Claudius bile, tüm Claudia soy'u gibi yas tutmuştur.[31] Topluluğun herhangi bir üyesinin başına gelen bir felâket ya da uğursuzluk herkes için bir felâket ve uğursuzluk sayılmakta; herkesce paylaşılmaktaydı. Niebuhr'un belirttiğine göre, İkinci Kartaca Savaşı'nda, «tutsak düşen arkadaşlarını kurtarmak için fidye toplama amacıyla birleşen soy üyelerinin bu eylemi senato tarafından yasaklanmıştı. Oysa bu yükümlülük, soy topluluğunun temel özelliklerinden biriydi.»[32] Vientianlara karşı yaptığı bir yolsuzluktan dolayı bir *tribune* tarafından hakkında suçlamada bulunulan Camillus örneğinde de, suçlanan kimsenin, saptanan yargılama gününden önce kabilesine başvurduğunu ve onların ne salıkladıklarını öğrenmek istediğini; kabilesinin ise kendisine, verdiği zararı ödemesinde yardımcı olmayı kabul ettiğini; ancak Camillus'un bu yolla aklanmasının

---

da kabilenin, kendi prensi tarafından yönetildiği, yaşlılar kurulunun, vb., buna yardımcı o'duğu yolundaki sözler işi ters göstermek oluyor, yanıltıcı oluyor. Şöyle düşünmemiz daha doğru olacaktır: askeri komutan görevine seçimle gelmekte, kendisini seçen kurullarca istendiğinde görevden alınabilmekted'r. Kaldı ki, askeri komutanın sivil işlerde yetkileri olduğunu gösteren bir kanıttan da yoksunuz. Zorunlu olmasa bile, ak'a yakın gelen sonuç şu: kabile, soy'ların reislerinden olusan b'r kurul, savaşçılar topluluğu, ve son olarak da, görev ve yetkileri sadece askeri konularla sınırlı bir asker' komutan tarafından yönetilmekte; yönetim, üç ayrı kuvvete dayanmaktaydı. Bu yönet'm, barbarlığın Üst Döneminde yaygın olan yönetim biçiminin özdeşiydi ve esas itibarıyle demokrat'k kurum'ara dayanıyordu.

31) **Livy**, v', 20.

32) **«History of Rome,»** I, 242.

mümkün olamadığını görüyoruz.[33] Soy toplumunun bu etkin ilkesi bu örnekte de açıkça görülmektedir. Niebuhr, ayrıca, soy üyelerinin birbirlerine yardımda bulunmalarının Roma soylarındaki üyeler için bir yükümlülük olduğunu ifade etmektedir.[34]

VII. Soy'un Adını Taşıma Hakkı

Bu da gene soy örgütünün doğasının bir sonucudur. Soy'un üyesi olan bir erkekten olan kız ve erkek çocukların kendileri de soy'un üyesi sayılmakta ve soy'un ismini taşıma hakkını kazanmış olmaktaydılar. Zaman geçtikçe, soy üyelerinin eski atalarını bulup çıkarmaları, soy'un kurucusu ilk-ataya kadar inmeleri; soy içindeki diğer ailelerle aralarında, kurucu-ata aracılığı ile oluştuğu kabul edilen ilişkinin niteliğinin saptanması olanaksızlaşmıştır. Ama buna rağmen, bu olanaksızlık soyun çok uzak bir geçmişe sahip olduğunun kanıtı sayılmış; ancak ailelerin aynı atadan gelmediklerinin kanıtını oluşturmamıştır. Kişilerin soy içinde doğmuş olmaları, her birinin soy'un bilinen ve bir zincir meydana getiren eski kuşak üyeleriyle bağlantılı olması soy'da ortak bir soygelimi, soy üyeleri arasında bir kan bağı olduğuna yeterli kanıt sayılmıştır. Aralarında Niebuhr'un da[35] bulunduğu bazı araştırmacılar soy içindeki ailelerin birbirleriyle kan yakını olduklarına, bu aileler soygeçmişlerini ortak bir ataya varıncaya dek izleyip gösteremedikleri için, inanmamaktadırlar. Bu araştırmacıların anlayışına göre, soy topluluğu bir varsayıma dayanmaktadır. Bu nedenle de, somut olarak izlenip, ortaya konması olanaksızdır. Çiçero'nun tanımından yola çıkarak, soy içinde kan bağı olmadığını savunan Niebuhr'un görüşü kesinkes kanıtlanabilecek bir görüş sayılamaz. Bir kimsenin soy'un adını almaya hakkı olup olmadığını saptamak

33) Livy, v, 32.

34) «History of Rome,» I. 242: Dionysos'dan alıntı II, 10.

35) A.g.y., I, 240.

için, o kimsenin soygeçmişini ilk kurucu-ataya dek götürebilmesi değil, soy içindeki birkaç eski kuşaktan bilinen atalara kadar götürmesi yeterli sayılmaktaydı. Yazılı kayıtlar olmaksızın, soyağacı çıkarmada izlenebilecek kuşakların sayısı sınırlı kalmaktadır. Soy içinde, bilinen ortak bir ataya kadar soygeçmişlerini götüremeyen birkaç aile olabilir. Ama bu durum, soy içindeki ailelerin, soy'da çok uzak geçmişteki bir atadan gelmediklerini göstermez.[36]

Soy'daki soygeliminde erkek tarafının soyçizgisi esas alınmaya başlandıktan sonra, o zamana kadar hayvanlardan ya da cansızlardan alınan soy topluluğu isimlerinin yerine, kişilerin isimleri alınmaya başlamıştır.[37] Soy tarihinde seçkinleşmiş bazı kişiler soy'un adının alındığı kurucular sayılmış; bu kimseler, çok uzun bir süre bu görünümlerini korumuşlardı. Barınılan topraklardaki ayrılmalar nedeniyle bir soy ikiye ayrıldığında, bölümlerden biri yeni bir isim almış; fakat bu durum eski ve yeni bölüm arasındaki kan yakınlığını, soy'un temeli olan akrabalık ilişkisini ortadan kaldırmamıştır. Roma soylarının, isim değişikliğine rağmen, Latinlerin, Greklerin ve Hindistan'da Sanskrit diliyle konuşan kabilelerin bir ve aynı topluluk

---

36) «Bununla birlikte, kan aracılığı ile yakın olmak, Romalılar için, hep klan üyeleri arasındaki yakınlıklardan, özellikle de aile üyeleri arasındaki yakınlıklardan kaynaklanan bir bağ olarak kabul edilmiştir. Roma toplumunun bu kümelerle ilişkisi, aradaki kan bağının korunmasına yetecek ölçüleri aşmamış olsa gerektir.» Mommsen, «History of Rome,» I, 103.

37) Çok merak edilecek bir nokta da Argos'lu Cleisthenes'in Sicyon'lu üç Dor kabilesinin isimlerini değiştirip, birine Hyatae, tekil olarak «erkek domuz;» diğerine Oneatae, yani «eşek;» sonuncusuna ise Choereatae, yani «küçük domuz» adını vermesidir. Bunların Sicyonyalıları küçük düşürmek için verildiği söylenebilir; fakat kendisinin yaşadığı sürece olduğu gibi, ölümünden sonra da altmış yıl boyunca bu isimlerin devam ettiği bilinmektedir. Bu hayvan isimleri ile adlandırma düşüncesi geleneklerden gelen bir düşünce olabilir mi? — Bak. Grote, **«History of Greece,»** III, 33, 36.

oldukları ve çok uzak bir geçmişe kadar uzandıkları kabul edilecek olursa, (Roma soyunun) çok eski zamanlara ait özelliklerinden bazılarını tasarlayabiliriz. Her ne zaman olursa olsun, bir kimsenin soy'undan aldığı ismini yitirmesi çok zayıf bir olasılıktır; soy topluluğundan kazanılmış bulunan bu isim, kişinin soy üyeleriyle birlikte aynı soygelimine sahip bulunduğunun en önemli kanıtı sayılmıştır. Soy topluluğunun soygelimi, sadece soy dışındaki yabancıların soy'a alınmaları yoluyla kesilmekte, arılığı bozulmaktadır. Bu uygulama hep olmuştur, fakat hiçbir zaman yayılmamış, önem kazanmamıştır. Niebuhr'un görüşü, uzunca bir süre sonunda soy üyelerinden bazılarının kan ilişkilerinin derecesini ölçmeye olanak kalmadığı şeklinde anlamlandırılacak olursa, bu görüş doğru bulunabilir. Fakat soy üyeleri arasında gerçek bir kan yakınlığının olabileceğini bütünüyle reddeden; soy topluluğunu, aralarında hiçbir gerçek bağıntı olmayan bireylerin meydana getirdiği tarımsal bir bütün (aggregation) sayan bir görüş olarak ele alınacak olursa, bu kez, doğru bir görüş sayılamayacağı açıktır. Böyle bir görüş, soy'un varlık kazanırken kendine temel aldığı ve soy'a üç etnik dönem boyunca canlılık kazandıran ilkeyi alaşağı etmiş olacaktır.

Daha önce belirtmeye çalıştığım gibi, soy örgütü, her türlü kan yakınlığı ilişkilerini az sayıda kategoriler içinde derleyip toplayan ve aynı soygeliminden inen kuşakları sonsuza dek hep birlik içinde tutmayı amaçlayan bir kan yakınlığı sisteminin çatısı altında oluşmuştur. Kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerini —bu kişilerin gerçek ortak ataları ne denli uzak geçmişte kalmış olursa olsunlar— izlemek, ortaya çıkarmak kolaydır. Beş yüz kişilik bir İrokua soyunda üyelerin hepsi de birbirleriyle yakınlığı olan kimselerdir; herkes birbirini tanımakta, aralarındaki ilişkinin ne olduğunu bilmektedir. Bu nedenle de, eskil dönemde akrabalık ilişkilerinin gerçekten var olduğu, yaşanan gündeki durum tarafından da kanıtlanmaktadır. Tekeşli ailenin gelişip yaygınlaşması ile birlikte, yeni ve bütünüyle

farklı bir kan yakınlığı sistemi ortaya çıkmış; soy topluluğu içinde, kandaşlık değil de soysal yakınlık ilişkisi olanlar arasındaki bağlar, çok geçmeden ortadan kalkmıştır. Tarih döneminin yaklaştığı günlerde Latin ve Grek kabilelerinde sistem buydu. Bir önceki sistemin ise, soy üyelerinin birbirleri arasındaki ilişkilerinin taraflarca bilinebildiği Turan sistemi olduğu düşünülebilir.

Soy örgütlenmesinin gerilemeye ve çökmeye başlamasından sonra, parçalanma ve bölünme yoluyla yeni soy'ların oluşumu azalmış; bazı soy'lar ise canlılığını ve varlığını yitirmeye başlamıştır. Bu durum, soyağacının izlenmesinde soy topluluğunun önemini yitirmesine yol açmıştır. İmparatorluk döneminde, Roma'ya dışardan gelip de, toplumsal çıkarlar kazanmak için soylardan isim alan aileler gitgide artmaya başlamıştır. Bu uygulama, bir süre sonra kötü karşılanmış, İmparator Claudius zamanında yabancıların (M.S. 40-54), özellikle eski soy'lardan isim almaları yasaklanmıştır.[38] Gerek cumhuriyet, gerekse imparatorluk zamanında, tarihsel soy'lardan gelen aileler kendi soygelimlerine her şeyden çok önem vermişlerdir.

Soy'un her üyesi özgürdü; hakları ve ayrıcalıkları yönünden diğerleriyle eşit durumdaydı ve zengin ya da fakir herkes için bu böyleydi. Doğuştan kazanılmış bir hak olarak, soy'un adının taşındığı her değerden herkes eşit şekilde yararlanırdı. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik Roma soyunun temel ilkeleriydi. Roma soy'ları bu yönden Greklerin ve Amerika Kızılderililerinin soylarından hiç de geri değildi.

VIII. Yabancıları Soy'a Alma Hakkı

Cumhuriyet döneminde olduğu gibi imparatorluk döneminde de, yabancı bir bireyi ailenin soy topluluğuna üye kılan aileye üye edinme işlemleri yapılıyor; fakat bu yolu güçleştiren bazı işlemler de konmuş bulunuyor-

38) Sueton., «**Vit. Claudius,**» bölüm 25.

du. Çocuğu olmayan, yaşı bu umuttan yoksun kılacak kadar ilerlemiş olan biri, rahiplerin ve *comitia curiata*'nın iznini alarak erkek evlât edinebiliyordu. Rahiplere bu konuda söz hakkı tanınmasının nedeni, evlât edinilecek olan çocuğun ailesinin kuttörenlerin uygulanmasına engel olunmasını önlemekti.[39] *Comitia curiata*'nın (bu işle —ç.) ilgili sayılmasının nedeni ise, evlât edinilecek kimsenin üyesi olacağı soy'un ismini alması ile babalığını kazanacağı kimsenin malvarlığına varis olma hakkını kazanmasıydı. Çiçero'nun zamanında da devam eden bazı ön-tedbirlerden, daha önceki döneme ait ve tümüyle soy toplumunun ürünü olan bu sistemdeki kısıtlamaların eskiden çok daha fazla olduğunu; evlât edinme işlemlerinin ise, daha ender olduğu anlaşılmaktadır. Daha önceki dönemde de evlât edinmede soy'un ve soy'un ait olduğu *curia*'nın izninin arandığı; bu nedenle, evlât edinme işlemlerinin o zamanlarda az olması gerektiği ileri sürülebilir. Eski dönemdeki evlât edinme işlemleri ile ilgili göreneklerden pek azı varlıklarını sürdürebilmiştir.

IX. Soy Reislerini Seçme ve Azletme Hakkı

Roma soy'una ait bilgilerimizin yetersizliği reislerin görevleri, seçilmeleri ve yetkileri ile ilgili dolaysız bilgilerimizin olmayışından açıkça anlaşılmaktadır. Siyasal toplumun kurumlaşmasından önce her soy'un bir ya da birden çok kendi reisi vardı. Soy'da reislik makâmı boşaldığında, burası, İrokua'larda olduğu gibi, seçimle ya da veraset hakkı sayesinde gelen bir soy üyesince doldurulurdu. Cumhuriyet döneminde ve daha önceki *reges* döneminde hemen hemen tüm görevlere seçimle gelinmesi; verasetin çeşitli görevlere gelmekte söz konusu olduğunu gösteren hiçbir kanıtın bulunmaması, Latin kabilelerinin bu alanda veraset hakkı tanımadıklarını göstermektedir. En yüksek görev yeri olan *rex*'lik (hükümdarlık) seçimle ge-

39) Cicero, «**Pro Domo,**» bölüm 13.

linen bir makamdı; senatörlüğe seçimle ya da atanmayla geliniyordu, *consul*'ler ve daha alt düzeylerdeki *magistrate*'ler de seçimle göreve geliyorlardı. Rahipler zümresine; *Numa*'nın kurumlaştırdığı bu topluluğa gelince durum değişiyordu. Önceleri rahipler arasında boşalan bir yer olduğunda bu yeri rahiplerin kendileri seçim yaparak dolduruyorlardı. Livy, yaklaşık M.Ö. 212'de, *comitia* (meclis) tarafından *pontifex maximus* (baş rahip) seçiminden söz etmektedir.[40] *Lex Domitia* ile birlikte, çeşitli ruhban sınıfının üyelerini seçme hakkı halka geçmiş, fakat bu yasa Sulla zamanında yeniden değiştirilmiştir.[41] Latin soyları arasında tarih döneminin başından itibaren seçimle göreve gelme ilkesinin geçerlilikte olması ve sonraları cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmesi, reislik görevine seçim yoluyla gelinmiş olması gerektiğini göstermektedir. Roma toplumsal sistemlerinin birçok alanlarda kendini gösteren demokratik nitelikleri de, soy örgütlenmesinden kalmıştır. Bu nedenle, reislik makâmının verasetle babadan oğula kaldığını ileri sürebilmek için olumlu kanıtlara dayanmak gerekmektedir. Görevlendirmenin yaşam boyunca olması nedeniyle, seçme hakkının yanı sıra azletme hakkının da varlığını gerektirmekteydi.

Bu reisler, ya da reisler arasından seçilen bir grup, Roma kurulmadan önceki dönemde, Latin kabilelerinde en önemli yönetim organı olan kabile kurullarını oluşturmuşlardır. Greklerde olduğu gibi, Latin kabileleri arasında da yönetimin üç kuvvetin eşgüdümlenmesine dayandığı anlaşılmaktadır: reisler kurulu; kabulü ya da reddi için en önemli kamusal önlem ve tasarıların kendisine sunulduğu, bu nedenle de daha önemli sayılması gereken halk meclisi (kurultayı), ve askeri komutan. Mommsen, «Bütün bu kantonlar (kabileler) ilkel zamanlarda siyasal yönden egemendi, her biri kendi prensi tarafından yönetilmekte

40) Livy, XXV, 5.
41) Smith, «Dic., Art. Pontifex.»

yaşlılar meclisi ve savaşçılar kurultayı da prense yardımcı olmaktaydı,» demektedir.[42] Mommsen'in belirttiği sırayı değiştirmek ve bazı yönlerden eleştiriye açık tutmak gerekmektedir. Toplumsal sistem içindeki merkezi öneminden ve yüklendiği işlevlerden dolayı yaşlılar meclisinin, toplumun yönetiminde en yüksek konumda olması gerekmektedir. Yönetimin başında da, askeri komutan değil, bu kurul bulunmaktadır. «Akdeniz'in kıyılarında yaşayan uygar ulusların kentlerinde,» diyor Niebuhr, «senatolar da, en az halk meclisleri kadar devletin önemli bir ögesi sayılmaktaydı. Senato yaşlı yurttaşlardan, seçimle oluşturulmuş bir kuruluştu. Aristo'ya göre, ister aristokratik, ister demokratik olsun, senatolar, oligarşilerde bile egemenliği paylaşan bir kuruluştu; bazı belirli kamusal sorunlarda senato üyelerinin de görevlendirildiği olurdu.»[43] Soy topluluğundaki reisler kurulunun yerini, siyasal toplumda artık, senatolar almıştı. İlk Roma senatosunu Romulus kurmuştur. Bu senato yüz yaşlı adamdan oluşan bir topluluktu. O zamanlar soy'ların sayısı da yüzü aşmadığı için, senatonun bu kabile reislerinden meydana geldiği, haklı olarak, düşünülebilir. Senato üyeliği yaşam boyunca gelinen ve kişiye bağlı (miras bırakılamayan) bir görevdi. Bunu, o sırada reislerin kendi görevlerine de seçimle ve yaşam boyunca getirilmelerine dayanarak ileri sürüyoruz. Eğer bu görev için durum bunun tersi olsaydı, Roma senatosunun da üyeliğin miras bırakılabildiği bir kuruluş olması gerekirdi. Eski toplumun özü yönünden demokratik olan kuruluşunun işlevine, Grek ve Roma soy toplumlarından söz eden modern tarih çalışmalarında bu konuda bir açıklık, bir kesinlik yoksa da, birçok yerde rastlamaktayız.

Roma soy örgütlerinde kaç kişilik nüfus topluluğu bulunduğu konusunda, şanslıyız; bu konularda bazı bilgile-

42) «History of Rome,» I, 66.
43) A.g.y., I, 258.

re sahibiz. Yaklaşık olarak M.Ö. 474'de Fabian soyu senatoya başvurarak Veientian savaşını kendi başlarına yürütmek istediklerini; bunun için de, büyük bir ordudan çok, sürekli bir ordu kurmak gerektiğini bildirmiştir.[44] Bu önerileri kabul edilmiş, hepsi de *patrician* olan üç yüz altmış askerlik bir ordu kurarak yurttaşlarının alkışları arasında Roma'nın dışına sefere çıkmışlardır.[45] Birçok başarılı savaşlardan sonra, pusuya düşmüşler ve tek kişi kalmamacasına kırılmışlardır. Fakat gerilerinde Roma'da erginlik çağına yeni gelmiş bir oğlan bırakmışlardı. Fabian soyunu bu oğlan yürütecekti.[46] Üç yüz altmış kişinin savaşa giderken gerilerinde sadece tek bir çocuk bırakmış olduklarına inanmak güçtür. Fakat böyle yazılıyor. Askerlerin sayısı kadar da, aynı soy topluluğunda, kadın olması gerekmektedir. Erkeklerin çocukları ile birlikte, Fabian soy' undan en az yedi yüz kişi kadar soy üyesi olduğu düşünülebilir.

Roma soyundaki hakları, yükümlülükleri ve görevleri yeterince açıklayamamamıza rağmen, toplumsal, dinsel ve yönetsel etkinliklerin merkezinde soy örgütünün bulunduğunu yeterince belirtebildiğimizi sanıyorum. Toplumsal sistemlerinin birimi olarak da, soy örgütü daha üst düzeydeki kuruluşlara da yansımış; bunların içeriği olarak üst örgütlenmelerde de yer almıştır. Roma kurumlarının nasıl oluştuklarını, nasıl geliştiklerini tam olarak anlayabilmek için, Roma soy topluluğuna ilişkin, bugünkünden çok daha geniş bilgilere sahip olmamız gerektiğini belirtelim.

---

44) Livy, ii, 48.

45) **A.g.y.** ii, 49.

46) «306 kişi yeterince mahvolduklarını kabul ediyor. Çünkü Fablus soyundan gelen, yaşı ergenliğe yakın olan bir kişiyi Roma halkının kritik sorunları için ve iç savaşın zehirli yılanına karşı, geleceğin en büyük yardımı olsun diye Roma'da bırakıyorlar.» — Livy, ii, 50; ve bak. **Ovid**, «Fastl», ii, 193.

XII. BÖLÜM

ROMALILARDA CURİA, KABİLE VE HALK

Romalılarda soy topluluğunu incelediktен sonra, şimdi sıra, soy'lardan oluşan *curia*, *curia*'lardan oluşan kabile ve kabilelerden oluşan Roma ulusuna ya da halk topluluğuna gelmiş bulunuyor. Konumuzun çerçevesi içinde kalmamız için, toplumun kuruluşunu Romulus'un zamanından Servius Tullius'a kadar inceleyecek; soy sisteminin ortadan kalkmaya ve yeni siyasal sistemin kurulmaya başladığı cumhuriyetin ilk dönemindeki bazı değişimlere de değineceğiz.

Görüleceği üzere, tıpkı Atinalılarda olduğu gibi, biri yeni oluşan, diğeri ise devrini tamamlamış bulunan iki ayrı yönetim örgütenmesi aynı toplumda, bir süre birlikte varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Birincisi, kendine soy'ları temel alan toplum; diğeri ise, zamanla birincinin yerini alacak olan, ülke-toprağına ve özel mülkiyete dayalı devlet. Geçiş dönemine ait bir yönetimin, ister istemez, karmaşık ve anlaşılması güç bir görünüm taşıyacağı açıktır. Bu geçiş dönemindeki değişimler şiddete dayanmayan, azar azar gelişen bir süreçle gerçekleşmiş değişimlerdi. Bunlar, Romulus ile başlamış, Servius Tullius zamanında ise, henüz tam bir kusursuzluğa erişmemiş bile olsalar, tamamlanmış sayılırlar. Bu değişimler yeni yeni ortaya çı-

kan Roma Topluluğu (Commonwealth) için önemli olaylarla dolu iki yüz yıllık bir dönemde gerçekleşmişlerdir. Soy örgütünün tarihini, devlet yaşamındaki etkilerinin sona erdiği döneme dek izleyebilmek, için *curia*, kabile ve ulus toplulukları üzerinde durulduktan sonra, yeni siyasal sistem hakkında da bazı açıklamalar yapmak gerekmektedir. Bu son konuya, bundan sonraki bölümde değineceğiz.

Romalılarda soy toplumu dört örgütlenme aşamasından geçmiştir: önce, bir kan yakınları topluluğu olduğu ve toplumsal sistemin birimini oluşturduğu aşama; ikincisi, Greklerdeki fratri'ye benzeyen ve daha üst bir yapıda birleşmiş on soydan oluşan *curia;* üçüncüsü, on *curia'* dan oluşan ve soy toplumu kurumlarının çerçevesi içinde ulus topluluğunun bazı özelliklerini taşıyan kabile aşaması; dördüncüsü, Tullus Hostilius zamanında, üç yüz soy'u kapsayan ve soy örgütlenmesine dayanan tek bir toplum çatısı altında kaynaşarak birleşmiş üç kabilenin meydana getirdiği Roma Ulusu (Populus Romanus). İtalyan kabilelerinin hepsinin de, tarih dönemine geçiş günlerinde birbiriyle aynı biçimde örgütlenip örgütlenmedikleri, bazı veriler nedeniyle, bir sorun olarak ortadadır. Bu nokta, bir yana, Roma *curia*'sının Grek fratrisinden, ya da diğer İtalyan kabilelerindeki fratrilerden daha gelişkin bir örgütlenme olduğu; Roma kabilesinin, gittikçe kalabalıklaşan ve büyüyen bir örgütlenme olarak, diğer İtalyan kabilelerine oranla, daha kapsamlı ve örgütlü bir topluluk olduğu kabul edilebilir. Bu görüşümüzü destekleyen bazı kanıtlara az sonra değineceğiz.

Romulus'un günlerinden önce bile, çeşitli dallarıyla bir bütün olarak, İtalyanlar kalabalık bir halk topluluğu görünümü kazanmış bulunuyorlardı. Çok sayıda, küçük küçük kabilelerin ortaya çıkmış olması, soy örgütlenmesinin kaçınılmaz sonucu olan çözülme ve parçalanıp ufalanma dönemine gelindiğini göstermekteydi. Latinlerde olduğu kadar, diğer İtalyan kabilelerinde de önemli so-

nuçlar sağlayan herhangi bir kuruluşa geçilememişse de, konfederasyon kurma zorunluluğuna gelip dayanılmıştı. Koşullar tam bu noktadayken, Romulus'un yaptığı öne sürülen işler gerçekleştirilmiştir: Tiber'in kıyılarında yüz soy'luk bir Latin topluluğunun toplanması; ardından, Sabin, Latin, Etrüsk ve diğer kökenlerden iki yüz soy'un daha toplanması ve bunların tek bir halk topluluğu meydana getirecek şekilde aralarında kaynaşmaya başlaması. Bunlar ise, Roma'nın kuruluşuna, Roma güç ve uygarlığının oluşumuna yol açacak başlıca koşulları hazırlamış oluyordu. Yeni siyasal sisteme (yani —ç.), kişilere ve kişisel ilişkilere dayalı bir toplum yerine, ülke toprağına ve özel mülkiyete dayalı yeni bir yönetime geçişi ise Romulus'un başlattığı ve ardıllarının tamamladığı bu soy ve kabileleri tek bir yönetim altında toplama süreci sağlamıştır.

Roma'nın yedi krallar denen bu yöneticilerinin gerçek kişiler mi, yoksa mitolojik kişiler mi oldukları; bunlar tarafından yapıldığı kabul edilen yasa düzenlemelerinin gerçek mi, efsane mi olduğu, Latin toplumunun eski yapısına ait bu olgular Roma kurumlarında yer aldıkları ve böylece tarih dönemine de aktarılmış bulundukları için, çok önem taşımamaktadır. Gerçekten, insanın gelişmesini sağlayan olguların, belirli kişilerden bağımsız olarak, maddi kalıntılar biçiminde varlıklarını sürdürebilmeleri, kurumlarda, göreneklerde ve âdetlerde kristalize olmaları sevinilecek bir durumdur. Tarihçiler, bir çeşit ihtiyaçtan olsa gerek, olayların oluşmasında bireylere büyük önem verirler; böylece geçici nitelikte olan kişileri, asıl kalıcı ve sürekli olan ilkelerin yerine koymuş olurlar. Sayesinde her çeşit ilerlemenin gerçekleşme olanağı bulduğu toplumun kendi bütünlüğü içindeki işleyişi, gereğinden fazla, bazı kişilerin marifetiymiş gibi gösterilmekte, kamunun akıl ve zekâsının bu alandaki etkileri fazlasıyla küçümsenmektedir. Genel olarak, görülecektir ki, insanlık tarihinin temeli, halkın bulduğu, halkın işleyip geliştirdiği ve halkın kurumlarında, göreneklerinde, buluş ve keşifle-

rinde ifadesini bulan fikir ve düşüncelerin gelişmesine bağlı olmuştur.

Her *curia* on soy, her kabile on *curia* ve hepsi birden üç kabile olmak üzere yapılan sayısal düzenleme, ilk iki kabileler topluluğu için Romulus'un zamanından daha eskilere gitmeyen yasa düzenlemelerinin sonucudur. Bu işin başarılmasında, uzlaşma ya da fetih yoluyla, çevredeki kabilelerin de topluluğa katılmasının büyük payı olmuştur. Bunun meyvalarından, en çok, Titie'ler, ve Lucere'lerin ardı ardına oluşturulmalarında yararlanılmıştır. Fakat yüzyıllar boyunca böyle sayısal bir düzenlemeyi koruyup sürdürmek, özellikle *curia*'lar içindeki soy'ların sayısı yönünden, mümkün olamamıştır.

Grek fratrisinin, yönetsel bir örgütten çok, dinsel ve toplumsal bir örgüt olduğunu görmüştük. Soy ve kabile örgütleri arasında bağlaç durumundaki fratri, yönetsel görev ve işlevler kazandığı güne dek, bu ikisine oranla daha az önemliydi. İrokua'larda da soy örgütünün ilkel biçimi görülmüştü. Onlarda da, fratrinin toplumsal niteliği ile yönetsel niteliği ilk günlerden itibaren birbirlerinden ayrı gelişmiştir. Fakat, önceki dönemdeki durumu ne olursa olsun, Roma *curia*'sı Grek fratrisine oranla çok daha bütünleyici ve yönetsel nitelikte gelişmiştir. Ne var ki, *curia*'nın ilk dönemdeki durumu hakkında, sonraki durumu hakkındakinden daha fazla bilgiye sahibiz. Çok olasıdır ki, her *curia*'yı meydana getiren soylar, aslında, birbirleriyle kan yakınlığı olan soylardı. Bir üst derecedeki örgüt içinde yeniden-birleşmelerine soy'lar arasındaki evlenme ilişkileri de ayrı bir güç katıyor; her *curia*'nın içindeki soy'lar birbirlerine kız alıp veriyorlardı .

İlk yazarlarda *curia* kurumuna ilişkin bilgiler bulamıyoruz. Ama bu demek değildir ki, *curia*'lar Romulus'un getirdiği bir yeniliktir. Roma kurumu olarak *curia*'dan ilk kez Romulus düzenlemeleri ile birlikte söz edildiği doğrudur. Kabilelerden ilk ikisindeki *curia*'ların sayıları Romulus zamanında düzenlenmiştir. Ama, bir örgütlenme bi-

çimi olarak, fratri'nin Latin kabileleri arasındaki varlığının en eski günlere kadar uzanmış olması gerekir.

Livy, Sabine kabilesinin kadınlarının duruma karışması ile Latinler ile Sabine'ler arasında barışın sağlanmasından söz ederken, Romulus'un halkı otuz *curia*'ya ayırdığını, fakat Sabine'lere eski isimlerini taşıma izni verdiğini belirtmektedir.[1] Dionysos, fratri terimini *curia*'nın özdeşi gibi kullanmakta;[2] fakat, *curia*'nın her birinde bir soy olmak üzere, Romulus zamanında *ondalıklara* (decades) ayrıldığını söylemektedir.[3] Aynı şekilde, Plutarkhos her kabilede on *curia* bulunduğunu, bazı Sabine kadınlarından isim aldıklarını yazmaktadır.[4] Her kabilenin ona bölündüğünü yazmak yerine, her kabilenin on *curia*'dan kurulu olduğunu yazdığı için, Plutarkhos'u Livy ya da Dionysos'tan daha doğru söylüyor saymak gerekmektedir. Çünkü, *curia*'lar soy'ları meydana getiren birimler değildir; birim olanlar, *curia*'ları meydana getiren soy'lardır. Romulus'un yaptığı iş, her *curia*'daki soyların, her kabiledeki *curia*'ların sayılarını, yöredeki kabilelerden nüfus alarak, düzenli bir biçime sokmak olmuştur. Kuramsal olarak her *curia*'nın tek ve aynı soy'un, ya da birkaç soyun bölünmeye uğraması ile oluşan yeni yeni soylardan; her kabilenin de, her biri, konuştukları ortak dil ya da lehçe nedeniyle diğerlerine karşı yakınlık duyan soy topluluklarından meydana gelen bir ya da daha çok *curia*'nın ortaya çıkmasını sağlayan bir doğal gelişmeden oluşması gerekmektedir. Ramnes'lerin yüz soy'u Latin soy'larıydı. Örgütlenmelerinde ise, her biri on soy'dan oluşan on *curia* topluluğuna dayanılıyordu. Romulus, olanak ölçüsünde, akraba soy topluluklarına hep aynı *curia*'lar içinde yer vererek kan ya-

1) Livy, i, 13.

2) Dionys., **«Antiq. of Rome,»** II, 7.

3) Dionys., il, 7.

4) Plutarkhos, **«Vit. Romulus,»** cap. 20.

kınlığına dayanan bağlara saygılı kalmış; bunu yaparken, bazı *curia*'larda artık kalan nüfusu, on soy topluluğu çıkaramayan *curia*'lara eklemek gibi yapay yollara da başvurarak sayısal bir simetri sağlamıştır. Titie kabilesindeki yüz soy, çoğunlukla, Sabine soylarıydı. Bunlar da on *curia*'lık bir topluluk olarak örgütlenmişlerdi. Çok olasıdır ki, örgütlenmelerinde aynı ilkeler uygulanmıştı. Üçüncü kabile olan Lucere kabilesi ise, daha sonraları, yeni yeni yerlerin ele geçirilmesinin ardından kuruluşunu tamamlayabilmiştir. Bu kabile çeşitli soylardan oluşan heterojen bir kabileydi ve içinde çok sayıda Etrüsk soyları da yer almış bulunuyordu. Bu kabilede de her biri on soy'dan oluşan on *curia* vardı. Bu yeniden-örgütlenme sayesinde, bir yandan, örgütlenme birimi olan soy'lar arılıklarını korumuş; bir yandan da, *curia* örgütü yükselmesi gereken yere yükselmiş; ayrıca, bazı durumlarda, düz anlamdaki fratri'lerde bulunmayan yabancı bir öğeye de kendi içinde yer verebilmiştir. Kabile örgütü de, doğal gelişme yoluyla oluşan kabilelerde hiç görülmeyen yabancı öğelere kendi yapısı içinde yer vermiş, bu yolla, kendi doğal gelişme düzeyinin üstüne erişmiştir. Bu yasa düzenlemelerinin baskısıyla kabileler, *curia* ve soy'ları ile birlikte, birbirleriyle eşit kılınmışlar; üçüncü kabile ise, koşulların ağırlığı nedeniyle yapay bir oluşum sonucu ortaya çıkmıştır. Etrüsklerin dil yönünden kimlerle yakınlıkları olduğu bugün bile tartışma konusudur. Fakat, Etrüsklerin o sıralar tam anlamıyla soy örgütlenmesine dayalı bir toplum olan Roma toplumsal sistemine kabul edilmelerine bakarak, bu kabilelerin dillerinin Latin kabileler için tamamiyle anlaşılmayan bir dil olmaması gerektiği ileri sürülmektedir. Sonuçta, bütün bunlarla sağlanan sayısal oranlama ve düzenlemelerin bir bütün olarak toplumun yönetim eylemleri alanındaki yetkinliğini arttırmaya yaradığı da belirtilmelidir.

O dönemin Roma kurumlarını en doğru anlayan yazarların ilki olan Niebuhr, egemenliğin halkta olduğu gerçeğini kabul etmekte; kral denen yöneticilerin yönetimi

temsilci yetkisiyle yürüttüklerini, senatonun temsil esasına dayandığını, her soyun senatoda bir senatörünün bulunduğunu kabul etmekte; fakat, sayısal oranlamanın etkileri konusunda ayrılarak, «bu sayısal oranlamalar Roma meclislerinin (soy'larının)[5] bu yasa düzenlemelerinden daha eski olmadıklarının, yasa yapıcı tarafından getirilen diğer düzenlemelerle birlikte uygun biçimde kurulmuş birlikler (korporasyonlar) olduklarının reddedilmez kanıtıdır» demektedir.[6] İkinci ve üçüncü kabilelerdeki; özellikle üçüncü kabiledeki *curia* örgütlerine küçük bir yabancı öğenin girdiği yadsınamaz; fakat bir soy'un yapısının değişmesi, soyun yeniden düzenlenmesi ya da oluşturulması olanaksız bir şeydir. Yasa yapıcı birçok şey yapabilir, ama bir soy topluluğu yapamaz, kuramaz. *Curia* da yapamaz. Yalnızca, yakınlıkları olan soy'ların oluşturduğu bir çekirdek etrafında, zaten var olan soy'ları bir araya getirebilir; bir *curia* içindeki soyların ya da bir kabile içindeki *curia*'ların sayısını azaltıp, çoğaltabilir. Niebuhr, diğer yandan, soy'ların Greklerde ve Romalılarda eski ve evrensel bir örgütlenme biçimi olduğunu da göstermekte; böylece, yukarki sözlerinin anlaşılmasını daha da güçleştirmektedir. Kaldı ki, hiç değilse İyonyalı Grek'lerde fratri tek yaygın (evrensel) örgütlenme biçimiydi. Buna bakarak, Latin kabileleri arasında da, belki bir başka isimle, *curia*'nın aynı derecede eski bir örgütlenme biçimi olduğu düşünülebilir. Hiç kuşkusuz, sayısal oranlamalar Romulus zamanındaki yasa düzenlemelerinin sonucuydu. Gerçekten, yeni soyların oluşturulmasında; bu yolla, sayısal düzenlemenin gerçekleştirilmesinde yararlanılan kaynakları gösteren pek çok kanıt bulunmaktadır.

---

5) Niebuhr'un «hane» terimini soy yerine mi kullandığını yoksa bunun bir çeviri yanlışlığı mı olduğunu söyleyebilecek durumda değilim. Çavirenlerden biri olan Thirlwall bu terimi Grek soy'larını ifade etmek için sık sık kullanmıştır. Fakat kabul edilebilecek bir karşılık olmuyor.

6) «History of Rome,» I, 244.

Curia çerçevesi içinde birleşen on soy'un üyeleri birbirlerine kendi aralarında *curiales* diyorlardı. Bunlar, aralarında bir rahip *(curio)* seçiyorlardı. Kardeşlik topluluğunun (fraternity) baş görevlisi bu kimse oluyordu. Her *curia*'nın kendine özgü kuttörenleri vardı. Bunlar uygulanıp yerine getirilirken kardeşlik ruhu içinde yaşanırdı. Topluluğun *sacellum* denen tapınma yeri, aynı zamanda topluluğun gündelik işlerinin görüşüldüğü yerdi. Gündelik pazar, alışveriş ve iş görüşmeleri de burada olurdu. *Curiales* topluluğu topluluğun dinsel işlerinde baş sorumlu olan *curio*'dan başka kendilerine bir de *flamen curialis* denen yardımcı rahip seçerlerdi. Bu kimse, gündelik olağan işlere bakardı. *Curia*, soy örgütlenmesi çatısı altındayken Roma toplumunda senatodan da önemli egemen güç olan *comitia curiata* denen soy'lar meclisine de adını vermiş bulunuyordu. Roma *curia*'sı, ya da fratrisinin başlıca özellikleri bunlardı.[7]

Örgütlenme zincirinin bundan sonraki halkası Roma kabilesidir. Roma kabilesi on *curia* içinde toplanan yüz soy topluluğundan meydana gelmekteydi. Dış etkiler olmadığında: (yani —ç.) doğal gelişme sonucunda oluştuğunda bir kabile, bir özgün soy'un (original gens) bölünerek çoğalmasıyla, ya da bir çift soy topluluğundan çoğalan soylarla meydana gelmektedir. Daha önce belirtilen süreçle

---

7) Dionysos, bir kısmı daha sonraki döneme ait gibi görünüyorsa da, Romulus'a atfedilen örgütlenmeye ait belirli ve kendine özgü bir çözümleme yapmaktadır. Hakkında geniş bilgi sahibi olduğu Grekler'in soy örgütlenmesi kurumları ile Romalılarınkiler arasında bir koşutluk kurması da aynı derecede ilginçtir. İlk olarak, barış zamanında ve savaş zamanında soy birimine dayanan soy örgütlenimini tüm siyasal düzenlemelerin en yeterlisi saydığını belirteyim. Şöyle devam ediyor: Bütün topluluğu üç bölüme ayırdıktan sonra, bu bölümlerin başına en seçkin kimseleri getirmiş, sonra bu üç bölümün herbirini ona ayırıp, bunların başına en yiğit olanları getirmiş; bunları eşit konumda saymış; en büyük bölümlere kabile, en küçük bölümlere, bunlara eskiden beri söylendiği üzere, **curia** adını vermiştir. Bu isimlerin Grek dili-

kabilenin kendisi bölünmeye başlayıncaya kadar bu soyların tüm üyeleri aynı kabile içinde yer almaktadır. Fakat Roma kabilesi —ki biz şimdi sadece bununla ilgileniyoruz— belirli amaçlar ve belirli usullerle yapay olarak genişletilmişti. Ama kabilenin temeli ve yapısı doğal gelişmeyle oluşmuş bulunuyordu.

Romulus'tan önce her kabile yönetsel, askeri ve dinsel görevleri birlikte yürüten bir baş görevli seçmekteydi.[8] Bu kimse kentte kabile adına yöneticilik görevi yüklenmişti. Diğer yandan kabiledeki *sacra*'yı yönetir, savaş alanında da kabilenin askerlerine komuta ederdi.[9] Bu kimsenin genel kurultayın toplanması ile bir araya gelen *curia* halkı (curiae) tarafından seçilmesi gerekmektedir diyebiliriz. Fakat bu konuda bilgimiz yetersizdir. Kuşkusuz her Latin kabilesinde çok eski ve önemli bir görevdi bu. Kendine özgü özellikleri vardı ve seçime dayanıyordu. Çekirdek olarak, kendinden daha gelişkin durumdaki komutan (rex), ya da genel askeri komutanlık makamının habercisiydi; bu iki görev yerinin işlevleri aynıydı. Kabile reisleri, Dionysos tarafından, kabilelerinin liderleri sayılmıştır.[10] Roma'daki üç kabile, birbiriyle kaynaşıp aynı senatoya, aynı halk meclisine ve aynı askeri komutana bağlı tek bir ulus oluşturduğunda kabile reislerinin önemi azal-

---

ne geçtikten sonra karşılıkları «tribus», üçüncü bir taraf, bir ırk; «curia,» fratri, ya da topluluk olmuştur. Kabileleri yönetmekle görevlendirilen ve Romalıların **tribunes** dediği kimseler Greklerdeki **phylarchs** ya da **trittyarchs; curia**'ları yöneten ve Romalıların **curiones** dediği kimseler Greklerde **phratriarch** ve **lochagoi** adını almışlardır. Fratriler de ona bölünmüştür. Bunların başına getirilen kimselere ise **decadarch** denmiştir. Bunların hepsini kabileler ve fratr'ler olarak bir araya getirdiğinde, toprakları otuz eşit parçaya ayırmış, her fratriye bir pay vermiş, şenlikler ve tapınaklar için de yeterince yer ayırmış; bazı yerleri ise herkesin ortaklaşa kullanacağı yerler olarak bırakmıştır. — **«Antiq. of Rome,»** II, 7.

8) Dionysos, II, 7.

9) **Smith, Dic.**, 1.c., Art. **Tribune.**

10) Dionysos, II, 7.

mıştır. Fakat seçim yoluyla gelinen bu görev yerinin kendi varlığını daha sonra da sürdürebilmiş olması kabile reisliği makamının halka ne denli yakın bir kuruluş olduğunu göstermektedir.

Çok eski günlerden beri, ayrıca bir de kabile meclisinin bulunmuş olması gerekmektedir. Roma'nın kuruluşundan önce İtalyan kabilelerinin her biri bağımsızdı. Yalnızca, konfederasyon ilişkileri içinde birbirleriyle bağıntılıydı kabileler. Kendi kendini yönetebilen birimler olarak, eski kabilelerin her birinin reisler kurulu (kuşkusuz bu reisler soy'ların reisi idiler), halk meclisi, ve kabilenin askerî birliklerine komuta eden askerî komutanı vardı. Kabile örgütünün bu üç öğesi; yani, reisler kurulu, kabile reisi ve kabile meclisi daha sonraları *Roma senatosunun, Roma rex*'inin ve *comitia curiata*'nın çekirdeğini oluşturuyordu. Kabile reislerinin Roma kurulmadan önceki günlerde *rex* adını taşımış olmaları çok olasıdır.

Senatörler *(senex)* ve *comitia* (con-ire) için de aynı şey söylenebilir. Bu kabilelerin içinde bulunduğu durum ve örgütlenmeleri hakkında bildiklerimizden yola çıkarak, o zamanki kurumlarının özde demokratik bir nitelik taşıdıklarını düşünebiliriz. Roma'nın üç kabilesi kaynaştıktan sonra, kabile örgütünün ulusal nitelikleri ortadan kalkmış; fakat kabile örgütü organik dizi içinde gerekli bir bütünleyici olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Örgütlenmede dördüncü ve son aşama Roma ulusu ya da halkının ortaya çıkışıdır. Bu, kabilelerin kaynaşması ile olmuştur. Dışsal olarak, bu son örgütlenme, senatonun, halk meclisinin ve genel askerî komutanın (rex) ortaya çıkışında ifadesini bulmuştur. Bir süre sonra da, bir kent yönetimi, bir ordu örgütü, ve ayrıca, değişik düzeylerde rahiplerden oluşan ortak ve ulusal bir din adamları sınıfı oluşmuştur.[11]

---

11) Otuz **curione**, topluluk olarak, bir rahipler topluluğu sayılmış; içlerinden birine «curio maximus» görevi verilmiştir. Bu kişi soy toplu-

Güçlü bir kent yönetimi, ilk günden itibaren, Romanın devlet ve ordu örgütlenmesinin temel fikri olmuştur. Roma'nın dışında kalan yerler ise, devlet örgütünün taşra kuruluşları sayılmıştır. Romulus'un askeri demokrasisi döneminde, aristokratik ve demokratik karmaşık görünümlü cumhuriyet döneminde, ve daha sonraki imparatorluk döneminde Roma, odağında sürekli bir çekirdek niteliğindeki Roma kentinin bulunduğu bir devlet olmuş; ele geçirilen yeni yerler, yeni kentler Roma kenti ile birlikte devleti oluşturan öğeler sayılmayıp katkı niteliğinde öğeler olarak Roma'nın dışında tutulmuşlardır. İnsanlık tarihinde bu Roma örgütlenmesi, Roma iktidarı ve Roma ırkı bir benzerine rastlanmadık yepyeni bir olgu olmuştur. Gelecek çağlar boyunca da bu eşsizliğini hiç yitirmeyecektir.

Romulus tarafından örgütlendirildikleri için, çok yerinde olarak, kendilerine Roma Halkı adını vermişlerdir. O sıralarda kurabildikleri, yalnızca, soy örgütlenmesine dayalı bir toplum olmuştur. Fakat Romulus zamanında nüfusun hızla artması, daha sonra, Servius Tullius'a kadar bu artışın daha büyük bir hızla devam etmesi yönetim planında temel nitelikte bir değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Romulus ve zamanının akıllı kişileri, aynı zamanda, soy örgütlenmesine dayalı toplumdaki kurumların çoğuna şekil veren kimseler olmuşlardır. Soy'lara dayalı toplumdan büyük bir ulusal ve askeri güç yaratmak için girişilen yasa düzenlemeleri Romulus'un eseridir. Toplumsal kurumların özellikleri ve yapıları hakkında bildiklerimizi de Romulus'un bu düzenlemelerine borçluyuz. Roma'nın, soy örgütlenmesine dayalı toplumun kurumları ile

---

lukları kurultayı tarafından seçilmekteydi. Bunların yanısıra, gökteki işaretlere bakarak Tanrıların arzularını öğrenen **augur**'lar topluluğu vardı. Oğulnian yasasına göre (M.Ö. 300), baş göreviller («magister collegii») ile birlikte bunlar dokuz kişiydiler. Bir de «pontifex maximus» (Roma devletine ait dinsel işlere bakan baş rahip —ç.) da dahil olmak üzere, aynı yasa gereği, dokuz kişiden oluşan bir rahipler meclisi vardı.

böylesine büyük bir güç ve iktidar sahibi olabilmesi insanlık tarihinde parlak bir olaydır. Bu başarıyı sağlayanların efsaneleşmeleri ne bir duygusallığın sonucudur, ne de bu olayın kendisi bir masaldır. Roma'nın oluşumu Romulus'a maledilen mutlu bir düşüncenin sonucudur. Romulus'un başlattığı ve ardıllarının tamamladığı bu düzenlemelerle yeni bir siteye olanak ölçüsünde çok sayıda soy'lar toplanmış; bunlar tek bir yönetim altında birleştirilmiş; ortaklaşa kurdukları askeri birlikleri de tek bir komutanın emrine verilmiştir. Bu yeni düzenlemelerin amacı askeri nitelikteydi: İtalya'da üstünlük kazanmak. Bu nedenle, örgütlenmenin bir askeri demokrasi olmasına şaşmamak gerekmektedir.

Dağlardan çıkan ve sonra Campagna ovasına varan Tiber üzerinde çok uygun bir bölgeye yerleşen Romulus, reisi olduğu Latin kabilesiyle, eski kalenin bulunduğu Palatine Tepesini ele geçirmişti. Geleneklere göre, Romulus, Alba reislerinin soyundan gelmekteydi. Ama bu ikinci derecede önemlidir. Yeni yerleşme bölgesi hızla gelişmiştir. Öldüğünde 46.000 piyade ve 1000 süvarilik bir ordusu olduğuna göre, Roma'da ve yöresinde 200.000 kadar bir nüfusa ulaşılmıştı. Livy'ye göre, kent kurucularının rastgele ve fazla elemeden çevrelerine nüfus çekmek, sonra bu kalabalığın karşısına geçip onlar üzerinde egemenlik kurmak gibi eski bir usulleri (vetus consilium) vardı.[12] Romulus bu eski siyaseti izleyerek Palatine yakınlarında herkesin sığınabileceği bir yer oluşturmuş, çevredeki kabileleri buraya gelmeleri için çağırmış; onlara, kim olduklarına, hangi koşullar altında geldiklerine bakmaksızın, bu yeni sitede kendi kabilesiyle birlikte yazgıda ve esenlikte birleşmiş bir topluluk oluşturma çağrısında bulunmuştur. Gene, Livy'nin anlattığına göre, yöredeki kabilelerden kimi köle, kimisi özgür insanlardan oluşan büyük bir nüfus buraya yerleşmiş; bu yeni girişim, böylece ilk kez bir ya-

12) Livy, I, 8.

bancı güç kazanmıştır.[13] Plutarkhos[14] ve Dionysos[15] da, yukarıda belirtilen amaç ve sağlanan bu başarı ile ilgili olarak, sığınılacak böyle bir yerin oluşturulmasından söz etmektedir. Böyle bir olay, gerçekten, olası görünmektedir. Bu kaynaklardan, o zamanların İtalya'sında çok sayıda barbar toplulukların bulunduğunu; kuşkusuz, kişi haklarının yeterince korunamaması nedeniyle, yarımadadaki halklar arasında devamlı huzursuzlukların bulunduğunu; iş'te kölelerin kullanıldığını ve şiddetin her yanda kol gezdiğini anlıyoruz. Bu tür koşullar altında, böylesine bir araya gelmiş insanları yönetme durumundaki kimsenin, eğer akıllı biriyse, yeterince asker olduktan sonra, kendi yöneticilik konumunu pekiştirmek için de durumdan yararlanacağı açıktır. Bu romantik öyküde okuyucuya hatırlatılması gereken önemli bir olay da, Sabinelerin, bu kabileden kız kaçırıp kendilerine karı yapan Latinlere saldırışıdır. Bu iş de, sonunda, akıllıca çözümlenmiş; Latin ve Sabine kabilelerinin askeri liderleri ayrı ayrı varlıklarını sürdürmüş, fakat kabileler birleşip tek bir toplum olmuştur. Sabine'ler Quirinal ve Capitoline tepelerinin bulunduğu bölgeye yerleşmişlerdir. Böylece, ikinci kabile olarak Titie kabilesi askeri reisleri Titius Tatius'un yönetimi altında, gelip, Roma'yı meydana getirecek olan topluluk içinde yerini almıştır. Tatius'un ölümünden sonra, bütün kabileler Romulus'un askeri yönetimine girmişlerdir.

Romulus'un ardılı olan Numa Pompilius döneminde Romalıların dinsel kurumlarından çoğunun kuruluşu tamamlanmış; daha sonraki Tullus Hostilius ise Latin kenti Alba'yı ele geçirip tüm halkını Roma'ya göçe zorlamıştır. Bu topluluğa Roma yurttaşlarıyla aynı haklar tanın-

---

13) Şimdiye kadar komşu ulusların tüm halkları —özgür ya da köle olması önemli değil— yeni atılımlar yapmaktan hep kaçındılar; işte bu onların ilk büyük girişimleri oldu. — Livy, I, 8.

14) «**Vit. Romulus,**» cap. 20.

15) «**Ant'q. of Rome,**» II, 15.

mış, Coelian Tepesinin bulunduğu bölgeye yerleştirilmiştir. Livy'ye göre, bunda, başka etmenlerin de rolü olmuştur.[16] Tullus'un ardılı Ancus Martius, Latinlerin kenti Politorium'u almış; o da aynı yolu izleyerek, tüm halkını Roma'ya yerleştirmiştir.[17] Bu topluluğa da aynı haklar tanınmış, Aventine Tepesinin bulunduğu bölgeye yerleştirilmiştir. Çok geçmeden Tellini ve Ficana kentlerinin halkı da göçe zorlanarak Roma'ya getirilmiş ve Aventine bölgesine yerleştirilmiştir.[18] Görüldüğü gibi, ilk Latin ve Sabine soyları da dahil olmak üzere, Roma'ya gelen ya da getirilen bütün soy'lar yerleşme bölgeleri bakımından birbirlerinden ayrı kalmaya devam etmişlerdir. Barbarlığın Orta ve Üst Dönemlerinde, soy örgütlenmesine dayanan toplumlarda kabilelerin etrafı surlar ve hisarlarla çevrili kentlere yerleşmeye başladıklarında, birbirlerine yakın soy ve fratrilerin aynı bölgeye gelip yerleşmeleri genel bir uygulamaydı.[19] Soy'ların Roma'ya yerleşmesinde de aynı yol izlenmişti. Bu yeni gelenlerin büyük kısmı, üçüncü kabile olan *Lucere*'lerin içinde birleşmişti. Bu kabile Latin soy'larının çoğunu kapsıyordu. Etrüsk'lerden gelen yeni yeni soy topluluklarının katılmalarının tamamlanması Romulus'tan sonraki askeri komutanların dördüncüsünün devrinde olmuştur.

Bu ve benzeri yollarla üç yüz kadar soy Roma'da bir araya gelmiş; *curia* ve kabileler şeklinde örgütlenmiş, ancak; soygelimi bakımından kabileler arasındaki farklılık-

16) **Livy**, i, 30.

17) **A.g.y.** i, 33.

18) Livy, i, 38.

19) New Mexico'daki köy (pueblo) evlerinden herbirinin sahibi aynı kabilenin üyesiydi. Bazen de bütün bir kabile tek bir bitişik evler topluluğunda yaşardı. Mexico **pueblo**'sunda başlıca dört ayrı mahalle vardı. Herbirinde ayrı bir sülale (lineage), belki de fratri topluluğu yaşardı. Tlatelulcos'lar ise beşinci bir bölümde yaşıyorlardı. Tlascala'da da dört mahalle vardı ve herbirinde bir sülale, belki de fratri diyebileceğimiz topluluk yaşardı.

lar sürmüştür. Ramne kabilesi, daha önce belirtildiği gibi Latin; Titie'lerin çoğunluğu Sabine; Lucere'ler, içlerinde başka kökenlerden birçok insan olmakla beraber, genellikle Latindiler. Böylece, Roma halkı ve Roma toplumsal örgütlenmesi, az çok belirli bir zorlayıcı etki altında tutulan soy (gens) topluluklarının *curia*'lar ve kabileler, kabilelerin ise tek bir soy'sal (gentile) toplum düzeyine erişmesi ile gerçekleştirilmiştir. Fakat bütünün içinde yer alan örgütlerden, sonuncusu bir yana, diğerleri model olarak çok eski günlerden beri bilinen; Romalıların uzak atalarından kalma örgütlenmelerdi. Her *curia*, doğal olarak kan yakını soyları oluşturmuş, kabileler ise, daha büyük birim olarak, kabilelerin birleşmesinden oluşmuş bulunan ve soyların çoğunu içeren tek bir soy örgütlenmesi toplumu haline gelmiştir. Orgütlenmenin yeni olan yanı, *curia* içinde soyların, kabile içinde *curia*'ların sayısal oranı ile, bunların bütün hepsinin birleşip kaynaşmasıyla tek bir halkın oluşmasıydı. Bu oluşumun yasal biçimlendirmelerin sonucu oluşu, kabilelerin yabancı öğeleri almakta tamamen serbest bırakılmamaları yüzündendi. Yasal düzenleme sonucunda yeni bir isim olan *tribus*=halkın üçüncü bölümü ortaya çıkmıştı. Bu isim, soy ve *curia*'lardan sonra oluşan ve yeni bir örgütlenme birimi olan kabileleri ifade ediyordu. Aynı örgütler her iki kavimde de bulunduğu için, Grekçe' de kabileyi ifade eden *phylon* sözcüğünün Latin dilinde de bir karşılığının olması gerekirdi. Fakat, olsa bile, bu sözcüğün kaybolmuş olması gerekmektedir. Yeni bir olgudan sonra yeni bir terimin ortaya konulması, Grek kabilelerinin kandaşlık yönünden arı olmalarına ve bu kabilelerin içindeki kan yakını soylardan oluşmasına karşılık, Latin kabilelerinde dışsal kökenli öğelerin de bulunduğunu göstermektedir.

Latin toplumunun daha önceki dönemdeki kuruluşuna ilişkin bilgilerimizi, büyük ölçüde, Romulus'a atfedilen yasa düzenlemelerine borçluyuz. Bu düzenlemeler sayesinde, Romulus'un günlerinde yapılabilen değişiklikler ve geliş-

melerin dışında kalan daha önceki dönemde durumun ne olduğunu öğrenebilmekteyiz. Bu önceki durum, senatodan önceki reisler kurulu, halk meclisi olan *comitia curiata* ve genel askeri komutanlık gibi daha önceki öğelerden anlaşılmaktadır. Soy'ların varlıklarını koruyabilmeleri, soy' lardaki hakların, ayrıcalıkların ve yükümlülüklerin devam etmeleri de, bir önceki dönemin özellikleridir. Kaldı ki, Romulus'un kurduğu ve hemen ardından gelenlerin olgunlaştırdığı yönetim, insanlığın o güne dek gerçekleştirebildiği en yüksek düzeyde bir soy örgütlenmesi toplumunun yapısal örneğini oluşturmaktaydı. Bu oluşumun zamanı, Servius Tullius'un siyasal toplumu kurmasından hemen önceki günlere denk gelmektedir.

Yasa getirici olarak Romulus'un en önemli işi, Roma senatosunu kurmak olmuştur. Senato, her soy'dan bir, her *curia*'dan on kişi olmak üzere, yüz üyeden oluşuyordu. Latin kabileleri için de, yönetimin temel aygıtı durumundaki reisler kurulu yeni bir şey değildi. Bu kurulun varlığına ve otoritesine çok eski zamanlardan beri alışkındılar. Fakat Romulus'un döneminden hemen önceleri, tıpkı Greklerdeki kabile reisleri kurulu gibi, değişim geçirerek, bir çeşit ön-danışma organı niteliği kazanmış; yetkileri, önemli sorunlara ilişkin olarak alınacak kararları kabulü ya da reddi için halk meclisine sunmakla sınırlandırılmıştı. Gerçekte bu, iktidarın, reisler kurulundan önce halkta oluşu, kurula, iktidar ve yetkinin halk tarafından verildiği anlamına gelmekteydi. Halk meclisinin onayını almaksızın kamusal nitelikte hiçbir önemli karar yürürlüğe giremiyeceği için, sadece bu durum bile egemenliğin kurulda ya da askeri komutanda değil, halkta bulunduğunu göstermektedir. Diğer yandan, demokratik ilkelerin (Roma —ç.) toplumsal sistemlerinin iç dokularına bile girdiğini gene bu durum anlatmaktadır. Romulus'un kurduğu senatonun, işlevleri ve görevleri yönünden daha önceki reisler kuruluna benzemekle beraber, birçok bakımlardan bir ilerleme sayılması gerekmektedir. Senato, soyların re-

işlerinden, ya da kabilelerin bilgelerinden (wise men) oluşuyordu. Her soy, Niebuhr'un belirttiği gibi, kendini senatoda temsil etmesi için «en yaşlı ve en akıllı üyesini» gönderiyordu.[20] Senato, böylece hem seçilmeye, hem de ayıklanmaya (yani, hem temsili niteliği vardı, hem de en uygunların seçildiği bir organdı —ç.) dayanıyo du ve bu özelliğini imparatorluk dönemine kadar korumuş bulunuyordu. Senatörler bu göreve hayatları boyunca getiriliyorlardı. Başka türlü bir görevlendirme usulü, zaten, o zamanki Romalılarca bilinmiyordu. Bu tür seçime dayanan görevlendirmeler hep hayat boyunca olurdu. Livy, ilk senatörlerin seçiminin Romulus zamanında olduğunu ileri sürmektedir. Fakat bu görüş, böyle bir şey Roma kurumlarının kuramsal özüne ters düştüğü için, yanlış ve yanıltıcıdır. Romulus'un yüz senatör seçmesinin nedeni, Livy'ye göre, bunun yeterli bir sayı sayılmasıydı. Resmi görevlerinin saygınlığı bakımından *Babalar* adını alan bu kimselerin soygeliminden gelenlere ise *patrician*'lar adını veriyorlardı.[21] Temsili organ olarak senatonun özelliği, üyelerine *Halkın Babaları* ünvanını kazandırması; üyelerinin ölünceye kadar görevlerinde kalmaları; hepsinden önemlisi, bu seçkin yer ve konumlarını kendi soygeliminden inenlere devredebilmeleri; böylece, toplumsal sistemin odağında bir soylular sınıfının oluşumuna yol açmasıydı. Yüksek konumundan, bileşiminden, üyelerinin kazandığı *patrician* statüsünden dolayı Roma senatosunun, daha sonraki dönemin devlet kuruluşunda güçlü bir yeri olmuştur. İşte, ilk kez, bu soy toplumu çerçevesi içinde ortaya çıkan bu aristokratik öğedir ki cumhuriyetin karışık bir

20) «History of Rome,» II, 258.

21) Yüz senatör seçiyor: hem bu sayı yeterli olduğundan dolayı, hem de saygınlıklarından ötürü Babalar denilen bu kimselerin doğuştan seçilme hakkını elde eden ve Patrician adını alan torunlarının (soylarının) da yalnızca yüz tane olmasından dolayı. Livy, I, 8. Ve Cicero: Saygınlıklarından ötürü Babalar denilen patrician'lar. — «De Rep..» II, 8.

nitelik kazanmasına yol açmış; tahmin edileceği gibi, emperyalizm döneminde ağırlığını artırmış; Roma'nın sonuyla birlikte, kendi varlığı da sona ermiştir. Aristokratik öğe, ilkinden itibaren tüm kurumlarının amacı askeri açıdan geleceği sağlama alma olan Roma'nın fetihlerinin yaygınlaşmasını ve askeri şanının yücelmesini sağlamışsa da, bu büyük ve olağanüstü halkın tarih içindeki yaşam döneminin kısalmasına yol açmış; emperyalizmin, uygar uluslar için zorunlu olarak yıkıcı ve ulusun varlığını yok edici bir örgütlenme biçimi olduğunu kanıtlamıştır. Yarı aristokratik, yarı demokratik cumhuriyet yönetimi altında Romalılar üne erişmişlerdir. Açıktır ki, eşitliği bozan ayrıcalıklar, yıkıcı ve üzücü bir kölelik yerine özgürlük ve eşitliğe dayanan bir toplum örgütlenmesine gidilmiş olsaydı, Roma çok daha uzun ömürlü, çok daha yücelmiş, çok daha verimli bir toplum olabilecekti. *Pleb*'lerin, senatonun temsil ettiği aristokratik öğeye son vermek ve *eski* demokratik öze dönebilmek için yürüttükleri uzun süren mücadeleler insanlığın en yiğitçe girişilmiş çabaları arasındadır.

Sabine'lerin katılmasından sonra senato üyelerinin sayısı, yüz üyenin daha katılmasıyla,[22] iki yüze çıkmıştır. Titie'lerin katılmasının ardından, Tarquinius Priscus zamanında Lucere'lerden yüz senatör daha senatoya girince, üye sayısı üç yüze çıkmıştır.[23] Çiçero, Tarquinius Priscus'un senatörlerin sayısını iki katına çıkardığını söylemektedir. Bu ise, Livy'nin söylediklerini gölgelemektedir.[24] Schmitz ise, bu tutarsızlığı açıklamak için, senatör sayısındaki en son artıştan sonra senato üyelerinin sayısının yüz elliye indirilmiş, sonra ilk iki kabileden gelenlerle bu sayının iki yüze, üçüncü kabileden gelenlerle de üç yüze çıkarılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Bu değişikliği

22) Dionysos, II, 47.
23) Livy, I, 35.
24) Cicero, «De Rep.,» II, 20.

izleyen günlerde, Ramne ve Titie'lerden gelen senatörlere Büyük Soy'ların Babaları, Lucere'lerin senatörlerine ise, Küçük Soy'ların Babaları denilmiştir.[25] Bu yazılanlardan anlaşıldığına göre, üç yüz senatör üç yüz soy'u temsil etmekte, her senatör bir soy'u temsilen senatoda bulunmaktaydı. Ayrıca, kuşkusuz, her soy'un kendi baş reisi vardı. Çok olasıdır ki, bu kimse göreve soy topluluğu tarafından seçilerek getiriliyor; ya da; *curia* içindeki on soy'a birer tane olmak üzere, *curia* topluluğu tarafından onu birden seçiliyordu. Böyle bir temsil ve seçim sistemi Roma, ve genel olarak, soy örgütlenmesine dayalı toplumlar için en uygun olanıydı.[26] Cumhuriyet kurulduktan sonra, senatoda boşalan yerlere *censor*'lar kendilerinin seçtiği kimseleri getirmişler, daha sonraları ise bu yeri konsüller almıştır. Bu kimseler, genellikle, yüksek dereceli eski yöneticiler arasından atanmış kimselerdi.

Senatonun yetkisi ve iktidarı gerçek ve özseldi. Kamu-

25) Cicero, «De Rep., II, 20.

26) Bu görüş, esas itibariyle, Niebuhr'a aitti. «Daha da ileri gidebiliriz ve kuşkusuz diyebiliriz ki, başlangıçta, hanelerin ya da sülâlelerin sayısı tam olunca, sayıları bunlara denk olan senato tarafından temsil edilmişlerdir. Üç yüz senatör, üç yüz sülâlenin ya da hanenin bulunduğunu göstermektedir. Her soy, ya da sülâle, hane (house) kendisini temsil etmek için senatoya içinden en yaşlı adamını; toplantılarına başkanlık eden kimseyi göndermekteydi... Senatonun, kral tarafından atanan kimselerden oluştuğunu ileri sürenlerin bu görüşü senatonun oluşumundaki ilk dönemdeki gerçeklere ters düşmektedir. Dionysos bile, senatonun oluşumunda bir seçim sürecinin bulunduğunu kabul etmektedir: fakat bu seçimden ne anladığını kavramamız çok güçtür. Senato üyelerinin hiç değilse ilk zamanlar, **curia**'lar tarafından değil de, haneler (soylar) tarafından seçilmiş olması gerekiyor.» — «Hist. of Rome,» I. 258. İlke olarak eğer reislik «ex officio» olarak reise geçmiyor idiyse, **curia** içinde bu temsil işi her soy'un çıkarlarını ilgilendiren bir iş olduğu için, bunları **curia**'ların seçmesi daha olası görünmektedir. Aynı nedenledir ki, İrokuo'larda bir soy topluluğunun seçtiği **sachem**'in aynı kabilenin diğer soy topluluklarınca da adaylığının onanması gerekmektedir.

sal nitelikte bütün önemli kararlar ve önlemler; senatonun kendi başına yürütebileceği, ya da onanıp yürürlüğe girebilmesi için halk meclisine sunulmaması gereken yasa ve önlemler burada ele alınır, burada düzenlenirdi. Kamu esenliğinin gözetilmesi, dış ilişkilerin yürütülmesi, vergi ve askerlik işleri, gelir ve harcamaların denetlenmesi gibi işlerde yetki senatonundu. Din işlerinin yönetimi ve yerine getirilmesi çeşitli ruhban sınıflarına bırakılmışsa da, din alanında da nihai yetki senatonun elinde toplanmış bulunuyordu. İşlevleri ve konumu yönünden senato, soy örgütlenmesine dayanan toplumsal kurumlar içinde o zamana kadarkilerin en etkini ve yetkilisiydi.

Önemli kamu sorunlarını, ilgili karar ve önlemleri tartışmak, kabul ya da reddetmek yetkisine sahip kılınmış bir halk meclisi, barbarlığın Aşağı ve Orta Dönemi toplumlarının hiç bilmediği bir şeydi. Ama, Üst Dönem Barbarlıkta Grek kabilelerinin *agora*'sı ile birlikte oluşmuş; Atinalıların *ecclesia*'sında en gelişkin biçimine kavuşmuştur. Halk meclisi Latin kabilelerinde savaşçılar (muharipler) kurulu olarak ortaya çıkmış; Romalıların *comitia curiata*'sında en gelişkin biçimine erişmiştir. Mülkiyetin gelişmesi, soy örgütlenmesine dayalı toplumda üçüncü kuvvet olarak halk meclisinin oluşumuna yol açmış; kişisel hakların korunması, reisler kurulunun ve askeri komutanın yetkisini aşma girişimlerine karşı bir kalkanın oluşturulması gibi erekler buna temel olmuştur. Soy'ların ortaya çıkışından, Solon ve Romulus'un günlerine gelinceye kadar eski soy toplumlarında halk öğesinin her zaman için önemli bir yeri olmuştur. İlk oluşum günlerinde, reisler kurulu halkın sözcülerine daima açık tutulmuş; halkın duygu ve düşünceleri olayların gelişme sürecinde etkileyici rol oynamıştır. Fakat Grek ve Latin kabilelerinin tarihte görüldükleri ilk günlerden itibaren, kamusal nitelikte karar ve önlemleri tartışmak ve onayıp kabul etmekle görevli ve yetkili bir halk meclisi, reisler kurulu kadar bilinen, varlığını uzun zamandır sürdürmekte olan bir kurumdu. Romulus'un ya-

salarla gerçekleştirdiği düzenlemeler sırasında, Solon Atina'sına oranla çok daha sistemleştirilmişti. Bu kurumun önem kazanması ve gelişmesi demokratik ilkenin gelişmesinde de süreci aydınlatıcı niteliktedir.

Romalılardaki bu halk meclisine *comitia curiata* (curia' lar kurultayı) adı verilmişti. Çünkü *curia*'nın tüm yetişkin yaştaki üyeleri bir meclis olarak toplanmakta ve hepsi aynı biçimde oy kullanmaktaydılar. Her *curia*'nın bir tek kollektif oyu vardı. Her *curia*'da, önce, çoğunluğun görüşü saptanır; buna göre, kollektif tek oyun ne yönde kullanılacağı kararlaştırılmış olurdu.[27] Yönetimin üyeleri, yalnızca, işte bu soy'lar meclisinde yer alanlar olabilirdi. Kalabalık bir sınıf oluşturan *plebian* ve *clientes** kesimleri için böyle bir hak tanınmış değildi. Çünkü, Roma halkı ile ancak bir soy ya da kabile aracılığı ile bağlantı söz konusuydu. Soylar kurulu, daha önce belirtildiği gibi, ne kamusal bir karar alabilir, ne de kendisine sunulan bir karar tasarısında değişiklik ya da ek yapabilirdi. Fakat bu soylar kurulunun (halk meclisinin) onayı olmadıkça, belli bir düzeyin üstünde hiçbir karar, ya da yasa metni yürürlüğe giremezdi. Bütün bu yasalar bu kurul ya da mecliste kabul ya da reddedilirdi. Senatonun aday olarak göstermesi üzerine, askeri komutan da dahil olmak üzere, tüm yöneticiler ve yüksek kamu görevlileri bu soylar kurulu ya da meclisi tarafından seçilirdi.[28] Askeri komutan olmak

---

27) Livy, i, 43. Dionys., ii, 14; iv, 20, 84.

* Clientes (cliens'in çoğulu): savaş tutsağı olarak, ya da Roma' dan başka bir ülke olan yurdundan sürgüne gönderilmiş biri olarak Roma'ya gelen; Roma'da yaşayabilmek için, bir soy üyesinin **patronus'** luğu altında ona hizmet edip himaye gören; bu **patronus**'un kendi soy'una bağlı olarak Roma'da yaşayan kişiler. Cumhuriyet devrinin başlarında bu sınıf, **pleb**'lere karışarak ortadan kalkmıştır. Bk. : Ziya Umur, **Roma Hukuku Lügatı**, (İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1975).

28) Numa Pompilius (Cicero, «De Rep.,» ii, 11; Liv., i, 17), Tullus Hostillus (Cicero, «De Rep.,» ii. 17), ve Ancus Martius (Cic., «De

üzere seçilen kişinin, kendisine *imperium* (hükmetme yetkisi) verilerek göreve getirilmesi de Romaya özgü bir görevlendirme yasası olan ve gene bu kurul tarafından çıkarılan *lex curiata de imperio* ile olurdu, İmperium alıncaya kadar, seçimi yapılmış olduğu halde, komutanlığa seçilen kişi komutanlık makamına geçemezdi. Roma yurttaşı olan herhangi bir kimsenin ölüm cezasına çarptırılmasının söz konusu olabildiği ceza davâlarında da, son karar, kendisine bu konuda başvuruda bulunulabilecek olan bu soy'lar kuruluna aitti. Komutanlık görevindeki kişinin yetkisine son verilmesi de, gene, bir halk hareketi sonucu olarak gerçekleşebilirdi. Halk meclisinin kendisinin harekete geçerek herhangi bir önlem alması, saptaması hiçbir zaman söz konusu olmamışsa da, gerçekten yetkili ve etkin bir meclis olduğuna hiç kuşku yoktur. O zamanlar egemen olanlar halktı.

Halk meclisinin kendi kendine toplantı yapma yetkisi yoktu. Komutanın, o yokken de devletin idarî işler baş sorumlusu olan yüksek memurun çağrısı üzerine toplanırdı. Cumhuriyet döneminde ise, konsüllerin; onlar olmadığında ise, *praetor* denen devlet görevlisinin çağrısı üzerine toplanırdı. Toplantılara, halk meclisini toplantıya kim çağırmışsa, o başkanlık ederdi.

Komutanlık makâmı başka açılardan da incelemelere konu olmuştur. Komutan, generallik ve rahiplik görevini de yüklenmişti; ama, bazı yazarların yakıştırdığının tersi-

---

Rep.,» ii, 18; Livy, i, 32), «comitia curiata» tarafından seçilmiştir. Tarquinius Priscus örneğinde ise, Livy, Priscus'un «rex» lik görevine halkın büyük bir çoğunlukla katıldığı seçimlerle geldiğini söylemektedir (i, 35). Zorunlu olarak, «comitia curiata» tarafından seçilmesi gerekmektedir. Servius Tullius'un göreve getirilişi ise, iktidara geçtikten sonra, «comitia»nın onayına sunulmuştur (Cicero, «De Rep.,» ii, 21). Seçme hakkı görülüyor ki, halkın elinde bulunmakta; bu durum «rex» makamının halkın seçimine katıldığı bir makam olduğunu, bu göreve gelen kimsenin yetki ve iktidarının vekâleten verilmiş (delegated) bir yetki ve iktidar olduğunu göstermektedir.

ne, sivil hiçbir görev ve yetkiye sahip değildi.[29] General olarak sahip olduğu askerî yetkileri hiçbir zaman kesinliğe kavuşmamış ve belirtilmemiş ise de, askeri kuvvetler üzerindeki yetki ve otoritesi kent içindeyken de, savaş yapılan uzak yerlerdeyken de mutlak bir yetki ve otoriteydi. Bazı durumlarda sivil konularda da yetki aldıkları olmuştur komutanların. Ancak, bu gibi yetki almaları belirli bir sorun ya da konuyla sınırlı ve süreli olmuştur. Komutana bir kral gözüyle bakmak, komutanın üyesi olduğu halk temeline dayanan halk yönetimini ve bu kurumun da temellerini oluşturan diğer toplumsal kurumları yanlış değerlendirmek, yanlış-tanımlamak olacaktır. Komutanlık ve *basileus* makâmlarının ortaya çıkışı soy örgütlenmesine dayanan toplumların bu kurumları sayesinde olmuştur. Soy toplumu sona erdiğinde bu görevler de ortadan kalkmıştır. Modern toplumlardaki, hatta monarşilerdeki kavramlar ve kurumlarla arasında herhangi bir benzerlik kurulabilecek, açıklanabilecek kurumlar olmayan komutanlık ve *basileus* makâmı kendine özgü birer kurumdular. Senato, senatodan sonra bir halk meclisi; senatonun adaylığına, halk meclisinin ise seçilmesine karar verdiği bir generalden oluşan bu yönetim biçimi, sadece, eski toplum biçiminde görülebilen ve aslında demokratik nitelikteki kurumlara dayanan bir yönetim biçimiydi. Romulus, çok olasıdır ki, kazandığı büyük başarıdan cüret alarak senato ve halk meclisi için tehlike yaratacak kadar kişisel iktidarını arttırmıştı. Romulus'un bize kadar gelen, bir gün

29) Greklerle Romalılarda, krallık hükümetinin var olduğu kuramının en yetkin savunucularından biri olan Mr. Leonhard Schmitz, büyük bir açıkyüreklilikle şu görüşünü dile getirmektedir: «Eski çağ yazarları, krallık dönemini doğal olarak kendi cumhuriyetçi anayasalarının ışığı altında değerlendirdiklerinden, genellikle, kendi dönemlerinde konsüller, senato ve «comitia»nın elinde bulunan yetkilerin, kral, senato ve «curia»nın «comitia»sı'na ait olduğu görüşüne yer vermişlerdir; bu nedenle kralın yetkilerinin sınırını saptamak çok güçtür.» —Smith, «Dic. Gk. and Rom. Antiq., Art. Rex.»

fırtınalı bir havada kaybolduğu şeklindeki esrarengiz efsane de, kendisinin Roma soy topluluklarının reisleri tarafından suikast sonucu öldürülmüş olabileceğini işaret ediyor. Bir vahşet olarak görülebilecek olan olay, soylardan miras kalan bir duyguyu bireylerin keyfi iktidarına (yönetimine) boyun eğmesi olanaksız bir bağımsızlık ruhunu yansıtmaktadır.

Komutanlık kaldırılıp da yerine konsüllük getirildiğinde, bir tek konsül yerine iki konsüllük makâmı kurulmasının, bunun için şaşılacak bir yanı yoktur. Böyle bir makâmın yetkilerinin tek kişinin tehlikeli derecede iktidar sahibi olmasına yol açacağı; iki konsül olduğunda ise, bunun önleneceği düşünülmüştür. Bildiğimiz kadarıyla kendi başlarından böyle bir olay geçmemiş olduğu halde, İrokua'lar da, bu düşünceyle olsa gerek, konfederasyonlarında bir değil, iki savaş-reisliği makâmı kurmuşlar; başkomutanlık gibi yüksek bir konum kazanacak tek bir kişinin gereğinden fazla etkinlik ve güç sahibi olmasını önlemek istemişlerdir.

Komutanların başrahip olarak taşıdığı yetkiler ve yaptıkları işler önemli günlerdeki Roma dinsel törenlerinin en yüce edimleri sayılıyor; Romalıların güzünde, bu kişilere, savaş alanında olduğu kadar kent yaşamında da gerekli görevleri olan kişiler görünümü kazandırıyordu. Komutanlığın diğer dinsel kuttörenlerin uygulanışında da görevleri vardı. Greklerde olduğu gibi Romalılarda da, o zamanlar, ruhani işlerin ve yetkilerin dereceli askerî görevlilere verilmesi, ya da bu görevlerin de söz konusu bu kimselerce benimsenmiş olması hiç de şaşılacak bir şey değildir. Bu görev kaldırıldığında komutanın kurban ve adak törenleriyle ilgili dinsel görevlerini yüklenecek birinin bulunması gerekmiş; *rex sacrificulus* ya da *rex sacrorum* adlı yeni kurumların kurulmasına, bu dinsel görevleri yüklenecek kurumlar olacaklarına inanılarak gidilmiştir. Atinalılar arasında ise, gene bu düşünceyle, dokuz *archon*'un ikincisine dinsel işlerde genel denetleyicilik

yetkisi tanınarak bu görevliye *Archon* basileus denilmiştir. Ne var ki, din işlerinde Romalılarda *rex*'e, Greklerde *basileus'a*, Azteklerde ise *Teuctli*'ye yetki tanınmasının olduğu kadar, Romalılarda ve Greklerde bu makâmlar kaldırıldığında olağan ruhban sınıfından rahiplerin bu işlerde görevlendirilmeyişlerinin de nedeni açıklanamamaktadır.

Romulus'un devrinden Servius Tullius'un devrine kadar Roma iktidarının temellerinin atıldığı iki yüz yılı aşkın dönem içinde soy örgütlenmesine dayanan Roma toplumunun durumu bu idi. Daha önce belirtildiği gibi, yönetimi senato, halk kurultayı ve askeri komutan üçlüsü oluşturuyordu. Romalılar «göreneklerin» yerine kendileri tarafından çıkarılmış yazılı yasa metinlerine geçmek gerektiğini anlamış bulunuyorlardı. Komutanlık (rex) kurumuyla ise, baş yürütme görevlisi kavramının ilk tomurcuğunu oluşturmuşlar; o zamana kadarki gereksinmeleri ile vardıkları bu yürütme makâmından sonra siyasal toplumun oluşturulduğu ilerki günlerde ise, aynı makâm (organ) için daha da gelişkin biçimler bulmuşlardır. Ne var ki, devlet örgütlenmesine ilişkin kavramların ve düşünce düzeyinin yeterince gelişmediği bu ilk dönemlerde, komutanın yetkileri belirlenmediği ve bu iş güç olduğundan tanımlanamadığı için, komutanlık kurumunu tehlikeli bulmuşlardır. Halkla Tarquinius Superbus arasında ciddi anlaşmazlıklar çıktığında bu kişi görevden alınmış, komutanlık kurumu bütünüyle kaldırılmıştır. Sorumlu tutulamayan bir kralın iktidarı gibi bir iktidarla karşı karşıya kalındığında krallığın özgürlükle uyuşmadığını görmüşler ve özgürlüğü yenik düşürmeye yanaşmamışlardır. Bununla birlikte, devlet (yönetim) sistemine yetkileri sınırlandırılmış bir yöneticinin (yürütme görevlisinin) alınmasını olumlu bulmuşlar; iki konsüllük şeklinde, ikili iktidara dayanan bir yürütme organı kurmuşlardır. Bu gelişme, siyasal toplumun kurumlaşmasından sonra olmuştur.

Servius Tullius'a gelinceye kadar, mülkiyete ve ülke toprağına dayalı bir devlet kurmak için hiçbir dolaysız

girişimde bulunulmamış; bundan önceki bütün girişimler hazırlayıcı nitelikte kalmıştır. Adı geçen kurumların yanı sıra, bir kent yönetimi ve içinde süvari sınıfı da bulunan eksiksiz bir ordu da kurmuşlardır. Bütünüyle soy örgütlenmesine dayanan bu toplumsal kurumları içinde Romalılar, daha Servius Tullius zamanında, İtalya'nın en büyük askeri gücü durumuna gelmişlerdir.

Yeni majistratlar (yetkililer) arasında en önemlisi Roma site merkezinin muhafızı (custos urbis) olanıydı. Bu asker, Dionysos'a göre, Romulus tarafından atanmıştı ve o ilk günlerde bu kişi senato başkanlığı görevini de (princeps senatus) yüklenmiş bulunuyordu.[30] Kendiliğinden toplantı akdetme yetkisinden yoksun olan senatoyu toplantıya bu görevli çağırırdı. Senato'yu toplantıya çağırma yetkisine komutanın da sahip olduğu söylenmektedir. Senatonun, kendi görevlisi tarafından, fakat komutanın isteği üzerine toplantıya çağrılması daha olası görülmektedir. Ancak, temsilî nitelik taşıdığından, görevlerinde bağımsız oluşundan ve toplumda değer verilen bir organ sayılmasından dolayı senato'nun komutanlığın emri altında çalıştığı düşünülemez. Decemvirs'in döneminden sonra, kent koruyucusu görevi kent yürütme görevlisi (praefectus urbi) olarak değiştirilmiş, yetkileri genişletilmiş ve yeni oluşturulan *comitia centuriata* tarafından seçilmiş olma esasına bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde senato'yu toplantıya çağırma yetkisi ve *comitia*'yı yönetme yetkisi konsüllerin, bunlar olmadıkları zaman kent yürütme görevlisinin elinde bulunmuştur. Daha sonraki günlerde bu eski makamın yerine Kent Yöneticisi makâmı kurulmuştur. Bu yönetici (aynı zamanda bir —ç.) yargı görevlisiydi ve bazı modern toplumlardaki yargıçların benzeriydi.* Zaten toplumların işlerinin yönetilmesinde (govern-

30) Dionys., II, 12.

* Yalnızca hukuk davâlarında. Bir Romalı ile bir yabancının, ya da Roma'daki iki yabancının Özel Hukuk davalarına bakardı. Davayı dinler, yargıca götürüp götürmeme kararı alırdı —ç.

ment) ya da idare edilmesinde, (administration) yer alan her belli başlı kurumun başlangıcı çok basit durumda bir ilk nüveye dayanmakta; bu ilk, oluşturucu nüve ise, insan gereksinmelerinin zorlamasıyla önceleri ham bir biçim içinde ortaya çıkmakta, daha sonra uzun zaman binbir deneyim yaşayıp varlığını sürdürebilirse, gelişkin ve daimi bir kurum şeklini almaktadır.

Romulus devrindon daha önceki günlerde soy reislerinin göreve getirilme ve görevdeki durumları ile, reisler kurulunun işlevleri hakkında da bilgiler elde edebilmiş olsaydık Romulus'un günündeki Roma toplumunun durumunu çok daha iyi aydınlatabilmiş olacaktık. Kaldi ki, düşünsel alanda gelişme düzeyi yükseldikçe toplumsal koşullar da değiştiği için, toplumun her döneminin ayrı ayrı incelenmesi, değerlendirilmesi gerekmektedir. Romulus'tan önceki İtalyan dönemi, yedi *reges* (prens) dönemi, daha sonraki cumhuriyet ve imparatorluk dönemleri yönetim anlayışları ve biçimleri bakımından farklıdırlar. Fakat bu dönemlerden ilkindeki kurumlar ikincisine, ikincisindekiler üçüncüsüne, vb., geçebilmiştir. Bu kurumların bir çekirdek olarak ilk oluşumları, gelişimleri, gerileyip ortadan kalkmaları Roma halkının tarihinin özünü oluşturmaktadır. Bu kurumların oluşumlarını, gelişimlerini ve kabileler, uluslar çapında büyümelerini izlemekle insan aklının yabanıllık dönemindeki çocukluk aşamasından bugünkü gelişmiş durumuna kadar geçirdiği önemli aşamaları da incelemiş olacağız. İnsanların toplumu örgütleme gereksinmesinin ürünü olarak soy (gens) örgütü ortaya çıkmıştır; Soy'lardan reis ve kabile ile kabilenin reisler kurulu; kabilenin bölünmesiyle kabile toplulukları; daha sonra bunların yeniden birleşmesiyle konfederasyon; ve en son olarak da, kaynaşmayla oluşan ulus; reisler kurulunun denendiği dönemler sırasında yönetimde iktidarı paylaşacak bir halk meclisi; ve son olarak da, birleşen kabilelerin askeri gereksinmelerinin sonucu olarak genel askeri komutanlık makâmı oluşmuş, bu görevli daha sonra yönetim-

de üçüncü kuvvet durumuna yükselmiş, fakat kendinden daha üst konumdaki kuvvetler karşısında bağımlı kalmıştır. Bu (üçüncü kuvvet —ç.) daha sonraki yürütme baş görevlisinin, kralın, cumhurbaşkanının oluşum çekirdeğini meydana getirmiştir. Uygar ulusların başlıca kurumlarının çekirdeği Yabanıllık Döneminde oluşmuş; bu kurumlar Barbarlık Döneminde gelişmişler; günümüzde de hâlâ gelişme ve ilerlemelerini sürdürmektedirler.

Romulus'un ölümündeki Roma yönetimi siyasal değil, toplumsaldı; ülke-toprağına değil, kişisel ilişkilere dayanmaktaydı. Roma toplumunu oluşturan üç kabilenin kent sınırları içinde ayrı ayrı bölgelere yerleştirildikleri doğrudur. Ama, bu, soy örgütlenmesine dayanan toplumlarda eskiden beri bilinen yerleşme biçimiydi. Bu kabilelerin birbirleriyle ve toplumun bütünüyle soy'lar, *curia*'lar ve kabileler olarak ilişkileri ise aslında kişilerle kurulmuş ilişkiler niteliğindeydi. Yönetim bunlarla, kişilerden oluşan gruplarla kurulmuş ilişkiler biçiminde ilişkiler kurabiliyordu.

Halkın bütünüyle ise, Roma halkı ile kurulmuş bir ilişki biçiminde ilişki kuruyordu. Bu şekilde kendi küçük hisarları (ramparts) içindeki evlerinde yaşayan bu topluluklar, işlerin karmaşık bir görünüm kazanması üzerine toplum yönetiminin planında değişiklik yapmak gereksinmesi belirdiğinde, kendilerini hep birlikte savunabilmelerine olanak veren askeri birlikler oluşturabilecek değişik bir yerleşme birimi olan bucak ya da kent birimini oluşturmaları gerektiğini düşünebilme durumuna gelmişlerdi. Bu ise, çok geçmeden zorunlu bir duruma gelecek olan önemli bir değişimdi. Servius Tullius'tan az önce Atinalıların vaktiyle bu aynı sorunla karşı karşıya kaldıklarına benzer bir durumda kalmış olan Romalılar da, bunu, yasa düzenlemeleri alanında yaşayacakları sınama ve yanılmalarla çözümlemek zorunda kalmışlardır. Roma'nın kuruluşu ve kazandığı ilk başarılar soy örgütlenmesine dayanan toplumun kendi geleneksel kurumlarıyla gerçek-

leştirilmişti. Fakat bu başarıların meyvalarının çok büyük hacimlere ulaşmış olması, soy örgütlenmesinin devlet oluşumuna temel teşkil etmekte yetersiz kalmakta olduğunu göstermiş bulunuyordu. Ülke-toprağı ve özel mülkiyet esasına dayanan ikinci büyük yönetim planını (devleti —ç.) kurumlaştırabilmek için, büyüyen bu topluluk içinde iki yüz yıl sürecek olan yoğun çabaların gösterilmesi gerekmekteydi. Soy, *curia* ve kabilelerden yönetme erkinin alınması; bu iktidarın yeni kuruluşlara aktarılması, katlanılması gereken bir fedakârlıktı. Böylesine bir değişimin olabilmesi için, toplumun, artık karşı karşıya bulunduğu gelişme düzeyindeki olanak ve koşullarının zorlamasıyla yeni yönetim biçimini oluşturmakta soy'ların yetersiz kalacağını kesinlikle görmesi, buna inanması gerekiyordu. Bu sorun, barbarlık yaşantısından çıkıp çıkamama, ya da uygarlık aşamasına geçip geçememek sorunu olarak insanlığın önüne dikilmiş bulunuyordu. Yeni toplumsal örgütlenme sisteminin kurulması gelecek bölümümüzün konusu olacak.

XIII. BÖLÜM

ROMA SİYASAL TOPLUMUNUN KURUMLAŞMASI

Roma askeri demokrasisinin altıncı reisi olan Servius Tullius, bilinebildiği kadarki kesinliği ile, Romulus'un ölümünden yüz otuz üç yıl sonra bu görevin başına geçmiştir.[1] Buna göre, göreve başlama tarihi M.Ö. 576 yılıdır. Romalılar siyasal sistemlerinin kuruluşunu, her şeyden çok, bu büyük adama borçludurlar. Burada, yeni sistemin başlıca özellikleri ile, yeni sisteme geçişi zorunlu kılan bazı nedenlere değinmekle yetineceğiz.

Romulus'un gününden Servius Tullius'a kadar Roma toplumunda iki sınıf oluşmuştur: *populus* sınıfı ve *pleb* sınıfı. Her iki sınıfın üyeleri de özgür kişilerdi ve her iki sınıfın üyeleri de ordüya girebiliyorlardı. Fakat soy'lara, *curia*'lara ve kabilelere üye olabilenler yalnızca *populus* sınıfından olanlardı. Diğer yandan *pleb* sınıfından olanlar hiçbir soy'a, *curia*'ya ve kabileye üye olamıyor; bunun sonucu olarak da, yönetimin dışında kalıyorlardı.[2] Kamu görevleri-

1) Dionysos, iv, 1.

2) Niebuhr şöyle diyor: «Özgür ve çok kalabalık bir nüfus kesimi olan pleblerin varlığı Ancus'un hakimiyet günlerine kadar gerilere uzanmakta; fakat Servius'un gününden önce, birbirleriyle bağıntı kurmamış bir yığın görünümü taşımaktaydı.» — «History of Rome,» 1. c., I, 315.

ne, *comitia curiata*'ya giremezler, soy'ların kuttörenlerine katılamazlardı. Servius zamanında, tam olmasa da, hemen hemen *populus* sınıfının nüfusuna erişmişlerdi. Askerlik görevinde bulunurlardı; aile reisi ve mülkiyet sahibiydiler; bu nedenle, Roma'nın esenlik ve geleceği ister istemez, kendilerini de etkiliyor ve ilgilendiriyordu. Fakat, yönetim planı onları yönetimin dışında tutuyordu. Daha önce gördüğümüz gibi, soy toplumunun kurumları içinde yönetimle ilişki kurabilmek, yalnızca toplumun benimsediği bir soy'a üye olmakla mümkündü. Pleb'lerin ise hiçbir soy'la ilişkileri yoktu. Bu denli kalabalık bir nüfus kesiminin içinde bulunduğu bu durum, toplum için gitgide tehlikeli olmaya başlıyordu. Soy toplumu içinde durumlarını düzeltmenin hiçbir olanağı bulunmadığından, bu sınıf için, soy toplumuna son vermek ve yerine siyasal toplumu getirmek daha yararlı görünüyordu. Bunların bu durumuna bir çare bulunmamış olsaydı açıktır ki, Roma toplumunun dokusu paramparça olacaktı. Bu durum Romulus'un zamanında başlamış, Numa Pompilius devrinde yeniden canlandırılmış, Servius Tullius devrinde ise tamamlanmıştır.

Gerek *pleb*'lerin ve gerekse *patrici*'lerin kökenleri ve aralarındaki ilişkiler uzun uzun ve çeşitli tartışmalara konu olmuş; fakat bu tartışmalardan hiçbir sonuca, hiçbir görüş birliğine ulaşılamamıştır. Bu sorunların her biri ile ilişkili olarak bazı öneriler ileri sürülebilir.

Kişinin *pleb* olmasının nedeni, bir soy'un; yani, bir *curia* ve kabile içinde örgütlenmiş bir soy topluluğunun üyesi olamayışıydı. Roma'nın kuruluşundan önceki ve sonraki sarsıntı ve huzursuzluklarla dolu günlerde, doğdukları soy topluluklarından uzak düşmüş kimselerin ne denli küçük sayılarda kalmış olabileceklerini kestirmek güç olmasa gerektir. Yeni kente, yakın yerlerdeki kabilelerden gelip yerleşen serüvenciler, savaşlarda tutsak düşüp daha sonra özgürlüklerini kazanmış kimseler, Roma'ya göçe zorlanan soy'larla birlikte gelen fakat o soy'ların da üyeliğini kazanamamış bulunan kimseler çok geçmeden böyle

bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Ayrıca, her kabileyi yüz soy'luk bir topluluk olarak örgütlerken, soy'ların artıkları ve öngörülen nüfusa eriştirilemiyen soy'lar da dışarda tutulmuşlardı. Bu herhangi bir soy ile bağlantısı olmayan kimselere ve artık-soy parçalarının içinde kalmış kimselere *curia*'lara girme hakkı tanınmamıştı. Bunlar, yeni doğumlar nedeniyle kısa zamanda artmış; büyük ve çoğalan bir sınıf oluşturmuşlardı. Roma pleb'leri işte bunlardı. Bu kimseler soy örgütlenmesine dayanan toplum yapısının dışında bırakılmışlardı. Lucere'lerin; yani, üçüncü Roma kabilesinin senatörlerine «Küçük Soyların Babaları» denmesinden açıkca anlaşılacağı üzere, eski soy topluluklarının bile tam bir eşitlikle Roma toplumuna girmeleri istenmemiştir. Kendileri için saptanan soy sayısını aşmayan bir topluluk olarak üçüncü ve son kabile de Roma toplumuna alınınca, topluma girmenin olanakları bütünüyle sona ermiş oldu. Bu olaydan sonra, *pleb* sınıfı nüfusca daha da büyük bir hızla artmaya başlamıştır. Niebuhr, *pleb* sınıfının varlığını Ancus'un zamanına kadar eskilere götürmektedir.[3] Niebuhr'un ileri sürdüğü savlardan biri de, *patrici*'lerin evlerindeki *client*'lerin (yanaşmaların) *pleb*'lerden sayılmaması gerektiğidir.[4] Niebuhr bu görüşüyle, Dionysos'tan[5] da Plutarkhos'tan[6] da ayrılmaktadır. *Patron* ve yanaşma ilişkilerinin varlığına dair kanıtlar birçok yazarca Romulus'un zamanına kadar gerilere

3) «History of Rome.» I, 315.

4) «(Roma'da oturan ve yurttaşlık hakkına sahip olmadıkları için Romalı bir koruyucuya ihtiyajları olan —ç.) **client**'ler **pleb** topluluğundan apayrı bir topluluktu; onların dışındaydı, ve, son dönemlere kadar da **pleb**'lerle kaynaşmamışlardı. Kölelik bağlarının, kısmen **patron**'larının ailelerinin güçsüzleşmesi, kısmen de tüm ulusun özgürlük yönünde ilerlemesi sayesinde zayıf kaldığı dönemde de durumun böyle olduğu bu tarihin son dönemlerinde açıkça görülmektedir» — «History of Rome», I, 315.

5) Dionysos, II, 8.

6) Plutarkhos, «Vit. Rom.,» xiii, 16.

götürülmekte; Suetonius ise bu ilişkilerin Romulus zamanında bile var olması gerektiğini savunmaktadır.[7] Böyle bir kuruma duyulan gereksinmenin nedeni soy üyeliği statüsünden yoksun olduğu için, kendilerine ait dinsel kuttörenleri yapabilme olanağından, kişiliklerini ve malvarlıklarını koruma hakkından yoksun durumda bırakılmış bir sınıfın ortaya çıkmış bulunmasıydı. Bir soyun üyesi olan kimseler bu himayelerden ya da ayrıcalıklardan yoksun düşünülemezdi. Soy üyesi olan bir kimsenin başka bir soy'dan birinin yanında çalışması onursuzluk sayılır; soy görenek lerine ve yükümlülüklerine ters düşülmüş olurdu. Bir soy'un üyesi olmayanlar, ya da bir başka deyişle, *pleb* sınıfı ise, kendilerine bu tür efendi arayacak, yanaşmalık yapacak kimselerden oluşmaktaydı. Belirtilen nedenlerle, bu yanaşmalar (clients) *populus* (Roma Halkı —ç.) içinde yer almamaktaydı. Ne var ki, Roma tarihiyle ilgili sorunlardaki bilgisi ve ağırlığı ne olursa olsun. Niebuhr'un görüşlerinin tersine, yanaşmalar *pleb* sınıfının içinde yer alıyordu.

İkinci sorun, son derece güç bir sorundu: *patrici* sınıfının kökeni ve kapsamı — bu sınıfın Roma Senatosunun kurumlaşmasıyla mı ortaya çıktığı; sınıf üyeliğinin senatörler, çocukları ve onların soygeliminden inenlerle sınırlandırılıp sınırlandırılmadığı; ve, *pleb*'lerin dışında kalan tüm populus'un bu sınıfta yer alıp almadığı. Modern yazarların en seçkinleri tüm *populus*'un *patrici* olduğunu ileri sürmektedir. Roma tarihi sorunlarında kuşkusuz başta gelen biri olan Niebuhr da bu görüştedir.[8] Long, Schmitz ve diğerleri de bu görüşü geliştirmişlerdir.[9] Fakat dayandıkları nedenler yeterli görünmemektedir. Belirtildiği gibi, *patrici* sınıfının da, *pleb* sınıfının da varlığı Romulus'un zamanına dek uzanmaktadır.[10] Soy örgütleri içinde topla-

7) «Vit. Tiberius,» böl. 1.
8) «History of Rome», I, 256, 450.
9) Smith, «Dic.», Soy, Patrici ve Pleb maddeleri.
10) Dionysos II, 8; Plutarkhos, «Vit. Rom.,» xiii.

nan nüfusun tamamından oluşan *populus*'un hepsi de *patrici* olmuş olsaydı, daha en eski günlerden beri iki sınıf arasındaki farklılığın *nominal* bir farklılık olduğunu, o zamanlar *pleb* sınıfının nüfus bakımından önemsiz denecek kadar az olduğunu kabul etmek gerekecektir. Kaldı ki, Çiçero ve Livy'nin söylediklerini bu görüşle bağdaştırmak güçtür. Gerçekten, Dionysos *patrici* sınıfının kuruluşunun senatodan daha eski olduğunu; bu sınıfın, doğuştan seçkin olanlardan, servet ve yetenekleri yönünden önde gelen kimselerden meydana geldiğini; tarihsel soy'lardan bile olsalar, doğuştan kökeni belirsiz olan kimselerle yoksulların bu sınıfa giremediklerini yazmaktadır.[11] *Patrici* sınıfının senatoyla bağlantısı olmayan kimselerden oluştuğu kabul edilecek olursa, çeşitli soylarda *patrici* sınıfının üyesi sayılmayan pek çok kimsenin kaldığı görülecektir. Çiçero, yalnızca, senatörlerle çocuklarının *patrici* sınıfından olduklarını söylemekte; bunlardan başka kimselerin de *patrici* sınıfı içinde yer alıp almadıklarına değinmemektedir. Romulus'un senatoyu kurmasıyla ilgili olarak ise, en seçkinlerin senatoya girdiğini, Romulus'un senatoya çok büyük saygı beslediğini, senatörlere baba, çocuklarına ise *patrici* denilmesini istediğini belirtmektedir.[12] Babalar *(patres)* sözcüğünü Romalılar bile değişik anlamlandırmışlarsa da, *patres* temeline dayanan bir sınıfın *patrici* adını almış olması bu sınıfın senatoyla bir bağıntısı bulunduğunu göstermektedir. Her senatör, işin gereği, bir soy'u temsil ettiği; üç yüz senatör, toplumsal düzende kendilerine yer verilmiş soy'ları temsil ettiği için, bu durum bütün soy üyelerinin *patrici* olamayacaklarını göstermektedir. Çünkü, bu durumdan açıkça anlaşılıyor ki, seçkin sayılanlar tüm soy üyeleri değil, yalnızca, soyun temsilcisi olan senatörler, onların çocukları ve onların soy-

11) A g y., II, 8.
12) «De Rep.,» II, 12.

çizgisinden gelen kimselerdi.[13] Bu konuda Livy de çok açık konuşmaktadır. Senatörlere görevlerinin çok yüce sayılması nedeniyle babalar dendiğini; çocuklarının ve onların kendi soyçizgisinden gelenlerin *patrici* sınıfını oluşturduklarını açıkca belirtmektedir. ***Reges*** (prensler) döneminde olduğu kadar, cumhuriyet döneminde de, yönetim bazı kimselere *patrici* olma hakkı tanımıştır. Fakat senatörlük ve yönetimce *patrici* sınıfına alınmanın dışında, *patrici* olmanın başka hiçbir yolu ve olanağı olmamıştır. Çok olasıdır ki, senato kurulduğu zaman senatoya giremeyen çok sayıda kimseye, yasayla, senatörlere eşit bir konum (rütbe) olan *patrici*'lik tanınmıştır. Fakat bunlar, yalnızca üç yüz soydaki kimselerden; yani *Populus Romanus* (Roma Halkı) içinde yer alan kimselerden ibaret kalmışlardır.

Gene çok olasıdır ki, soy'ların reislerine, Romulus'tan önce de, bu görevin ataerkil nitelikte oluşunu anlatmak için *babalar* denmekte; reislik görevi çocuklara ve kişinin kendi öz soyçizgisinden gelenlere de toplulukça kabullenilmiş bir seçkinlik konumu kazandırmaktaydı. Ama bu konuda dolaysız bir kanıttan yoksunuz. Durumun böyle olduğunu ve senato kurulduğunda önemli reislerin hepsinin senatoya giremediğini; ayrıca, senatoda yer açıldığında, bu yerlere soy'ca değerine göre adam seçildiğini kabul edecek olursak, *patrici* sınıfının oluşumunun senatodan daha önceleri de belirli bir temele sahip bulunduğunu ileri sürebiliriz. Çiçero'nun söylediklerini, yani Romulus'un senatörlere zaten reisler için bir onur adlandırması olan babalar adının verilmesini isteyişini de ancak böyle bir varsayıma dayanarak açıklayabiliriz. Bu varsayıma dayanarak, senatodan ayrı, dar bir *patrici*'ler topluluğunun ortaya çıkışını da açıklayabilmekteyiz. Ama, tüm soy'ların üyelerinin *patrici* olabileceklerini kanıtlamak için bu da yetmemektedir. Senatörlerle ilgili olarak, çocuklarının ve senatörlerin soyçizgisinden gelen kimselerin *patrici* sayıl-

13) Livy, I, 8.

dıkları ise, kesinlikle ifade edilmektedir. Aynı şeyi Paterculus da ifade etmektedir.[14]

Bütün bunlardan ortaya çıkan gerçek, sadece *patrici*'lerden, ya da sadece *pleb*'lerden oluşmuş soy'lardan söz etmenin doğru olmayacağıdır. Ama, bazı soylarda bazı aileler *patrici;* diğer bazılarında ise, bazı aileler hep *pleb* olmuşlardır. Fakat bu konuda da bir belirsizlik vardır. Fabian soy'undaki yetişkin üyelerin hepsi *patrici* idi.[15] Bu durum, Fabian soy'unun üyelerinin hepsinin geçmiş atalarının senatörlerden geldiğini gösterebilmeleri ile; ya da bu soy'daki bütün ailelerin atalarının geçmişte bir yasa ile *patrici* konumuna yükseltilmiş olmaları ile açıklanabilir. Kuşkusuz, birçok soy'larda *patrici* aileler vardı. Daha sonraki dönemlerde ise, aynı soy topluluklarında hem *patrici*, hem de *pleb* aileler bulunmuştur. Nitekim, daha önce adlarından sözedilen Claudii ve Marcelli ailelerinin her ikisi de Claudia soy'undandı. Fakat sadece Claudii ailesi *patrici* sınıfındandı. Unutulmamalıdır ki, Servius Tullius'un zamanından önce Romalılar iki sınıfa ayrılıyorlardı. *populus* sınıfı ve *pleb* sınıfı. Fakat Tullius'tan ve özellikle Licinian yasa düzenlemelerinden (M.Ö. 367) sonra devlet görevleri, birbirinden aristokrat ve avam diye ayrılabilecek tüm özgür Roma insanlarının oluşturduğu her iki siyasal sınıf üyelerine açık kılınmıştır. Aristokrat sınıfında senatörler, çocukları, ve kendi öz soyçizgisinden gelenler, konsüller, *praetor*'lar, *curule aedile* denen devlet müteahhitleri ve bu kimselerin çocukları ile onların öz soyçizgilerinden gelenler yer almaktaydı. Avam sınıfından olanlar ise şimdi Roma yurttaşıydılar. Soy örgütlenmesine dayanan eski toplumsal sistem çökmekteydi; eski toplumsal tabakalaşmayı yaratan ve yaşatan koşullar kalmamıştı. Eski dönemlerde *populus* üyesi sayılan kimseleri *pleb* bile sayma olanağı yokken, son dönemlerde bu kimselerin *patrici* sını-

14) Velleus Paterculus, 1, 8.
15) Livy, II, 49.

fına bile girmeden, aristokrasiye geçebildikleri görülmüştür. Claudii'ler atalarının Romulus zamanında senatör yapılan Appius Claudius'a kadar uzandığını gösterebiliyorlardı. Marcelli'ler ise, Niebuhr'un belirttiği gibi, «ün ve onur yönünden Apii'lere eş durumda oldukları ve topluma kazandırdıkları yönünden de (onlardan —ç.) hiç de geri kalmadıkları halde»[16] atalarını Appius'a, ya da bir başka senatöre kadar götüremiyorlardı. Bu yaklaşım, Marcelli'lerin uygunsuz bir evlilik nedeniyle soyluluklarını yitirmiş olmaları gerektiğini ileri süren Niebuhr'un olası görünmeyen bu savına muhtaç olmadan da, Marcelli'lerin durumunu açıklayabilmemizi sağlamaktadır.[17]

Patrici sınıfının kalabalık bir sınıf olması doğaldı. Çoğu kez, üç yüzü aşkın senatörleri vardı. Senatörlük yeri açıldığında hemen seçim yapılır; yeni yeni aileler *patrici* olurdu. Böylece, bu aileler ve çocukları, çocuklarının çocukları, vb., *patrici* sınıfını kalabalıklaştırmış olurlardı. Ayrıca, devlet kararnameleri ile *patrici* yapılanları da buna katmak gerekmekteydi.[18] Bu fark, ilk günlerde pek büyük bir önem taşımamışsa da servet, nüfus, ve Roma'nın gücü arttıkça bu farklılığın da önemi artmış; Roma toplumunun yapısını değiştirecek bir nitelik kazanmıştı. Roma'nın soy'a dayanan toplum yapısına ayrıcalıklı bir sınıfın dahil edilmesi o sıralarda pek de anlaşılmamışa benzemektedir. Bu ayrıcalıklı sınıfın toplum yapısına sokulmasının, Roma halkının gelecekteki günlerine yarardan çok zarar verdiği de düşünülmelidir.

Yeni siyasal sisteme geçilince, soy'lar yönetim örgütlenmesi olarak taşıdıkları önemi yitirmişler; *populus* ile *pleb*'ler arasında bir ayrım kalmamış;[19] fakat eski örgütlenmenin ve ayrımın gölgesi cumhuriyet dönemine kadar

16) «History of Rome,» I, 246.
17) A.g.y., I, 246.
18) Livy., iv, 4.
19) Livy., iv, 51.

varlığını sürdürmüştür. Yeni siyasal sistemde *pleb*'ler Roma yurttaşları olmuşlar, fakat avam düzeyine inmişlerdi; bir soy'a üye olma, ya da bütün soy'ların dışında kalmış olmanın, eskisi gibi önemi de kalmamıştı.

Daha önceleri de belirtildiği gibi, Romulus'tan Servius Tullius'a kadar Roma toplumsal örgütlenmesi bildiğimiz soy örgütlenmesiydi ve ülke-toprağı ile mülkiyet temellerine dayanmaktan uzaktı. O dönemde Roma toplumu yalnızca bir insan topluluğuydu. Bu topluluklar soy'lar, *curia*'lar ve kabileler olarak örgütlenmiş bulunuyorlardı. Halkın yönetimle kurduğu ilişki hâlâ bu organik birimler aracılığı ile oluyordu. İçinde bulundukları durum, Solon'dan önceki Atinalıların durumuna çok benziyordu. Fakat eski reisler kurulu yerine senatoyu; eski halk meclisi yerine *comitia curiata*'yı kurmuşlar; ayrıca, rahiplik ve yargıçlık görevleri de olan bir askeri komutan seçmeye başlamışlardı. Üç ayrı kuvvetten oluşan bir yönetim kurduktan sonra, temel gereksinmeleri açısından bunlar arasında bir eşgüdüm sağlamışlar, üç kabilenin kaynaşması ile bir ulus oluşturmuşlar; böylece, o zamana gelinceye dek Latin kabilelerine oranla daha gelişkin ve noksansız bir yönetim örgütüne kavuşmuşlardı. Bununla beraber, yanaşma-patron ilişkisi içine girmeyenlerden oluşan ve yönetimde yeri olmayan, dinsel ayrıcalıklardan yoksun bulunan kalabalık bir sınıfın ortaya çıkmasını önleyememişlerdi. Tehlike yaratacak bir sınıf olmasalar bile, daha, ortaya çıktıkları ilk günlerden itibaren yurttaşlıktan* yoksun tutulmaları; yönetime katılamamaları toplum için sağlıksız bir durumdu. Ayrıca, o zamana kadar hiç karşılaşmadıkları boyutlarda yeni bir sorun olan kent (site) yönetimi soru-

---

* Morgan'ın burada kullandığı **yurttaşlık** (citizenship) sözcüğü, **devlet** öncesi yönetim sırasındaki Roma kent topluluğunun içinde yer alan soy'lardan birinin üyesi olma statüsünü ifade ediyor. Türkçede «yurttaş» diye karşılamak pek yeterli olmadığı için, bu hatırlatma yararlı olabilir diye düşündüm. —ç.

nu ortaya çıkmış; kent işleri ve sorunları için özel bir örgütlenmeye gitmek gerekmişti. Düşünen, düşünmesini bilen kimseler için, bu gelişmelerin, bu yeni sorunların ağırlığı nedeniyle, yeni bir yönetim biçiminin oluşturulması sorunu gitgide büyüyen, gitgide ağırlık kazanan bir sorun olmaya başlamıştı. Nüfusun ve servetin artması, çıkar çatışmalarının ortaya çıkması ve toplum yönetiminin gitgide güçleşmesi, denebilir ki, Roma toplumunun o zamana kadarki soy örgütlenmesinin dar çerçevesi içinde artık yaşayamayacağını açıkça göstermiş bulunuyordu. Böyle bir yargıya varmak, Romalıların giriştikleri, sınadıkları bazı önlemleri ve düzenlemeleri açıklayabilmemiz için de gerekli görünmektedir.

Romulus'un ardılı (halefi) olan Numa bu duruma karşı tepkide bulunan ilk kişi olmuş; büyüyen ve güçlenen yeni toplumun bir toplumsal sistemin temeli olarak soy'lara dayanamayacağının artık anlaşılmış bulunduğunu göstermiştir. Numa, tıpkı Theseus'ün yaptığı gibi, halkı zenaatlarına ve mesleklerine göre sekize ayırarak soy'ların daraltıcı çemberinden kurtulmak istemiştir.[20] Bu açıklamayla ilgili olarak öndegelen otoritelerden sayılabilecek Plutarkhos halkın mesleklerine göre ayrılmasının Numa'nın getirdiği kurumların en hayranlık vericisi olduğunu söylemekte; ayrıca, bundaki amacın Latinlerle Sabineler arasındaki uzaklığı gidermek; yeni bir toplumsal farklılaşma aracılığı ile, onlara adlarını bile unutturup bu iki kabilenin halkını birbiriyle kaynaştırmak olduğunu belirtmektedir. Fakat, oluşturduğu bu sınıflara soy'ların sahip oldukları yetkileri kazandıramadığı için, alınan bu önlemler, Theseus'unkiler gibi ve tıpkı onun önlemlerinin başarısızlığındakine benzeyen nedenlerle başarısız kalmıştır. Plutarkhos'tan öğrendiğimize göre, bu loncaların (guild) her birinin ayrı yönetim kurulları, ayrı odaları (hall), dinsel edimleri ve törenleri vardı. Attika ve Roma'da aynı neden-

20) Plutarkhos, «Vit. Numa.,» xvii, 20.

lerle ve aynı yollarla yapılan bu denemelerle ilgili söz konusu bilgilerin (kaynakların) varlığı, bu iki denemenin Attika ve Roma'da gerçekten yaşandığını göstermektedir.

Yeni sistemi Servius Tullius kurmuş; daha sonraları gelişmelerin niteliğine göre bu sistem bazı değişimler geçirmişse de, sisteme oldukça kalıcı temeller kazandırmıştır. Tullius'un dönemi (yaklaşık M.Ö. 576-533), Solon'un döneminin (M.Ö. 596) hemen sonrasına. Cleisthenes'in (M.Ö. 509) döneminin ise az öncesine denk gelmektedir.

Servius Tullius'a atfedilen ve kuşkusuz Solon'un düzenlemelerinden esinlenen bu yasa düzenlemelerinin, M.Ö. 509 yılında cumhuriyet kurulduğunda söz konusu sistem fiilen yürürlükte bulunduğuna göre, gerçekten de o sıralar yapılmış olması gerekmektedir. Kaldı ki, önemli birçok başka önlem ve düzenlemeler nasıl başkalarına atfediliyorsa, yeni siyasal sistemin kurulması da Tullius'a atfedilmiş olabilir. Ne var ki, bütün bu düzenlemeleri gerçekleştiren ünlü kişiler, aslında, kendilerinden öncekilerin çaba ve deneyimlerini görebildikleri, toplumda zaten olgunlaşma noktasına gelmiş bulunan gelişimlerin baskısını duyabildikleri; yaptıkları yasa düzenlemeleri ile bunların hissettirdiği gerekirlikleri yerine getirmek için harekete geçtikleri ve bunu başarabildikleri için önem kazanmışlardır. Ülke-toprağı ve özel mülkiyet temeline dayanan siyasal topluma geçişi gerektiren ve soy örgütlenmesini geçersizleştiren önemli üç değişim şunlardı: birincisi, soy'ların yerine insanların servet durumlarını temel alan sınıfların oluşması ve bunların kurumlaştırılması; ikincisi, soy'lar kurulu olan *comitia curiata*'nın yerine yeni halk meclisi olan *comitia centuriata*'nın kurulması ve yetkinin bu sonuncusuna geçmesi; üçüncüsü, kentin yönetimce dört ayrı birime ayrılması, bunların Roma kent yönetiminin egemenlik alanı birimleri sayılması, buralarda yerleşip yaşayanların kendilerini ve malvarlıklarını bu yönetim birimlerine kaydettirmeleri zorunluluğunun getirilmesi.

Tullius, kuşkusuz Solon'un düzenlemelerini biliyordu.

Bu nedenle ona öykünerek, halkı servetlerinin derecesine göre beş sınıfa ayırmış; bunun sonucunda da, değişik soy' lardaki en zengin kimseleri aynı toplumsal sınıf içinde bir araya getirmişti.[21] Bu sınıfların her biri daha sonra, fiilen kaç kişiyi kapsadıklarına bakılmaksızın, yüz kişilik gruplar olarak örgütlendirilmiş; *comitia*'da her *centuria*'ya (yüz kişilik gruplar) bir oy hakkı tanınmıştır. Her sınıfın fiilen sahip olduğu iktidar ise, bunların her birine ayrılan *centuria*'ların sayısına göre belirlenmiştir. Örneğin, birinci sınıfa sekiz *centuria* kurma ve *comitia*'da da sekiz oy kullanma hakkı tanınmıştır. İkinci sınıfa yirmi *centuria* ayrılmış, zanaatkârların iki *centuria*'sı da bunlara katılmış, böylece yirmi iki oy hakkı kazanmıştır. Üçüncü sınıf yirmi *centuria* olmuştur. Dördüncü sınıfa da yirmi *centuria* ayrılmış, borucular ve davulcuların da katılması ile yirmi iki centuria olmuş; *comitia centuriata*'da yirmi iki oy hakkı kazanmıştır. Beşinci sınıf ise otuz *centuria*'lıktı ve otuz oy kullanıyordu. Ayrıca bunlara ek olarak on sekiz *centuria*' lık süvariler vardı, oyları on sekiz taneydi. Bu sınıflara ek olarak Dionysos bir *centuria*'lık ve bir oy'luk bir sınıf daha bulunduğunu söylemektedir. Bu sınıf, mülkiyetsizleri, ya da beşinci sınıfa girmek için yasanın gerekli gördüğü ölçünün altında malvarlığına sahip kimseleri kapsamaktaydı. Bunlar vergi vermedikleri gibi, askerlik de yapmazlardı.[22] Süvarilerle birlikte altı sınıf içindeki *centuria*'ların tamamı, Dionysos'a göre, yüz doksan üçü bulmaktaydı.[23] Livy, ilk beş sınıftaki düzenli centuria'ların sayısı konusunda Dionysos'la aynı görüşü paylaşmakta, fakat altıncı sınıfın ayrı bir sınıf olmayıp, bunların beşinci sınıf içinde yer aldıklarını, ya da beşinci sınıfa ilişik olduklarını söylemektedir. Ayrıca, borucuların iki değil, üç sınıf olduk-

21) Birinci sınıf için malvarlığı sınıflandırması 100.000 **asses** (vergi birimi); ikinci sınıf için 75.000; üçüncü sınıf için 50.000; dördüncü sınıf için 25.000; beşinci sınıf için de 11.000 **asses** idi. — Livy, I, 43.

22) Dionysos, Iv, 20.

23) A.g.y., Iv, 16, 17, 18.

larını ileri sürmekte; *centuria*'ların toplam sayısının Dionysos'un söylediğinden bir fazla olduğunu savunmaktadır.[24] Çiçero doksan altı *centuria*'nın bir azınlık olduğunu, her iki ifadenin de doğru bulunabileceğini ileri sürmektedir.[25] Her sınıftaki *centuria*'lar erginler ve gençler diye ikiye ayrılmakta; erginler *centuria*'sı elli beş yaşından büyüklerden oluşmakta, gençlerinki ise on yedi ile elli beş yaş arasındakileri kapsamaktaydı. Erginler asker olarak kentin savunmasında, gençler ise ülke-dışı yerlerde görevlendirilmekteydi.[26] Her sınıfın zırhlı savaş giysileri vardı, ama ayrı ayrıydı.[27]

Hemen anlaşılacağı üzere, halk meclisinin yönetimin eylemleri üzerindeki olanak ölçüsündeki etkinliği, daha çok, birinci sınıfın üyeleri ile, atlılar sınıfının üyeleri için söz konusuydu. Bunlar doksan sekiz oy ediyor ve çoğunluğu ellerinde tutuyorlardı. Tıpkı *comitia curiata*'da her *curia*'nın kullanacağı oyu önce kendi içinde yaptığı tartışmalardan sonra kararlaştırması gibi, *comitia centuriata*'da da her *centuria* oyunu ne yönde kullanacağını kararlaştırmak üzere önce kendi içinde görüşüp tartışma yapıyordu. Kamu sorunlarına ilişkin oylamalarda önce *atlılar sınıfı* oy kullanır, sonra birinci sınıf oy kullanırdı.[28] Bu ikisi bir konuda anlaşınca, sorun karara bağlanmış olurdu. O zaman, diğer sınıflar oylamaya bile çağrılmazdı. Fakat atlılar sınıfı ile birinci sınıf oylanan konuda anlaşamamışlarsa, ikinci sınıftaki *centuria*'lara oy kullanmaları için çağrıda bulunulurdu; bu durum, oylamada yandaş ya da karşıt bir çoğunluk elde edilinceye kadar devam ederdi.

Bu dönemin bir özelliği de, daha önceleri *comitia cu-*

24) Livy, I, 43.

25) «De Rep.,» II, 20.

26) Dionysos, IV, 16.

27) Livy, I, 43.

28) Livy, I, 43; Fakat Dionysos, atlıları (equites) birinci sınıf olarak belirtmekte, önce bu sınıfın adının okunduğunu söylemektedir. — Dionysos, IV, 20.

riata'nın elindeki yetkilerin zamanla *comitia centuriata*'ya devredilmesinden sonra bunların bazı belirli konularda genişlemiş olmasıydı. Senatonun aday gösterdiği kimselerden, bütün subayları ve yöneticileri *comitia centuriata* seçerdi. Senatonun hazırladığı yasa önerilerini kabul ya da red yetkisi de bu komitenindi. *Comitia centuriata*'nın onayı olmadan hiçbir yasa yürürlüğe giremezdi. Senatonun istemi üzerine, var olan yasalardan gerekli görüleni yürürlükten kaldırılabilirdi. Senatonun istemi üzerine, savaş ilânı kararının da *comitia centuriata*'dan alınması gerekirdi. Savaşa son verme kararını ise senato kendi başına alabilirdi. Ölüm cezasını gerektiren her dava, devletin en yüce yargı kurulu sayıldığı için, bu kurula götürülebilmekteydi. *Comitia centuriata*'nın yetkileri, ve iktidarı gerçek bir iktidardı, ama kısıtlıydı, mali konularda denetim yetkisi hiç yoktu. Ayrıca, atlılar sınıfı ile birlikte birinci sınıfın üyeleri rahatça çoğunluğu ellerinde tutuyorlardı. Bunlar ise, *patrici*'ler ve bir de en zengin kimselerdi. Devletin yönetimi bu nedenle sayısal çoğunluğun değil, özel mülkiyetin denetimindeydi. Bununla beraber, zaman geçtikçe, sistemin eşitlikçi olmayan yanlarının en ağır ve en olumsuz etkilerini hafifletmek üzere bazı özel yasalar da çıkarılmış bulunuyordu.

Comitia Centuriata yılda bir kez, yönetim görevlileri ile subayların seçilmesi için, Campus Martius'da toplanırdı. Diğer toplantılar ise kamusal bir gereksinme oldukça yapılırdı. *Centuria*'lar içinde ve başlarındaki subaylarla birlikte kendi sınıflarında toplanan halk bir ordu (exercitus) kuruluşu biçiminde de örgütlenmiş bulunuyordu. *Centuria*'ların ve sınıfların amacı, sivil örgütlenmenin yanı sıra, askeri örgütlenmeyi de kendi yapıları içinde gerçekleştirmekti. Servius Tullius zamanındaki ilk askerlik yoklamasında Campus Martius'da seksen bin silahlı yurttaş asker —herkes kendi *centuria*'sı, her *centuria* kendi sınıfı, her sınıf da kendine ayrılan yerde, ayrı ayrı kendi giysileri içinde— toplanmıştı.[20] Her *centuria* üyesi artık Roma yurt-

taşı sayılıyordu ve bu durum yeni siyasal sistemin sağladığı en önemli yenilik oluyordu. Cumhuriyet dönemi boyunca *comitia*'yı toplantıya çağırma yetkisi konsüllere, onlar olmadığı zaman ise (Roma'nın yüksek memurlarının ikincisi olan —ç.) *praetor*'a aitti. Toplantıya ise *comitia*'nın toplanmasını kim, hangisi istemişse, her seferinde o başkanlık ederdi.

Daha gelişkin bir toplum düzeninin üyeleri olduğumuz için, böyle bir yönetim bugün bize basit ve kaba görünebilir. Fakat yetersiz ve gelişime köstek olmaya başlamış bulunan kendinden bir önceki soy toplumuna göre bu yeni düzenin belirli bir derecede ilerleme sayılması gerektiği açıktır. Yeni sistemin yönetimi altında Roma dünyanın en gelişkin, en ileri toplumu olmuştur. Toplumda komuta edici duruma gelen mülkiyet, toplumu biçimlendirmeye başlamıştı. Aynı mülkiyet kurumu aristokrasinin ve toplumsal ayrıcalıkların önem kazanmasına yol açmış; halkın yönetim üzerindeki denetimine büyük ölçüde son verip, bu denetimi mülkiyetlilere devretmiştir. Bu hareket, soy örgütlenmesine dayanan toplumu kendisinin doğal olarak geliştiği yönün tam tersi yönde bir gelişmeye itmeye başlamıştır. Yönetim kurumlarına doluşan bu yeni aristokrat ve ayrıcalıklı öğelere karşı Roma'nın *pleb* sınıfı bütün bir cumhuriyet döneminde mücadele etmiş ve zaman zaman, bazı başarılar da kazanmıştır. Fakat üst sınıfların sahip oldukları *patrici* ayrıcalıkları ve mülkiyet, *pleb*'lerin temsil ettiği çok daha akla yakın ve değerli olan hak ve ayrıcalıklarda eşitlik doktrini karşısında çok daha büyük güce sahipti. Daha o zamanlar bile, ayrıcalıklı bir sınıfın bu ayrıcalıklı konumuna katlanmak Roma toplumu için çekilmez bir yük halini almış bulunuyordu.

Kendince yurtsever bir Roma soylusu olan Çiçero, yönetimde denetimi azınlığın eline veren bu «mertebelendir-

29) Livy, I, 44; Dionysos bu sayının 84.700 olduğunu yazmaktadır. — IV, 22.

meyi» ve sınıflandırmayı onaylamakta ve uygun görmektedir. Çiçero, Servius Tullius'un gerçekleştirdiği bu değişimi değerlendirirken, «halkın arasından ayırdığı kimselerle kalabalık bir atlılar sınıfı oluşturan, halkın geri kalan kısmını ise beş sınıfa ayırıp bunları da erginler ve gençler diye ikiye bölen Servius Tullius, böylece oylamalarda ağırlığı çoğunluk tarafına değil, mülkiyetliler tarafına kazandırmış; tüm devletler için geçerli bir kural sayılması gereken, 'sayıca çoğunluk olan' tarafın 'sözü geçen taraf' olmaması gerektiği sözünün Roma için de geçerli olmasına çalışmıştır.»[30] Aradan geçen iki bin yıldan sonra, açıkça görüyoruz ki, ayrıcalıklar, eşitsizlikler ve kendi kendini yönetme hakkının tanınmaması kitlesel yolsuzluklara, cehalete yol açmış; sonunda, devleti de, ulusu da yıkıp yok etmiştir. İnsanlık zamanla şu basit gerçeği öğrenmiş bulunuyor: tüm olarak halk, kamunun esenliği ve geleceği konularında, ne denli okumuş, ne denli kültürlü olursa olsun, bugünkü ya da yarınki herhangi bir ayrıcalıklı sınıftan çok daha yetenekli, çok daha sağduyuludur. Toplumları yöneten hükümetlerin en gelişkin olanları bile henüz geçiş dönemindedir. Fakat, Başkan Grant'ın yıllık son Başkanlık Söylevi'nde haklı olarak belirttiği üzere, günümüzdeki yönetimler demokrasiye yani özgür ve eğitilmiş bir halkın ortalama düşünsel gücünü ve faziletini temsil ve ifade eden yeni hükümet biçimlerine yönelmiş bulunmaktadırlar.

Mülkiyetli sınıflar, soy'ların yetki ve iktidarlarını başka bir kuruluşa devrederek yönetim sisteminin temeli olarak bunların parçalanıp dağılmasına hizmet etmişlerdir. Servius Tullius'un düzenlemelerinin amacı, açıktır ki, kapalı topluluklar olan soy'lardan kurtulmak; yeni yönetime köleler dışında tüm Roma yurttaşlarını kapsayacak genişlikte bir temel kazandırmaktı. Sınıfların kendilerinden beklenen bu işi bitirdikten sonra, Atina'da olduğu gibi, or-

30) Cicero, «De Rep.,» II, 22.

tadan kalkacakları; kent ve taşradaki yerleşme birimlerinin siyasal birimler olarak yeni siyasal sistemin temeli durumuna gelecekleri; bunun mantıken böyle olması gerektiği umuluyordu. Fakat Roma'nın kentsel örgütlenmesi bu yolu önlemiştir. İlk günden itibaren Roma yönetimde merkezi bir önem kazanmış; Roma'nın dışındaki yerler Roma'ya bağımlı duruma düşmüşlerdir. Düpedüz «kentsel» bir örgütlenme olan Roma kent yönetimi, fiilen, önce tüm İtalya, sonra da üç kıt'adaki fethedilmiş eyâletler üzerinde egemen olmuştur. Bu büyük bir merkezdeki «kent» yönetiminin gerçekleştirdiği anormal bir durumdur. Oylama konusundaki bazı değişikliklere karşın, söz konusu beş sınıf cumhuriyetin sonuna dek devam etmişlerdir. Eskisinin yerine yeni bir halk meclisinin kurulması Servius Tullius'un yönetimindeki kuruluş yasasının köktenci özünü değiştirmiştir. Bu sınıflar, kendilerine siyasal iktidar kazandıran bu yeni meclis kurulmamış olsaydı, hiçbir zaman önemli bir canlılık kazanamayacaklardı. Servet ve nüfus artışı sürdükçe bu meclisin görevleri ve yetkileri de artmıştır. Servius Tullius'un amacının da, bu meclisi geliştirerek *comitia curiata*'ya; dolaylı olarak da, soy'ların iktidarına son vermek olduğu anlaşılmaktadır.

Tullius'un yerel kabile ya da bucaklardan oluşan ayrı bir *comitia tributa* (Patrici vatandaşların Pleb'lere ait *Concilia Tributa*'ya girmeleri üzerine meydana gelen yeni meclis —ç.) kurduğu da söylenmektedir. Bu meclislerin görevi vergi yasası çıkarmak, bu vergileri toplamak ve askeri birlikler oluşturmaktı. Daha sonraki günlerde ise bu meclis halk *tribune*'lerini seçmeye de başlamıştır. Siyasal sistemlerinin doğal birimi birkaç mahallelik kent bölümleriydi. Yerel yönetim kendi kendini yönetebilecek ve Roma halkının istediği, umduğu demokratik devletin merkezini oluşturacaktı. Fakat senato ve mülkiyet sahibi sınıflar bu yolu kapatmışlardır.

Servius'a atfedilen ilk işlerden biri de vatandaş ve mal seyımıdır. Livy'ye göre, Roma gibi, güçlü ve büyük bir

devlet olma yoluna girmiş bir devlet için en takdir edilmesi gereken iş, barış ve savaş günlerindeki yükümlülüklerin kişisel olarak değil de, kişilerin servetlerine göre belirlenebilmesine olanak veren sayımlar olmuştur.[31] Yazım işlemi, herkesin oturduğu kent biriminde kayıtlanmasını ve servetini bildirmesini gerektiriyordu. Bu işlem (devletin en yüksek görevlilerinden olan —ç.) *censor*'un huzurunda yapılırdı. Sayımlardan sonra hazırlanan defterler, sınıfların saptanmasında esas alınırdı.[32] Bu gelişmeyi tamamlamak için, ayrıca, kentin sınırları belirlenmiş; kent, ayrı ayrı adları olan dört birime bölünmüştür. Zaman bakımından bu durum, Cleisthenes'in Attika'da bucakları kurmasından daha öncedir, ikisinin devletle olan ilişkileri bütünüyle farklıdır. Daha önce belirtildiği üzere, Attika bucakları da yurttaşların kendilerini ve malvarlıklarını kaydettirdikleri bir idari birimdi ve bu yönüyle Roma'dakine benziyordu. Fakat, bundan farklı yanı, yerel bir özyönetim birimi olması, seçimle gelen bir yöneticisinin, bir yargı organının ve rahiplik kurumunun bulunmasıydı. Diğer yandan, Romalılardaki savunma birimleri ise, oturanların kendilerini ve malvarlıklarını kaydettirdikleri ve bir *tribune*'ü, memurları ve meclisi olan bir coğrafi bölgeydi. Roma'nın bu savunma bölgelerinde oturan kimseler çok az sayıdaki belirli işlerde devletle olan ilişkilerini ülke-toprağı esasına göre kurmuş bulunuyorlardı. Fakat Roma savunma bölgelerinin yönetim örgütü Attika'daki kasabalar birliğinin sahip olduğu önemli özelliklerden yoksundu. Roma örneği, Atina'nın ayrı bir örgütlenme modeli olan daha önceki *naucraray* birimlerine benziyordu. Fakat Solon'un sınıfları ile Servius'un sınıfları birbirinden nasıl farklıysa, bu örgütlenmeyle Attika kasabalar birliği de öylesine farklıdır. Dionysos'a göre, Servius Tullius Roma'nın kurulduğu yedi tepeyi surlarla çevirdikten sonra kenti dörde ayırmış,

31) Livy, I, 42.

32) Dionysos, Iv, 15.

her bölgeyi bu tepelerin adlarıyla isimlendirmiştir: birincisine Palatina, ikincisine Suburra, üçüncüsüne Collina, dördüncüsüne Esquilina. Kent, böylece, daha önceden üçe ayrılmışken, bu kez dört bölgeye ayrılmıştı. Servius Tullius yeni kurduğu bu dört bölgede yaşayan kimselere konutlarını bırakıp başka yerlere göçmemelerini, kendi bölgelerinden başka yerde vergi vermemelerini, başka bölge için askere yazılmamalarını, ortak çıkarlar için kullanılması gereken vergiyi askerî ya da diğer amaçlar için harcamak üzere vermemelerini, her bölgenin bu işleri kendi başına yapması gerektiğini; bütün bu işlerin, artık, kan yakını üç kabile birimi içinde değil, dört kabilelik yeni örgütlenme düzeni içinde görülmesi gerektiğini emretmiş; her kabileye *phylarch* ya da *comarch* denen birer komutan atamıştır.[33] Mommsen'in yorumuna göre, «bu dört vergi ve asker toplama bölgesinin askerî birlikleri hep birlikte değil de tek tek oluşturmak, donatmak yükümlülüğünün olması, her bölgenin kayıtlı nüfusunun belli bir oranı kadar asker çıkarması, tüm topluluğa yüklenmiş ortak bir verginin konulmuş olması soy toplumuna ait yerel nitelikteki özelliklerin ortadan kalkmasına, giderilmesine, özellikle, askerleşmişlik ruhunun herkesi birbirine yaklaştırmakta oluşunun etkileriyle *meteoci*'lerle bu hisarlarda yaşayan kentlilerin tek bir halk olacak şekilde kaynaşmasına yol açmıştır.»[34]

Aynı biçimde, Roma'nın etrafındaki kırsal bölgeler de Roma'nın yönetimi altındaki bucaklara *(tribus rusticae)* ayrılmıştır.[35] Bazı yazarlara göre bu yönetim birimlerinin sayısı yirmi altı, bazılarına göre ise otuz bir, bazıla-

33) Dionysos, Iv, 14.

34) «History of Rome, 1. c.,» Scribner baskısı, I, 136.

35) Dionysos, Iv, 15; Niebuhr, onaltı taşra kasaba ya da ilçe (township) biriminin adlarını şöyle sıralıyor: Aemilian, Camillan, Cluentian, Cornelian, Fabian, Galerian, Horatian, Lemonian, Menenian, Paperian, Romilian, Sergian, Veturian, Claudian, — «History of Rome,» I, 320, not.

rına göre de otuz beş oluyordu. Fakat biliyoruz ki, toplam sayıları hiçbir zaman otuz beşi aşmamıştır. Bu taşra kasabaları, devlet yönetimine katılan birimler durumuna gelememişlerdir.

Servius'un temel kuruluş yasası ile oluşturulan yönetim cumhuriyet dönemine kadar devam etmiş; konsüller daha önceki askerî komutanların yerini almışlardır. Bu yeni yönetim örgütlenmesi planı Atina devleti gibi, ya da modern devletler gibi, bucaklar, ilçeler, iller, eyâletler olarak kurulmuş ve bunların her birine idari yetkiler tanınmış bir devlet olamamıştır. Merkezî hükümet kuruluşu diğer birimlerin üzerinde yer almış ve bütünü oluşturan parçaları ezmiştir. Bu nedenle, Roma, gerçek anlamda ülke-toprağına dayanan tipik bir devlet yönetimi örneği sayılamaz. Ülke-toprağını değil de, daha çok, mülkiyeti kendine temel almış; en yüksek devlet yetkilerini mülkiyetli sınıfların denetimine vermiştir. Diğer yandan, ülke-toprağı temeline dayanan bir yanı da olmuş; yurttaşların yerini belirlemek için ülke-toprağı bölümlerini oluşturmuş; malî ve askerî yükümlülüklerinde yurttaşlarla ilişkilerini bu birimler aracılığı ile yürütmüştür.

Fakat bunların gerçekleştirilmesi ile Romalılar, yönetim konusundaki ikinci büyük planla; soy örgütlenmesine dayanan toplumdan ülke-toprağına ve mülkiyete dayanan bir devlet yapısına geçmeyi başarmışlar; soy örgütlenmesine dayanan toplum yaşamını ve barbarlığı aşarak uygarlığa doğru yüklendikleri görevle ilerlemeye başlamışlardır. Bundan böyle yönetimin başta gelen görevi mülkiyeti korumak, yeni malvarlıkları kazanılmasına bekçilik etmek; ayrıca, yakın ve uzak kabilelerin ve ulusların üzerinde egemenlik kurmak olmuştur. Kurumlardaki bu büyük değişim, soy toplumu yerine siyasal topluma geçişi sağlamıştır. Değişimin bu yöndeki etkisinin en büyük nedeni ise toplumsal kurumlar arasına ülke-toprağı ve mülkiyet ögelerinin de girmesi olmuş; bu değişim, o zamana ve kırsal bölgelerdeki bucaklara tam bir özyönetim ta-

nıyan mülkiyetin devletin temel gücünü oluşturacak düzeye gelmesine yol açmıştır. Eğer savunma amaçlı bucaklara ve kırsal bölgelerdeki bucaklara tam bir özyönetim tanınmamış; senato bu yerel birimlerce seçilen kişilerden oluşan bir organ olarak kurulup sınıf farklılıklarına dayanmamış olsaydı Roma'da da Atina'ya benzeyen bir demokrasi yönetimi meydana getirilebilecek; bu yerel yönetimler devlete de kendi yapısal özelliklerini kazandırabileceklerdi. Verasetle aktarılan ve kazanılan toplumsal konum esasını ve mülkiyeti oy vermede ölçüt sayan anlayışı kendine temel alan senato, demokratik kurumları güçsüzleştirici yönde etkinlik kazanmış; kısmen aristokratik, kısmen demokratik nitelikte almaşık bir yönetim oluşturmuş; o zamana kadar iki yurttaş sınıfı arasındaki karşıtlığı bu durumu yasallaştıran yasalarla gereksiz yere ve bile bile ağırlaştırmıştır. Bence apaçık bir gerçektir ki, Servius Tullius'un kuruluş yasası halkın aldatılması için yapılmıştır. Eğer halkın çoğunluğu bu kuruluş yasası ile başına gelecekleri bilseydi, bu düzenlemeyi kabul etmezdi. Bu düzenlemeden önceki soy toplumundaki demokratik ilkeler ve özgür kurumlar öylesine canlıydı ki, daha önce belirttiğimiz gibi, soy toplumu örgütlenmesi ile monarşi arasındaki uyuşmazlığın ve direnişin burada da gerçekleşmiş olması gerekirdi.

Bir bütün olarak bakıldığında, Roma devleti alışılmış hiçbir Roma kent örgütünün, hükümet planında merkez olarak tanınması ve diğer kent örgütlerini gölgede bırakması, bu özelliği doğuran nedenlerden biriydi. Ölçüye, ilkeye sığmayan bir «ucubeydi». Halkı bir araya getiren en önemli örgüt orduydu; askerlik ruhuydu. Bu askerleşmişlik ruhu, cumhuriyeti oluşturan öğeler arasındaki tutumun ve birliğin oluşumunu sağlamıştır. İmparatorluk döneminde de bu böyle olmuştur. Hayat boyunca ve seçilerek gelinen, ve gerçek bir iktidara sahip olan senatosu; kişinin çocuklarına ve soyundan gelenlere aktarılabilen kişisel ünvan ve mertebeler sistemi; mülkiyetli sınıf-

lara dayanan, oy hakkında eşitlik tanımayan, ama bütün yasama etkinliklerinde olumlu ya da olumsuz yönde etkinliği olan halk meclisi ve çok gelişkin askeri örgütü ile Roma devleti o güne kadar bilinenlerden apayrı bir devlet olmuştu. Bu devletin yapay, mantığa aykırı bir «ucube» olduğu doğrudur; ama, askerleşmişlik ruhu ve Romalıların örgütleyici olarak gösterdikleri başarılar sayesinde aynı devlet örgütü ile çok büyük işler gerçekleştirilmiştir. Roma devletinin içindeki doku, bir yandan iktidarın özünü ele geçirmek, bir yandan da toplumdaki diğer insanların haklarına ve çıkarlarına saygılı görünmek gerektiğini anlayan zengin mülkiyetli sınıfların üstün becerikliliklerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Yeni siyasal sistem kurulduğunda eskisi bir anda ortadan kalkmış değildir. Senatonun ve askeri komutanın görevleri eskisi gibi kalmış; fakat varlıklı sınıflar soy örgütlerinin, sınıflar meclisi ise soylar meclisinin yerini almıştır. Değişiklikler köktenciydi, ama çok kısıtlıydı; başlıca, yukarki değişikliklerden ibarettiler. Ayrıca, çatışmalara ve şiddete gerek kalmadan gerçekleştirilmişlerdi. Eski meclisin yetkilerinden bir bölümünü elinde bulundurmasına olanak verilmişti. Bu meclis uzun zaman soy'ların, *curia* topluluklarının ve kan yakını kabilelerin örgütlerinin canlılıklarını sürdürmelerini başarmıştır. Eski meclis yani *Comitia Curiata*, değişikliklerden sonra da, seçilmelerine ilişkin işlemleri tamamlanan yüksek dereceden görevlilerin yetkili kılınmasında (bu kişilere *imperium* verilmesinde) söz sahibiydi. Fakat gitgide bu yetki, sadece bir formalite haline gelmiştir. Belirli bazı rahiplerin göreve getirilmelerinde ve *curia* topluluklarının dinsel edimlerinin düzenlenmesinde de *comitia curiata*'nın yetkileri vardı. Kartaca Savaşlarının ilkine kadar bu işler böyle sürmüş; daha sonra, *comitia curiata* önemini kaybetmiştir. Gerek bu eski meclis, gerekse *curia*'lar bütünüyle yok olmamışlardır; yani, aşılmışlar, yürürlükteki etkinliklerini yitirmişler, fakat varlıklarını sürdürmüşlerdir. Soy'

lar, bir örgüt olarak değil de bir soyzinciri ya da sülâle zinciri olarak, imparatorluk dönemine kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Böylece, soy örgütlenmesine dayanan toplumdan siyasal topluma geçiş zamanın içinde yavaş yavaş olmuş, ama oluşumunu tamamlayabilmiş; sonsuz denecek kadar eski günlerden beri devam eden insan toplumlarındaki yönetim planının ilki yerine, ikincisinin oluşturulması Romalılarca tamamlanmıştır.

Aryen ailenin ilk günlerine kadar uzanan çok eski bir geçmişi olan ve Latinler tarafından bu çok eski uzak-atalarından devralınmış bulunan soy topluluğuna dayanan toplumsal örgütlenme biçimi, en sonunda, Romalıların günlerinde uygarlığın yeni istemleri karşısında yenik düşmüş; artık kendisinin yetersiz kalmış bir örgütlenme biçimi olduğunu kabul etmiştir. Soy toplumu örgütlenmesi ardı ardına gelen çeşitli etnik dönemlerin biricik toplumsal örgütlenme biçimi olmuş; varlığını sürdürdüğü çağlar boyunca uygarlığın tüm öğelerini oluşturup yaratmış; sonunda, bu yeni öğeler karşısında, bunların önüne koyduğu sorunlara yeni yeni çözümler bulmakta yetersiz kaldığını görmüştür. İnsanlık, insan soyunun ilerlemiş bölümünün yabanıllıktan çıkıp barbarlık aşamasına, ve barbarlık döneminin ardışık aşamalarından geçerek uygarlık dönemine geçişini sağlayabilmiş soy örgütlenimi gibi bir kurum oluşturmayı başarmış bulunan uzak atalarına çok şeyler borçludur. Bu kurum, insanlığın kendi dönemindeki deneyimleri aracılığı ile, aynı zamanda, kendi varlığı henüz sona ermeden, siyasal topluma geçiş için gerekli olan düşünsel gelişimi ve bilgi birikimini de sağlamıştır. Soy örgütlenmesinin, bu nedenle, insanlığın gelişiminde, hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak derecede büyük önemi olmuştur. Bir yönetim planı olarak soy örgütlenmesi uygar insanın isteklerine yanıt verebilecek durumda değildi; ama unutulmamalıdır ki, modern uygar devletlerdeki temel yönetim kurumlarının ilk çekirdeği soy toplumu döneminde oluşmuştur. Daha önce belirtildiği üzere, diğer birçok-

larının yanı sıra, eski reisler kurulundan bugünkü temsili esasa dayanan meclisler, bu ikisinden ise modern çift meclisli yasama organı; eski genel askeri komutandan, modern devletlerdeki yürütme organının başı olan feodal ya da «meşruti» krallar, imparatorlar ve başkanlar; eski *custos urbis*'ten de ardı ardına gerçekleşen değişimlerle, Roma *praetor*'u ve modern yargıç oluşmuştur. Haklarda ve ayrıcalıklarda eşitlik, kişi özgürlüğü ve demokrasinin temel ilkeleri de bizlere soy'a dayanan toplumsal örgütlenme döneminden miras kalmıştır. Mülkiyet büyük ölçülere vardıktan, toplumda etkinlik ve güç kazandıktan sonra, kölelik ortaya çıkmıştır. Kölelik, bütün toplumsal ilkeleri ihlâl edici nitelikte bir kurumdu, fakat köle yapılan kimsenin kan yönünden bir yabancı ve bir savaş tutsağı oluşu gibi bencilce ve aldatıcı bir düşünce sorunun küçümsenmesine yetiyordu. Mülkiyet kurumu ile birlikte, yavaş yavaş, aristokrasinin, ayrıcalıklı bir sınıfın oluşumu başlamıştır. Diğer dönemlere oranla daha kısa olan uygarlık döneminde toplumu kendi denetimi altında tutan mülkiyet kurumu ise insanlığa despotizmi, emperyalizmi, monarşiyi, ayrıcalıklı sınıfları ve temsilî demokrasiyi vermiştir. Diğer yandan, gene aynı mülkiyet kurumu, insanlığı mülkiyet tutkunu yapmıştır. Fakat insanlığın düşünsel yeteneği soyut mülkiyet hakkı sorununu —mülkiyetin devletle ve kişilerin mülkiyetle ilişkileri de bu sorunun içinde olmak üzere— düşünecek düzeye eriştiğinde, bugün yaşamakta olduğumuz mülkiyet ilişkileri düzeninde de değişikliklerin olması beklenebilir. Bu gelecek olan değişikliklerin doğasını ve niteliğini bugünden kavrayabilmemiz güçtür. Fakat olgunlaşmamış biçimiyle de olsa, bir zamanlar bütün insanlık için evrensel yönetim olan ve günümüzün uygar devletlerinde baskı altında tutulan demokrasinin bir gün gene evrenselleşeceği; insan yaşamında başat duruma geçeceği mümkün görünmektedir.

Demokrasi ilkelerine göre yetişen ve özgürlük, eşitlik,

kardeşlik gibi kavramların büyüklüğünü ve değerini fark edebilmiş, bunların bilincine varmış bir Amerikalı, özgür (toplumsal) kurumları ve kendi kendini yönetim hakkını kendisi için vazgeçilmez değerler sayabilir. Ama, diğer yandan, başkalarının da ister imparatorluk ister monarşi olsun, hangi yönetim biçimini yeğliyorsa onu seçmesine karışılmaması; bizden başkalarına da bu konuda aynı hakkın tanınması gerekir.

XIV. BÖLÜM

SOYGELİMİNİN KADIN SOYÇİZGİSİ YERİNE ERKEK SOYÇİZGİSİNDEN İZLENMEYE BAŞLAMASI

İncelenmesi gereken bir sorunla karşı karşıyayız: eski dönemlerde Grek ve Latin soylarında soygeliminin kadın soyçizgisinden inmekte olduğunu gösteren kanıtlar var mı, yok mu? Kuramsal olarak, çok uzak atalarının zamanında bunun böyle olmuş olması gerekmekteyse de, işin yalnızca kuramsal yanına dayanarak bunun böyle olduğunu kabul edemeyeceğimiz açıktır. Soygeliminde kadının soyçizgisinden erkeğin soyçizgisine geçiş soy (gens) içindeki üyeliğin tümüyle değişmesini gerektireceği için, bu iş hangi yöntemle gerçekleştirilmişse, bu yöntemden de söz etmek gerekmektedir. Dahası da şu ki, olanağı varsa, kadın soyçizgisinden soygelimini oluşturan toplumun içinde bulunduğu koşulların zaman içinde gelişmesiyle, toplumda soygelimini erkek soyçizgisine dayandırmak için bir isteğin, bir gereksinmenin doğmuş olduğunu da göstermek gerekmektedir. Ve son bir nokta da, Grek ve Latinlerde eskiden soygeliminin kadından izlenmekte olduğunu da ortaya koymamız gerekmektedir.

Eskil dönemde, daha önce de gördüğümüz gibi, bir soy topluluğu, vaktiyle gerçekten var olduğuna inanılan bir

kadın ata, onun çocukları, bu çocuklarının içinden de kız çocuklarının çocukları ve her kuşakta gene kızlardan olan çocuklardan meydana gelmektedir. Kadın atanın erkek çocukları ve her kuşakta bu kadın atanın erkek çocuklarının soygeliminden gelen çocuklar soy topluluğunun dışında bırakılmışlardır. Diğer yandan, erkek soyçizgisinden izlenen soygelimine dayanan soy topluluklarında ise, var olduğu kabul edilen bir erkek ata, onun çocukları, çocukları içinde erkek olanların çocukları, ve onların da erkek çocuklarının çocukları, vb. yer alabilmekteydi; kız çocuklar ve her kuşakta kız çocuklardan oluşan çocuklar soy'un dışında bırakılmaktaydı. Soygeliminin kadın soyçizgisinden izlendiği soy toplumlarında soy dışı tutulanlar, soygeliminde erkek soyçizgisinin izlendiği soy toplumlarında soy üyesi sayılmaktaydılar. Bu durumda sorun şu oluyor: soy topluluğunda bir yıkım, bir dağılma olmadan, soygeliminin izlenmesinde kadının soyçizgisinden erkeğin soyçizgisine geçiş nasıl olabilmiştir?

Burada izlenen yöntem basit ve doğal bir yöntem olmuştur: değişimi genel, ivedi ve zorunlu kılan bir güdü oluşturmuştur bu değişikliği. Bu durum olduğunda, o zamana kadar kabullenilen zorunluluk karşısında, soy'daki o günkü üyelerin soy'da kalacağı, fakat gelecekte, babaları soy'a ait olan çocukların soy'da kalacağı; kadın soy üyelerinin çocuklarının ise soy'un dışında sayılacağında görüşbirliğine varılmış olsa gerektir. Böyle bir çözüm, var olan soy'lardaki akrabalık ilişkilerini sona erdirmemiş; fakat o andan itibaren, o zamana kadar soy içinde tuttuğunu soy dışı saymış, soy dışı saydığını ise soy içine almıştır. Görünüşte çözümlenmesi zor bir sorundu bu; ancak yeterli bir itici gücün varlığı, çözümü kolaylaştırıyor; birkaç kuşaklık bir geçiş döneminde bu işin tamamlanmasını sağlıyordu. Uygulamadan anlaşılıyor ki, Amerika Kızılderili soylarında soygeliminin kadın soyçizgisinden erkek soyçizgisine geçişini gösteren birçok örnekler bulunmaktadır. Söz gelişi, bugünkü Ojibwa'larda soygelimi er-

kek soyçizgisinden izlenmekte; fakat, kandaşları olan Delaware'ler ve Mohegan'larda ise hâlâ kadın soyçizgisinden izlenmektedir. Kuşkusuz, ilk başlangıçta Algonkin kökenli kabilelerin hepsinde de soygelimi kadın soyçizgisinden izlenmekteydi.

Soygeliminde kadının soyçizgisinin izlenmesi eskil biçim olduğuna; erkek soyçizgisinden izlenen soygelimine oranla, bu, eski toplumun koşullarına çok daha uygun nitelikte olduğuna göre, aynı durumun Grek ve Latin soy'ları için de geçerli olması gerektiği ileri sürülebilir. Ayrıca, önceki dönemlerden kaldığı bilinen bir toplumsal örgütlenme biçiminin eskil biçimi ortaya konulmuş ve varlığı kanıtlanabilmişse, bunun oluşum kökeninin kendisinden sonraki daha gelişkin biçiminde olabileceği kanıtlanması olanaksız bir şeydir.

Grek ve Latin soy'larında soygelimin izlenmesinin kadın soyçizgisinden erkek soyçizgisine aktarılışının tarih döneminin çok daha önceki dilimlerinde gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Grek ve Latin soy'larının Barbarlığın Orta Dönemindeki tarihleri fazla bilinmemektedir. Bilinenler, sanatlarında, kurumlarında, buluşlarında ve dil alanında gerçekleştirdikleri gelişmeleri aracılığı ile korunup da bize kadar gelen veriler sayesinde olmuştur. Barbarlığın Üst Dönemi, gelenekler sayesinde biraz daha aydınlıktır. Homeros'un şiirleri, söz konusu dönemin yaşam deneyimlerini ve gelişmelerini yansıtmaktadır. Fakat, geleneksel kaynaklardan öğrendiğimize göre, soygeliminde kadın soyçizgisinin izlenmesi bütün bütüne hiçbir zaman ortadan kaybolmamıştır. Barbarlığın Üst Dönemine geçişte, hiç değilse Pelasglar ve Greklerde bu böyle olmuştur.

Grek ve Latin soy'larında soygeliminin kadın soyçizgisinden izlendiği günlerde, soy örgütünün, diğerlerinin yanı sıra, şu önemli özellikleri de bulunuyordu: 1. Soy içinden evlenmek yasaktı; çocuklar babanın soy topluluğunun dışında kalıyorlardı. 2. Mülkiyet konusu malvarlığı ve reislik görevi verasetle soy üyelerine kalıyordu; çocuklar ka-

bullenilen babalarının bıraktığı malvarlığına ya da makâma varis olamıyorlardı. Bu durum, yeni toplumsal koşullar ortaya çıkıp da, belirtilen bu adaletsizlikleri giderecek girişimleri zorunlu kılan bir güdü oluşuncaya dek böyle sürmüştür.

Doğal çare, soygeliminde kadın soyçizgisi yerine erkek soyçizgisinin temel alınmasıydı. Bunun için gerekli şey ise, yeterli bir güdünün oluşmasıydı. Sürüler halinde evcil hayvanlar yetiştirilmeye başlandıktan sonra, bu sürüler hem varlıksürdürmeye yaramış, hem de kişisel malvarlığı yaratmıştır. Toprak, üzerinde tarım yapmak için işlenmeye başlandıktan sonra ise, ev ve toprak sahipliği ortaya çıkmış; bu ikisi nedeniyle, eskiden kalma soy örgütlenmesinin veraset gelenekleri ile yeni durum arasında, —eski görenek toprağın ve evin sahibi olan adamın çocuklarını miras dışı tuttuğu için— bir çatışma meydana gelmiştir. Verasette, babaların ve çocuklarının benimsediği yeni bir kural oluşturma isteği, söz konusu değişikliğin oluşturulması için yeterli güdüyü yaratmış oluyordu. Mülkiyet gitgide daha çok sayıda insanın ilgilendiği, sahip olduğu bir yenilik durumuna gelip gitgide daha büyük boyutlara ulaştıkça, soygeliminde kadın soyçizgisinin temel alınmasına son verilmesi de kesinleşmiş oluyordu. Böyle bir değişiklikle, soygeliminde erkeğin soyçizgisi esas alınınca, miras gene soy topluluğu içinde veraset konusu olacak, fakat erkeğin çocukları soy içinde yer alabilecek, ve ölenin (babanın —ç.) kan yakınlarına göre verasette öncelik alacaklardı. Büyük bir olasılıkla, çocuklar bir süre, mirası diğer kan yakınlarıyla birlikte paylaşmışlardır. Fakat, kan yakınlarına verilen önceliğin soy'un diğer üyelerini mirasın dışında tutması ilkesinin bir uzantısı olarak, bir süre sonra, çocuklar varken ölenin soyçizgisindeki diğer kan yakınları mirasın dışında tutulmaya; çocuklar tek mirasçı sayılmaya başlamışlardır. Bununla da kalınmamış, erkek çocuğa, ölen babasının bıraktığı göreve ardıl olma hakkı da tanınmaya başlamıştır.

Veraset yasasının Solon zamanında, ya da Solon'dan az sonraları Atina'daki görünümü budur. Miras, erkek çocuklar arasında eşit üleşiliyor; kız çocukların bakımı yükleniliyor, evlenmeyle kızlar ayrılıyorlar, erkek çocuk yoksa miras kızlara kalıyordu. Çocuk sahibi olmayan bir kimsenin mirası soyçizgisindeki kan yakınlarına; onlar da yoksa, bütün soy üyelerine kalıyordu. Roma'nın *On İki Levha Yasası* da aynıydı.

Olası görünen bir değişiklik de, soygelimi erkek soyçizgisine geçince, soy'lardaki hayvan isimlerinin yerine, kişi isimlerinin alınmaya başlamasıdır. Toplum ilerledikçe, mülkiyet ve bireysel mülkiyet geliştikçe bireylerin kişilikleri önem ve etkinlik kazanmaya başlamış; soy'lara kahramanlaştırılmış bazı ataların isimleri verilmeye başlanmıştır. Aynı soydan ayrılmalarla yeni yeni soy'ların oluşumu da sürmekteydi. Bazı soy'lar ise, silinip kaybolmaktaydı. Soy'ların geçmişleri artık binlerce yıl gerilere değil, ancak bilinebilecek birkaç yüzyıllık gerilere kadar uzatılabiliyordu. Soyları adlandırmaktaki bu değişiklik olduğunda, eski atalar yavaş yavaş silikleşmiş; uzunca bir zaman geçtiğinde, her seferinde yeni yeni kişiler ünlenmiş, önem kazanmış; sonunda, eski soy atasının yerine bu yeniler konmuş; soy'un adında da değişiklikler olmuştur. Nitekim, en ünlü Grek soyları bile bu isim değişikliklerini geçirmişler, bunu hoşnutlukla yapmışlardır. Bunun kanıtı, babalarının anasının ismini de sürdürmeleri; soy atalarının dünyaya gelmesini belirli bir tanrı ile bu kadının sevişmesine bağlamış olmalarıdır. Attika'lı Eumolpidae'lerin inanışına göre ataları olan Eumolpus da, efsanelere göre, Neptün ile Chione'nin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Oysa, Grek soylarının kendileri bile Neptün kavramından daha eskidir.

Şimdi, esas sorumuza dönecek olursak, Grek ve Latin soylarının eski toplum yaşamında anadan soygeliminin varlığını gösteren kanıtların bulunmayışı, bunların Grek ve Romalılarda var olmadığı anlamına alınmamalıdır. Bu

tür soygeliminin, Greklere yakın olan bazı kabilelerde bulunduğu bilinmektedir.

Araştırıcı ve gözlemci bir kimse olan Herodotos soygeçmişi (secere) bakımından Pelasglara, hısımlıkları yönünden ise Greklere yakın bir dal olan Likyalıların, kendi zamanında (M.Ö. 440) bile, ana soyçizgisinden soygeliminin izlendiği bir toplum olduğunu yazmaktadır. Likya'lıların Girit'ten çıkışlarını ve Sarpedon'un önderliğinde Likya'ya nasıl göç ettiklerini anlatan yazar şöyle devam etmektedir: «Görenekleri kısmen Girit, kısmen de Karya kökenlidir. Ama, dünyanın tüm kavimlerinden ayrıldıkları bir görenekleri vardır. Bir Likya'lıya kim olduğunu sorduğunuzda, size kendi özadını, yani anasının adını söyleyecek; diğer adlarının da gene ana soyçizgisinden alınma adlar olduğu görülecektir. Ayrıca, özgür bir kadın bir köleyle evlenirse, çocukları özgür insan sayılmakta; fakat özgür bir erkek yabancı bir kadınla evlenmişse, ya da böyle bir kadınla evlenmeksizin birlikte yaşıyorsa, isterse, devletin en büyük adamı olsun, çocukları tüm yurttaşlık haklarından yoksun tutulmaktadır.»[1] Bu açıklamadan anlaşılan, Likyalıların soy'lar şeklinde örgütlendikleri, soy içinde evlenmenin yasaklandığı, çocukların analarının soy'una üye olduğudur. Bu ise, açıkca, eskil soy örneğine uymakta; Likyalı bir kadının bir yabancı köleyle, Likyalı bir erkeğin ise yabancı bir kadınla evlenmeleri hâlinde neler olacağının yazılması da bu durumu kanıtlamaktadır.[2] Girit'in yerlileri, köken olarak, Pelasg, Hellen ve Sami kabileleridir. Bunlar birbirinden ayrı yerlerde yaşamaktaydılar. Sarpedon'un kardeşi olan Minos, genellikle, Girit Pelasglarının

1) Rawlinson, «Herodotus;» i, 173.

2) Seneca-İrokua olan bir erkek yabancı bir kadınla evlendiğinde çocukları soy'a yabancı sayılır; fakat Seneca-İrokua bir kadın bir yabancı ile, ya da bir Onondaga ile evlendiğinde çocukları Seneca kabiles'nin İrokua soyunun bir üyesi ve dolayısıyla da annesinin fratrisinden sayılırlardı. Babası kim olursa olsun, çocuk soy ve kabile bağını anasından kazanırdı.

başı sayılırdı. Fakat Likyalılar, Herodotos'un zamanında Helenize olmuşlardı. Asya Grekleri arasında, gelişme düzeyleri bakımından, seçkin bir yerleri vardı. Atalarının Girit'de soyutlanmış bulunmaları, efsaneler çağında Likya'ya geçtikten sonra da soygeliminde kadın soyçizgisini izleyen bir toplum olarak kalmalarını açıklamaktadır.

Etrüskler arasında da, soygeliminde aynı kural geçerliydi. «Anıtlarından ortaya çıkarmış bulunduğumuz Etrüsklere ait iki âdetin, Herodotos tarafından, Küçük Asya' daki Likyalıların ve Kaunionların bir özelliği sayılmış olması bile yeterlidir,» diyor Cramer. «Birincisi, Etrüsklerin atalarını ve ailelerini babalarının değil, analarının soygelimi ile betimlemeleridir. İkincisi ise, eğlencelerinde ve dinsel bayramlarında karılarına da katılma hakkı tanımalarıdır»[3] demektedir.

Likyalılar, Etrüskler ve Giritliler arasında soygeliminde kadın soyçizgisinin esas alınmasına değinen Curtius ise şöyle demektedir: «Bunu, bu göreneği kadınlara karşı bir acımanın, ya da yakınlık duygusunun ürünü saymak yanlıştır. Gerçekte bunun nedeni, çocuğun babasından yana belirlenebilmesini sağlayacak bir tekeşli ailenin yeterince gelişmemiş olması ve buna yol açan toplum koşullarıdır. Bu durumun gereği olarak, bu tür soygelimine Likyalıların çok uzaklarında da rastlanmaktadır. Günümüz Hindistan'ında bugün bile vardır. Eski Mısır'da da bulunmuş olması gerekir. Sanchoniathon (Orell, s. 16), bu konuda gerekli koşulların bulunduğunu ileri sürmüştür. Doğu dünyasının dışında, Etrüsklerde; Likyalıların yakını olan ve konuşmalarında baba-vatanı yerine ana-vatanı diyen Giritlilerde; ve Bachofen'in, vb. belirttiği gibi, Atinalılarda bu soygeliminin bulunduğu bilinmektedir. Herodotos'un bu tür soygelimini yalnızca Likyalılara ait bir özellik olarak anlatmasının nedeni ise, Greklere yakın kabileler ara-

3) «Description of Ancient Italy,» I, 153, «Lanzi»den alıntı II, 314.

sında, Likya yazıtlarından da anlaşıldığı üzere, bu ilkenin en uzun süreyle Likyalılar arasında canlılığını korumuş olmasıdır. Genel olarak, görülüyor ki, ana tarafından soygelimi ilkesi toplumsal yaşayışın ve aile hukukunun gelişmemiş olmasının sonucu sayılmakta; insan yaşamı gitgide daha düzenli duruma geldikçe, Grek yurdundaki uygulamaya geçildiği, çocukların babalarının soy'undan adlandırılmaya başlandığı kabul olunmaktadır. Eski Uygarlık tarihi için çok büyük önem taşıyan bu uygulama farklılığı, yukarda değinilen konuşmasında Bachofen tarafından da bu yakınlarda ele alınmış bulunmaktadır.»[4]

Bachofen, çok geniş kaynak araştırmalarına dayanan bir yapıtında, kadın yetkesi (ana hukuku/mother right) ve kadın yönetimi (gyneocracy) konularını, Likyalılar, Giritliler, Atinalılar, Limnililer, Locrianlar, Midilliler, Mantinean'lar ve diğer Asya ulusları arasındaki görünümleri ile, uzun uzadıya incelemiş bulunmaktadır.[5] Buraya kadarki incelemelerimizden anlaşılıyor ki, eski toplumun içinde bulunduğu koşulların tam olarak anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için, olgunun kaynağı olarak soy örgütünün eskil biçiminin de eski toplumda yer aldığını göstermek gerekmektedir. Bu durum nedeniyle, ana ve çocuk aynı soy topluluğunda yer almakta; soy temeline göre kurulmuş bu-

---

4) «History of Greece,» Scribner and Armstrong (eds.), Ward Çevirisi, i, 94, not. Minos'u kahramanları sayan Etiocrete'ler hiç kuşkusuz Pelasg (Pelasgian) idiler. Girit adasının doğu ucunu ele geçirmişlerdi. Minos'un kardeşlerinden Sarpedon, Likya'ya göçe çıkanlara önderlik etti ve belki de Sami kökenli olan Solymi'leri buradan sürdü; fakat, diğer birçok Pelasg kabileleri gibi, Likyalılar da Herodotos'un zamanına gelinceye kadar Helenleşmişlerdir. Bu durum, Grek ve Pelasg kabilelerinin kökende aynı ortak bir topluluktan gelmekte olmalarının somut bir sonucu sayılabilir. Herodotos'un zamanında Likya'lılar yaşam sanatlarında Avrupa'daki Greklerin düzeyindeydiler (Curtius, I, 93; Grote, i, 224). Likyalılar kadından soygelimi göreneğini ataları olan Pelasglardan devralmış olabilirler.

5) «Das Mutterrecht,» Stuttgart, 1861.

lunan komünal ev de ananın soyuna kalmaktadır. Belki de iki kişinin birliği demek olan *syndyasmian* aile biçimine erişmiş olan aile kurumunun çevresinde, bir önceki döneme ait evlilik ilişkilerinin kalıntıları yer almaktaydı. Evli bir çift ile çocuklarından oluşan böyle bir aile, doğal olarak, komünal büyük evde oturan diğer kan yakını ailelerle birlikte yaşayarak onlardan yardım görmek isteyecek; böyle bir evde yaşayan anneler ve çocukları aynı soy'un üyesi olacaklar, babaları ise başka soy'lardan sayılacaklardı. Toprak üzerinde ortak mülkiyet ve toprağın birlikte işlenmesi ilkesi; ortaklaşa yaşanan büyük ev düzenini ve komünist bir yaşayışı gerektirmekteydi. Böylece, kadın egemenliğinin olması için soygeliminin kadın soyçizgisinden inmesi gerekmektedir. Büyük ev düzeninde yaşayan ve aynı kökenden gelen kadınlar, yaşadıkları bu çevrede kendi soy'larından kimselerin büyük bir çoğunluk meydana getirmesi nedeniyle, geniş haklara, yetkilere sahip olabilmişlerdir. Bachofen, bu görüşünü tarih ve gelenekler'den çıkardığı bilgiler, kaynaklar ve verilerle kanıtlamaktadır. Daha önce bir yerde de ben, soygeliminin kadın soyçizgisinden erkeğin soyçizgisine geçmesi ve tekeşli ailenin ortaya çıkması ile birlikte ortak büyük ev düzeninin ortadan kalktığına; soy toplumu içinde kadının ve annenin tek başına bir eve kapatıldığını; kadını kendi soy'undaki akrabalarından koparıp ayırdığını belirtmiştim.[6]

---

6) Girit'teki Lyktos kent'nden sözeden Bachofen, «bu kent Lacedaemonia'lıların kolonisi sayılırdı, ama Atina'yla da bağlantısı vardı. Her iki durumda da bu bağlantı soygeliminin ana soyçizgisinden izlenmesi yönünden olmuştu, çünkü sadece analar Ispartalı idi; Atinalıların yakınlığı ise, Pelasg olan Tyrrhenian'ların Brauron burnundan Atinalı kadınları yakalayıp kaçırdıkları söy'enen eski günlere kadar uzanmaktaydı,» diyor. — «Das Mutterrrecht,» böl. 13, s. 31.

Soygelimi erkek soyçizgisinden izlenseydi kadının tarafındaki soyçizgisi anılmayacak, kadın tarafından hiç sözedilmiyecekt'; fakat soygelimi kadın soyçizgisinden izlendiği için, kolonilerde yaşayanlar soylarını hep kadın tarafından izler ve ifade ederlerdi.

Tekeşliliğin Grek kabileleri arasında, barbarlığın Üst Dönemine gelinceye kadar ortaya çıkmamış olması akla yakın görünmektedir. Atina kabileleri arasında bu dönemde evlilik ilişkilerinde tam bir karışıklık görülmektedir. Bu konuda Bachofen şöyle demektedir: «Çünkü, Cecrops'tan önce çocuklar, gördüğümüz gibi, annelerini biliyorlar, babalarını bilmiyorlardı ve tek soygeliminden oluyorlardı. Sadece tek bir erkeğe bağlı olmayan kadınlar, kimden olduğunu bilmedikleri çocuklar doğuruyorlardı. Bu duruma ilk son veren Cecrops olmuş; hukuk dışı evlilikleri evlilik saymamış, çocukların anası kadar babasının da kim olduğunun anlaşılması; çocuğun tek soyçizgisinden değil, her iki soyçizgisinden tanınmasını sağlamıştır.»[7] Burada hukuk dışı evlilik sözü ile anlatılmak istenen şey duruma ve yerine göre değişebilmektedir. Bu dönemde —ki oldukça geç bir dönemdi— *syndyasmian* aileye geçilmiş olması gerekir gibi görünüyorsa da, bu ailede, daha önceki evlilik biçimi olan grup içindeki üyeler arası evlenme ilişkileri varlıklarını sürdürmekteydi. *Punaluan* aile, yukarki ifadeden de anlaşılacağı üzere, söz konusu etnik döneme erişmelerinden daha önceki günlerde bile ortadan kalkmış olsa gerektir. Bu konu, ailenin gelişmesiyle ilgili olarak, gelecek bölümlerde ele alınacaktır.

İtalya'daki Locrianlar'dan yüz aileye ilişkin Polybius' un yazdıkları ilginçtir. «Locrian'ların kendileri,» diyor Polybius, «bana, kendi geleneklerinin Timaeus'un değil de, Aristoteles'in söylediklerine uygun olduğunu belirttiler. Bu geleneklerin ilki, kendi topluluklarında atalarının soyluluklarının erkeklerden değil, kadınlardan devralındığıdır. Örneğin, bugün soylu sayılanlar, sadece, bu yüz aileye kadar kökenlerini gösterebilenlerdir. Bu aileler ise Locrian'lar arasında buraya göç etmelerinden önce de soylu sayılmaktaydılar. Bilicinin söylediği gibi, bu aileler, kendilerinden yüz bakirenin zorla kaçırılıp Truva'ya gönderil-

7) «Das Mutterrecht,» böl. 38, s. 73.

diği günlerde de soylu aileler sayılmaktaydı.»[8] Burada belirtilen bu soyluluk düzeyinin, soy reislerinin, belirli bir ailenin soy içinde yükselmesini sağlayan görevleriyle, makâmlarıyla ilgili olarak söylendiği düşünülebilir. Bu düşünce biçiminin doğru olması hâlinde, bireyler ve görevler bakımından soygeliminin kadından izlenmiş olması gerekmektedir. Eskil çağda reislik görevi soy içinde veraset konusu olmakta, soy'un erkek üyeleri arasından seçimle biri görevlendirilmekte; soygelimi kadının soyçizgisinden izlendiği için, reislik kadının soyçizgisinden olan bir erkek kardeşten diğerine, erkek kardeşler yoksa amcadan yeğene (amcanın ölümü üzerine, kadının erkek kardeşinin çocuklarına değil, yeniden kendi çocuklarına —ç.) kalmaktaydı. Fakat bu görev her zaman kadının soyçizgisinde yer alanlar arasında veraset konusu olmuş; bu görev kadın aracılığı ile aktarılmış; bu göreve getirilmek üzere seçilecek olan kimseler analarının soy'u aracılığı ile seçilirlik kazanmışlardır. Görevlerin ya da konumların (mertebelerin) kadından aktarıldığı her yerde, durumu açıklamak için, kadın soyçizgisinden izlenen soygelimi ilkesinin varlığı gerekmektedir.

Grek kabileleri arasında eski çağda soygeliminin kadın soyçizgisinden izlendiğini geleneksel dönemdeki belirli bazı evlenmeler de kanıtlamaktadır. Örneğin, Aeolus oğulları Salmoneus ve Krêtheus iki erkek kardeştiler. Salmoneus kızı Tyro'yu öz amcasına zevce olarak vermiştir. Eğer soygeliminde erkek soyçizgisi izlenmekte olsaydı, Krêtheus ve Tyro aynı soy'dan olacaklar ve evlenemeyeceklerdi. Fakat soygelimi kadın soyçizgisinden izlendiğinde farklı soy'lardan olacakları için, aralarında bir soy yakınlığı söz konusu olmayacaktı. Bu ise, evlenmelerinin katı soy göreneklerine ters düşmesini önlemiş oluyordu. Bunun sadece bir efsane olduğu düşünülemez. Çünkü, efsanede anlatılanlar soy göreneklerine bütünüyle uygulanabilmek-

8) «Polybius,» xii, ikinci parça, Hampton Çevirisi, III, 242.

tedir. Böyle bir evlenmeyi açıklayabilecek tek şey, o zamanlar soygeliminin kadından izlenmekte oluşu; ya da, hiç değilse, daha önce soygeliminin kadından izlenmiş olduğu; bunun söz konusu evlenmenin yapıldığı çağda da bütünüyle ortadan kalkmamış olduğu; böyle bir evliliğin toplumca, bu tür eski görenekler sayesinde, olumlu karşılanmış olduğudur.

Aynı durum, tarih döneminde yapılmış olan bazı evliliklerde de görülmektedir. Bazı evlilikler, soygeliminde erkek soyçizgisinin izlenmesi esasına geçildiği için, soy toplumunda tarafların yükümlülüklerine ters düştüğü hâlde, bu dönemde yapılabilmiş; bir diğer deyişle, evlenmeyle ilgili eski uygulamalar, bazı durumlarda, soy toplumundaki bu değişikliğe rağmen varlığını sürdürebilmişlerdir. Solon'dan sonraki dönemde, aynı babadan, fakat ayrı kadınlardan doğan kız ve erkek kardeşlerin arasındaki evlenmelere izin verilmekteydi. Aynı kadından, ayrı erkeklerden doğan kız ve erkek kardeşler ise birbirleriyle evlenemiyorlardı. Soygelimi kadın soyçizgisinden izlendikçe, anaları ayrı olanlar ayrı soy'lardan oluyorlar, soy'ca yakın düşmüyorlardı. Evlilikleri de, bu sayede, soy kurallarından hiçbirini bozmuyordu. Ama, bu son örneklerin olduğu sıralarda, soygelimi erkek soyçizgisinden izlenmekteydi. Evlenenler aynı soy'dan oluyorlardı. Bu nedenle de, yasaklanması gereken bir şey oluyordu. Cimon, aynı babadan olma kız kardeşi Elpinice ile evlenmişti. Anaları ayrıydı. Demosthenes'in *Eubulides*'inde de buna benzer bir durum vardır. «Büyükbabam,» diyor Euxithius, «kız kardeşiyle, ama aynı anadan olmayan kız kardeşiyle evlenmişti.»[9] Solon'un zamanına kadar uzanan günlerde bile böylesine kesin önyargıların bulunduğu bir konuda bu tür evliliklerin yapılabilmiş olması, evlilikle ilgili soygelimi esasının kadın soyçizgisinden izlendiği önceki dönemden kalma bir âdetin hâlâ varlığını sür-

9) «Demosthenes contra Eubulides,» 20.

dürebildiğini; bunun, Demosthenes'in zamanında bile bütünüyle ortadan kalkmadığını göstermektedir.

Soygeliminin kadından izlenmesi soy'a soyçizgisini belirliliğe kavuşturma olanağı vermeyi amaçlıyordu. Avustralyalılar da dahil, soy'ların eskil kuruluş yapısı hakkında beş kıt'adaki soy örgütlenmesi kalıntılarına ilişkin olarak bugünkü bilgilerimiz kadın soyçizgisinden izlenen soygelim esasının, tarih dönemi içindeki «göreneklerde» olmasa bile, tarih döneminden önceki daha eski geleneklerde yer almış olabileceğini işaret diyor. Bu nedenle Likya'lıların ve Girit'lilerin, eldeki kanıtlar yeterli sayılacak olursa, keza Atina'lıların ve Locrian'ların açıkca kadından izlenen soygelimine dayanan bir sistemi yalnızca kendi başlarına uydurdukları; bunun, onlardan da önce oluşmaya başlamış eski ve kurallaşmış bir durum olmadığı söylenemez, düşünülemez. Bu noktadan yola çıkılacak olursa, durumu açıklamakta Latin, Grek ve diğer Grek-İtalyan kabilelerindeki eski uygulamanın kadından soygelimini temel aldığını kabul etmek daha akla yakın ve inandırıcı olacaktır. Mülkiyetin ve malvarlığını çocuklara aktarabilme arzusunun etkileri soygeliminde kadın soyçizgisinin yerine erkek soyçizgisine geçiş için yeterli bir güdü olmuştur.

Anlaşılan Atinalılar'da kural, Solon'dan önce de, Solon'dan sonra da soy'un dışından olan kimselerle evlenmekti. Evlilikten sonra kadının kocasının fratrisine kaydolması ve erkek çocuklar gibi, kız çocukların da babanın soy ve fratrisinin üyesi sayılması bunu göstermektedir.[10] Soy'ların kuruluşunda temel (ilke, —ç.) soy içindeki kan yakınları arasındaki evlenmenin yasaklanmasıydı. Soy'ların hiçbiri fazla kalabalık değildi. Solon zamanında kayıtlı Atinalıla-

10) Demosth., «Eubul.,» 24: Onun zamanında kayıtlar **Deme** (bucak) biriminde tutuluyordu; fakat fratrisinin, kan yakınlarının, hemşehrilerinin ve soydaşlarının kimler olduğu da herkesin kütüğünde belirtilirdi. Euxitheus böyle diyor. Ayrıca, bk. : Hermann, «Polit. Antiq. of Greece,» par. 100.

rın altmış bin olduğu düşünülecek ve bunların üç yüz altmış soy topluluğu içinde yaşadıkları göz önünde tutulacak olursa, her soy'da ortalama yüz altmış kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır. Soy'lar kan yakınlarından oluşmuş bir büyük aileydi. Ortak dinsel kuttörenleri, ortak mezarlığı ve ortak toprağı vardı. Soy toplumunun kuruluşuna ilişkin kurama göre, soy içinden evlenmenin olmaması gerekmektedir. Soygeliminin erkek soyçizgisinden izlenmeye başlaması, tekeşliliğin gelişmesi, mirasta çocukların öncelik kazanması, kız ve kadınların da mirasçı olabilmesi ile, soylar dikkate alınmaksızın, ancak çok yakın kan akrabaları arasında evlenmeyi yasaklayan serbest evliliğe giden yol yavaş yavaş açılmış, bir grubun içindeki bütün erkeklerle kadınların birbirlerinin kocaları ve karıları olduğu, yalnızca çocuklarının bunun dışında tutulduğu, kadınlarla kocaların ayrı soy'lardan olduğu evlenme ortaya çıkmış, böyle başlayan evlilik ilişkileri geçirdikleri değişimlerin sonunda, bir kadınla bir erkeğin bir çift oluşturduğu ve bu çiftin topluluktakilerden ayrı bir evde birlikte yaşadığı evlenme biçimine varılmıştır. Gelecek bölümlerde, başlangıçtan sonuna dek, çeşitli evlenme ve aile biçimleri üzerinde durulacaktır.

Asya'da Turan ailesi, Amerika'da ise Ganowanian aile diye adlandırılan ve evlenme yasağını kardeş çocukları arasındaki evlenmelere bile yayan bu kandaşlık sistemi de soylarla birlikte ortaya çıkmıştır. Amerika yerlileri arasında; Asya, Afrika ve Avustralya'nın bazı kesimlerinde günümüzde de devam eden bu sistem, kuşkusuz, benzer koşulları olan önceki dönemlerde Grek ve Latin kabilelerinde de geçerliydi, izleri, daha sonraki dönemlere dek sürmüştür. Turan kan yakınlığı sisteminin özelliği şöyledir: erkek kardeşlerin çocukları da, birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri olup, aralarında evlenmeleri yasaktır; kız kardeşlerin çocukları arasında da aynı ilişkiler vardır ve bunların da birbirleriyle evlenmeleri yasaktır. Ünlü Danaidae efsanesindeki olay da bu sorunu ele almaktadır. Aeskhylos'

un *Yalvaranlar* (Yakarıcılar: Suppliants) adlı tragedyasında da aynı konu işlenmiştir. Okuyucunun da anımsayacağı gibi, Danaus ve Aegyptus erkek kardeştirler ve Argive Io'nun oğludurlar. Birincisinin, değişik karılarından toplam elli kız çocuğu; ikincisinin ise, değişik karılarından elli oğlu olmuştur. Bir süre sonra, Danaus'un oğulları, Aegyptus'un kızları ile evlenmek isterler. Soy toplumunda eskil biçimiyle yer alan ve tekeşliliğin getirdiği sistemin kendi gününe dek varlığını koruyan ortak kan yakınlığı sisteminde bu kızlarla oğlanlar birbirlerinin kardeşleri sayılmışlar; bu nedenle, birbirleriyle evlenmeleri olanaksız sayılmıştır. O günlerde, soygeliminde kadının soyçizgisi temel alınmış olsaydı, Danaus'un kızları ile Aegyptus'un oğulları aynı soy'un üyeleri olacaklar; bu durum evlenmeleri için ikinci bir engel oluşturacaktı; ancak bu ikinci engel de birincisi kadar önemliydi. Efsanede Aegyptus'un oğulları bu engelleri dinlememişler, Danaus'un kızları ile zorla evlenmek istemişler; kızlar ise Mısır'dan çıkarak denizi aşıp Argos'a gelmişler, yasak ve günah saydıkları bu evlilikten kurtulmak istemişlerdir. Aynı yazarın *Prometheus* tragedyasında bu olayın olacağını Prometheus, Io'ya bir kâhin gibi söylemiş; gelecekteki oğlu Epaphus'tan olacak beşinci kuşaktan elli bakirenin Argos'a dönmek zorunda kalacakları; buna, Aegyptus'un oğulları ile yasak ve günah sayılacak bir evlenme yapmak zorunda kalmamak için katlanacakları açıklanmıştır.[11] Böyle bir evlenmeden tiksinerek Argos'a kaçmalarının nedeni, soy yasalarından ayrı olarak, eski kandaşlık sistemi anlayışının sürmekte oluşudur. Bu nokta gözden kaçırılacak olursa, olay anlamsızlaşmakta; tek başına, bir bakirelik korkusu gibi görünmektedir.

Yalvaranlar tragedyası denizleri aşıp Argos'a gelmelerini, Argive'li akrabalarından, Aegyptus'un oğullarının şiddet ve baskılarına karşı kendilerini korumalarını istemelerini konu edinmiş bulunmaktadır. Argos'ta Mısır'dan sürgün cezasına çarptırılarak ayrılmış olmadıklarını, aynı

11) «Prometheus,» 853.

kandan gelme Aegyptus oğullarının yasak ve günah sayılan bir evlenmeye zorlamalarından dolayı ayrıldıklarını söylemişlerdir.[12] Bu korkuları, üzüntüleri belirli bir kandaşlık ilişkileri sisteminden kaynaklanmaktaydı. Bu ise, belirli koşullarda belirli bazı evlilikleri yasaklayan; bu nedenle de, saygı gösterilmesi gereken bir istekti. *Yalvaranlar*'ın başlarına gelenleri dinleyen Argive'ler mecliste onları korumayı kararlaştırmışlardır. Bu durum, o sıralar bu tür evliliklerin yasaklanmasının hâlâ devam ettiğini; kızların görüşünü doğru bulduklarını göstermektedir. Tragedya oynandığı günlerde Atina yasaları, miras bir kız çocuğa ya da babası ölmüş bir yetim kıza kaldığında, erkek kardeşlerin çocukları arasında evlenmeye —bu tür hoşgörü sadece özel durumlar için geçerliyse de— izin veriyor, hatta gerekli kılıyordu.* Böyle bir evlenme, bu nedenle Atinalılar için ayıp, günah, kötü bir olay olarak görünmüyordu. Ama Danaos kızlarının bu göreneği, çok uzak geçmişten kalmış da olsa, henüz unutulmayan bir görenekti; önemi, eski göreneklerin bu tür evlenmeleri yasaklamış olmasından ileri geliyordu. Yasaların ve göreneklerin yasakladığı bu tür evlenmeye karşı kızların nefret ve tiksintileri eski geleneklerin etkinliğini hâlâ koruduğunu göstermekteydi. Olayın tek nedeni budur. Başka nedene de gerek yoktur. Olay, günümüzde kız kardeş ile erkek kardeşler arasındaki evlenmeler nasıl yasak ve günahsa, o zaman da kardeş çocukları arasındaki evlenmelerin aynı durumda olduğunu göstermektedir. Aegyptus oğullarının Turan biçimi kandaşlık sisteminin engellerini kırmak için yaptıkları bu girişimin bir özelliği de, söz konusu sistemin gücünü yitirmeye başladığı bir dönemi; tekeşlilik ile birlikte ortaya çıkan günümüzdeki yakın kandaşlık sisteminin oluşmaya başladığı bir dönemin ilk günlerini işaret etmekte olmasıdır. Yeni sistem ile Turan biçimi kan yakınlığı sistemi yerine, evlenme yasaklarını be-

12) Aiskhylos, «Supp.,» 9.

* Ölen adamın kızının, ölen adamın erkek kardeşinin oğullarından biriyle evlenmesine izin veriliyordu, anlamına geliyor —ç.

lirli yakınlıktaki kandaşlık ilişkileriyle sınırlandıran yeni bir anlayışa erişilmiştir.

Bu kanıtların ışığı altında, Pelasg, Hellen ve İtalik kabilelerde, başlangıçta soygeliminin kadın soyçizgisinden izlendiği; mülkiyet ve verasetin etkisiyle, daha sonraları soygeliminde erkek soyçizgisinin izlenmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bu kabilelerde, eski dönemde Turan biçimi kan yakınlığı sisteminin bulunup bulunmadığına, okuyucunun kendisi, ilerde bu sistem açıklandığında; eski toplumda çok yaygın olduğu gösterildiğinde daha rahat karar verebilecektir. Pelasg, Hellen, İtalik kabilelerin geçmişlerinde bu geleneklerin kendi dönemlerinde gerçekten ne kadar sürdüğünü bilemiyoruz, ama herhalde binlerce yıl sürmüş olmalıdır. Belki de demir cevherinin ergitildiği günlere kadar gerilere uzanmaktadır. Eğer böyleyse, Barbarlığın Son Dönemini de geçip, Orta Dönem Barbarlığa kadar uzanması gerekmektedir. Orta Dönemdeki gelişkinlik düzeylerinin, en az Aztekler, Mayalar ve Perulular'ın 15. yüzyıldaki düzeylerinde olması gerekmektedir. Barbarlığın Son Döneminde ise Amerika kıt'asındaki tüm kabileleri çok gerilerde bırakmış olmalıdırlar. İki büyük etnik dönemde bu Avrupalı kabilelerin başlarından neler geçti, yaşayışları neydi, kendilerini uygarlığa eriştirecek öğeleri bulup kazanmaları nasıl oldu, bunu tam bilemiyoruz. Yalnızca, geleneklerinden, yaşam sanatlarından, göreneklerinden, dilllerinden ve kurumlarından bu dönemlere ait bazı bilgiler edinebiliyoruz. Bu konuda en yararlı kaynaklar bu toplulukların yaşam sanatları ile Homeros'un şiirleridir. Bu dönemlerde krallıklar ve imparatorluklar, doğaldır ki, bilinmiyordu. Fakat kabileler, küçük küçük ulusçuklar, kentler ve köyler şeklinde sürdürdükleri toplumsal yaşamlarında maddi, düşünsel ve tinsel alanda büyük başarılar sağlamış bulunuyorlardı. Bu büyük dönemlerde neler oldu; başarılanlar ve yapılanlar nasıl yapılabildi? Bunları bilememek, insanlığın bilgi dağarcığı için, ilk bakışta önemi bütün boyutlarıyla kavranamayacak kadar büyük bir kayıptır.

XV. BÖLÜM

İNSANLIĞIN DİĞER KABİLELERİNDE SOYLAR

Soylar, fratriler ve kabileler biçimindeki toplumsal örgütlenmeyi hem eskil hem de daha yakın dönemdeki durumu itibariyle inceledikten sonra, sıra, özellikle, sistemin temeli olan soy örgütlenmesinin insan toplumlarında ne derece yaygın olduğunu incelemeye gelmiş bulunuyor.

Aryen aileden olan Kelt'lerde ve İskoçya'da klan, İrlanda'da ise *sept* şeklindeki soy örgütlenmesi, Hindistan' daki Aryen topluluk bir yana bırakılacak olursa, dünyanın bütün Aryen topluluklarından en uzun süreni olmuştur. Ozellikle, İskoçlardaki klan, İskoçya yaylalarında geçtiğimiz yüzyılın ortalarında bile, büyük ölçüde canlılığını sürdürmekteydi. İskoç klanı, gerek örgütlenme, gerekse özü bakımından kusursuz bir soy örgütü örneğiydi ve soy topluluğu yaşamının tüm gücünü ve canlılığını dile getiriyordu. Yaşadığı dönemi iyi canlandıran Waverley, klan yaşayışının yarattığı çarpıcı kişilikleri ve özellikleri uzun uzun anlatmıştır. Evan Dhu, Torquil, Rob Roy ve niceleri bireyin kişiliğini biçimlendiren soy topluluklarının etkinliğini gösteren akla ilk gelen örneklerdir. Anlattığı öykülerin akışı içinde Sir Walter Scott bu kişilikleri bazı bakımlardan abartmış olsa bile, temelde belli bir gerçeğe dayandıkları da unutulmamalıdır. Birkaç yüz yıl önceki hayatta —o zaman-

lar klan daha güçlü, dış etkiler ise daha zayıftı— bu anlatılanların gerçek olanlarının da yaşanmış olması gerekir. Oykülerin anlattığı kardeşlik, kan davası, soy'ların kendi bölgelerine adam sokmamaları, topraklarını ortaklaşa işlemeleri, klan üyelerinin reislerine ve klan üyelerinin birbirlerine bağlılıkları soy toplumunun en temel ve en genel özelliklerini yansıtmaktadır. Scott'ın anlattığına göre İskoç klanları, Grek, Roma, ya da diğer uçta bulunan Amerika Yerlilerinde görmediğimiz niteliklere sahip, yani daha yoğun daha yürekli bir yaşantı sürdüren klanlardı. İskoçlarda fratri örgütlenmesinin bulunup bulunmadığını bilmiyoruz; ancak daha önceki bir dönemde gerek fratri gerekse kabile örgütlerinin de bulunmuş olması gerekmektedir. İngiliz yönetiminin, İç topraklardaki yaylalarda yaşayan klanları parçalamaya; İskoç halkını yasaların otoritesi altına alabilmek ve siyasal topluma girmeye razı edebilmek için klan topluluklarını güçsüzleştirmeye büyük özen gösterdiği bilinmektedir. Soygeliminin erkek soyçizgisinden izlendiği İskoç klanında (soy'unda), erkeklerin çocukları karılarının klanına üye oluyor; klanın kadın üyelerinin çocukları ise, bu kadınların kocası hangi klandan ise o klanın üyesi oluyordu.

İrlandalılardaki *sept,* Arnavutlardaki *phis* ya da *phrara* eski dönemlerdeki soy örgütlenmesinin izlerini taşımakta; Dalmaçya ve Hırvatistan'da aynı örgütlenmenin izleri görülmektedir. Sanskrit dillerde *ganas* teriminin bulunuşu ise, Aryen topluluklarda eskiden soy örgütlenmesinin bulunduğunu kanıtlamaktadır. Eski günlerde Fransa topraklarında yaşayan *Villein** (serf) topluluklarıyla ilgili olarak, Sir Henry Maine'in yakınlarda çıkan eseri Kelt soy'larının kalıntılarını işaret etmektedir. «Görülüyor ki, bütün bu açıklamalardan sonra,» diyor, «bu birliklerin gönüllü birlikler olmadığı, akrabalar ya da kan yakınları toplulukları

* Serf toplulukları 13. y.y. da, kendi «lord'ları» dışında kalan herkese karşı hukuken özgür insan sayılmışlardır. Köylü topluluğunun ortaya çıkışının başlangıcı sayılabilir bu değişim —ç.

olduğu; yakın yıllarda Dalmaçya ve Hırvatistan'da incelenen büyük hane-topluluğuna benzer bir kuruluşları olsa bile, bunların, öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Bunların her biri, varlığına inanılan bir ortak-atadan gelen, kuşaklardan beri aynı inanışları olan, zaman zaman ortaklaşa yemek yeme geleneğine sahip topluluklardır ve Hinduların bölünmez-birleşik aile dedikleri toplulukları andırmaktadır.»[1]

Değinilmesi gereken bir başka sorun da, tarih döneminin başlarında Germen kabilelerinde de soy örgütlenmesinin olup olmadığıdır. Germenlerin de, diğer Aryen kabilelerden; Aryen toplulukların ortak-atalarından bu örgütlenme biçimini miras almış olmaları gerekmektedir. Romalılarla ilk karşılaştıklarında Germenler barbarlığın Üst Dönemindeydiler. Tarih dönemine ilk girişlerindeki durumlarına göre, kendilerinden daha ileri durumda olan Grek ve Latin kabilelerindeki yönetim anlayışına daha henüz erişebilmiş bulunuyorlardı.

Germenler, noksan bir devlet anlayışına sahiptiler; ülke-toprağı ve mülkiyete dayanan ve Aryen kabileler içinde belki de ilk kez Atinalıların gerçekleştirdiği yönetimin ikinci büyük örgütlenme planını (devlet —ç.) ise bilmiyorlardı. Caesar ve Tacitus'un anlattıklarına göre, Germenlerin yaşayış biçimlerinden ve koşullarından çıkan sonuç, Germen toplulukları arasındaki birliğin kişisel ilişkiler aracılığı ile sağlandığı, ülke-toprağı ilişkisinin fazla bir önem taşımadığı; yönetimin de bu kişisel ilişkiler aracılığı ile işlediğidir. Reislerin ve askeri komutanların göreve gelmeleri seçimle olmakta, bunların oluşturduğu reisler kurulu en önemli yönetim organı sayılmaktaydı. Alt düzeydeki işlerde, Tacitus'un belirttiğine göre, reisler bu kurula danışmakta; önemli işlerde ise topluluğun tümü birlikte karar almaktaydı. Son kararlar halkın iradesine bağlıydı; ama kararların oluşturulması, işin başlangıcında reislere aitti.[2] Bu alanlarda, Germenlerin Grek ve Latin kabilelerine

1) «Early History of Institutions,» Holt baskısı, s. 7.
2) «Germania», c. II.

benzeyen yanları olduğu anlaşılmaktadır. Germenlerde de yönetim, reisler kurulu, halk meclisi ve askeri komutandan oluşan üçlü bir kuvvetler ayrımına dayanmaktaydı.

Caesar ise, Germenlerin tarımcılıktan pek hoşlanmadıklarını; yiyeceklerinin, çoğunlukla, süt, peynir ve etten oluştuğunu; belirli sınırları olan bir toprağa sahip olmadıklarını; yönetici ya da reislerin her yıl soy'lara ya da akraba topluluklarına belirli miktarlarda toprak ayırdıklarını, bu toplulukların ise aynı toprağı işlemekten çok, kan yakınlığına dayanan topluluklar olduklarını, bir sonraki yıl bir başka yerde kendilerine ayrılacak toprağı işlemek üzere göçüp, gene aynı topluluk olarak, başka yerlere yerleştiklerini yazmaktadır.[3] Konuyu gereğince anlamlandırabilmek için, Caesar'ın Germenler'de aileden daha kalabalık gruplar biçiminde yaşandığına, bunların akrabalık yakınlığına göre oluştuğuna, toprağın da bu gruplara bir bütün olarak ayrılmakta olduğuna tanıklık ettiğini vurgulamamız yetecektir. Toprağı işlemek ve yaşamlarını sürdürebilmek için, Germen topluluklarında da birey ve aile yerine, bunları kapsayan daha büyük gruplar biçiminde örgütlenmeye gidilmiştir. Bu anlatılanlara bakılırsa, o dönemin Germen ailesinin *syndyasmian* aile olması; birbirleriyle akraba olan birkaç ailenin aynı büyük evin çatısı altında birlikte ve komünal bir yaşam sürdürmesi gerekiği anlaşılmaktadır.

Tacitus, Germen kabilelerinin savaşta birliklerini düzenleme biçimlerine de değinmekte; kan yakını olan birliklerin muharebe alanında yan yana savaştıklarını belirtmektedir. Bunun böyle olması, Germenlerde akrabalık ilişkilerinin dar tutulmadığını göstermektedir. Tacitus, Germen birliklerinin yiğitliklerinin piyadenin omuz omuza diziler halinde dövüşmesinden, ya da süvari birliklerinin kuruluş biçiminden değil; fakat, aynı aileden ya da akraba topluluklarından kimselerin aynı askeri birlikler içinde sa-

3) «De Bell. Gall.,» vi, 22.

vaşmalarından ileri geldiğini vurgulamaktadır *(familiae et propinquitates)*.[4] Bu sözler ve Caesar'dan yaptığımız alıntılar, bir önceki dönemden kalma soy örgütlenmesinin izlerinin o sıralarda da devam ettiğini; fakat, artık, yerini, hâlâ oluşumunu tamamlayamamış bulunan siyasal sisteme temel teşkil eden «mark»lara ya da yerel bölgelere bırakmakta olduğunu kanıtlar gibidir. Askerî harcamaları karşılamak için konan Germen vergilerinde aynı pazar yerine gelenlerin meydana getirdiği birimler *(markgenossenschaft)* temel alınmıştı. Aynı birimler İngiltere Saksonlarında da vardı. Ve bunlara daha büyük oldukları için *gau* deniyor; Caesar ve Tacitus ise bunlara *pagus* adını vermiş bulunuyorlardı.[5] Germenlerdeki pazar yeri (mark) ile *gau*'ların kasaba ve köyü olarak birbirine bağlantılı ve belirli sınırları olan, halkı siyasal yönden de örgütlenmiş bulunan coğrafi bir birim mi oldukları kesinlikle bilinememektedir. Fakat, *gau*'ların askeri vergilendirme açısından oluşturulmuş yerleşme birimleri topluluğu olmaları akla daha yakın görünmektedir. Bu nitelikleri bakımından Germenlerdeki pazar yeri ve *gau*, tıpkı Atina tarihindeki *naucrary* ve *trittys*'in (on iki naucrary'lik bir yönetimsel bölme birimi —ç.) Cleisthenes zamanında oluşturulan *deme* ve yerel kabilenin ilk nüvesi oluşu gibi, gelecekteki bucak ve ilçenin ilk nüvesi olmaktaydı. Bu örgütlenme birimleri soy toplumu ile siyasal toplum arasındaki geçiş aşamasının ürünleriydi. İçlerindeki halk topluluğu hâlâ kan yakınlığına dayanan topluluklar olma özelliğini sürdürmekteydi.[6]

---

4) «Germania,» böl. 7. Bu yazar muharebe hattının kama düzeni (wedges) içinde hazırlandığını yazmaktadır. «Acies per cuneos componitur.» — «Ger.,» c. 6. Kohlrausch ise şu gözlemi yapmakta: «bir sınır içindeki topluluklardan (commune —ç.) gelenler birliği, ya da yüz kişi, aynı ırk ya da sept üyesi olup, birlikte dövüşürler.» — «History of Germany,» Appleton baskısı, çeviren J.D. Haas, s. 28.

5) «De Bell. Gall.,» iv. 1. «Germania,» böl. 6

6) Bu konuyu özellikle inceliyen Dr. Freeman şunları söylüyor: «'mark', 'gemeinde', 'commune', ya da 'parish'; gördüğümüz

Şimdi de, çok daha çeşitli insan topluluklarının yaşadığı, insanlığın, en eski köklerinin bulunduğu, bu nedenle de, soy örgütlenmesinin de en eski günlerinin yaşandığı Asya kıt'asına bakalım. Toplumların biçim değiştirme süreçlerinin en uzun tarihçeleri Asya'da olmuştur. Kabileler ve ulusların birbirlerini etkileme süreci de, en uzun dönemlerden beri, Asya topluluklarında olmuştur. Çin ve Hind uygarlıklarının gelişmelerinin çok eski günlerde kalmış olması ve modern uygarlığın bunların hepsinin üstünde biçimlendirici bir etkide bulunması nedeniyle, Asya toplulukları öylesine değişimler geçirmişlerdir ki, bu toplulukların eski kurumlarının niteliklerini ortaya çıkarmak çok güçleşmiş bulunmaktadır. Fakat ne olursa olsun, insanlığın bir tüm olarak yabanıllıktan uygarlık dönemine kadar ge-

---

gibi, bunlar soy örgütünün ya da klanın değişik biçimleridir; eskisi gibi göçerlik hayatı yaşamamakta, fakat birleşip tek bir kentin hemşerilerl topluluğunu oluşturacak kadar da kaynaşmış bulunmamaktaydılar. Bu aşamada 'soylar' tarımsal topluluklar görünümü almıştı; topraklar ortaklaşa kullanılıyordu, toprak düzeni Roma'daki 'ager publicus' ve İngiltere'deki 'folkland'ın çekirdeğini oluşturuyordu. Bu aşamadaki toplulular 'markgenossenschaft' denen Batı'daki köy topluluklarına benziyordu. Bu en alt düzeydeki siyasal birimler, gerçek ya da yapay kan yakınlarından oluşan bu topluluklar, her biri kendi babalarının yönetimi ('mund'u) altında yaşayan; Roma hukukunun en önemli ve en kalıcı kurumlarından 'patria potestas'ın başlangıcı olan bu yönetim altında yaşayan ailelerden oluşuyordu. Ailelerin birleşmesinin 'soyları'; soyların toprakları yönünden birleşik sayılmasının ise 'markgenossenschaft'ı meydana getirmesi gibi, bu köy topluluklarının birkaçının birleşmesi, 'marks' ya da ortak toprakların birleşmesi de bir üst düzeydeki siyasal birimi; Tötonik ırkın yayıldığı her yerde görülen bir isimle **yüzler** denen birimi meydana getirmekteydi. ...**Yüzler'** in bir üst düzeyinde 'pagus', 'gau' ya da Danimarka dilinde 'syssel', İngilizcedeki 'shire' denen belirli bir ülke toprağına sahip kabile topluluğu birimi gelmekteydi. Büyük ya da küçük, bu bölümlerin her birinin kendi reisleri vardı. ...**Yüzler** köylerden, mark'lardan ve **gemeinden** adını taşıyan en alt düzeydeki birimlerden; 'shire', 'gau,' 'pagus' denen birimler ise, **yüzler**'den oluşurdu.» — «Comparative Politics.» McMillan and Co. baskısı, s. 116.

çirdiği dönemler Asya kıt'asında da yaşanmıştır. Bu nedenle, eski dönemlerden kalma bazı kabileler aracılığı ile, Asya topluluklarının eski dönemlerdeki toplumsal kurumlarının ne gibi özellikleri olduğunu çıkarabiliriz.

Asya'nın geri kalmış kabilelerinde kadın soyçizgisinden izlenen soygelimi bugün de çok yaygındır. Fakat soygeliminin erkek soyçizgisinden izlendiği kabileler de vardır. Belirli bir isim altında toplanmış kandaşlar topluluğunda, soygeliminin sadece kadından ya da sadece erkekten izlenmekte olması, soy topluluğunun en önemli belirtisidir.

Nepalliler arasında Magar kabilesinde, Latham'a göre, «on iki *thum* bulunmaktadır. Bunlardan birinden olan herkesin aynı erkek-atadan geldiklerine inanılmakta, aynı anadan doğmuş olmak gerekmemektedir. Karı ve koca, ayrı ayrı *thum*'lardandır. Bir ve aynı soy'dan olanlar arasında evlenme yoktur. Bir karınız mı olsun istiyorsunuz? Öyleyse, komşu *thum*'a bakınız; sizinkinden başka birinden eş bulacaksınız. Bu, benim söz konusu uygulamadan ilk kez söz etmem. Ama son olmayacak. Öylesine genel bir uygulama ki, hemen nerdeyse evrensel. Bu uygulamaya Avustralya'da rastlıyoruz; Kuzey ve Güney Amerika'da rastlıyoruz; Afrika'da, Avrupa'da rastlıyoruz; günümüzde varlığını gösterecek kanıtlarının olmadığı yerlerde ise, geçmişte var olduğunu gösteren izlere rastlamaktayız.»[7] Buradaki *thum* örneğinde de, soygeliminin erkek soyçizgisinden izlendiği bir soy örgütlenmesi ile karşı karşıya bulunmaktayız.

«Munnieporee'ler ve yakınlarındaki tepelerde yaşayan Koupooe'ler, Mow'lar, Muram'lar, Murring'ler dört aileye ayrılmaktadırlar: Koomul, Looang, Angom ve Ningthaja'lar. Bu ailelerden herhangi birinin üyeleri, üyesi oldukları-nın dışındaki ailelerden kimselerle evlenebilmekte; fakat aynı aileden olanlar arasında evlenme sıkı sıkıya yasaklanmış bulunmaktadır.»[8] Bu ailelerde, her kabilede dört soy bu-

7) «Descriptive Ethnology,» I, 80.

8) McLennan, «Primitive Marriage,» s. 109.

lunduğu anlaşılmaktadır. Çerkeslerdeki (*Circassian*'lardaki —ç.) *Telûsh* topluluğunu anlatan Bell, «geleneklere göre bunların her birinin üyelerinin tümü aynı kökten ya da atadan gelmekte; . . . . bu nedenle de, her *telûsh* bir *sept* ya da klân sayılmaktadır . . . . Bu aynı kardeşler topluluğunun üyelerinin ya da kuzen akrabaların kendi aralarındaki evlenmelerin yasak oluşu yetmezmiş gibi, *serf*'leri bile kendi aralarında evlenememektedir,»[9] diyor. *Telûsh*'un bir soy örgütlenmesi olması akla çok yakın görünmektedir.

Bengalliler arasında «dört kast çok sayıda bölümlere ya da sınıflara ayrılmış; bunların da her biri gene kendi içlerinde alt-bölümlere ayrılmıştır. Örneğin, ben Nundy kabilesindensem (soyundan?) ... aynı kabileden bir kadın ile evlenememekteyim ve kast'larımızın aynı oluşu bu durumu değiştirmemektedir. Çocuklar babalarının kabilesinden sayılmaktadır. Malvarlığı oğullara kalmaktadır. Ölenin oğlu yoksa, malvarlığı kızlarına; o da yoksa, en yakın akrabalarına kalmaktadır. Kast'lar alt-bölümlere ayrılmaktadır. Örneğin *Shuro*'lar bu bölünmelerin ilklerindendir. Bunlar da, *Khayrl, Tilly, Tamally, Tanty. Chomor, Kari, vb.* gibi yeniden alt-bölümlere ayrılmaktadır. Bu son alt-bölümlerin üyesi olan bir erkek aynı topluluktan kadınlarla evlenememektedir.»[10] Bu en küçük topluluklarda ortalama yüz kişi kadar bulunmakta ve bunlar bugün bile soy topluluklarında görülen bazı özelliklere sahip bulunmaktadır.

Bay Tyler ise, «Hindistan'da bir Brahmanın, klan-adı ya da *ghotra* (eskiden kalma deyişle 'inek-ahırı') adı kendisininki ile aynı olan bir kadınla evlenmesi yasaktır. Aynı yasak, erkek soyçizgisinden akraba düşenler arasındaki evlilikleri de sonsuza dek bütün kuşaklarda yasaklamaktadır. Bu yasa Manu hukukunda ilk üç kast için geçerlidir. Burada, ayrıca, belli ölçülerde, kadın tarafındaki akrabalar

9) «Primitive Marriage»deki alıntısı, s. 101.

10) «Bu satırların yazarına mektup.» Peder Gopenath Nundy, Yer-li Bengallilerden, Hindistan.

arasındaki evlenmeleri de yasaklamaktadır.»[11] Bir başka kaynak da şöyle diyor: «Chota-Nagpur Kol'larında birçok Oraon ve Munda klanı bulunmakta ve bunlar tatlı su yılanı, kartal, kurbağa, balıkçıl gibi hayvan adları taşımakta; insanların bu hayvanları öldürmesi ve yemesi yasaklanmış bulunmaktadır.»[12]

Moğollar, fiziksel özellikleri bakımından Amerika Kızılderililerine çok yakındırlar. Moğollar da birçok kabilelere ayrılmış bulunmaktadırlar. «Kabile üyeleri arasındaki bağ,» diyor Latham, «kan bağı, secere, ya da soygelimi bağıdır. Kabile, bazan, gerçek ya da gerçek olduğuna inanılan bir *patriarch*'tan (atadan) isim almaktadır. Kabile, ya da yerli dildeki karşılığı ile *aimauk* ya da *aimâk*, birçok *kokhum*, ya da öncü birliklerden (banners: alemdar) oluşmaktadır.»[13] Bu sözler, Moğollar arasında soy örgütlenmesinin varlığını kanıtlamaya yetmemektedir. Fakat bu Moğolların komşusu olan Tunguz Moğollarında at, köpek, ren geyiği gibi, toplumdaki soy örgütlenmesinin varlığını gösteren, fakat bu tür özelliklerden daha fazla ayrıntılı bilgi vermeyen bir adlandırma sistemine göre adlandırılmış altbölümler bulunmaktadır.

Sir John Lubbock ise, Kalmuk'ları anlatırken, De Hell'e göre, «bu insanlar ordu'lara ayrılmışlardır ve kimse kendi ordusundan olan kişilerle evlenememektedir;» Ostiak'lardan söz ederken de, «bu insanlar, aynı aileden biriyle ya da aynı adı taşıyan biriyle evlenmeyi ağır suç sayarlar;» ve, «eğer bir Yakut (Sibirya) evlenmek istiyorsa, kendi klanından başka bir klandan kız almak zorundadır»[14] demektedir. Bütün bu durumlar, en temel ilkesi üyeleri arasında evlenmenin yasaklanması olan soy örgütlenmesinin varlığını göstermektedir. Yurak Samoyed'leri de soy'lar olarak örgütlenmişlerdir. Latham'ın yaptığı alıntıda, Klaproth şöyle

11) «Early History of Mankind,» s. 282.
12) «Primitive Culture,» Holt and Co. baskısı, II, 235.
13) «Descriptive Ethnology,» I, 290.
14) «Origin of Civilization,» 96.

diyor: «Bu akrabalık ilişkileri öylesine kesin ve katı bir tutumla izlenmektedir ki, kendisinin üye olduğu akrabalar topluluğundan hiçbir Samoyed kız alıp evlenememektedir. Evlenmek isteyen, diğer iki topluluktan kız alır.»[15]

Çinliler arasında da, eski dönemdeki soy örgütlenmesinin kalıntılarını içeren kendine özgü bir aile sistemi vardır. Kanton'dan Bay Robert Hart bana yazdığı bir mektubunda şöyle diyor: «Çince'de halk yerine kullanılan *Pih-sing* terimi *Yüz Aile İsimleri* anlamına gelmektedir. Bunun, yalnızca daha canlı bir anlatım çabasının sonucu mu, yoksa Çin toplumunun yüz alt-aile ya da kabilelerden oluştuğu bir dönemden mi kaldığını saptayamıyorum. Günümüzde, yaklaşık, dört yüz kadar aile adı bulunuyor; bunlar arasında hayvanları, meyvaları, metalleri, doğal nesneleri, vb, ifade edenler de vardır. Örneğin, At, Koyun. Öküz, Balık, Kuş, Anka, Asma, Çiçek, Yaprak, Pirinç, Orman, Nehir, Tepe, Su, Bulut, Altın, Canavar Postu, Domuz Kılı, vb. Ülkenin bazı yerlerinde, sadece tek bir aile ismi taşıyan köy topluluklarının bulunduğu görülmektedir. Örneğin, belli bir bölgede, her biri iki ya da üç bin nüfuslu üç köy görüyorsunuz; bunlardan birinin üyelerinin aile isimleri At; diğerinin Öküz, üçüncüsüne üye olanların ise hep Koyundur..... Tıpkı Kuzey Amerika Kızılderilileri gibi, bunlarda da karı ve koca daima başka başka ailelerdendir; yani, kocanın ve karının aile isimleri farklı topluluklardandır. Görenekler ve yasalar, aile isimleri aynı olan kimseler arasında evlenmeyi yasaklamaktadır. Çocuklar, babalarının ailesinden sayılmakta; yani, babalarının soyadını almaktadırlr... Baba öldüğünde, ailenin malvarlığı bölünmekte; dul eşin sağ olduğu sürece, malvarlığı büyük oğulun denetiminde kalmaktadır. Dul kalmış bulunan eş ölünce, büyük oğul malvarlığını kendisi ile erkek kardeşleri arasında paylaştırmakta; küçük oğulların payı, bütünüyle, büyük oğulun iradesine bağlı bulunmaktadır.»

15) «Descriptive Etnology», i, 475.

Burada anlatılan aile topluluğu, Romulus zamanındaki Roma toplumunun dayandığı soy topluluğuna benzemekte; fakat, bir *fratri* çerçevesi içinde, diğer soy topluluklarının bir ortak ata aracılığı ile bir birlik oluşturup oluşturmadıkları anlaşılmamaktadır. Bu örnekte de, kan yakınlarından oluşan topluluk kendine özgü bir coğrafi alanda yerleşmiş bulunmaktadır. Tıpkı, Roma soy topluluklarının isimlerinin eskil görünümde olduğu erken dönemdeki yerleşme biçimleri gibi. Çin'deki örnekte sayılarının dört yüze çıkmış olması, bölünmelerle gerçekleşmiş olabilir. Fakat, Barbarlık Dönemini çoktan aşmış bulunduğuna göre, Çin toplumunda bugün de varlıklarını sürdürebilmeleri, hem şaşılacak bir olay, hem de Çin toplumunun durağanlığını gösteren yeni bir kanıttır. Akla gelen bir sorun da, bu köylerde tekeşli ailenin yeterince gelişmemiş olabileceği; kadınları da kapsayacak şekilde ortaklaşmacı bir hayatın yaşandığı dönemlerden de geçmiş olabilecekleridir. Çin'in dağlık bölgelerinde yaşayan ve Mandarenlerden çok farklı lehçelerle konuşan yabanıl yerli kabileleri arasında soy örgütlenmesi konusunda araştırmalar yapılmıştır. Bu uzak bölgelerin insanları arasında, doğal olarak, Çin toplumunun eski dönemlerinin izlerinin bulunması gerekmektedir.

Aynı şekilde, Afganistan kabilelerinin de klanlara ayrıldığı söylenmektedir. Fakat bu klanların gerçekten birer soy topluluğu olup olmadıkları henüz kanıtlanamamıştır. Okuyucuyu aynı özelliklerin ayrıntılarını örnekleye örnekleye fazla sıkmak endişesi olmasa, günümüzün Asya kabilelerinde ve uluslarında, bu toplulukların uzak geçmişlerinde soy örgütlenmesine dayanan dönemlerin bulunduğu varsayımını oldukça haklı kılacak daha pekçok örnekler verilebilir.

Tevrat'ın *Sayılar Kitabı* bölümünde yer alan İbranilerin on iki kabilesine ilişkin öykü İbrani toplumunun yasa düzenlemeleri aracılığı ile yeniden düzenlenişini anlatmaktadır. O sıralar Barbarlık Dönemi geride bırakılmış ve Uygarlık Döneminin eşiğine gelinmiştir. Kabilelerin kandaşlar

topluluğu olarak örgütlendirilmesinde temel alınan ilke, daha önceki dönemde yaşanılmış olan ve o sırlarda da varlığını sürdüren, fakat henüz sistemleştirilmemiş olmaktan uzak bir soy örgütlenmesi döneminin gerçekten yaşanmış olduğunu kabul etmemizi gerektirmektedir. O sıralarda İbraniler, kişiler arası ilişkilere dayanan kan yakınları topluluğundan daha başka bir toplumsal örgütlenme biçimini bilmiyor, düşünemiyor, olsalar gerekti. Filistin'e gelip yerleştiklerinde, her kabilenin, kan yakınlarını kapsayan bir topluluk olarak, belirli bir bölgeye oturup yerleşmesi; Levi kabilesi dışında, kabilelerin her birinin Yakup'un oğullarından birinin adı ile kendini isimlendirmiş olması İbranilerin o günlerde bir yurttaşlar toplumu değil de, soy topluluğu kurduklarını kanıtlamaktadır. Sami ailesinin en başarılısı olan bu kavmin tarihi, hep İbrahim (Abraham), İshak (Isaac) ve Yakup isimleri ile Yakup'un on iki oğlunun isimlerinin geçtiği bir tarih olmuştur.

İbrani tarihi, kendisinin atalarının kimler olduğu hiç söylenemeyecek kadar eski bir kişilik olan İbrahim ile başlar. İbrani toplumunun o günkü gelişme düzeyini, İbrahim ortaya çıktığı vakit İbranilerin hangi noktada olduklarını anlatmak için birkaç pasaj aktaralım. İbrahim şöyle betimleniyor. «Ve İbrahim sürülerden, gümüşten ve altından yana çok zengindi.»[16] Machpelah'ın mağarasında «İbrahim, Efron'u (Ephron'u) dinledi; İbrahim Heth oğullarının karşısında Efron'un söylemiş olduğu dört yüz şekel gümüşü, tüccar indinde geçen akçe olarak ona tarttı.»[17] Ev yaşamı ve varlık sürdürmede kullanılan yiyecek, giyecek gibi mallara ilişkin olarak da şu bölüm örnek gösterilebilir: «Ve İbrahim aceleyle Sarah'ın çadırına girdi, ve dedi, en has undan üç ölçek hamur yap; sonra güzelce yoğur ve pide yap.»[18] «Ve tereyağını, sütü ve hazırladığı buzağıyı alıp ön-

16) «Genesis,» xiii, 2.
17) «Genesis,» xxiii, 16.
18) A.g.y., xvii, 6.

lerine koydu.»[19] O zamanın araç ve gereçleriyle ilgili olarak da şöyle deniliyor: «İbrahim ateşi ve bıçağı kendi elinde taşıdı.»[20] «Ve köle gümüşten ve altından yapılmış ziynet ve giysiler getirdi ve Rebeka'ya verdi; ve onun erkek kardeşlerine ve annesine de değerli şeyler verdi.»[21] İshak ile karşılaştığında, Rebeka, «peçesine sarındı ve örtündü.»[22] Gene bunlarla ilgili olarak deveden, eşekten, öküzden, koyundan, keçiden, sürülerden, un değirmeninden, su çarklarından, bileziklerden, küpelerden, çadırlardan, kentlerden söz edilmektedir. Ok, yay, kılıç, mısır ve şaraptan, tarlalara tahıl ekildiğinden de söz edilmektedir. İbrahim, İshak ve Yakup dönemi Barbarlığın Üst Dönemidir. Çok olasıdır ki, bu dönemde Sami toplulukları yazıyı henüz bilmiyorlardı. Tevrat'ın bu anlattıklarından anlaşılan odur ki, bu dönem, henüz, Homeros'daki Greklerin gelişme düzeyine eş bir dönemdir.

İbranilerin evlenme ile ilgili eski görenekleri eskil görünümüyle soy'ların varlığını işaret etmektedir. İbrahim, hizmetçileri aracılığı ile, Rebeka'yı İshak'a eş olarak satın almış gibidir; erkek kardeşlere ve gelinin annesine verilen «değerli hediyelerden» babaya hiçbir şey verilmemiştir. Hediyeler soy üyelerine gitmiş gibidir. Her şey, soygeliminin kadın soyçizgisinden izlendiği bir soy örgütlenmesinin varlığını göstermektedir. Bir de, İbrahim'in baba-bir kız kardeşi ile evlenmesi var. «Ve gerçekten de kız kardeşimdir, kendisi babamın kızıdır, fakat annemin kızı değildir; ve benim karım oldu.»[23]

Soy örgütlenmesinin varlığı ve soygeliminin kadının soyçizgisinden izlendiği bir toplumda İbrahim ve Sarah farklı soylardan sayıldıkları için, kan yönünden yakın olsalar bile, soy'ca birbirlerine düşmemiş sayılıyorlardı. Bu ise, evlenebilmelerine olanak sağlıyordu. Eğer soygelimi erkek

19) A.g.y., xviii, 8.
20) A.g.y., xxii, 6.
21) A.g.y., xxiv, 53.
22) A.g.y., xxiv, 65.
23) A.g.y., xx, 12.

soyçizgisinden izlenmekte olsaydı, her şey başka türlü olacaktı. Nahor, erkek kardeşi Haran'ın kızı olan yeğeni ile evlenmiştir.[24] Musa'nın babası Amram kendi öz babasının kız kardeşiyle; yani, halası ile evlenmiştir. İbranilere yasaları getiren Musa'nın anası bu kadındır.[25]. Bu örneklerden, soygeliminin kadın soyçizgisinden izlenmesi; evlenenlerin ayrı soy'lardan olmaları gerekmektedir. Bu örnekler soy örgütlenmesinin varlığını göstermekte mutlak birer kanıt olmasa bile, sonuncusu, soy örgütlenmesinin eskil biçiminin İbranilerde de bulunmuş olmasını gerektirmektedir.

Musa'nın yasa düzenlemeleri gerçekleştirildiğinde İbraniler uygar bir ulus olmuşlar, fakat siyasal toplumu kurma düzeyine henüz erişememişlerdi. Tevrat'ta yazılanlardan İbranilerin, Greklerdeki soy, fratri ve kabilelere benzeyen bir dizi kan yakınları toplulukları olarak yaşadıkları anlaşılmaktadır. İbranilerin, Sina'da iken, gerek ordu ve gerekse toplum olarak örgütlenmelerinden söz edilirken hep bu soy, fratri ve kabileye (tribü) benzeyen topluluklaşma birimlerinin adı geçmektedir. Örneğin, Levi kabilesinde sekiz soy, üç fratri topluluğu bulunmaktadır. Şöyle:

Levi Kabilesi

Levi Oğulları	I. *Gershon*	7.500 erkek
	II. *Kohath.*	8.600 »
	III. *Merari.*	6.200 »

I. *Gershon'ların Fratrisi*

Soylar. — 1. Libni. *2. Shimei*

II. Kohat'ların Fratrisi

Soylar. — 1. Amram. *2. Izhar.* *3. Hebron.* *4. Uzziel.*

III. Merari'lerin Fratrisi

Soylar. — 1. Mahli. *2. Muşi.*

---

24) «Genesis,» xi, 29.

25) «Exodus,» vi, 20.

«[Ve Rab Musa'ya Sina çölünde söyleyip dedi:] Levi oğullarını, atalarına, evlerine göre, aşiretlerine göre say; [bir aylık ve ondan yukarı her erkeği sayacaksın ve Musa onları Rabbin sözüne göre, emrolunduğu gibi saydı.]* Ve adları ile Levi'nin oğulları şunlardı: Gerson ve Kohat ve Merari. Ve aşiretlerine göre Gershon'un oğullarının adları şunlardır: Libni ve Şimei. Ve aşiretlerine göre Kohath'ın oğulları: Amram ve Izhar, Hebron ve Uzziel. Ve aşiretlerine göre Merari'nin oğulları: Mahli ve Muşi. Ataları evlerine göre Levililerin aşiretleri bunlardır.»[26]

Bu gruplar tanımlanırken bazan dizinin üst üyelerinden başlanmakta, bazan da alt üyelerinden. Örneğin: «Simeon oğullarından, nesilleri, aşiretlerine göre, ata evlerine göre ondan sayılanlar.»[27] Buradaki *Şimeon oğullarından,* sözleri *kabileyi; aşiretleri* sözü *fratrileri; ata evleri* sözleri ise *soy'ları* ifade etmektedir. Gene: «Kohat'ların ailelerinin atalarının evlerinin reisleri, Uzziel (Zebul) oğlu Elizaphan olacaktır.»[28] Burada da önce soy, sonra fratri, en sonra da kabileden söz edilmektedir. Adı verilen kişi fratrinin reisidir. Her ata evi (hanesi: sülâlesi), diğerlerinden ayrı bir sancağa sahipti. «İsrail oğullarının, her biri kendi sancağının yanında yerleşecek, çadırına ata evinin alametlerini koyacaktır.»[29] Bu sözler, gerçek yaşamdaki örgütlenmeyi açıklamakta; askeri örgütlenmelerinin soy'lara, fratrilere ve kabilelere dayandığını göstermektedir.

---

* **Tevrat-ı Şerif**'in «Sayılar» Kitabından (Bap 3; 15-20) alıyorum burayı. Köşeli ayraçlar içindeki yerler Morgan'da atlanmıştır. Tevrat'taki öyküler ve anlatımın yabancımız olabileceğini düşünerek bu paragrafın tamamını alıyorum. Ayrıca, Kitab ı Mukaddes Şirketi'nin yetkili heyetinin yaptığı bu çeviride İbranilerin soy (gens) örgütü için **sipt**, fratri için de **aşiret** sözcüklerinin kullanıldığını belirteyim (Bk. : **Kitabı Mukaddes — Eski ve Yeni Ahit** / İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Yayını, 1974/1 s. 134). —**ç.**

26) «Numbers,» ii, 15-20.

27) A.g.y., I, 22.

28) A.g.y., iii, 30.

29) A.g.y., II, 2.

Bu grupların ilki ve en küçüğü olan «ataların evleri», fratrilerle ilgili olarak verilen rakamlardan anlaşıldığına göre, birkaç yüz kişilik topluluklardı. İbranicedeki *beth'ab* terimi *ata evi, babanın evi, sülalenin çıktığı hane* anlamına gelmektedir. İbranilerde soy örgütü var idi ise, işte bu küçük grubun soy olması gerekmektedir. Soy'u ifade etmek için iki kelimelik bu kavramın kullanılmış olması, o sıralar bilinen tekeşli ailenin yaygın bir durum kazanması nedeniyle kan yakınlarını başka türlü tanımlamak olanaksızlaştığı için, hoşgörülmelidir. Şimdi önümüzde Amram'ın evi, Izhar'ın evi, Hebron'un evi ve Uzziel'in evi ibareleri var. Ibraniler, bugünkü aileye benzer bir şey bilecek durumda değillerdi. Bunun için, bu sözle soygelimi ya da sülale ifade edilmekte olsa gerektir.[30] Her bölüm ve alt bölümün başında bir erkek bulunduğu ve İbranilerde soygelimi sadece erkek soyçizgisinden izlendiği için, soygeliminin o zamanlar erkek tarafına bağlı olduğu kesindir. Ardıllanmış birimlerden ikincisi olan *aile* ise, fratri olsa gerektir. İbranicede bu terimin karşılığı olan *mishpacah, birlik, klân* demektir. Ayrı ve kendisine özgü fratri ismi olan, kökendeki ilk topluluktan ayrılmayla meydana gelen bir ya da iki ata evi'dir bu. Bu ise, fratriye çok yakın bir anlama gelmektedir. Aile ya da fratri diyebileceğimiz bu toplulukların yıllık kurban bayramları vardı.[31] İbranicede *matteh* denen *kabile* ise, dal anlamına gelmekteydi ve Greklerdeki kabile topluluğuna denk düşmekteydi.

Bu akraba topluluklarının üyelerinin hakları, ayrıcalıkları ve yükümlülükleriyle ilgili olarak ayrıntılı bilgilerimiz pek azdır. *Ata evi* denen topluluklarla *kabile* arasındaki bağlılığı oluşturan akraba ya da kan yakınlığı kavramının, kendi çağının Grek, Latin, ya da Amerika Kızılde-

30) Keil ve Delitzschs, Exodus (Çıkış), vi, 14'ü yorumlarken, «baba evi, ortak atadan gelmiş aileler topluluğuna uygulanan teknik bir terimdir,» diyorlar Bu ise, çok açık olarak, soy'un tanımı olmakta.

31) «I Samuel,» xx, 6. 29.

rili kabilelerinin kan yakınlığı kavramından çok daha ayrıntılı ve duyarlı olduğu anlaşılmaktadır. Atinalılar dört kabilenin Ion'un oğullarından geldiğini söylemekle yetinmişler, soy ve fratrilerin kökenlerini açıklamaya gerek duymamışlardır. Oysa İbraniler on iki kabilenin Yakup'un oğullarından inen sülaleler olduğunu söylemekle yetinmeyip, soy ve fratrilerin bu on ikisinin çocuklarından türediğini de ileri sürmüşlerdir. Soy'ların ve fratrilerin oluşumunda bu denli ayrıntılara inen, tüm insanlık içinde, yalnızca İbraniler olmuştur. Bu ayrıntılara inebilmek için, yaşanan gündeki kan yakınları toplulukları, geleneklerin sayesinde varlıkları devam edebilen bilgilere uyularak, yeniden sınıflandırılmış; bazı küçük güçlükler de yasa düzenlemeleri ile giderilmiş olsa gerektir.

İbraniler kendilerini «İsrail Ulusu» ve «cemaat» (Congregation) olarak betimlemektedirler.[32] Bu ise, İbranilerin siyasal bir toplam olmadıklarını; toplumsal örgütlenme düzeyinde olduklarını kanıtlamaktadır.

Afrika'da yabanıllık ve barbarlığın karmakarışık bir durumda bulunduğunu görüyoruz. Dış kaynaklardan gelen araç ve çeşitli kullanım eşyası nedeniyle özgün sanatlar ve buluşlar büyük ölçüde kaybolmuş fakat yamyamlık da beraberinde olmak üzere, en alt düzeydeki yabanıllık ve barbarlık kıt'anın büyük bölümünde uzun zaman etkinliğini korumuştur. İç bölgelerdeki kabileler yerli ve öz kültüre daha yakın durumdadırlar; fakat bir bütün olarak Afrika budunbilimsel (etnolojik) bakımdan soyulmuş bir alana dönmüştür.

Zenci ırkının anavatanı olan Afrika'da, Zenci kabileler sayıca fazla olmadıkları gibi, yaşadıkları alanlar da fazla geniş değildir. Latham, gerçekten de önemli olan şu açıklamayı yapıyor: «Afrika'da Zenciler kural dışı Afrikalılardır.»[33] Ashira'lar, Apono'lar, İshogo'lar, Ashango'lar; Kon-

32) «Numbers,» I, 2.

33) «Descript. Eth..» II, 184.

go ve Nijer Nehirleri arasında bulunan ve Du Chaillu tarafından ziyaret edilen bu kabileler gerçek Zencilerdir. «Her köyde,» diyor Du Chaillu, «reis bulunuyor, ayrıca içerlek köylerde topluluğu yaşlılar yönetmekte, her yaşlı kendi insanları ile birlikte, köyün, ona ait bölümünde yaşamaktadır. Her klanda *ifoumou (kaynak, baba)* denen klan başı bulunmaktadır. Kabilelerinin klanlara bölünmesiyle ilgili olarak yerlilerden hiçbir bilgi alamadım; bunun nasıl olduğunu bilmiyormuş gibi görünüyorlar. Yaşadıkları günlerde böyle bir şey de olmuyor. ... Bir reis ya da yaşlının halkı ile bir başkasının halkı arasında yaşam düzeyleri bakımından fark yoktur. Despotça yönetim diye bir şey bilmemektedirler. ... Ölüme mahkum edilecek bir kimse yaşlılar kurulu önüne çıkarılır. ... Kabileler ve klanların üyeleri, öteki kabile ve klanlardan kimselerle evlenebilmekte; bu durum topluluk üyeleri arasında dostluk ve yakınlık duyguları oluşturmaktadır. Aynı klandan olan kimseler aralarında evlenemezler. Evlenecekler arasında en uzak bir kan yakınlığının olması bile evlenmeye engeldir; fakat yeğen, amcasının karıları ile evlenebilmekte; Balakai'lar arasında ise, oğul, babasının —kendi öz anası olmayan— karıları ile de evenebilmektedir. ... Çokeşlilik ve kölelik gezdiğim her kabilede vardı. ... Batı Afrika kabilelerinde veraset kuralı olarak, ağabey ölünce kadın, köle, vb. gibi şeylerin geride kalan erkek kardeşlerden büyüğüne kalmaktadır. Erkek kardeşlerden en küçüğü ölünce, onun mal varlığı da en büyük erkek kardeşe geçmektedir. Erkek kardeşi olmayan bir erkeğin bıraktığı miras yeğenine kalmaktadır. Klan ya da aile başkanlığı verasetle aktarılmaktadır. Bunda da, malvarlığının aktarılmasında uygulanan kurallar uygulanmaktadır. Erkek kardeşlerin hepsi de ölmüşse, en büyük kız kardeşin en büyük oğlu klan reisliğine getirilir. Böyle biri yoksa, aynı işlemle soy üyeleri arasında derece derece kadın yakınlarından gelenin büyük oğlu aranır. Çünkü, bütün klanların kadın soyçizgisinden indiğine inanılmaktadır.»[34]

34) «Ashango Land,» Appleton baskısı, s. 425, ve devamı.

Gerçek bir soy'a ait tüm öğeler günümüzdeki görünümlerinde de devam etmektedir. Bunlar, soy'a eskil biçimini kazandıran soygeliminin kadın soyçizgisinden izlenmesi, soygeliminin tek soyçizgisine bağlanması gibi öğelerdir. Görev yerinin (makâm) ve malvarlığının verasetle aktarılmasında, ayrıca, soy'dan gelen ismin belirlenmesinde kadının soyçizgisi esas olmaktadır. Reislik görevi bir erkek kardeşten diğerine aktarılmakta; olmazsa, amcadan yeğene aktarılmakta; bu yeğen, Amerika Kızılderililerinde de olduğu gibi, kız kardeşin oğlu olan yeğen olarak belirlenmekte; reisin oğulları, soy'un üyesi olmadıkları için, bu işte dışarda bırakılmaktadırlar. Soy topluluğunun kendi içinden evlenme yasaktır. Bütün bu verilerin, bilgilerin tek noksan yanı, soy'lardan bazılarının isimlerinin verilmemiş olmasıdır. Verasetle ilgili daha ayrıntılı bilgiler olsaydı daha iyi olacağı söylenebilir.

Zambezi Nehri yakınlarındaki Banyai'lerde —bu topluluk Zencilerden daha gelişmiş bir halktır— Dr. Livingstone şu gözlemi yapmaktadır: «Banyai'lerdeki yönetim, feodal bir cumhuriyet diyebileceğimiz, kendine özgü bir yönetimdir. Reis seçimle göreve getirilmektedir; ölen reisin yerine, kendi oğullarını değil de, kız kardeşinin oğullarından büyüğünü getirirler. Aday olarak seçtikleri kimseyi yetersiz görürlerse, ölen reisin ailesinden olan bir erkek kardeş, ya da bir kız kardeşin oğlunu buluncaya dek, en uzak kabilelere kadar giderler; ama, ölen reisin öz oğlunu ya da kızının çocuklarını hiç düşünmezler bile. ... Bütün eşler, mallar ve çocuklar, ölen reisin yerine getirilen kimseye geçer.»[35] Dr. Livingstone bu toplulukların toplumsal örgüt-

35) «Travels in South Africa,» Appleton baskısı, böl. 30, s. 660.— «Bir genç erkek başka bir köyden kız sevmişse, ana ve babasının itirazı yoksa, kızın köyüne gelmek ve onlarla birlikte yaşamak zorundadır. Erkek, karısının annesine bazı belirli hizmetlerde bulunmak zorundadır... Böyle bir bağımlılık altında yaşamaktan bıkar, köyüne dönmek isterse, bütün çocuklarını karısına bırakmak zorundadır — çocuklar kadına aittir.»

lenmelerini anlatmıyor; fakat reislik görevinin bir erkek kardeşten diğerine, ya da amcadan yeğene geçmesi, soygeliminin kadının soyçizgisinde izlendiği bir soy örgütlenmesinin bulunduğunu göstermektedir.

Zambezi'nin suladığı topraklarda yaşayan birçok kabile, bu topraklardan Cape Koloni'nin bulunduğu güneydeki yerlere kadarki kabileler, Dr. Livingstone'a göre, yerlilerce üç büyük dala ayrılmış, fakat aynı kökten gelme bir halk sayılmaktadır: Bechuana'lar, Basuto'lar, Kafir'ler.[36] Bechuana'ları anlatırken bu kabilelerin, eski Mısırlılar gibi, çok eski günlerinde belki de, belirli hayvanlara taptıklarını; bu nedenle olsa gerek, bazı belirli hayvan isimleriyle kendilerini adlandırdıklarını; *Bakatla* teriminin, «Maymundan gelenler», *Bakuona*'nın «Timsahtan gelenler», *Batlapi* teriminin ise «Balıktan gelenler» demek olduğunu; her kabilenin adını aldığı bu hayvanları kutsadıklarını söylemekte; şöyle demektedir: «Kabile halkı, adını taşıdığı hayvanı yemez. ... Varlıkları sona ermiş birçok kabilelerin adlarına, tek, tek, orda burda kalmış kişilerde bugün de rastlanmaktadır. Örneğin, *Batan* 'Aslandan gelenler', *Banuga*, 'Kertenkeleden gelenler', gibi kabileler kalmamıştır. Bu hayvan isimleri kabileden çok, soy'ların varlıklarını göstermektedir.»[37] Kaldı ki kabilesinin son üyesi olarak kalmış tek tek insanların bulunabilmesi de, kabile yerine soy topluluğu diye düşünüldüğünde, biraz daha kolaylaşmaktadır. Angola'daki Cassange Vadisinde yaşayan Bangala'lar arasında, Livingstone'un belirttiğine göre, «verasette, reisin oğlu değil, reisin erkek kardeşi yeğ tutulmaktadır. Kız kardeşin oğulları, erkek kardeşine aittir. Erkek kardeş, borçlarını ödeyebilmek için, kız kardeşinin oğullarını satar.»[38] Bu durum da kadın soyçizgisinden izlenen bir soygeliminin varlığını göstermektedir. Fakat, soy örgütlenmesinin bulunup bulunmadığını kanıtlayacak kadar açık ve kesin bilgiler vermiyor Dr. Livingstone.

36) «Travels In South Africa.» s. 219.
37) A.g.y., s. 471.

Avustralyalılar arasında Kamilaroi soyunu görmüştük. Etnik durumları bakımından, bu büyük adada yaşayan yerliler en düşük çizgidedirler. Beyazlarla ilk karşılaşmalarında yabanıllık durumunun bile en alt düzeyinde bulunmaktaydılar. Kabilelerin bazılarının o günlerde yamyam oldukları biliniyor. Bu son konuda Bay Fison bu satırların yazarına şunları anlatmıştır: «Hiç değilse, kabilelerden bazıları yamyamlık düzeyindeler. Bunun kanıtı çok inandırıcıdır. Büyük Körfez yerlileri, yalnızca, savaşta öldürdükleri düşmanlarının cesetlerini değil, aynı savaşta ölen arkadaşlarının cesetlerini, hatta eceliyle ölen tanıdıklarının cesetlerini de —eğer bozulmamışsa— yemektedirler. Bunları yemeden önce cesetlerin derilerini soymakta; bunu yağ ve odun kömürü karışımı ile oğarak saklamakta; bu şekilde hazırlanan deride şifa bulunduğuna inanmaktadırlar.»

Bu anlatılanlar insanlığın yabanıllık döneminde yaptıklarını, göreneklerini, maddi gelişmelerini, düşünsel ve tinsel alanda ne denli düşük düzeyde bulunduklarını göstermektedir. Avustralya'daki insanlar, yamyamlık düzeyindeki yaşayışları nedeniyle şaşırtıcı da olsalar, bu dünyanın insanlarıdır. Avustralya'da kıt'a denecek büyüklükte bir toprak, çok zengin madenler, uygun bir iklim ve yaşam için gerekli her şey bulunmaktadır. Ama bu kıt'aya çıktıktan sonra, insanlar burada binlerce yıllık bir süre bu en düşük yabanıllık düzeyinde yaşamaya devam etmişlerdir. Eğer kimse ile karşılaşmasaydılar, karanlık yabanıllık yaşamlarının birkaç önemsiz yanı dışında hiçbir değişiklik geçirmeden, belki de binlerce yıl daha, gene böyle yaşayacaklardı.

Kurumları bakımından hep birbirlerine benzeyen Avustralya Yerlileri arasında soy örgütlenmesi, yalnızca Kamilaroi'lerde değil, anlaşıldığına göre, tüm yerli kabilelerde görülen genel bir olgudur. Güney Afrika'daki, Lacepede Körfezi yakınlarında yaşayan Narrinyeri'lerde hay-

38) A.g.y., s. 471

van ve böcek isimleri taşıyan bir soy örgütlenmesi görülmektedir. Peder George Taplin, dostum Bay Fison'a yazdığı mektupta Narrinyeri'lerin kendi soy topluluklarından kimselerle evlenmediklerini; çocukların, babalarının soy'undan sayıldığını belirttikten sonra şöyle yazıyor: «Kamilaroi lehçesi ile konuşan New Southwales kabilelerindekine benzeyen bir kast düzeni, ya da sınıflar bulunmamaktadır. Fakat her kabile ya da ailenin (ve kabile bir ailedir) bir totemi *(ngaitye)* bulunmakta, bazı kimseler gerçekten *ngaitye* sahibi sayılmaktadır. Bunun, o kişilerin eğitici dehası olduğuna inanılmaktadır. ... Yerliler, evlenme işinde de sıkı sıkıya kurallara bağlı bulunmaktadırlar. Bir kabile (soy) bir aile sayılmakta, kişi kendi kabilesinden biri ile evlenememektedir.»

Bay Fison ayrıca şunları da yazıyor: «Bay A.S.P. Cameron'un bana verdiği bilgiye göre, *Urghi* denen bir lehçeyle konuşan Queensland'daki Maransa yerli kabilelerinde, gerek sınıf isimlendirmesi ve gerekse totemler bakımından Kamilaroi lehçesiyle konuşan kabilelerdekine benzer bir sınıflandırma bulunmaktadır.» Darling Nehri Avustralyalıları ile ilgili olarak Bay Charles G.N. Lockwood'dan aldığı bilgilere dayanarak da «bunlar kabilelere (soy'lara) ayrılmakta: kabileler Deve Kuşu, Yaban Ördeği, Kanguru gibi isimler taşımaktaymış; fakat daha başka kabilelerin bulunup bulunmadığını, çocukların annenin ismini ve totemini alıp almadığını belirtmemektedir» demektedir.[39]

Sözü edilen bu kabilelerde soy örgütlenmesinin bulunduğunu düşünerek, Avustralya Yerlileri arasında, en düşük örgütlenme biçimininde de olsa, soy örgütlenmesinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Polenezya, Mikronezya ve Papuan Adalarında yaşayan yerlilerin toplumsal kurumlarına ilişkin bilgilerimiz bugün de sınırlı ve eksiktir. Hawaililer, Samua'lılar, Marquesas Adası yerlileri, Yeni Zelanda yerlileri arasında da soy ör-

39) Ayrıca, bak; Taylor, «Early History of Mankind,» s. 284.

gütlenmesinin varlığını gösteren kanıtlardan yoksunuz. Bu toplulukların akrabalık sistemleri, soy örgütlenmesine dayanan toplum düzeyinin gerektirdiği düzeye erişememiş bulunmaktadır.[40] Mikronezya adalarından bazılarında reislik görevi kadın soyçizgisinden aktarılmakta;[41] fakat bu görenek, öyle anlaşılıyor ki, soy örgütlenmesinden ayrı olarak varlığını sürdürmektedir. Fijililer aynı köken dile ait lehçelerle konuşan çeşitli kabilelere ayrılmışlardır. Bunlardan biri olan Rewa'lar, her birinin ayrı isimleri olan alt-bölümlere ayrılmışlar; bu alt-bölümler de dallara ayrılmıştır. Fakat bu en sonuncu alt-bölümlerin, bunların üyeleri arasında evlenme yasak olmadığı için, soy topluluğu olabileceği pek olası görünmemektedir. Soygelimi erkek soyçizgisinden izlenmektedir. Aynı biçimde, Tongan'lar da bölümlere ayrılmışlar; bunlar da Rewa'lar gibi, yeniden alt-bölümlere ayrılmışlardır.

Evlenmelere, aile kurumuna, varlık sürdürme sanatlarına ve yönetime ilişkin en basit düşünce ve anlayışlara dayanan insanlığın ilk toplumsal örgütlenmelerini gerçekleştirmişlerdir. Eski toplumun yapısını ve temelindeki ilkeleri anlamak için de incelemeye bunlardan başlamak gerekmektedir. İnsanlığın, çağlar içinde geçirdiği yaşam-deneyimleri sayesinde ve ileriye yönelik bir gelişme ile geliştiğini öngören bir kuramı benimsediğimize göre, Okyanusya'daki yerlilerin, sınırlı ve yerel bir alanda ve kısıtlı varlık sürdürme olanakları ile geçirdikleri binlerce yıldan sonra niçin çok yavaş bir gelişme göstermiş olduklarını anlayışla karşılamamız gerekmektedir. Avustralya Yerlilerinin bugünü, Asya kıt'asındaki insanlığın erişilmeyecek kadar eski günlerdeki yaşayışlarının düzeyindedir. Kendilerine özgü yanları bir yana bırakılacak olursa, bu ada toplulukları insanlığın gelişmesindeki en eski dönemlerden birini temsil etmektedirler. Kurumları, buluşları, keşifleri, dü-

40) «Systems of Consanguinity,» vb., loc. cit, ss. 451, 482.
41) «Missionary Herald,» 1853, s. 90.

şünsel ve tinsel öğeleri ile bu toplulukları anlatıp açıklayabilmek, insanbilimin en büyük ve en gerekli sorunlarından birinin çözümlenmesine yardımcı olacaktır.

Bu, soy örgütlenmesine ve bu örgütlenmenin çeşitli kıt'a ve ülkelerdeki yayılma durumuna ilişkin tartışmalarımızı da noktalamaktadır. Soy örgütlenmesinin Avustralyalılar ve Afrika Zencileri arasında da izlerinin bulunduğunu saptadık. Barbarlığın Alt Döneminde bulundukları sırada Beyazlarca keşfedildiklerinde Amerika Kızılderilileri arasında; barbarlığın Orta Dönemine gelmiş bulunan köy yerleşimine geçmiş Kızıldérililer arasında ise, genel olarak, soy örgütlenmesinin bulunduğunu gördük. Aynı şekilde barbarlığın Üst Döneminde Grekler ve Latin kabileleri arasında; Aryen aileden bazı diğer kabileler arasında da soy örgütlenmesi bütün canlılığı ile sürmüştür. Turan, Ural ve Moğol aileden kabileler arasında da, soy örgütlenmesinin var olduğu görülmüş, ya da izleri saptanmıştır. Tunguzlardan ve Çinlilerden gelen kabilelerde de, Sami ırktan olan İbrani kabilelerinde de soy örgütlenmesinin bulunduğunu gördük. Verilere ve olgulara dayanan kanıtlar sayesinde, insanlığın eski dönemlerinde soy örgütlenmesinin genel bir toplumsal örgütlenme biçimi olduğunu; yabanıllığın son döneminde ve barbarlık döneminde bunun devam ettiğini ileri sürebiliriz.

İncelemelerimizle, soy örgütlenmesinin Eski Toplumun kökenini ve temelini oluşturduğunu gösteren yeterince kanıt ve veriler getirmiş bulunuyoruz. Siyasal toplum biçimine erişecek düzeye gelinceye kadar toplumu belirli bir plana göre örgütleyen; yaşanan deneyler sayesinde toplumu organik bir birim olarak ayakta tutan ilk organik ilke soy örgütlenmesi ilkesi olmuştur. Eskiye uzanan bir geçmişinin olması, öz bakımından yaygın ve genel oluşu ve sürekli bir canlılığa sahip bulunuşu soy örgütlenmesinin günümüzde tüm kıt'alarda bugün de devam etmekte oluşundan açıkca bellidir. Bu denli varlığını sürdürebilmesi, hâlâ ortadan kalkmamış olması ise, soy örgütlenmesinin insanlığın çeşitli

etnik dönemlerindeki isteklerine, gereksinmelerine yanıt vermekte ne denli yeterli bir örgütlenme biçimi olduğunu göstermektedir. İnsanlığın geçirdiği olayların, yaşanan değişimler bakımından en canlı ve en dolu dönemi soy örgütlenmesinin çatısı altında yaşadığı bu eski etnik dönem olmuştur.

Soy örgütlenmesinin toplumun belirli bir döneminde kendiliğinden olmuş ve aralarında bağlantı bulunmayan yerlerde de kendini yinelemiş bir olgu mu; yoksa belli bir yerde ortaya çıkıp da, birbirini izleyen göçlerle, bu merkezden çeşitli yerlere yayılmış bir olgu mu olduğu gerçekten tam bir tartışma konusudur. Son varsayım, çok küçük birtakım değişikliklerden sonra, şu nedenlerden dolayı daha olası görünmektedir: soy (gens) kurumu ortaya çıkmadan önce iki türlü evlenmenin, iki türlü ailenin ortaya çıktığı görülmektedir. İkinci tür evlenme ve aile biçimine erişebilmek ve bunun ardından soy örgütlenmesinin bulunabilmesi için, uygun bir yaşam-deneyimi döneminden geçilmesi gerekmiştir. Bu ikinci aile biçimi, yabanıllık dönemindeki insanları güçlü bir baskı altında tutan, hayret verici bir kan yakınlığı sisteminin daralmasını, alanca küçültülmesini sağlayan doğal ayıklanmanın en son ürünü olarak ortaya çıkabilmiştir. İnsanın ulaştığı bu son noktanın, birbirinden uzak ve bambaşka yerlerde, ayrı ayrı zamanlarda kendini yinelemiş olması güç görünmektedir. Korunma ve varlıksürdürme (beslenme) için bir araya gelmiş kan yakınlarından oluşmuş gruplar, kuşkusuz, insanlığın ilk günlerinden itibaren hep olagelmiştir. Fakat soy topluluğu, düz anlamdaki kan yakınları (akrabalar) topluluğundan apayrı bir şeydir. Soy örgütü akrabalardan bazılarını kapsamına almakta, bazılarını ise örgüt topluluğunun dışında tutmakta; kapsadığı kan yakınlarını ortak bir isim altında toplamakta, onlara ortak ve benzer haklar ve yükümlülükler getirmektedir. Soy içinden evlenme, uzak evlenmelerin üstün yanlarından yararlanmak için yasaklanmıştır. Bu özelliği, soy organizmasının hem en önemli, hem de en güç oluşan

öğesidir. Soy örgütlenmesi doğal ve görülgen bir olgunun kavramlandırılmasından çok, oluşturulduğu dönem için yüksekçe bir düşünsel yeteneği gerektiren tasarlanması bile çok zor bir düşüncedir. Bir düşünce olarak ortaya çıkması, uygulamaya aktarılması çok uzun br dönemin yaşanmasını gerektirmiştir. Örneğin, Polenezyalılar *punaluan* aile biçimini bulmuşlar, fakat soy örgütlenmesini oluşturamamışlardır. Avustralyalılar aynı aile biçimini buldukları gibi, soy örgütlenmesini de geliştirebilmişlerdir. Soy örgütlenmesi *punaluan* aile biçimi içinde oluşmuştur. Nerede, hangi kabile bu aile biçimine erişmişse, soy örgütünün oluşumu için gerekli öğelere de kavuşmuş demekti. Yukarda öne sürülen varsayımda yapılması gereken değişiklik de bundan ibarettir. Cinsiyete dayanan daha önceki örgütlenme biçiminde, soy örgütlenmesinin de oluşturucu ilk çekirdeği yer almaktaydı. Soy örgütü eskil biçimi içinde oluşumunu tamamladığında, bu örgütlenme sayesinde yaratılmış üstün topluluğun gücüyle çok geniş alanlara götürülmüş ve yaygınlaştırılmıştır. Soy örgütlenmesinin nasıl yayıldığını açıklamak, nasıl oluştuğunu açıklamaktan daha kolaydır. Bu bakımdan, birbirleriyle bağlantısı olmayan uzak yerlerde bu oluşumun yinelenmiş olabilmesi hep olası görünmemektedir. Diğer yandan, o zamanlara dek görülen yabanıl topluluklarına göre daha üstün nitelikleri olan bir insan topluluğu yaratma etkisi de unutulmamalıdır. Yabanıllık döneminin koşulları ve kuralları gereği yapılan, ya da daha elverişli bölgeler aramak için yapılan göçlerden sonra, bu tür daha üstün niteliklere sahip topluluklar dünyanın çoğu yerlerini kaplamıştır. Bu sorunla ilgili olarak elde edebildiğimiz başlıca olgular değerlendirildiğinde, soy örgütlenmesinin tek bir yerden yayıldığı görüşü daha doğru sayılabilir. Fakat içinden soy'un oluştuğu *punaluan* aileyi yaratan Avustralya'daki sınıflar* için de aynı şey söyle-

* Aynı grup içinde yer alan öz ya da soysal kız kardeşler ile erkek kardeşlerin aralarında evlenmesi olan **kan yakınları ailesinden**

nebilir; bu sınıflar eski toplumun soy'dan da eski temelleri sayılabilir. Bu durumda ise, her nerede bu sınıflar ortaya çıkmışsa, orada, soy örgütlenmesinin de çekirdek halinde oluşmaya başladığını kabul etmemiz gerekecektir.

İnsanlığın kökeninin bir ve tek olduğu varsayımında bulunacak olursak, insanlığın dünya yüzüne yayılmasının da kökensel bir merkezden çevreye doğru yayılan göçlerle gerçekleştirildiğini kabul etmemiz gerekecektir. Bu durumda, Avrupa, Afrika ve Amerika'ya oranla çok daha fazla sayıda ve çeşitli özgün toplulukların bulunduğu Asya'nın insanlığın ilk beşiği olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Bir başka zorunlu sonuç da, Afrika Zencileri ile Avustralya Yerlilerinin insanlığın geri kalan bölümünden ayrı düşmelerinin toplumun cinsiyet temeline göre kurulmasından

---

sonraki **punaluan** ailenin oluşumunu hazırlayan **birbirleriyle evlenebilir kişiler** sınırlamasında esas alınan ölçüte uygun olarak ortaya çıkan «sınıf» kastediliyor. Bir grup içindeki öz ya da soysal (collateral) birkaç kardeşin aldıkları karı ya da kocalarının hepsinin kardeşlerin ortak karısı/ya da kocası olma durumu. Kan yakınları ailesinde **evlenebilme** kısıtlaması yalnızca kuşaklar arasında söz konusu iken, burada ilk kez bir sınıflama yapılıyor: öz ya da soysal kardeş olan birkaç kadın ya da erkek grup'arının içinden kocalar ya da karılar alıyor. Bunlar da kendi aralarında akraba olabiliyor. Olmayabiliyor da. Fakat, çoğunlukla, kan yakını olabiliyorlar.

Böylece **kan yakını evlenmesinde** topluluğun üyelerinin hepsi birbiriyle evlenebilirken, ya da birbirleriyle evlenebilen kişilerin oluşturduğu sınıflar yokken burada, top'uluğun bütün erkekleri bütün kadınları ile değil, **birkaç** erkek kardeş **birkaç** kadınla, ya da **birkaç** kız kardeş **birkaç** erkekle evlenebiliyor ve bir sınıf esası ortaya çıkıyor. Böylece, evlenme konusunda ilk sınırlama/sınıflandırma yapılmış oluyor. Ayrıca, asıl önemlisi, erkek ve kız kardeşler evlenemiyor. Kan yakınları evlenmesinde ise hiç sınırlama yoktu.

Soy örgütlenmesi ise evliliklerdeki bu sınıflandırmanın (kısıtlamanın), çok yakın kandaşların topluluk içindeki evlenmelerdeki ağırlığını giderek azaltmaya başladığı, bunun topluluğun devamı için sağlıklı kuşaklar yetiştirmeye yarar getirdiği görüldükten sonra, bu sınıflara ayırmanın evrimi sonucunda ortaya çıkıyor. (Bunlar **Kısım III. Bölüm I'de ele alınacaktır.** —ç.)

sonra, ama aile *punalua* ailesi biçimindeyken; Polenezya'ya göçün daha sonra, ama benzer toplum kuruluşu dönemindeyken; ve son olarak da, *Ganowanian* ailenin Amerika'ya gelişinin daha da sonra ve soy örgütünün kurumlaşma döneminin ardından olduğudur. Bu çıkarsamalar, sadece birer önerme olarak ileri sürülmektedir.

Eski Toplumu yeterince ve doğru anlayabilmek için soy örgütünü, özelliklerini, dünyanın nerelerine kadar dağılıp yayılmış olduğunu bilmek mutlaka gereklidir. Bu sorun, artık, özel ve çok geniş bir araştırma ile ele alınması gereken bir sorun olmuştur. Uygarlaşmış ulusların ataları arasında yer almış bulunan soy toplumu en yüksek noktasına barbarlığın son günlerinde erişmiştir. Ama, aynı soy toplumunun, bugün benzer koşullarda yaşamaya devam eden barbarlık ve yabanıllık topluluklarında gördüğümüz, daha önceki dönemlere kadar uzanan bir geçmişi olduğu da unutulmamalıdır. Örgütlendirilmiş bir toplum kavramı insanlığın başından beri süren bir gelişmenin ürünü olmuş; çeşitli aşamaları kendi aralarında mantıken hep birbirleriyle bağlantılı kalmış; her aşama bir öncekinin ürünü, bir sonrakinin ise yaratıcısı olmuş; soy örgütlenmesi tasarımına gene bu aşamalar sayesinde ulaşılmıştır. İnsanlığın gelişmesiyle bu denli uzaklarda kalmış, ama bu denli ortak bir geçmişi olan başka tek bir kurum bile gösterilemez. İnsanlığın gerçek tarihi, soy örgütlenmesinin de aralarında yer aldığı bütün bu kurumların oluşum ve gelişim tarihinde yer almaktadır. Ne var ki, soy örgütlenmesi, insanlığın gelişmesindeki maddi etkileri bakımından bu kurumların arasında en önemlisi olmuştur.

ÜÇÜNCÜ KISIM

AİLE FİKRİNİN GELİŞMESİ

ÜÇÜNCÜ KISIM İÇİN GİRİŞ

AİLE FİKRİNİN GELİŞMESİ

Eski Toplum'un Üçüncü Kesiminde Morgan şu öncülleri işlemekte: Birincisi, aile tarih içinde temel nitelikte değişimler geçirmiştir ve büyük bir olasılıkla geçirmeye devam edecektir. İkincisi, tekeşli aile, evli çiftlerin ayrı ayrı soylardan olmaları nedeniyle, soy örgütlenmesine dayanan toplum düzeninde gelişip güçlenememiştir (Bölüm V, paragraf, 2 ve 3). Üçüncüsü, tekeşli aile özel mülkiyet temeline dayanarak oluşmuş ve gelişmiştir (Bölüm IV, sondan 2'nci ve 3'üncü paragraflar; Bölüm V, paragraf 3 ve 4; aynı bölüm, dipnot 9'dan itibaren iki paragraf).

Morgan'ın incelediği aile kurumunun aşamalarının ilki, örgütlü ilk aile olan «kanyakınları» ailesidir. Bunda öz ya da soysal *(collateral)* erkek kardeş olanlar, gene öz ya da soysal kız kardeş olanlarla bir grup olarak evlenmektedirler. İkincisi «*punaluan*» ailedir. Bu aşamada aile kurumuna, kız ve erkek öz kardeşlere birbiriyle evlenme yasağı getirilmiştir. Üçüncüsü, «*syndasmian*» ailedir. Soy düzenindeki bu aile biçiminde bir çiftin evlenmesi söz konusudur. Karı ve koca, ortak evde herkesle birlikte otururlar. (Ayrı bir evde yaşamazlar —ç.) Bundan sonraki aile, kırsal toplum yaşamının ataerkil aile düzenidir. Erkek, ailenin güçlüsü, başkanıdır bu ailede. Son olarak da, çocu-

ğun babasını belirlenmişliğe kavuşturan ve özel mülkiyette çocuklardan başka yakınları özel mülkiyet konusu malvarlığının verasetinde dışarda tutan tekeşli aile.

Kan yakınları ailesi ile *punaluan* aile biçimi, belirli bir dönemde görülmüş bir geçiş dönemi ailesi olarak ortaya çıkmıştır; erkek kardeşlerle kuzenleri, babalarla amcaları gruplandıran akrabalık ilişkilerinin bir sonucudur. Bununla beraber, çok uzak dönemlerdeki evlilik ilişkilerinin akrabalık ilişkilerine dayanarak belirlenmesi, canlandırılması, tasarlanıp kurgulanması olanaksızdır. Bu tür ilişkiler, eski evlilik ilişkilerinin fosilleşmiş kalıntıları olmayıp, hâlâ işlemekte olan, ya da çok yakın günlere dek işlerliğini korumuş olan ilişkilerdir ve evliliğin yanı sıra tüm toplumsal ve ekonomik bağ ve ilişkileri de ifade eder. Yüzeysel anlamda ele alınacak olursa, Morgan'ın anlattığı grup evliliğini anlamak zorlaşacak; ayrıca, avcı topluluklar arasıdaki ilişkilerin biçimsel-olmama özelliklerine de ters bir görünümle karşılaşılacaktır. Avcılık ve Doğa'dan besin toplamakla geçinen topluluklarda «gerçek» bir tekeşlilik vardır; boşanma kolaydır ve zaman zaman çokeşliliğe kayılabilmektedir. Bir ailenin büyük kızı ile evlenen bir kimsenin «görenekler uyarınca, evlenebilir yaşa geldiklerinde diğer kızları da karılığa alabilme hakkı» Morgan'ın anlattığı gibi «eskil kanyakınları aile sisteminin bir kalıntısı» olmayıp, erkeğin karısı öldüğünde, ya da ikinci bir kadını karılığa alması gerektiğinde, var olan toplumsal ilişkileri yineleme ve güçlendirmenin kurumlaştırılmış bir yolu, biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

Morgan, Hawaililerin toplumunu, bu toplumda soy örgütlenmesi olmadığı; insanları cinsiyetlerine ve doğuşları nedeniyle ait oldukları kuşaklara göre kandaş toplulukları olarak gruplandırdığı; ve yalnızca çokkarılılığa değil çokkocalı evliliğe de rastlandığı hatta, zaman zaman, erkek ve kız kardeşler arasında evlenmeler de görülebildiği için (Kesim Bir, Bölüm II'nin son paragrafı, Kesim üçte, Bölüm II'de dpnt. 5'ten sonraki paragraflar, bunun ilerisinde Ton-

gan'lar ve Hawaililerle ilgili tablodan önceki paragraflar, aynı bölümde dpnt. 7'den sonraki 4. ve 5. paragraflar) «grup evlenmesi»ne örnek göstermektedir. Bununla beraber, basit bir toplum olmaktan çok uzak olan Hawai toplumu, Polenezya'nın büyük bir bölümü gibi, klan örgütlenmesini aşmış, gerçek bir sınıf sistemine yaklaşınayla varılabilecek toplumsal konum grupları örgütlenmesine dayanan zengin bir kültüre sahip olacak duruma gelmiştir. Zaman zaman görülen erkek ve kız kardeşler arasındaki evlenmeler ise, Eski Mısır'da da görüldüğü gibi, hanedan sülalesinin arılığını korumak amacıyla yapılmaktaydı.[1] Avustralya'lılar arasındaki «evlenme sınıflamaları» ise, kimle kimin evlendiğini değil, kimle kimin *evlenebileceğini* belirlemektedir.

Morgan'ın görüşleri, *formel* evlenme sistemlerinin ardı ardına gelen aşamalarını anlatan açıklamalar olarak değil de, böyle açık ve seçik bir açıdan bakılmaksızın yalnızca içsel evlenmelerde giderek artan kısıtlama aşamalarının varlığını kanıtlayan açıklamalar olarak incelendiğinde bile güçlükler çıkarmaktadır. Morgan bu kısıtlamaların ilkinin, evlenebilir kişilerin ait oldukları yaş kuşağına göre kısıtlama olduğunu sanmıştır. Oysa, bakması gereken nokta, avcılık ve yiyecek toplayıcılığı ile sürdürülen bir yaşamın karı ve kocanın hangi yaş grupları arasından gelebileceğini de belirlemekte olabileceği idi. Morgan'ın, ailenin tarihçesindeki ilk aşamalara ait ileri sürdüğü hipotezlerle, gene kendisinin sunduğu kanıtlayıcı veriler ve olgular birbirine denk düşmüyorsa, alternatifi nedir bunun? Öncelikle sorun şudur: Yaşamı sürdürmek ve gerilerinde türlerini yaşar tutacak kuşaklar bırakabilecek şekilde bilinçli ve işbirlikçi grup çabalarına katılabilecek, yararlı olabilecek etkin, uyumlu ve esenlikli ilk insan tiplerini hangi özel koşullar oluşturmuş, yaratmıştır? Soruna bu açıdan

1) Polenezya toplumsal yapısının betimlenmesi için **bk.**: Sahlins, Marshall P., **Social Stratification in Polynesia**, The American Ethnological Society yayını, University of Washington Press, Seattle, 1958.

yaklaştıktan sonra, bazan çokeşliliğin de görüldüğü gerçek ilişkiye dayanan çiftler evlenmesi sisteminin avcı topluluklar arasında nasıl olup da ortaya çıkabildiğini anlamak kolaylaşacaktır. Bundan da önceki aşamanın (dönemin) bazı maymun topluluklarında ve Morgan ile diğer bazı kimselerce insanın türsel başlangıcı olan insan-öncesi atalar sayılan canlı sürülerinde görülen (Kesim III, Bölüm II'de dpnt. 13'ün paragrafı; Bölüm VI'da Fuhuş Sayılan Cinsel İlişki alt bölümü, aynı bölümün en son 3 paragrafı) devamlı karşıtlığın yarattığı rastgele eşlenme mi, yoksa güçlü bir erkeğin egemenliği altında ve eşsiz kalmış erkek türdeşlerin güvensizlik ortamı içinde yaşayan bir çeşit çokeşli aileyi andıran bir evlenme biçimi mi olduğu bugün incelenebilecek bir sorun olma olanağını, zamanca, çoktan yitirmiş sayılmalıdır.[2] Eşlerin arasındaki ilişkinin istikrar kazanması (eş oluşturan üyelerin istikrar kazanması), çokeşliliğin enderleşmesi ve ergin yaştakilerin yaş bakımından denkleriyle evlenmesi işbirlikçi çalışma ilişkilerini güçlendirip yaygınlaştırmış; grubun güvenliğini kolaylaştırmıştır. Yakın grup üyelerinin dışından kimselerle evlenme de bu amaçlara hizmet etmiş sayılmalıdır. Evlenme (cinsel birleşme) tabu'larına ilişkin açıklamaları top-

2) İnsanlaşma öncesi dönemin insanının topluluk yaşamına ilişkin bilgilerimiz eşlenme biçimlerinin çok zengin bir çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymuştur. Daha da önemlisi, bu bilgilerimiz, rekabet yerine işbirliğine geçişle birlikte, o zamana kadar insanlaşmamış insanın kültürel değişmesinin de başladığını; böylece, bununla sadece bir geçişin değil, niteliksel bir değişimin de başladığını anlamamızı sağlamaktadır. Bu konuda, **bk.:** Sahlins, Marshall D., «The Social Life of Monkeys, Apes and Primitive Man, **The Evolution of Man's Capacity for Culture,»** düzenleyen J.N. Spuhler, Wayne State University Press, Detroit, 1959. Bu yeni kitaptaki makalelerde, bir miktar teknik açıklama niteliğinde olsalar da, toplumsal ve biyojojik ilk evrim konusunda insanbilimcilerin en son düşüncelerine yer verilmektedir. Aynı konuyla ilgili bilim adamlarının çalışmalarını bir araya getiren bir başka kitap olarak da, **bk.:** Washburn, Sherwood L., ed., **Social Life of Early Man,** Aldine Publishing Company, Chicago, 1962.

luca ele alıp inceleyen yazısında Leslie White, topluluk «dışından» evlenmenin işlevinin topluma daha geniş bir işbirliği ilişkileri ağı sağlamak olduğu sonucuna varmaktadır.[3]

Marian Slater, cinsel birleşme tabularını, ta ilk günlerdeki; yani, evlenme ya da cinsel birleşmelerin şöyle ya da böyle bir biçim içinde düzenlenmesinden çok, grup üyeleri arasında işbirliğinin sağlanmasına önem verildiği günlerdeki durumlarına kadar gerilere giderek tartışmaktadır. İlk insanımsılar (hominids), «karşılıklı yardımlaşma düşüncesiyle, ya da kültürel yasaklamalar nedeniyle belirli ilişkileri oluşturmayı düşünerek eş aramış değillerdir kendilerine. İşbirliğini oluşturacak kadın ve erkek ilişkileri ve bunlarla ilgili yasaklamalar, yapısal gereksinmeler nedeniyle zaten belirli biçimsel niteliklerini kazanmış bulunan kadın ve erkek arasındaki yakınlaşma biçimlerinin sonuçları olarak ortaya çıkmışlardır.»[4] İlk insanımsılar arasında genel olarak yaşamdan beklediklerine ilişkin olarak uzun bir dönem süren cinsel olgunlaşmamışlık nedeniyle, yakın aile topluluğu içinden eşlenecek birini bulmak her zaman kolay olmuyordu. Dışardan biriyle evlenme, bu sayede, aileler-arası işbirliğinin güçlenmesine yolaçma olanağı bulmuş olabilir. Bu noktaya vardıktan sonra, şimdi de şu soruyu sorabiliriz: Bu cinsel olgunlaşmamışlık niçin uzun bir dönem sürmüştür? Fakat ne olursa olsun, önemli olan nokta baba-kız, ana-oğul, erkek kardeş-kız kardeş evlenmelerine karşı kültürel sakınım ve kısıtlamaların getirilmesi, türün üremesini düzenleyen kısıtlamaların nedeni değil, sonucu olarak gerçekleşmiştir. Toplulukça tekrar ve tekrar yaşanan gerekirliklerin ve ihtiyaçların sonucu olarak biçimlenen pratikler —bunların algılanıp kavranması ne denli uzun bir dönemde olursa olsun— sonunda, kültü-

3) White, Leslie A., «The Definition and Prohibition of Incest,» **The Science of Culture**, Farrar, Straus and Company, New York, 1949.

4) Slater, Marian Krelselman, "Ecological Factors in the Origin of Incest," **American Anthropologist**, Cilt 61, Sayı 6, Aralık, 1959.

rel bir pekiştirme ile desteklenmiştir. Bu dönemlerden sonra, bu pratikler kişinin *yaptıklarını* değil, fakat *yapması gerekenleri* gösteren bir nitelik kazanmakta; biçim yönünden olgunlaşmadan uzak primat toplumsal yapısı bilinçli olarak kabullenilmiş, benimsenmiş ve müeyyidelere (yaptırım ve sakınımlara) bağlanmış toplumsal ilişkiler ağı olan insan toplumuna dönüşmektedir.

Gevşek dokulu tekeşliliğin (zaman zaman çokeşliliğe de yer vermek koşuluyla) her zaman ve avcılıkla geçinen toplumların hepsinde görülen bir evlilik biçimi olduğunu söylemek, çoğu kimsenin savunduğu tekeşli ailenin toplumun evrensel temeli olduğu görüşünü kabul etmek; bir kültürden diğerine bazı değişiklikler gösteriyorsa da, bunların yapay nitelikte olduğunu; insanlık tarihinde niteliksel yönden farklı bir aile biçiminin hiç bulunmamış olduğunu kabul etmek demektir. Oysa, böyle bir görüş yanlış ve yanıltıcıdır. Ne yazık ki, evli bir çiftin durumunu ifade etmek için kullanılan «tekeşli» terimi, böyle bir çift ile toplumun geri kalan kısmı arasındaki ilişkilerin bir toplum tipinden diğerine bütünüyle farklılık göstereceği gerçeğini karartmakta; bunun açıklıkla fark edilmesini güçleştirmektedir. Avcılıkla geçinen toplumlardaki evli kadın ve erkekle çocuklarının oluşturduğu ailenin, çağdaş sınıflı toplumdaki karı, koca ve çocuklarının oluşturduğu aile gibi, toplumun oluşturucu temel birimini teşkil ettiği hiçbir şekilde söylenemez. Birkaç ailenin geçici bir barınağı paylaştığı topluluklarda; ya da, konaklanan yerde kurulan çadır, çardak, ya da barınaklardan oluşan bir geçici yerleşme yerinde yaşayan topluluklarda, aile birimi değil, göçebe topluluğunun (band) kendisi kolektif birim olmaktadır. Çocuklar, yaşlılar, bakıma muhtaç olan üyeler için gereken ilgi ve bunun sorumluluğu kişisel değil, topluluğun bütün üyelerini dolaysız ve mutlak biçimde yükümlü kılacak nitelikte bir sorundur.[5] Çağdaş toplumların getirdiği kırk

5) Bazen yaşlıları, açlıkla karşı karşıya kalan avcı gruplarında olduğu gibi ölüme terk etme uygulaması aynı toplumsal sorumluluk

yerinde kırk kamburuyla yetersizlik içinde «toplumsal hizmet kuruluşları» yardım etmeye kalkıştığı kişileri «toplumla kaynaşmış yurttaşlar» topluluğunun bir kez daha dışına iterken, bu eski toplumsal düzenlemede böyle bir sorun söz konusu bile olmuyordu.

Morgan'ın Amerika Kızılderililerini örnek göstererek (Kesim III, Bölüm IV'de dpnt. 1-6'ların bulunduğu metinler) anlattığı soy toplumundaki «syndyasmian» ya da «çiftler ailesi,» evlenme ilişkilerine yeni bir etmen daha katmıştır. Evlilik bağı kalıplaşmış bir karşılıklı görevler ve sorumluluklar destesi içinde iki soy topluluğunu birleştirmekte; karı ve kocadan birinin isteği üzerine evlilikten vazgeçme olanağı her zaman varsa da, her iki taraftaki akrabalar evlilik birliğinin sürdürülmesi yönünde etkide bulunmaktadırlar. Soy topluluğundaki akrabalık ve hısımlık bağıntılarının taşıdığı önem yanında, karı-koca arasındaki bağıntı önemsiz kalmaktadır. Üyeleri ile ilgili olarak, en son sorumluluğu kişilerin kendileri değil, soy topluluğu yüklenmektedir. Çocukların güvenliği boşanma ile zarara uğramamakta; ayrıca, genç ve çalışan yaştaki evli çiftlere dayanan modern toplumlarda görüldüğü gibi, yaşlılar toplumun kenarına bırakılmamaktadır. Tersine, yaşlılar soy ve kabilenin saygı gören, değer verilen üyeleri sayılmakta; akraba ve hısımları tarafından aranmakta, desteklenmekte; kendilerine seve seve yardım ve hizmet edilmektedir.

Morgan'ın bir yandan siyasal örgütlenmeye yönelmiş gelişmenin, bir yandan tekeşli ailenin etkisiyle soy örgütünün değişikliğe uğradığı; bunun temelinde ise özel mülkiyetin gelişmesinin bulunduğu şeklindeki açıklamaları, dünyanın birçok yerlerinde yapılan etnografik (budunbi-

---

duygusunun, yaşamın doğa'nın kaprislerine bağlı olduğu yerlerde rastlanan trajik bir görünümü sayılabilir. Göçerler topluluğu gittikten sonra geride bırakılan yaşlıların umutsuzca yiyecek aranmaları acıklıdır. Ama, topluluğun varlığını sürdürmesini sağlamak için bu yolu yaşlılar kendi iradeleri ile seçmektedirler.

limsel) ve *ethnohistorical* (budunsal-tarihsel) araştırma verilerince pekiştirilmiş bulunmaktadır. Bununla beraber, ataerkil aile ile tekeşli aile arasında böylesine kesin bir ayrım dikkatli bir yorumu gerektirmektedir. Morgan, ataerkil ailenin, «çok kısa süren başat durumu yüzünden insanlığın gelişmesinde fazla etkisi olmaması» (Kesim III, Bölüm I'in son iki paragrafı; Bölüm VI, «Kırsal Yaşam ve Ataerkil Aile» alt bölümü) nedeniyle «üzerinde fazla durmayı gerektirmediğini» (Bölüm IV, sondan üçüncü paragraf) söylemektedir. Oysa, ataerkil aile, Akdeniz, Yakın Doğu, Hindistan ve Çin gibi apayrı yerlerdeki eski uygarlıklarda bile eskiden çok yaygındı ve hâlâ da vardır. Morgan'ın kendisi de bu ailenin Grek ve Roma toplumlarında görüldüğünü belirtmekte, «baba otoritesi aklın almayacağı ölçülere varmakta, aşırı egemenliğe, sultaya varmış bulunmaktaydı» (Bölüm IV, son iki paragraf) demektedir. Morgan, «ataerkil ailenin kendine özgü özelliklerinin çokeşliliğin bulunuşundan değil, o zamana dek görülmemiş olan hizmet etme ve başkasına bağımlı olma ilişkisinden oluştuğunu» (Bölüm IV, sondan üçüncü paragraf) söylemektedir. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde Engels ataerkil ailenin bu yanına eğilmekte ve tekeşli ailenin yalnızca tekeşli aile olma özelliğinin «lâfta» kaldığını; ataerkil ailedeki cinsler arası toplumsal ve hukuksal eşitsizliklerin her yönüyle sürüp gitmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Morgan da özel mülkiyet ile birlikte ortaya çıkan bu eşitsizliğin hiçbir şekilde ortadan kalkmadığını; ailenin bugün bile cinsler arası toplumsal eşitliği sağlamaktan uzak kaldığını belirtmektedir (Bölüm V, dpnt. B' den itibaren üç paragraf; dpnt. 12'den sonraki iki paragraf; bölümün en son paragrafı). Bu bakımdan, çokeşlilik ve kadın üzerindeki haksız ve sınırsız baskı üzerinde duruluyorsa, ataerkil aile ile tekeşli aile arasında bir fark olduğuna dikkat etmemiz gerekmektedir. Ama, üzerinde durulan nokta ailenin toplumun temel birimi olduğu, dolaysız ya da örtülü bir erkek egemenliğinin burada da bulunduğu savı ise, ataerkil aile ile tekeşli ailenin, «uygarlıktan»

sonra, soy toplumundaki çiftlere dayalı ailenin yerini alan aynı ve tek bir kategori içine yerleştirilmesinde hiçbir sakınca kalmamaktadır.

Morgan, ayrıca yazdığı uzun notta, *İnsan Toplumlarında Kandaşlık ve Hısımlık Sistemleri*'ne ilişkin McLennan'ın eleştirilerine yanıt vermektedir (Bölüm VI, sonda verilen «Bay J. F. McLennan'ın 'İlkel Evlilik'i» başlıklı uzun notun tamamı). McLennan'a göre, ilk insanlar dıştan evlenen, fakat birbirlerine düşmanlık besleyen topluluklar içinde yaşamakta; topluluğun gücünü azaltan kız çocuklar öldürülmekteydi. Bu nedenle, aynı kadını paylaşan çok sayıda erkekten oluşan çok kocalı (polyandry) evlilik ortaya çıkmış; çoğu kez, kadınlar başka topluluklardan çalınarak getirilmiş, hısımlık ilişkileri sadece kadın aracılığı ile kurulmuştur. McLennan bu görüşünü desteklemek için, dıştan evlenmenin yaygın oluşunu; çok kocalılığı; eski uygulamanın bir kalıntısı sayılabilecek gelin-kaçırma törenlerini; ve kayınla evlenme (levirate) dediğimiz, erkek kardeşin ölen ağabeyinin dul kalan karısı ile evlendirilmesini kanıt göstermektedir. McLennan insanbilime içerden evlenme ve dışardan evlenme kavramlarını getirmiştir. Fakat, Morgan'ın da belirttiği gibi, bu kavramların anlattığı olgular toplumların bütününü değil, toplumsal örgütün değişik görünümlerini ifade etmektedir. «Soy 'dıştan evlenmeci'dir ama kabile 'içerden evlenmeci'dir» (Aynı uzun notta Morgan'ın, McLennan'ın yapıtının 116. sayfasına değindiği yer, notun ortalarında). Morgan, haklı olarak, çokkocalılığın yaygınlaşabilmiş bir evlenme biçimi olduğu görüşünün herhangi bir temele dayanmadığını; akrabalık sistemleri üzerinde durulduğunda, «kadın soy çizgisinden izlenen soygelimi» uygulaması ile, «hısımlık ve akrabalık ilişkilerinin yalnızca kadın aracılığı ile kurulması» ilkesi arasında farklılık olduğunun gözden kaçırılmaması gerektiğini söylemektedir. Kişinin, annesinin soy topluluğunun üyesi sayılması, aynı kişinin babası aracılığı ile birtakım hısım ve akrabaları olmayacağı anlamına gelmez.

McLennan'a göre, akrabalık terimleri «kişilere hitap

etme biçimleridir.» Morgan'a göre ise, böyle bir anlayış çok temelsiz kalmaktadır. «... hısımlık ve kan yakınlığı sistemi çok farklı bir şeydir. Sistemdeki ilişkiler aileden ve evlenme-yasalarından kaynaklanmakta, ailenin kendisinden bile daha uzun ömürlü ve kalıcı olmaktadır... Bu ilişkiler, sistemin biçimlendirilmiş olduğu zamandaki toplumsal durumun yaşanan olgularını ifade etmekte ve insan toplumunun gündelik yaşamı içinde çok önem taşımaktadır». Gerçekten de, McLennan'ın anlayışı toplumsal ilişkiler kavramına yakın düşmekte; «hitap etme biçimleri» kavramı ise, hakçası, kendisinin belirlemek istediği anlamın alanını epeyce aşmaktadır. McLennan kan yakınlığı terimlerinin *biyolojik* ilişkilerden daha fazlasını ifade ettiğini ileri sürmektedir. Gerçekten, ne tuhaftır ki, kan yakınlığı ilişkilerini ifade eden terimlerin en doğru ve en geniş şekilde açıklığa kavuşturulduğu yer, sanki McLennan'ı haksız çıkarmak ister gibi, Morgan'ın *Eski Toplum*'u olmuştur.

Morgan, sürekli olarak, uygarlığın gelişmesinde ilkel insanın katkılarından söz etmekte; insanlığın gelişmesinde bu katkıların ne denli önem taşıdığını vurgulamakta; bizim uygarlığımızın ise yetersiz yanlarını belirtmektedir. Ama bütün bunlara rağmen, daha önce de söylediğimiz gibi, ender de olsa, zaman zaman çözümlemelerinde budunsal ve ahlâksal değerlendirmeler yapmak durumunda kalmaktadır. «İlkel yabanıllık döneminin felâketinden» söz etmekte ve kölelik, «insanın içinde saklı duran, uygarlık ve Hıristiyanlığın bütün bütüne sona erdiremese de hafifletmiş bulunduğu zalim yanını» gösterdiği için, «insanın yabanıl kökenini yansıtmaktadır» diye yazmaktadır. Oysa ki, Morgan'ın kendisinin de belirttiği gibi, insanın yabanıllık döneminde kölelik ortaya çıkma olanağı bulamamış; yabanıllık dönemi toplumunda yer almamıştır.

Morgan'ın Hawaililerle ilgili değerlendirmeleri, onun başkalarının kültürlerine karşı tutumunun olumlu yanları kadar, olumsuz yanlarını da ortaya koymaktadır. Morgan, misyonerlerin bu toplumla karşılaştıkları zaman söyledikleri, «insanın düşebileceği olmasa bile, inebileceği en

geri toplum düzeyi» sözlerinden alıntı yapmaktadır. Ama, kendisi şöyle yazmakta: «yabanıllık döneminden çıkıp kurtulmayı başaramamış masum Hawaililer, bu kusursuz misyonerlerin kendi dinlerinde yaptıkları gibi, dinsel bağlılıklarının gereklerini kusursuz yerine getirmekte ... yabanıllar için saygıdeğer ve ölçülü sayılabilecek bir hayat yaşamaktaydılar. Misyonerlerin karşılaştıklarını anlayamayıp şaşkınlık duymaları, uygarlık dönemi insanı ile yabanıllık dönemi insanlığı arasında ne büyük bir farklılık olduğunu göstermektedir. Çağlar süren bir zamanın ürünü olan yüksek tinsel anlayış ve duyarlığı, bu uzun dönemleri geçirmemiş olan yabanıl insanın zenginleşememiş tinsel anlayışı ve gelişmemiş duyarlığı ile bir anda karşı karşıya kalıvermiştir.»

Ve şöyle sürdürüyor sözünü: «yabanıllarda bile, düşük nitelikte de olsa, bir ahlâkın bulunduğu yadsınamaz; çünkü, insanlığın uzun yaşamında ahlâk ilkelerinin bulunmadığı bir dönem hiç olmamıştır.»

Görülüyor ki, Morgan bir halkın ahlâk sistemini o halkın kendi kültürü açısından eğilerek değerlendirmektedir. Bu ise, budunsal yaklaşımdan farklı bir değerlendirmenin başlangıcı sayılabilecek bir adımdır; başka kültürlere karşı da saygı duyulabileceğini göstermektedir. Bununla beraber, kendi kültürüne karşı bu soğukkanlı değerlendirmeyi yapamamakta; toplumsal yaşamımızdaki kaba ve zalim gerçeklikleri görmezlikten gelerek, kendi ahlâk sistemi için «yüksek ahlâk duygusu ve ince bir duyarlılık»tan söz edebilmektedir.

Morgan bugün de yaygın olan bir yanlışlık yapmıştır. Günümüzde, Morgan'ın zamanına oranla, başka kültürler hakkında, ölçülemeyecek kadar geniş bilgiye sahip olduğumuz için, bu yanlışlık artık eskisi kadar hoşgörülemez. Kendi kültürümüzün tinsel alanda ortaya koyduğu kendini beğenmiş kuralları, ilkel toplumlardaki filozof ve şairlerin insancıl ve güzel değerlerini bir yana bırakıp, çoğu kez haksızlıklara ve ahlâka ters düşen durumlara yol açan günümüzün gerçekliklerine göre değerlendirmekteyiz. İnsan-

bilimcilerin «kültürel açıdan görece» görüş açısı diye savundukları görüş, farklı toplumsal pratikleri bütün kültürler için geçerli insancıl ideal'lerle değerlendiremeyeceğimiz anlamına alınmamalıdır. Böyle bir ideal, hem felsefi bir temele, hem de toplumsal bir gereksinmeye dayanarak oluşturulabilir. İnsanbilimcilerin bu görüşü ileri sürerken söylemek istedikleri, başka kültürleri değerlendirirken olduğu gibi, kendi kültürümüzü değerlendirirken de kendi kültürümüzün dışında ölçütler kullanmaktan kaçınmamız gerektiğidir. Çoğu kez, savunduğumuz, değerli tuttuğumuz ideallerin insanın insan üzerinde şimdiye dek hiç erişilmemiş ölçülerde uyguladığı vahşetin sorumlusu olan bir toplumsal içerikten kaynaklandığını; bunun, gözden uzak tutulmaması gereken bir teknolojik ilerleme aracılığı ile gerçekleştirildiğini görmemekteyiz.

I. BÖLÜM

ESKİ AİLE

Tekeşli ailenin her zaman görülen en devamlı aile biçimi olduğunu, yalnızca, bazı yerlerde ataerkil aile biçimi tarafından kesintiye uğratıldığını, ama bunun kural dışı bir durum olduğunu söylemek alışkanlık olmuştur. Oysa, gerçekte, aile kavramı ardı ardına gelen gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmış; tekeşli aile dizinin en sonuncu halkası olarak meydana gelmiştir. Benim burada amacım, tekeşli aileden önce, bütün bir yabanıllık döneminde, Eski ve Orta Dönem yabanıllık günlerinde evrenselleşen çok daha eski aile biçimlerinin bulunduğunu; ne tekeşli ailenin ve ne de ataerkil aile biçiminin barbarlığın Son Döneminden daha eskilere uzanan bir geçmişe sahip bulunduğunu göstermek olacaktır. Her iki aile biçimi de, temelde, moderndir. Ayrıca, bir başka nokta da, nerede ve hangi toplulukta olursa olsun, eskil toplum koşullarında bu iki aileden daha önceki aile türleri denenmeden tekeşli ve ataerkil aileye geçilememiş oluşudur.

Her biri kendine özgü evlilik kurumuna sahip, ardı ardına gelmiş beş ayrı aile biçimi vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

I. *Kan Yakınları Ailesi*

Bu aile biçimi, grup içindeki öz ya da soysal kardeşler arasında yapılan evlenmelere dayanmaktaydı.

II. *Punalua Ailesi*

Aynı grup içindeki öz ya da soysal (Collateral) kız kardeşlerin birbirlerinin kocaları ile evlenmesine dayanan aile biçimidir. Ortak kocalar arasında kan yakınlığının olması gerekmemekteydi. Ayrıca, erkek kardeşlerin, grup içinde birbirlerinin karılarıyla evlenmesiyle de olmaktaydı. Bu durumda da, bu kez, kadınların aralarında kan yakınlığı olması gerekmemekteydi. Ama, her iki durumda da erkekler, ya da kadınlar arasında çoğunlukla kan yakınlığı bulunuyordu. Her iki durumda da, bir grup erkek hep birlikte bir grup kadınla evlenmiş oluyordu.

III. *Syndyasmian ya da Çiftlendirici Aile*

Bu aile biçiminde bir kadın ve bir erkek arasında evlilik söz konusudur. Ama, ayrı bir evde birlikte yaşama söz konusu değildir. Evlilik, tarafların bu işi istedikleri sürece devam etmekteydi.

IV. *Ataerkil Aile*

Bir erkeğin, birden daha çok kadınla evlenmesine dayanıyordu. Genellikle de, kadınlar başkalarından tecrit ediliyor, sakınılıyordu.

V. *Tekeşli Aile*

Başkalarından ayrı bir evde birlikte yaşayan bir kadın ile bir erkeğin evlenmesine dayanan aile biçimidir.

Bunlardan üçü; yani, birinci, ikinci ve beşincisi, hepsi de günümüzde bile devam eden üç ayrı akrabalık sistemi oluşturabildikleri; böylesine yaygın ve etkin oldukları için, köktenci aile biçimleri sayılmalıdır. Diğer yandan, bütün bu sistemler kendilerinden önceki evlenme ve aile biçimlerinin de varlığını yansıtacak şekilde, bir önceki biçimle bazı ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Kalan ikisi, *syndyasmian* ve *ataerkil* olanları geçiş, ara dönemi biçimleri olarak kalmışlar; insan toplumundaki akrabalık ve hısımlık ilişkilerinin kendilerinden önceki biçimini değiştirecek kadar etkin olamamışlardır. Bütün bu aile ve evlenme biçimlerinin birbirinden kesinlikle ayrı şeyler oldukları sanılmamalıdır;

gerçekte, birincisi ikincisine, ikincisi üçüncüsüne, üçüncüsü beşincisine zor hissedilir şekilde geçmişlerdir. Burada yapılabilecek önerme, bütün aile ve evlenme biçimlerinin birbirinden oluştuğu; hepsinin birden aile kavramının gelişmesini yansıtmakta olduklarıdır.

Bu aile ve evlenme biçimlerinin gelişimlerini açıklayabilmek için, bunların her birinde yer alan akrabalık ve hısımlık sistemlerinin de özünü anlatmak gerekmektedir. Bu sistemlerin her biri sorunumuzu aydınlatmaya yetecek ve hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kanıtlara sahiptir. Ayrıca, sorunumuzla yakın ilgileri açısından bunlar, elde edeceğimiz verilere dayanarak varacağımız sonuç-yargılara kesin kanıt sayılacak örneklerdir. Fakat bir akrabalık sistemi, belli bir süre geçip de tanınıp bilininceye kadar, anlaşılması güç ve karmaşık bir dokuya sahiptir. İncelenen bir akrabalık sisteminden elde edilecek kanıtların önem ve değerini kavrayabilmek için çok uzun ve sabırlı çalışmalar gerekmektedir. Daha önce «İnsan Topluluklarında Akrabalık ve Hısımlık Sistemleri»[1] başlıklı incelememde konu üzerinde uzun uzun durduğum için, burada yalnızca maddi olgular üzerinde durarak; bunları da tutarlı ve anlamlı bir değerlendirmeye elverecek şekilde en az sayıda tutmaya çalışacak, ayrıntılar ve genel tablolar için adı geçen çalışmaya gönderme yapacağım. İnsanlık tarihiyle ilgili olarak ileri sürülebilecek temel önerme; ailenin ardı ardına gelen birkaç akrabalık ve evlenme biçiminden oluştuğu görüşü, bu sistemlerin incelenmesinde, bu yönde gerçeğin kanıtlanmasında temel nedendir; girişilen çabalar, bu gerçeği kanıtlamak içindir. Bunun için, bu bölümde ve daha sonraki dört bölümde kanıtlayıcı veriler kısaca ortaya konulup açıklanmaya çalışılacaktır.

Şimdiye dek keşfedilmiş en ilkel kandaşlık sistemi, tipik örneği Hawaililer olan, Polenezyalılarınkidir. Ben buna Malaya sistemi diyorum. Bu sistemde uzak ve yakın bütün kan yakınları aşağıdaki akrabalık ilişkileri kategorilerin-

1) "Smithsonlan Contrlbutlons to Knowledge," vol. xvll.

den birine girmektedir; ana, baba, çocuk, büyük ana ve baba, torun, erkek kardeş, kız kardeş. Bunlardan başka kan yakınlığı ilişkileri bilinmemektedir. Bunların dışında, evlenme ile oluşan yakınlık ilişkileri (hısımlık ilişkileri) vardır. Bu kan yakınlığı sistemi ilk aile biçimi olan kan yakınları arasında evlenmeye dayanan aile ile birlikte ortaya çıkmıştır. Eskiliği bundan da anlaşılmaktadır. Böyle önemli bir çıkarsama için bu yeterli bir temel sayılmayabilir. Fakat her ilişki sisteminin gerçekten olmuş, yaşanmış olduğu düşüncemiz doğru ise, bu çıkarsama kanıtlanmış olacaktır. Bu sistem Polenezya'da, her ne kadar buradaki aile sistemleri kandaşlar evlenmesinden *punalua* evliliğine doğru gelişmişse de, çok yaygın bir sistem durumuna gelmişti. Değişiklik geçirmeden uzun bir zaman sürmesi ise, değişikliği gerekli kılacak güçlü bir güdünün ve yeterince köktenci bir kurum değişikliğinin olmayışındandı. Erkek ve kız kardeşler arasındaki evlenmeler, elli yıl önce Amerikalı misyonerlerin bu insanlar arasında yerleştikleri günlerde, Sandviç Adaları yerlilerinde hâlâ devam ediyordu. En eski dönemlerde Asya toplumlarında bu kan yakınları arasındaki evlenmelere dayanan akrabalık sistemi ve aile biçiminin yaygınlaşmış bulunduğu kuşkusuzdur. Bugünün Asya topluluklarında görülen Turan akrabalık sisteminin temelinde bu aile biçimi bulunmaktadır. Çinliler arasında da devam ettiği bilinmektedir.

Zaman içinde, ikinci büyük kan yakınlığı sistemi olan Turan ailesi ortaya çıkmış, birincisinin yerini almış ve dünyanın büyük bir bölümüne yayılmıştır. Kuzey Amerika yerlileri arasında bu aile biçiminin yaygın olduğu bilinmektedir. Güney Amerika'da da, bu aile biçiminin bir zamanlar yaygın olduğunu gösteren bazı izler ve belirtiler bulunmaktadır. Afrika'nın bazı yerlerinde de izlerine rastlanmakta; fakat Afrika kabilelerinin çoğunda Malaya sistemine yakın bir kan yakınlığı ve aile biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Bugün bile Hindistan'ın Güneyindeki Dravidian dilini konuşan Hindular arasında bu aile ve kan yakınlığı sistemi bulunmakta; Hindistan'ın Kuzeyinde Gaura

dili konuşan Hindular arasında da değişik bir biçiminin izlerine rastlanmaktadır. Avustralya'nın bir kısmında da, sınıfların örgütlenmesi sırasında, ya da daha sonraki soy'a dayanan toplumsal örgütlenme sırasında oluştuğu düşünülebilecek daha gelişkin bir biçimine rastlanmaktadır. Turan biçimi ve Ganowanian biçimdeki ailenin görüldüğü başlıca kabilelerde, bu aile biçimi grup içindeki *punalua* evlenme biçiminden ve soy örgütlenmesinden oluşmuş; bu sonuncusu kan yakınları arasındaki evlenmeler üzerinde kısıtlayıcı etkilerde bulunmuştur. Soy üyeleri arasındaki evlenmelerin yasaklanmasıyla bunun nasıl oluştuğunu daha önce görmüştük. Bu yasaklama, sürekli olarak, birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri olanlar arasındaki evlenmeleri önlemiştir. Turan biçimi kan yakınlığı sisteminin oluştuğu sıralarda yaygın olan aile biçimi *punalua* ailesiydi. Bunun gerçekten de böyle olduğu, grup içindeki *punalua* evlenmesinin sistemdeki başlıca ilişkileri açıklamakta oluşundan; bu evlenme biçimi içinde bunların olması gerektiğinden anlaşılmaktadır. Olguların ve eldeki verilerin mantığı sayesinde, Turan kan yakınlığı sistemi gibi *punalua* aile biçiminin de bir zamanlar yaygın olduğunu anlıyoruz. Soyların ve *punalua* ailesinin oluşumlarında Turan kan yakınlığı sisteminin nedensel bir etkisi olduğu düşünülebilir. Bu durum, sistemin Malaya sisteminden oluşmasından da anlaşılmaktadır. Kendinden önceki soysal ya da öz erkek ve kız kardeşler arasındaki evlenmenin yarattığı ilişkileri değiştirmesiyle ve bu değişikliğin soy örgütünce tamamlanmasıyla sistem kendi oluşumunu da gerçekleştirmiştir. Soy örgütlenmesinin toplum ve özellikle *punalua* grubu üzerindeki güçlü etkisini bu sistem değişikliği de göstermektedir.

Turan sistemi, tek sözcükle, hayranlık uyandırıcı bir aşamadır. Sistemde, Aryen sistemindeki kan yakınlığı ve hısımlık kategorilerinin hepsine yer verildiği gibi, sonraki Aryen sisteminde kavranamayacak olan bazı kategoriler bile bulunmaktadır. Kan yakınlıkları, uzağı yakını hepsi, bu sistemde kategorileştirilmiş; bu yakınlıklar, bilinen Ar-

yen sisteminde görülmedik ölçüde, kendine özgü yollarla betimlenmiştir. Gündelik yaşamda ve «resmi» sayılamayacak selâmlaşmalarda insanlar birbirlerine kişisel adları ile değil, aralarındaki akrabalık ilişkileriyle belirlenen kavramlarla hitap etmekte; böylece, hem bu kişiler arasındaki yakınlık dışa vurulmuş (bildirilmiş) olmakta, hem de, en uzak akrabalık ilişkilerinin bile ilgili kişilerce unutulması önlenmiş olmaktaydı. Kan yakınlığının hiçbir şekilde bulunmadığı kişilerin karşılaşmasındaki selâmlaşmada sadece «dostum» sözü kullanılmaktadır. İnsan topluluklarının hiçbirinde böylesine işlenmiş, böylesine ayrıntılı bir akrabalık sınıflandırması geliştirilememiştir.

Amerika Kızılderilileri Beyazların kendileriyle ilk karşılaştıklarında *punalua* ailesinden *syndyasmian* aileye geçmiş bulunuyorlardı. Bu nedenle de, yerliler arasındaki sistemin tanıdığı kan yakınlığı kategorileri, *syndyasmian* sistemdeki kategoriler değildi. Burada da aynen Malaya sisteminde olanlar olmuş; kan yakınları ailesinden *punalua* ailesine geçilmiş, kan yakınlığı sistemi ise değişmeden kalmıştı. Böylece, Malaya sistemindeki yakınlık ilişkileri kan yakınları evlenmesindekilerle aynı olduğu halde, *punalua* ailesine geçen topluluklarda bu durum değişik olmuştur. Benzer biçimde, Turan sistemindeki ilişkiler *punalua* ailesinde fiilen var olan ilişkilerle aynı olduğu halde, *syndyasmian* aileye geçen topluluklarda bu durum böyle değildi. Aile biçimindeki gelişmeler, öyle olmasına gereksinme duyulduğu için, kan yakınlığı (akrabalık) ilişkilerinden daha hızlı olmuş; akrabalık ilişkileri sistemindeki değişimler bunların ardından gerçekleşmiştir. *Punalua* ailesinin oluşumu Malaya akrabalık sisteminde değişiklik oluşturacak kadar önemli güdüler yaratmamıştır. Aynı şekilde, *syndyasmian* ailenin oluşması ve gelişmesi de Turan akrabalık sisteminde reform yapmayı gerekli kılacak güdüler oluşturamamıştır. Malaya sisteminin Turan sistemine dönüştürülebilmesi için soy örgütlenmesi gibi önemli ve büyük bir kurumun ortaya çıkması gerekmiştir. Turan akrabalık sisteminden Aryen akrabalık sistemine geçilebilmesi için de,

mülk edinme ve veraset hakları gibi somut yanları olan özel mülkiyet gibi önemli bir kurumun ortaya çıkması ve bunun yarattığı tekeşli ailenin de buna yardımcı olması gerekmiştir.

Gene zamanın akışı içinde, bu kez, akrabalık ilişkileri sistemlerinin üçüncüsü olan ve Aryen, Sami, ya da Ural sistemi diyebileceğimiz sistem oluşmuş; başlıca uluslarda kendinden önceki Turan akrabalık sisteminin yerini almış; bu uluslar söz konusu sistem değişiminden sonra da uygarlığa geçmişlerdir. Tekeşli aileye dayanan akrabalık ilişkilerini işte bu sistem betimleyebilmektedir. Bu sistemin, Turan sisteminin Malaya sistemini temel alması gibi, Turan sistemini kendisine dayanak aldığı söylenemez. Fakat, diğer kanıtlardan da anlaşılacağı üzere, uygarlığa geçen bütün uluslarda Malaya sisteminin, kendisinden daha önce görülen bir Turan sisteminin yerini aldığına kuşku yoktur.

Son dört aile biçimi tarih döneminde de var olmuş; ama ilki olan kan yakınları evlenmesine dayanan aile biçimi bu kadar uzun ömürlü olamamıştır. Bununla beraber, bu ilk aile biçiminin çok eski günlerde kalan varlığını Malaya kan yakınlığı ilişkileri sistemine bakarak çıkarsayabiliriz. Görülüyor ki, her biri ayrı ve tam bir yaşam biçimini temsil eden köktenci üç ayrı aile biçimi bulunmaktadır. Bu üç ayrı aile biçiminin varlığını kanıtlamakta ise, bu konudaki tek kanıt kendileri kalmış olsa bile yeterli sayılabilecek, üç ayrı akrabalık sistemi bulunmaktadır. Bunun böyle olması akrabalık sistemlerinin devamlı olma özelliklerine ve eski toplumun içinde bulunduğu koşullarla ilgili olarak bu sistemlerin sağlayabileceği kanıtlara daha büyük bir dikkatle eğilmemize yardımcı olacaktır.

Bu ailelerden her biri insanlığın çeşitli kabilelerinde oluşum, olgunlaşma ve gerileme dönemlerinden meydana gelen uzun bir süre boyunca yaygın aile biçimi olarak yaşamışlardır. Tekeşli aile oluşumunu özel mülkiyete borçludur. İlk çekirdekçik halini içinde tamamladığı *syndyasmian* aile ise, soy örgütünün sayesinde ortaya çıkmıştır. Grek

kabilelerinin tarih döneminde ilk görüldükleri zamanlarda tekeşli aile vardı; ama aile, toplumsal konumu ve hakları kesin yasalarla belirlendikten sonradır ki, gerçek anlamda oluşumunu tamamlayabilmiştir. İnsan düşüncesinde özel mülkiyet ve özel malvarlığı kavramının oluşmasında özel mülkiyetin ve malvarlığının kişiye sağladığı yararların tadılıp yaşanmasının etkisi olmuştur. Verasetle ilgili yasal hakların belirlenmesi de, bir süre sonra, insan düşüncesindeki bu kavramı güçlendirmiştir. Bunların hepsinin tekeşli ailenin ortaya çıkmasında önemli bir yeri olmuştur. Mülkiyet, toplumun organik yapısını etkilemekte yeterli bir ağırlık ve önem taşımaktaydı. Çocuğun babasının kim olduğunu belirliliğe kavuşturmak, şimdi, eski toplumsal dönemlerdekiyle karşılaştırılamayacak kadar büyük bir önem kazanmıştı. Tek erkek ve tek kadından oluşan çiftler arasındaki evlilik biçimi Barbarlığın Aşağı Döneminden beri bilinmekteydi. Ama bu eski biçim çiftleyici (syndyasmian) evlilik, taraflar bunu istedikleri zaman kuruluyor ve istedikleri sürece devam ediyordu. Eski toplum ilerledikçe, toplumsal kurumlar geliştikçe, buluş ve keşiflerde daha yüksek düzeylere erişildikçe bu çiftleyici evlilik biçimi de daha «istikrarlı» olmuştur. Ama, tekeşli ailenin en önemli özelliği olan, bir ve aynı evde birlikte yaşamaya geçilememiştir. Erkek, barbarlık döneminde de bağlılık arardı kadınında ve çok vahşice cezalardan da yararlanırdı bunun için. Ama, kendisini bu konuda kısıtlamak istemezdi. Yükümlülük ise, ister istemez, karşılıklıdır ve uyulması da karşı tarafın yapacağına bağlıdır. Homeros'un dönemindeki Grekler arasında aile-içi ilişkilerde kadının konumu yalnızlık, soyutlanmışlık ve evliliğe dayalı bir yetke altında yaşamaktı. Hakları bakımından yoksunluk içinde olan kadın, erkeği karşısında aşırı derecede eşitlikten yoksun bir durumdaydı. Homeros'un döneminden Perikles'in devrine kadar Grek ailesi hissedilir bir gelişme göstermiş, konumu saptanmış bir kurum görünümü kazanmıştır. Modern aile, kadının toplumsal konumunda büyük gelişmeler olduğu için, Grek ve Roma ailesini temel alan gerçek bir iler-

leme örneğidir. Kadın, Grek ve Romalılarda kocası karşısında onun kızı durumunda iken, (modern ailede —ç.) eşitliğe ve eşit saygınlığa daha yakın bir ilişki niteliği kazanmıştır. Tekeşli ailenin üç bin yıla varan bir geçmişi bulunmaktadır. Bu uzun dönemde yavaş, fakat sürekli bir ilerleme olmuştur. Tekeşli aile, öyle görünüyor ki, cinsler arası eşitlik ve evlilik ilişkilerinde adalet sağlanıncaya kadar bu gelişmesini sürdürme durumundadır. Bu konuda, pek tam olmasa da, benzeri bir kanıt, basit bir biçimde ortaya çıkan, fakat zamanla tekeşli ailenin oluşumunu sağlayan *syndyasmian* aile biçimindeki gelişme sürecidir. Bu olguların, tartışma konumuz açısından temel öneme sahip oldukları için, unutulmaması gerekmektedir.

Daha önceki bölümlerde, insanlığın ilk günlerinden itibaren her insan topluluğunda ortaya çıkan ve toplumun ilerici gelişmelerine koşut olarak önemlerini yitirmiş olsalar da uygarlık dönemine dek süregiden evlilik dizgesinin taşıdığı önemi işaret etmiştik. İnsanın gelişmesi, bir noktaya kadar, toplumun tinsel öğeleri kendisine karşı çıktıkları için, bu sistemdeki daralma ile ölçülebilir. Ardı ardına gelen aile ve evlilik biçimlerinden her biri bu daralmanın anlamlı bir tutanağı olmuştur. Tekeşli ailenin oluşabilmesi için, bu daralmanın en uç noktasına erişmesi gerekmiştir. Tekeşli aile, yerini *syndyasmian* aileye bırakacağı barbarlığın Son Dönemine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir.

Bu iki aile tipi kendi gelişme çizgilerini izlerlerken, aradan, çağlar boyu sürmüş bir dönem geçmiş gibi geliyor insana, fakat her biri ayrı, her biri bütünüyle farklı toplum biçimlerine ait ardı ardına beş aile biçiminin oluşmuş bulunması, aile fikrinin bazı ara biçimler aracılığı ile kan yakınları evliliğine dayanan aileden başlayıp bugün bile gelişimini sürdüren tekeşli aileye kadar varması için yaşanan dönemin uzunluğunu vurgulamamıza yol açmaktadır. İnsanlık tarihinde aile kurumununki kadar önemli olaylarla dolu tarihçesi olan hiçbir kurum olmamış; hiçbir kurum aile kurumu kadar uzun süreli ve çeşit-

li deneyimlerin ürünü olarak ortaya çıkmamıştır. Aile kurumunun oluşması, varlığını sürdürebilmesi ve çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü biçimine erişebilmesi sayısız yüzyıllar boyunca süren düşünsel ve tinsel çabaları gerektirmiştir.

Evlilik biçimi *punalua* evlilik biçiminden *syndyasmian* evlilik biçimi aracılığıyla tekeşliliğe doğru gelişmiş; bu süreçte Turan akrabalık sisteminde maddi bir değişime gerek göstermemiştir. Punalua ailesindeki ilişkileri betimleyen bu sistem tekeşli aile kuruluşunu tamamlayıncaya kadar yani, soygelimindeki değişmeler karşısında artık tutarsız ve hattâ tuhaf görününceye kadar sürmüştür. Bir örnek verelim: Malaya sisteminde bir adam erkek kardeşinin oğlunu, erkek kardeşinin karısı kendisinin de karısı sayıldığı için, kendi oğlu saymakta; kız kardeşinin çocuğunu da, kız kardeşi de kendisinin karısı olduğu için, çocuğu saymaktadır. Turan sisteminde de aynı adam erkek kardeşinin oğlunu, aynı nedenle, oğlu saymakta; fakat soy örgütlenmesinde kız kardeşi kendisine karı olamayacağı için, kız kardeşinin oğlunu artık oğlu değil, yeğeni saymaktadır. Aile biçimleri *syndyasmian* olan İrokua'larda erkekler kendi erkek kardeşlerinin karıları kendi karıları olmaktan çıktığı halde, erkek kardeşlerinin oğullarını hâlâ kendi çocukları saymaktadır. Böylece, çok sayıda kan yakınlığı ilişkisi, başat durumundaki evlilik sistemi karşısında tutarsız ve tuhaf, hatta ayıplanacak bir görünüm almıştır. Ama buna rağmen, sistem, içinde oluştuğu «göreneklerini» sürdürmüş; yeni soygelimi ilkelerine ters düştüğü hâlde, devam etmiştir. Büyük ve çok eski bir akrabalık sistemi olan Turan sistemine son verecek güçte bir güdünün ortaya çıkmamasına bağlanabilir bu durum. Tekeşliliğin oluşumu, uygarlık çizgisine yaklaştıkları sırada Aryen uluslarda işte bu güdünün oluşmasına yaramıştır. Çocukların soyunun belirlenebilmesini, verasetin yasallık kazanmasını tekeşli evlilik sağlamıştır. Turan sisteminin, tekeşli ailedeki soygelimi esasına uyacak şekilde yeniden biçimlen-

dirilmesi olanaksızdı. Tekeşli aile biçiminin karşısında Turan aile sisteminin tutarlı, işe yarar tek yanı kalmamış bulunuyordu. Kısa bir süre, basit ama kapsamlı bir çözüm bulunur gibi olmuştur. Turan sistemine son verilmiş; Turan sisteminin bazı ilişkileri belirlemek istediği zaman kullanageldiği tanımlayıcı yönteme başvurularak değişik bir yol aranmıştır. Bu kez, soygelimi çıplak bir veri olarak ele alınmış, kişiler arasındaki ilişkileri tanımlamakta birincil terimlerle birlikte bu betimleyici terimler de kullanılmaya başlanmıştır. Böylece, erkek kardeşimin oğlu, erkek kardeşimin torunu; babamın erkek kardeşi, babamın erkek kardeşinin oğlu denmeye başlanmıştır.

Her betimleme bir kişiye göre bir başka kişinin durumunu açıklamakta; fakat yalınlıktan uzaklaşmış, zorlaşmış olmaktaydı. Aryen uluslardaki sistem, en eski örneklerini Greklerde, Latinlerde, Sanskritlerde, Germen kökenlilerde, Keltik kabilelerde gördüğümüz bu sistemdi. İbranilerde de, Tevrat'ın akrabalık ve soy terimlerinden anlaşılacağı üzere, aynı sistem vardı. Bazılarından söz ettiğimiz Turan sisteminin kalıntıları ise, tarih dönemine dek, Aryen ve Sami kökenli uluslarda varlıklarını sürdürmüştür. Ama, artık temellerini yitirmişti ve betimleyici sistem yavaş yavaş Turan sisteminin yerini almaya hazırlanmaktaydı.

İleri sürdüğümüz bu önermeleri göstermek ve kanıtlamak için, bu üç sistemi ve üç köktenci aile biçimini oluşum sıralarına uygun bir önceki-sonraki dizisi içinde ele almamız gerekmektedir. Bunların her biri diğeri için açıklayıcı olacaktır.

Bir kan yakınlığı ilişkileri sisteminin tek başına ele alınmasının fazla bir anlamı yoktur. Böyle bir değerlendirmede sistemden çıkarılabilecek düşünceler az olacağı için, bu yolla yararlı bilgilerin elde edilebileceğine; hele hele, insanlık tarihinin ilk dönemlerine ışık tutulabileceğine inanmak güçtür. Bu yargının, hiç değilse, akraba-

lık ilişkileri sisteminin soyut olarak ele alınması durumu için doğruluğu açıktır. Fakat çok sayıda kabilenin sistemleri karşılaştırmalı olarak ele alındığında ve akrabalık sistemi çok uzun bir dönemde gerçekleştirilebilmiş içsel bir kurum olarak değerlendirildiğinde her şey farklı olacaktır. Kan yakınları arasındaki evlilik biçiminden tekeşli aileye kadarki gelişme sürecini, bu sistemlerden ardı ardına gelen üçü temsil etmektedir. Bunların her birinin, kendi dönemlerindeki aile biçimleri içindeki ilişkileri de açıklaması gerektiğini düşünmemiz yanlış olmıyacaktır. Bu nedenle de, akrabalık sisteminin durmasına, değişmemesine karşılık, aile ve evlilik biçimi değişim geçirmiş olsa bile, kendi dönemlerindeki evlilik ve aile biçimlerinin özelliklerinin neler olduklarını da bu sistemlerin incelenmesi ile anlayabilmemiz gerekmektedir.

Ayrıca görülecektir ki, bütün bu sistemler toplumun bir alt düzeyden bir üst düzeye ilerlemesi ile oluşmuş doğal gelişmelerdir; bir toplum düzeyinden daha üst olanına ilerleme, toplumun kuruluş yapısını derinden etkileyen bazı kurumların ortaya çıkması ile başlamaktadır. Ana ile çocukları, erkek ve kız kardeşler, anneanne ile torun arasındaki ilişkiler her çağda açık-seçik görülür birer yakınlık ilişkisi olmuştur. Fakat baba ile çocuğu, dede ile torunu arasındaki yakınlık ilişkileri, ancak, tekeşliliğin sağlayabildiği kesinlik, belirlilik ve «sahihlik» güvencesinden sonra ortaya çıkabilmiştir. Bu ilişkilerin her birindeki kişilerden bir bölümünün, evliliğin grup içinden olması durumunda da gene aynı ilişkiler içinde olacağı doğrudur. Eski toplumun en alt düzeyde bulunduğu dönemde bile bu tür ilişkiler gene var olacaklar; bu ilişkileri ifade için gene aynı terimlerin bulunması ve türetilmesi gerekecekti. Bir kan yakınları grubunu oluşturan kimseler arasındaki yakınlık bağlantılarını betimlemek için ortaya konulan bu terimlerin sürekli olarak kullanılmalarının sonucunda da bir kan yakınlığı ilişkileri sisteminin oluşması gerekeceği açıktır. Fakat, daha önce de belirtildiği gibi, bu kan yakınlığı ilşikileri sisteminin biçimi, evlilik biçimine ba-

ğımlı olacaktı. Evliliğin, öz ya da soysal (collateral) kardeşler arasında olduğu bir toplumda, aile, kan yakınları ailesi biçiminde; kan yakınlığı ilişkileri sistemi ise, Malaya sistemi biçiminde olacaktır.

Evliliklerin, grup içindeki birkaç kız kardeşin birbirlerinin kocaları ile, ve gene aynı grup içindeki erkek kardeşlerin birbirlerinin karılarıyla yapıldığı bir toplumda aile biçimi *punalua* ailesi olacak; kan yakınları sistemi ise, Turan sistemi olacaktı. Evliliğin bir kadın ve bir erkekle yapıldığı ve çiftlerin grup (içinde, ama —ç.) ayrı bir evde yaşadığı yerlerde ise aile tekeşli aile, kan yakınlığı sistemi de Aryen sistemi olacaktı. Sonuç şu ki, her üç sistem de üç ayrı evlilik biçimini temel almış; bu evlilik biçimleri içinde kişiler arasında yaşanan ilişkileri ifade etmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle, açık bir gerçektir ki, bu sistemlerin hiçbiri doğal formlar olarak ortaya çıkmamış; kendi dönemlerinin evlilik biçimini temel alarak biçimlenmişlerdir. Bunlar, kurgusal kaygılardan değil, olgulara dayanılarak ortaya çıkmıştır. Her birinin olgusal, belirli bir temeli vardır. Her biri, bu nedenle, hem gerçekliğe, hem de mantığa sahiptir. Kanıtlık yapabilme özellikleri ise çok büyük bir değer taşımakta; çok aydınlatıcı olabilecek durumdadır; hiçbir yanıltıcı etkide bulunmaksızın, eski toplumun içinde bulunduğu koşulları açıklayabilecek, kanıtlayabilecek durumdadırlar.

Kan yakınlığı sistemleri, sonunda kendi aralarında, birbirinden temelden farklı iki biçime indirgenebilirler. Bunlardan biri sınıflandırıcı, diğeri ise betimleyici sistemdir. Birincisinde, kan yakınları hiçbir zaman betimlenmezler, kişiye yakın ya da uzak oluşlarına bakılmaksızın, yalnızca sınıflandırılırlar ve aynı kategoride yer alan kişilerin hepsi için aynı terimler kullanılır. Örneğin, benim kendi erkek kardeşlerim, babamın erkek kardeşinin oğulları hepsi benim kardeşim; benim kendi kız kardeşim, annemin kız kardeşinin kızları hepsi benim kız kardeşim olurlar. Malaya ve Turan akrabalık sistemlerinde bu sınıflandırma vardır. İkinci sistemde ise, kan yakınları ya bi-

rincil akrabalık terimleriyle, ya da bu terimlerin bileşikleriyle betimlenirler. Böylece, herkesin yakınlığı belirlenmiş olur. Örneğin erkek kardeşimin oğlu, babamın erkek kardeşi, babamın erkek kardeşinin oğlu vb., denir. Aryen, Sami ve Ural akrabalık sistemleri böyledir. Bunların hepsi de tekeşliliğin oluşması ile ortaya çıkmışlardır. Ortak bazı terimlerin bulunuşuyla bir miktar sınıflandırıcı öğeler de katılmıştır. Fakat sistem ilk döneminde —İskoç Gailic'lerindeki ve İskandinavya'daki uygulama bunun en iyi örnekleridir— yukarki örneklerde belirtildiği gibi, bütünüyle betimleyici olarak kalmıştır. İki sistem arasındaki köktenci farklılık, birinde grup içinde çoğulcu evliliklerin, diğerinde ise tek bir çift arasında evliliğin bulunuşundan oluşmuştur.

Betimleyici sistemin Aryen, Sami ve Ural kökenli topluluklarda aynı olmasına karşılık, sınıflandırıcı sistemin birbirinden ayrı iki biçimi bulunmaktadır. Birincisi, zaman yönünden daha eski olan Malaya sistemi; ikincisi ise, ikisi birbirine benzeyen ve kendilerinden önceki Malaya sisteminin değişiklikler geçirmesi ile oluşmuş bulunan Turan ve Ganowanian sınıflandırma sistemleridir. Bizim kan yakınlığı sistemimiz üzerinde kısaca duracak olursak, diğer sistemlerin temelindeki ilkeleri de daha iyi anlamış olacağız.

Yakınlık ilişkileri iki çeşittir: İlki, kandaşlığa, aynı kandan gelmiş olmaya dayanır. İkincisi hısımlık ya da evlilik ile oluşan yakınlık ilişkisidir. Kandaşlık da iki çeşittir: öz, ya da aynı soygeliminin aynı soyçizgisinde yer almış olanlar arasındaki kandaşlık ilişkisi ve soysal kan yakınlığıdır. Soyçizgisine bağlı soygelim yakınlığı bir kimse ile onun kendi soyundan (nesebinden) olanlar arasında olur. Soysal soygelim yakınlığı ise, aynı ortak atadan gelen, ancak birbirlerinin soyçizgisinden olmayan kişiler arasında söz konusudur. Evlilikle oluşan ilişkiler geleneklere göre biçimlenirler.

Fazla ayrıntıya girmemek için şu kadarını söyleyelim ki, evlenmelerin tek bir erkek ve tek bir kadın arasında

yapıldığı her toplumdaki yakınlık sistemlerinde, bir, aynı soyçizgisinden gelme yakınlık ilişkileri; bir de, bu ilkinden oluşan, ama çok sayıdaki soysal (collateral) soyçizgilerinden meydana gelen yakınlık ilişkileri (Babamın erkek kardeşinin oğlunun benim öz değil, fakat *collateral* erkek kardeşim olması gibi —ç.)* söz konusu olacaktır. Her kişi birtakım akraba ve hısımların odağı durumunda olacak; bu kimselerin yakınlık derecesi kişiye göre belirlenecektir. Konumlama ise, soyçizgisinin inişine göre bir doğru izleyecek ve dikey olacaktır. Bu dikey çizgi üzerinde o kişinin kendisinden daha yukardaki ve kendisinden daha alttaki dedeleri, oğulları, torunları olan soyçizgisi dizilecek; bunların hepsi birden o kişinin erkek soyçizgisini oluşturacaktır. Bu soyçizgisinin dışında, çok sayıda *collateral* soyçizgileri bulunacaktır. Sistemin bütününü öğrenebilmek için, temel (ana) soyçizgisi ile *collateral* olarak yakın olunan soyçizgilerinden ilk beşinin bir tek kadın ya da erkek dalını bulabilmek; her durumda, babanın ya

---

* **Collateral: Yanyana** anlamına geliyor. İki kardeşin çocukları, çocuklarının çocukları, vb. ile oluşan iki ayrı soyçizgisi birbirleri için **yanyana** uzayıp giden **collateral** soyçizgileridir. Bu soyçizgisindeki herkes birbirinin **collateral** (soysal) kardeşi, çocuğu vb., oluyor.

Birinci dereceden «collateral» soyçizgim, erkek kardeşimin (erkek soyçizgisi durumunda), ve kız kardeşimin (kadın soyçizgisi durumunda) soyundan oluşur.

İkinci dereceden «collateral» soyçizgim, babamın erkek kardeşinin (erkek soyçizgisi durumunda), ya da babamın kız kardeşinin (kadın soyçizgisi durumunda) soyundan olanlardır.

Üçüncü dereceden "collateral" soyçizgim ise, babamın babasının erkek kardeşinin, ya da kız kardeşinin soyundan olanlar ile; anamın anasının erkek kardeşinin ya da kız kardeşinin soyundan olanlardır.

Kısacası, Türkçe akrabalık ilişkilerine göre. kardeş çocukları, amca çocukları, dayı çocukları, teyze çocukları, hala çocukları birinci dereceden **collateral** (soysal) akrabalık ilişkisini ifade etmektedirler.

Babaları kardeş, anaları kardeş olanlar arasındaki ikinci dereceden **collateral** yakınlar; dedeleri/neneleri kardes olanlar arasındaki ise üçüncü dereceden **collateral** yakınlık ilişkilerini ifade etmektedirler. —çev.

da ananın ana-babasından başlayıp torunlarına inmek —bu durumda kişinin yakınlarının çok küçük bir bölümü kapsanmış olacaksa da— yetecektir. Birden daha çok sayıdaki *collateral* soyçizgilerindeki bütün bölümleri ve dalları —ki bunlar alt dizilerde geometrik diziyle artmaktadır— incelemeye kalkışmak sistemi anlamamızı pek kolaylaştırmayacaktır.

Birinci *collateral* erkek soyçizgisi, erkek kardeşimle onun soyundan olanları (çocukları, torunları); gene birinci *collateral* dişi soyçizgisi, kız kardeşimle onun soyundan gelenleri (çocukları, torunları), içerir.

Baba tarafından ikinci *collateral* erkek soyçizgisi, babamın erkek kardeşiyle onun çocukları ve torunlarını, ikinci *collateral* dişi soyçizgisi babamın kız kardeşiyle onun çocuklarını ve torunlarını içerir. Ana tarafından ikinci *collateral* erkek soyçizgisi annemin erkek kardeşiyle onun çocukları ve torunlarını, ana tarafından ikinci *collateral* dişi soy çizgisi, annemin kız kardeşiyle onun çocuklarını ve torunlarını içerir. Üçüncü derecede *collateral* yakınlarım, erkek tarafından, babamın babasının erkek kardeşi ve ondan gelenler; üçüncü, kadın tarafından *collateral* yakınlarım, babamın babasının kız kardeşi ve ondan gelenler; ana tarafımdan, erkek ve kadın taraflardan, gene benzeri durumdaki kişiler; yani, annemin annesinin erkek ve kız kardeşleri ve onlardan gelenlerdir. Bu sonuncusunda görülen, soyumuzun döl zincirini ya da soyçizgisini baba tarafımızdan izlerken ana tarafımızdan soyçizgimize dönmüş olmamızdır.

Dördüncü, *collateral* yakınlarım, erkek ve kadın, büyük dedelerimin ve anneannelerimin erkek kardeşleri ve kız kardeşleri ile başlamakta ve onlardan gelenleri kapsamaktadır. Beşinci *collateral* yakınlarım ise, erkek ve kadın, büyük-büyük-dedelerimin ve büyük-büyük-nenelerimin erkek ve kız kardeşleri ile başlamakta ve üçüncü soyçizgisindeki gibi onlardan gelenleri kapsamaktadır. Bu beş soyçizgisi içinde yer alan yakınlarımız ve kendi soyçizgimiz içindeki yakınlarımız akrabamız saydı-

ğımız, bizim sistemimize göre akraba olarak tanıdığımız kişilerin hepsini kapsamaktadır.

Bu soyçizgilerinin biraz daha açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Eğer birkaç tane erkek ve kız kardeşim varsa, kendilerinden gelenler ile birlikte bunlar birçok soyçizgisi oluşturacaklardır. Bunların her biri diğerinden ayrı olacaktır. Fakat tümü birden erkek ve kadın tarafından gelen iki bölüm olarak, benim ilk *collateral* soyçizgimi oluşturacaklardır. Benzer şekilde, babamın ve annemin birden fazla erkek ve kız kardeşleri varsa, bunlar da onların ayrı ayrı erkek ve kız kardeşleri olacakları için, kendilerinden gelenler, birbirinden ayrı birçok soyçizgisi meydana getirecekler; fakat tümü birden, erkek ve kadın taraflarımdan benim ikinci soyçizgimi oluşturacaklardır. Bunların biri ana tarafımdan, diğeri baba tarafımdan yakınlarımın soyçizgisi olacaklar; ikisi erkek, ikisi kadından izlenen dört dala ayrılmış olacaklardır. Eğer, *collateral* soyçizgilerimin üçüncü derecesi tam anlamıyla gelişmişse, bunun dört genel atalar bölümünü ve sekiz temel dalı kapsadığını; her birinin içindekilerinin sayısının, ardı ardına izlenecek olan her *collateral* soyçizgimde aynı oransal hızla arttığını göreceğim açıktır.

Böylesine çok sayıda kandaşlık ilişkisi bölüm ve dallarını betimleyen ve bu ilişkilerin her birini ayrı ayrı anlaşılabilir kılmayı amaçlayan bir kan yakınlığı sisteminin çok zor geliştirilmiş olduğu düşünülebilir. Bu işi, Romalılar başarmışlar ve başlıca Avrupalı uluslar da aynı yöntemi benimsemişlerdir. Yöntem, hayranlık uyandıracak kadar basittir.[2] Fakat bütün bu ilişkilerin şemalandırılması, yalın ve görülgen kılınması gerçekten güç olduğu için, denebilir ki, bir an önce çözülmesi gereken önemli bir sorunla karşılaşıncaya kadar, bu işin yapılamamış olması gerekmektedir. Bu sorun ise, malvarlığının verasetini düzenle-

2) "Pandects," lib. xxxviii, başlık x. De gradibus, et ad finibus et nominibus eorum: ve "Institutes of Justinian," lib. iii, başlık vi. De gradibus cognotionem.

yecek bir soygelimi (descents) kodunu ortaya koyabilmek gereksinmesi ile birlikte ortaya çıkabilmiştir.

Bu yeni sorunu çözümleyebilmek için, anne ve baba tarafındaki amca ile halanın ilişkilerini birbirinden ayrı ayrı ele almak; bunları somut terimlerle ifade etmek gerekmiştir. Bu ayrı terimler, insanların kullandığı dillerin pek azında oluşturulabilmişlerdir. İlk kez Romalıların dilinde ortaya çıkmışlardır: baba tarafındaki amca ve hala için *patruus* ve *amita*, ana tarafındaki dayı ve teyze için de *avunculus* ve *matertera*. Bu terimler bulunduktan sonra, Romalılar kan yakınlığı ilişkilerini betimleyen gelişkin ve ayrıntılı sistemlerini oluşturmuşlardır.[3] İskoçya'daki bazı topluluklar, İskandinavyalılar ve Slavlar dışında Aryen'lerden pek çok topluluk, esas olarak, bu sistemi benimsemişlerdir.

İskoçya'da olduğu gibi, Turan sistemi terk edildikten sonra Aryen sisteminin betimleyici olması gerekmiştir. Kişinin kendi öz soyçizgisindeki her bir yakını ve bu beş adet *collateral* soyçizgisindeki yakınları ile birbirinden ayrı yüzü aşkın kan yakınlığı ilişkisi ortaya çıkınca, bunların her biri için betimleyici tamlamaların ya da, zamanla, özel terimlerin bulunması gerekmiştir.

Şurası açıktır ki, sınıflandırıcı ve betimleyici bu iki köktenci biçim, barbar uluslarda da, uygarlaşmış uluslarda da aynı açıklamaları, aynı betimlemeleri izlemiştir. Bu sonuca, çeşitli evlenme ve aile biçimlerinin gelişme yasalarından varılmış olabilir.

Akrabalık sistemlerinin alınması, benimsenmesi ve toplumun kendi koşullarına uygun değişiklikler yapılması istemekle, beğenmekle olan şeyler değildir. Bunların oluşum kökenleri, çıkışları, toplumun içinde bulunduğu ko-

---

3) Bizim dilimizdeki **aunt** terimi "amitia," ve **uncle** terimi de "avunculus" terimlerinden gelmektedir. "Avus," büyük-baba teriminden, küçükleştirici eklenerek "avunculus," "küçük dede" terimi yapılmıştır. "Matertera" teriminin de "mater" ve "altera" terimlerinden türediği ve «diğer ana» anlamına geldiği kabul edilmektedir.

şulların büyük değişimler geçirmesini gerektiren organik nitelikte toplumsal hareketlerin sonucudur. Belirli bir biçim oluşup toplumda genel bir uygulanırlığa eriştiğinde, ilişkileri gösteren kendi şeması ortaya çıktığında, bu işin yöntemi saptandığında, sorunun özelliği gereği, bunun çok yavaş gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Her insan bir akrabalar grubunun odağıdır. Bu nedenle de, herkes toplumundaki akrabalık sistemini kavramak, öğrenmek zorundadır. Bu ilişkilerden herhangi birinde bir değişimin olması çok güçtür. Bu sistemlerin değişmez oluşlarını ve süreklilik eğilimine sahip olmalarını, bunların yasal düzenlemelerin ürünü değil de geleneklerin ürünü olmaları, yapay değil de doğal büyümelerin sonucu olmaları bir kat daha güçlendirmektedir. Bu nedenle, değişmeleri de, kullanımları kadar genel bir «nedenin» ortaya çıkmasına bağlıdır. Herkes sistemin bir bölümü olmakla beraber, ilişkinin aktarılmasında kullanılan kanal kandır. Bu nedenle, sistemin ve kapsamındaki her bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olan koşullar değiştikten, hatta bütünüyle ortadan kalktıktan sonra bile, sistemin aynen sürdürülmesi yönünde güçlü etkenler varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bu sürekli öğeler, sistemdeki verilere dayanarak verilen sonuçlara belirlilik ve güvenirlik kazandırmakta; eski toplumun bugün bile bildiğimiz özelliklerini kendisine borçlu olduğumuz izlerin, kalıntıların oluşumunu sağlamış bulunmaktadır.

Turan akrabalık sistemi gibi gelişkin bir sistemin, mutlak bir özdeşlik içinde, başka uluslarda, başka toplumlarda aynen sürdürülemeyeceği açıktır. Ayrıntılarda farklılaşmalar olabilmekte, fakat köktenci nitelikteki özellikler değişmemektedir. Güney Hindistan'daki Tamil halkı ile New York'daki Seneca-İrokualar bugün bile iki yüze yakın akrabalık ilişkisi bakımından özdeştirler; toplumsal koşullarından çıkardığımız veriler de, insanlık tarihinde görülmedik ölçüde özdeştirler. Değişim geçirmiş ve kendi öyküsünü kendisi anlatan bir başka biçim de vardır. Bu akrabalık sistemi biçimi, Hintli, Bengalli, Marathi ve Kuzey

Hindistan'da yaşayan ve Aryen sistemi ile Turan sisteminin karışımına dayanan bir sistem oluşturan kavimler arasında görülmektedir. Uygarlaşmış bir topluluk olan Brahmin'ler, barbar kökenden gelme bir toplulukla kaynaşmışlar, kendi öz dillerini yitirmişler, fakat yerli dilin gramatik yapısı devam etmiş; bu yeni dilin sözcüklerinin yüzde doksanı Sanskrit dilinden alınmıştır. Kaynaşma, iki ayrı akrabalık sisteminin iç içe girmesine yol açmıştır. Bunlardan biri tekeşli ya da *syndyasmian* evliliğe, diğeri ise grup içinde çoklu evlenmelere dayanmaktaydı. Sonuçta, karma bir sisteme varılmış bulunuyordu. Sayıca çoğunluk olan yerli nüfus, bu karma sisteme Turan sisteminin özelliklerini kazandırmış; Sanskrit öğeler ise, tekeşli ailenin değersizleşmesini önlemişti. Slav kökenli halklar, öyle görünüyor ki, bu ırklar karmasından oluşmuşlardır. Yabanıllık döneminde ve barbarlık döneminde yalnızca iki «aşama» gösteren; uygarlık dönemine gelinceye kadarki uzun zaman dilimi içinde ise, yalnızca değişimlere uğradığı için yeni sayılan bir üçüncü «aşama» geçirmiş bulunan bir akrabalık sisteminin üzerinde dikkatle durmaya değer. Bunun nedeni, bu değişimlere rağmen, bu sistemin içinde kendisine devamlılık ve kalıcılık sağlayan bir öğenin yer almış bulunmasıdır.

Ataerkil ailenin ille de çokeşli evlenmeye dayanan bir aile olması gerekmemektedir. Bu aile tipinin, sınırlı bir geçerliği olduğu için, insanlığın geçmişi üzerinde fazla bir etkisi olmamıştır.

Yabanıllık ve barbarlık dönemi insanlarının aile yaşamları konunun gerektirdiği ölçüde incelenmiş değildir. Kuzey Amerika'daki Kızılderili kabilelerinde *syndyasmian* aile vardır. Ama, bu insanların genellikle aynı çatı altında toplanmış evciklerde yaşadıkları bilinmektedir. Gelişme çizgisi yönünde *punalua* ailesine ve kan yakınları arasındaki evlenmeye dayanan aile biçimine doğru inildikçe hane halkının sayısı artmakta; aynı yerde gittikçe daha kalabalık bir hane topluluğunun yaşadığı görülmektedir. *Punalua* ailesine benzer bir aile sistemleri olan Venezuela kızı

kabilelerinde insanların çan şeklinde evlerde yaşadıkları ve her hanede yüz altmış insanın bulunduğu bu kıt'aya çıkan Beyazlarca saptanmıştır.[4] Kocalar ve karılar aynı ev içinde birlikte ve bir grup şeklinde yaşamaktaydılar. Yabanıllık döneminde bu şekilde yaşamak genel uygulamaydı. Onun için, eski kayıtlarda okuduğumuz bu bilgilerin doğru olduğu söylenebilir.

Akrabalık ve hısımlık sistemlerinin kökenleri ilerki bölümlerde açıklanmaya çalışılacaktır. Bu sistemler, kendilerini oluşturan evlenme ve aile biçimlerini kendilerine temel almışlardır. Her sistemle ilgili olarak yeterli bir açıklama yapılabilirse, birbirini izleyen evlenme ve aile biçimlerinin nasıl ortaya çıktıkları da aynı sistem aracılığı ile açıklanabilecektir. Son bir bölümde ise, ardı ardına oluşan biçimlerden geçerek gerçekleştirilen ailenin gelişmesine katkıda bulunan başlıca kurumların neler olduğu; bunların hangi sırayla ortaya çıktıkları açıklanmaya çalışılacaktır. İnsanlığın ilk dönemleri hakkında bildiklerimiz öylesine sınırlıdır ki, elimizdeki göstergelerden geçerli olabilecekleri kullanmak durumundayız. Sunulacak zaman sıralaması, bir ölçüde, varsayımsal nitelikte olacak; fakat böyle bir sıralamayı üzerinde durulmaya değer kılacak yeterli kanıtlar da ortaya konulmaya çalışılacaktır. İleri sürülecek zaman sıralamasının tamamlanması gelecekteki budunbilimsel araştırmaların vereceği sonuçlara bırakılmıştır.

4) Herrara, "History of America," I, 216, 218, 348.

II. BÖLÜM

KAN YAKINLARI ARASINDAKİ EVLENMEYE DAYANAN AİLE

Kan yakınları arasındaki evlenmeye dayanan ailenin (consanguine family) varlığının, bu ailenin ortaya çıkmasından daha başka bir kanıtla gösterilmesi gerekmektedir. Aile kurumunun ilk ve en eski biçimi olan bu aile biçimi en düşük düzeydeki yabanılların kabilelerinde bile görülmektedir. Bu aile biçimi, en az gelişmiş insan topluluklarının oluşumuna yol açan toplum koşulları içinde ortaya çıkmıştır. Tek bir erkek kardeşle kız kardeş arası evlenmelerin barbar ve hatta uygarlaşmış uluslarda ve tarih dönemi içinde görüldüğü olmuştur; fakat böyle bir evlenme, bir grup içindeki birçok erkek ve kız kardeşler arasındaki evlenmelerden çok farklıdır. Toplumdaki başat evlenme biçiminin ve toplumsal sistemin temelinin bu tür evlenmelerden meydana geldiği bir toplum yaşamı da yukarkinden çok farklıdır. Polenezya ve Papua Adaları ile Avustralya'da görünüşte ilkel toplumdan çok uzak olmayan bazı yabanıl kabileler vardır ve bunlar kan yakınları arasındaki aile biçiminin gerektirdiği toplumsal konumdan daha ileri durumdadır. Bu nedenle, ortaya şöyle bir soru çıkmaktadır: O halde, insan toplumlarında böyle bir aile biçiminin gerçekten var olduğunu gösteren kanıtları ne-

rede bulacağız? Bu bulacağımız kanıt, nerden bulursak bulalım, önermemizi güçlendirmek için, gerçekten sağlam bir kanıt olmak durumundadır. Gerekli kanıtı, kendini oluşturan evlilik göreneklerinden sonra sayısız yüzyıllar boyunca yaşamaya devam eden ve kendi oluşumu sırasında söz konusu aile biçiminin gerçekten var olduğunu gösteren bir akrabalık ve hısımlık sisteminde buluyoruz.

Bu sistem Malaya sistemidir. Sistem, kan yakınları arasındaki evlenmelerin oluşturduğu yakınlık ilişkilerini betimlemekte; kendisini oluşturacak nitelikte bir aile sisteminin o sıralar gerçekten var olduğunu kanıtlamakta, ayrıca, sistemin oluştuğu dönemde kan yakınları arasında evlenmenin bulunduğunu tinsel yönden de bir belirliliğe kavuşturmaktadır.

Bugüne dek bilinebilen en eskil (archaic) sistem olan Malaya yakınlık sisteminden, kapsadığı ilişkilerden dolayı, belirtilen temel olguları göstermekte de yararlanma olanağı vardır. Malaya sisteminin aile biçimi de, bilinenler içinde en eskil aile kurumudur (aile biçimidir).

Eski topluma ilişkin böylesine önemli bir kanıtın günümüze kalabilmesini akrabalık sistemlerinin (ilgili aile biçimi ortadan kalktıktan sonra da —ç.) varlıklarını sürdürme özellikleri sağlamıştır. Örneğin, köktenci hiçbir değişiklik geçirmeden üç bin yıla yakın bir süredir devam eden ve daha binlerce yıl devam edecek olan Aryen sistemi, bu durumuyla, ilişkilerini betimlediği tekeşli ailenin de uzun bir dönemden beri var olduğunu ve olacağını kanıtlamaktadır. Aryen sistemi tekeşli aile düzeninde yürürlükte olan ilişkileri betimlediği için, aile biçiminin bugünkü yapısı değişmedikçe, sistemin değişebilmesi olanaksızdır. Aryen uluslar arasında yeni bir aile biçimi ortaya çıkarsa, bu yeni aile biçimi, genel bir benimsenmeye erişinceye kadar, akrabalık sistemini etkileyemeyecek; yeni aile biçimi, tekeşli aileden köktenci bir farklılaşma olmadıkça, kendisi genel bir benimsenmeye kavuşsa bile, bugünkü akrabalık sistemini ortadan kaldırmayacak; bazı ayrıntılarda değişimler geçirmesine yol açmakla kalacaktır. Bu durum,

Aryen sisteminin bir öncesindeki Turan sistemi için de, daha önceki Malaya sistemi için de aynen geçerlidir. Malaya sisteminin bilemeyeceğimiz kadar uzun bir geçmişi vardır; kan yakınları arasındaki evlenme biçiminin oluşumu ile kurulmuş bulunan bu sistem; *punalua* ailesinin ortaya çıkmasından sonra da, bilemeyeceğimiz kadar uzun bir dönem varlığını sürdürmüş; bazı başka kabilelerde soy (gens) örgütlenmesine geçildikten sonra yerini Turan sistemine terk etmiştir.

Polenezya'da yaşayan halk da Malaya ailesinden topluluklar içinde yer almaktadır. Bunların akrabalık sistemleri de Malaya sistemi adını almakta; fakat, gerçek Malaya sistemini alıp benimserlerken bunda kendilerine göre bazı uyarlamalar yapmış bulunmaktadırlar. Hawaililer ve diğer Polenezya kabilelerinde, bugün bile, aşağıdaki Tabloda gösterilen akrabalık sistemi kullanılmaktadır. Bu sistem, insanlığın bilinen en eski akrabalık sistemidir. Hawai ve Rotuman[1] örnekleri sistemin tipik örnekleri olarak kullanılmıştır. Bu sistem, sınıflandırıcı sistemin en basit ve bu nedenle en eski biçimidir. Bu nedenle de, Turan sistemi ile Ganowanian sisteminin oluşumlarına temel olan akrabalık sistemini açıklayıcı niteliktedir.

Malaya sisteminin var olan bir başka sistemden oluşmadığı açıktır. Çünkü, herhangi bir kavramın oluşumunda yararlanılabilecek daha eski ve daha basit bir başka sistem bulunmuyordu. Bilinen, kabul edilen kan yakınlığı ilişkileri sadece birincil dereceden olanlardı. Bunlar beş taneydi ve bunlarda cinsiyet ayrımı bile yoktu. Yakın ve uzak bütün kan yakınları bu ilişkiler içinde beş kategoride sınıflandırılmaktaydı. Kendim, erkek ve kız kardeşlerim, birinci, ikinci, üçüncü ve daha uzak erkek ve kadın yeğenlerim ilk derece ya da ilk kategoriydi. Aralarında

---

1) Rotuman biçimi ilk kez burada yayımlanmış oluyor. Rotuma'daki Wesleyan misyoner örgütünden Peder John Osborne tarafından incelenmiştir. Bu satırların yazarına, Avustralya'nın Sydney kentinden Peder Lorimer Fison tarafından açıklanmıştır.

hiçbir fark gözetmeksizin, bunların hepsi birden erkek ve kız kardeşlerim oluyordu. Yeğen sözcüğünün bizim bildiğimiz anlamı Polenezya'da hiç bilinmiyordu. Babam ve anam ile onların erkek kardeşleri ve kız kardeşleri, birinci, ikinci, üçüncü ve daha uzak yeğenleri ikinci dereceyi ya da ikinci kategoriyi oluşturuyorlardı. Aralarında hiçbir fark gözetmeksizin, bunların tümü birden, benim anababam oluyordu. Baba tarafımdaki dedem ve ninem, ana tarafımdaki dedem ve ninem, bunların erkek kardeşleri ve kız kardeşleri, yeğenleri üçüncü derece ya da üçüncü kategoriydi. Bunların tümü dedem ve ninemdi. Benden altta, oğullarım ve kızlarım, onların çok sayıda yeğenleri ise dördüncü derece ya da kategoriydi. Bunların hepsi de çocuğum sayılırlardı. Erkek torunlarım ve kız torunlarım, onların yeğenleri beşinci derece idi ve hepsi birden torunlarım sayılıyordu. Ayrıca, her derece ya da kategorideki kişiler birbirlerinin kardeşleri sayılıyordu. Bu yolla, herhangi bir kimsenin olabilecek bütün akrabaları beş kategori içinde sınıflandırılmış bulunuyordu. Herkes, kendi kategorisindeki diğer kimselerin de başka kategorilerdeki kimselerle olan yakınlık ilişkilerini kendisininkiler ile bir ve aynı sayıyordu. Malaya sistemindeki beş ilişki kategorisinin dikkate değer bir yanı daha vardır: aynı sınıflandırma Çinlilerin «Dokuz İlişkiler Derecesi» denen sisteminde de görülmektedir. Çinlilerde ata kategorilerine geriye doğru iki kategori, torun kategorilerine de ileriye doğru iki kategori daha konulmuştur. İki sistem arasındaki temel nitelikteki bağıntı böylece ortaya çıkmış bulunuyor.

Hawaililerde büyük ana-babaya *Kuppuna*, ana-babaya *Makua*, çocuğa *Kaikee*, toruna *Moopuna* terimleri kullanılmaktadır. Cinsiyetleri belirtmekte erkek için *Kana*, dişi için *waheena* ekleri kullanılmaktadır. Böylece, *Kupuna Kana* = büyük ana-babadan dede (erkek) olan, *Kupuna waheena* ise büyük ana-babadan nine olan için kullanılmaktadır. Bunlar dede ve nine demektir. Bu belirtilenlerden daha yukardaki ya da altlardaki atalar ve torunlar, ge-

rektiğinde, birinci, üçüncü, vb. gibi sayısal yolla belirtilmektedir. Fakat genel olarak büyük ana-babadan yukarda olanların tümü için *Kupuna*, torundan altta olanların hepsi için de *Moopuna* terimi kullanılmaktadır.

Erkek ve kız kardeş ilişkileri yaşça büyük ve yaşça küçük diye ikili bir biçimde anlaşılmakta ve her biri muhakkak bu ayrı terimlerle ifade olunmaktadır. Fakat gerçekten tam bir ifade düzeyine ulaşılmamıştır. Nitekim, aşağıda örnekler vereceğimiz Hawaililer arasında şu terimler kullanılmaktadır:

Erkek kendisinden **büyük erkek kardeşine** «Kaikuaana» der. Kadın kendisinden **büyük erkek kardeşine** «Kaikunana» der.

Erkek kendisinden **küçük erkek kardeşine** «Kaikaina» der. Kadın kendisinden **küçük erkek kardeşine** «Kaikunana» der.

Erkek kendisinden **büyük kız kardeşine** «Kaikuwaheena» der. Kadın kendisinden **büyük kız kardeşine** «Kaikuaana» der.

Erkek kendisinden **küçük kız kardeşine** «Kaikuwaheena» der. Kadın kendisinden **küçük kız kardeşine** «Kaikaina» der.[2]

Görülüyor ki, erkek kendisinden büyük erkek kardeşi için *Kaikuaana* demekte, kadın da kendisinden büyük kız kardeşi için aynı terimi kullanmaktadır. Erkek, küçük erkek kardeşine *Kaikaina* demekte, kadın da kendinden küçük kız kardeşi için aynı terimi kullanmaktadır. Anlaşılıyor ki, bu terimlerin cinsiyeti aynıdır ve Karen sisteminde görülen başlıca özellik olan önce doğma, sonra doğma durumunu belirtmektedir.[3] Erkek, kendisinden büyük kız kardeşi için de, küçük kız kardeşi için de aynı terimi kullanmakta; kadın da, kendisinden büyük ve küçük erkek kardeşleri için tek bir terim kullanmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki, erkeğin erkek kardeşleri daha büyük daha küçük diye sınıflandırılırken, kız kardeşleri için böyle bir sınıflandırma yapılmamaktadır. Kadının kız kardeşleri sınıflandırılmakta, erkek kardeşleri sınıflandırılmamakta-

2) a, bizdeki **ale**; a, bizdeki **father**; a, bizdeki **at**; I, bizdeki **it**; u, bizdeki **food** sözcüklerindeki sesler gibidir.

3) "Systems of Consanguinity," Aynı yerde, s. 445.

dır. Böylece, biri erkekler tarafından kullanılan, diğeri ise kadınlar tarafından kullanılan çifte bir terim dizisi geliştirilmiş bulunmaktadır. Bu özellik Polenezya kabilelerinin birçoğunda görülmektedir.[4] Yabanıl ve barbar kabilelerde erkek ve kız kardeş ilişkilerinin soyut olarak kavranması pek ender olmaktadır.

Sistemin özü beş kategoride toplanan kan yakınlığı ilişkilerindedir. Fakat, ilk üç *collateral* soyçizgisinin daha ayrıntılı olarak verilmesini gerektiren bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler gösterildikten sonra, bir grup içindeki öz ya da soysal (collateral) kardeş olan erkek ve kadınlar arasındaki evlenmelerle sistem arasındaki bağlantı bu ilişkilerin kendilerinde görülebilecektir.

Birinci *Collateral* (soysal) soyçizgisi. Erkek bölümünde (erkekten inen dalda), ben erkek olduğuma göre, bir Hawaili olarak konuşacak olursam, erkek kardeşimin oğulları, bana baba diyecekler; bunların çocukları benim torunum, ben de onların dedesi olacağım

Kadından inen soygelimi çizgisinde, kız kardeşimin çocukları benim erkek ve kız çocuklarım olacak, hepsi bana baba diyecekler; çocukları torunum olacak, bana dede diyecekler. Kadın olsaydım, yukarda adı geçen kişilerin ilişkileri her iki bölümde de aynı olacak, sadece gerekli cinsiyet düzenlemelerini yapmak gerekecekti.

Bütün bu oğullarımın ve kızlarımın karıları ve kocaları benim gelinim ve damadım olacaktı. Bu ilişki için aynı terim kullanılmakta, sadece, gelin için dişi, damat için erkek cinsiyetini gösteren ekler getirilmektedir.

İkinci *collateral* soyçizgisi. Baba tarafında erkek dalında babamın erkek kardeşi babam olacak, bana oğlum diyecek; oğulları ve kızları erkek ve kız kardeşlerim olacak· onların çocukları benim çocuklarım; bu çocukların çocukları torunlarım olacak; her birinin benimle ilişkisi, böylece, gereken şekilde belirtilmiş olacaktır. Babamın kız kardeşi annemdir; çocukları kız ve erkek kardeşlerimdir;

4) **A.g.y.** s. 525, 573.

onların çocukları oğullarım ve kızlarımdır; onların çocukları torunlarımdır.

Ana tarafımdaki aynı soyçizgisinde, anamın erkek kardeşi benim babam sayılır; çocukları erkek ve kız kardeşlerimdir; onların çocukları oğul ve kızlarım; onların çocukları torunlarımdır. Anamın kız kardeşi anam sayılır; çocukları erkek ve kız kardeşlerim; çocukları oğul ve kızlarım; bunların çocukları torunlarımdır. Bu kimselerin benimle olan ilişkileri, bu soyçizgisinde de, ardılı durumundaki soyçizgilerinde de, ben erkek de olsam kadın da olsam, aynı olacaktır.

Bütün bu kardeşlerimin karıları, onların karıları olduğu gibi, benim de karılarım sayılır. İçlerinden biriyle konuşacağım zaman, karım diye seslenirim. Bütün bu kadınların kocaları, benim kayınbiraderim sayılmaktadır. Kadınsam, bütün bu kız kardeşlerimin kocaları —gerçek ya da *collateral*— onların kocaları olduğu gibi, benim de kocalarımdır. İçlerinden biri ile konuşacağım zaman, kocam derim. Bütün kocalarımın karıları —hepimiz birbirimizle ilişkiliyiz— benim hısımlık gereği kız kardeşlerim, daha doğrusu baldızlarım olur.

Üçüncü *collateral* soyçizgisi. Bu çizginin baba tarafındaki erkek bölümünde, dedemin erkek kardeşi dedemdir; çocukları babalarım ve analarımdır. Bunların çocukları benim erkek ve kız kardeşlerim; çocukları benim de oğullarım ve kızlarımdır. Bunların çocukları ise torunlarımdır. Dedemin kız kardeşi nenemdir. Ondan gelenler de, dedemden gelenlerde olduğu gibi; yani, öz nenemden gelenler gibi adlandırılırlar.

Aynı soyçizgisinde ana tarafımda, anamın anası anneannem; erkek kardeşi dedem, kız kardeşi anneannem; bunlardan gelenler, bu soyçizgisinin birinci dalında olanlar sırasıyla neyim oluyorlarsa, öyle nitelendirilirler.

Buradaki evlilik ilişkileri, ikinci *collateral* soyçizgisindekilerle aynıdır. Bu bakımdan, evlilik ilişkisi nedeniyle aralarında bağıntı kurulanların sayıları hızla artmaktadır.

Kan yakınlığı ilişkileri çok daha uzak *collateral* soyçizgilerinde de izlenebileceği için, geniş kapsamlı bu sistem, sınıflandırmalarında hep aynı kalmaktadır. Örneğin, dördüncü *collateral* soyçizgisinde büyük-dedem dedem olduğu gibi, onun oğlu da gene dedem olmakta; onun oğlu babam; onun oğlu küçük ya da büyük kardeşim; bunların oğulları oğullarım, torunları torunlarım olmaktadır.

Dikkate değer nokta, çok sayıda *collateral* soyçizgisinden hepsi de doğrusal bir hat üzerinde önce-gelişlerinde de, sonra-gelişlerinde de aynı hat üzerinde birleşip kaynaşmakta; *collateral* erkek ve kız kardeşlerimin kendilerinden önceki üst kuşaktaki kimseler de, alt kuşaktaki kimseler de, hem onların hem de benim aynı dereceden akrabalarım olmaktadır. Bu, sınıflandırıcı sistemin özelliklerinden biridir: akrabaların hiçbiri dışarda bırakılmamakta, unutulmamaktadır.

Sistemin basit oluşu, aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin birbirlerini nasıl kolaylıkla öğrenebildiklerini, kuşaktan kuşağa bunu nasıl aktarabildiklerini de açıklamaktadır. Bunu, tek bir kuralı örnek göstererek, daha da açıklayabiliriz: erkek kardeşlerin çocukları kendi aralarında erkek ve kız kardeştirler; bunların çocukları da kendi aralarında erkek ve kız kardeştirler ve bu sonsuza dek böyledir. Kız kardeşlerin çocukları için de; biri kız, diğeri erkek iki kardeşin çocukları için de bu böyledir.

Her derecedeki ya da bölümdeki üyeler aralarındaki yakınlık ilişkilerinde, yakın ya da uzak olmalarına bakılmaksızın, aynı düzeye indirgenmişlerdir. Her derecedeki üyeler karşılıklı özdeş ilişki içindedirler. Ayrıca buradan şu özellik de çıkıyor ki, sayısal derecelerin bilinmesi Hawai sisteminin bütünleştirici bir bölümüdür; bu olmaksızın kişilerin gerçek yerlerini betimlemek olanaksızdır. Sistemin basit ve ayırt edici niteliği çok dikkat çekicidir. Bu özelliği, kendi çıktığı kaynak olan aynı grup içindeki gerçek ve *collateral* erkek kardeşlerle kız kardeşler arasındaki evlenmelerden ileri gelmektedir.

Dilin gelişmemiş olması ya da akrabalık ilişkilerinin dikkate alınmaması, ileriki paragraflarda da görüleceği gibi dizgenin oluşumunu hiçbir şekilde etkilememiştir.

Bu anlatılan sistem, Hawaililer ve Rotumanlardan başka diğer Polenezya kabilelerinde de görülmektedir. Örneğin, Marquesa Adaları, ya da Yeni Zelanda'daki Maori'ler gibi. Ayrıca Samoalılar, Kusaien'ler ve Mikronezya'daki[5] Kıral Değirmeni Adaları yerlilerinde, Turan sistemiyle içiçe girdiği yerler bir yana, Pasifik adalarının her birinde bu sistem vardır.

Bu sistem aracılığı ile, kan yakınları arası evliliklere dayalı daha önceki ailenin ve bunu oluşturan evliliğin varlığı da çıkarsanabilir. Bu bir önceki sistemin doğal ve gerçekten var olmuş bir sistem olması; çocukların ana-babasının belirlilik kazandığı ve sistemin biçimlendiği günlerdeki ilişkileri ifade etmiş olması gerekmektedir. O zamanlar yaygın olan evlilik biçimi ile ilgili görenek lerin günümüzde de yaygın ve geçerli olması beklenemez; bunlardan çıkarsama yapmak için, bugün de geçerli olmaları zorunluluğu yoktur. Daha önce belirtildiği gibi, akrabalık sistemleri, kendilerini oluşturan evlenme görenek ve gelenekleri kısmen ya da bütünüyle ortadan kalktıktan sonra da özsel bir değişikliğe uğramadan ve canlılıklarını yitirmeden uzun bir dönem daha varlıklarını korumaktadırlar. Insanlığın geçirdiği çok uzun dönemler boyunca yalnızca birkaç tane akrabalık sisteminin kurulmuş bulunması bu durum için yeterli kanıttır. Bu sistemlerin, insanlığın ilerlemesindeki büyük dönemeçler olan belirli çağlar bir yana, değişmedikleri görülmektedir. Malaya sisteminin kökenini soygelimi yapısına göre açıklamak amacıyla daha önce, grup içi öz ve *collateral* (soysal) kardeşler arası evliliğin var olduğunu kabul etmemiz; ayrıca, bu daha önceki dönemde (Malaya sistemine eriştiren dönemde —ç.) benimsenmiş temel yakınlık ilişkilerinin ancak bu tür bir evlilik çerçevesi içinde ortaya çıkabilecek ilişkiler olduğu-

5) "Systems of Consanguinity," vb., l.c., Tablo III, s. 542, 573.

nu göstermemiz gerekmektedir. Bunu yapabilirsek, Malaya akrabalık sisteminin böyle bir evlenme sisteminin var oluşu ile oluşabileceğini; yani, Malaya akrabalık sisteminin varlığının böyle bir evlenme biçimine kanıt olarak gösterilmesini de sağlamış olacağız.

Açıkça anlaşılabilecek bir gerçektir ki, öz kardeşler arasındakini kapsayacak biçimde, kan yakınları arasındaki çoklu evlenmelere dayanarak oluşan bu akrabalık sistemi, önceleri öz kardeşler arası evlenmelere dayanarak ortaya çıkmış, daha sonraları evlenmeye dayanan ilişkiler sistemi genişledikçe *collateral* kardeşler arası evlenmeleri de kendine temel almaya başlamıştır. Zaman, yakın evlenmelerin sadece öz kardeşler arasında yapılması biçiminin aksaklıklarını kısa sürede ortaya çıkarmış olsa gerektir. Geçen zaman sonunda, öz kardeşler arası evlenme bütünüyle ortadan kaldırılamamışsa da, daha uzak derecelerdeki kan yakınlarından kadınlarla evlenmeye yönelme başlamıştır. Avustralyalılar arasında bu evlenme biçimi, sınıflar şeklindeki örgütlenmeye geçilmesi üzerine; Turan sisteminin görüldüğü kabilelerde ise soy örgütlenmesine geçilmesi üzerine, bütünüyle ortadan kalkmıştır. Sistemin doğal bir gelişmeyle oluştuğunu kanıtlayabilmek için, böyle bir yorumun gerektirdiği temeli oluşturacak yukarkinden başka bir evlenme biçiminin bulunmaması nedeniyle, başvurulabilecek tek hipotez budur. Bu özellikleriyle oluşan kan yakınları arasındaki evlilik ailesinde kocalar çokkarılılık, kadınlar ise çokkocalılık (poliandri) içinde yaşamaktaydılar. Bu durumun insanlık kadar eski olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir aile ne doğal olmayan bir ailedir, ne de olağanüstü bir aile. İlkel dönemde bundan daha başka bir ailenin olabileceğini göstermek güçtür. Çeşitli kabilelerde, kısmi biçimde de olsa, bunun çok uzun bir süre devam etmiş olması işin en şaşılacak yanıdır. Gerçekten de, Beyazlar geldiğinde, Hawaililer arasında insanlığın bu en eski sisteminin bütün kalıntılarının hâlâ varlıklarını korumakta oldukları görülmüştür.

Malaya sisteminin oluşumunun bu bölümde yapılan açıklaması ile Turan ve Ganowanian ailenin gelecek bölümde anlatılan oluşum süreci «*İlkel Evlilik*» yazarı Bay John F. McLennan tarafından incelenmiş ve reddedilmiştir. Ben burada sunduğum ve *Systems of Consanguinity*'de diğer ilgili çalışmalarımdakilerle özce aynı olan görüşlerimde değişiklik yapma gereği görmedim. Fakat okurun, benim burada da sunduğum yorum ve değerlendirmelerime önem vermesini; ayrıca VI. Bölüm'ün sonunda Bay McLennan'ın karşı görüşlerine ilişkin yazdığım notu da dikkatle okumasını diliyorum. Notumda, Bay McLennan'ın görüşlerinin gerektirdiği değerlendirmeler yapılmıştır.

Malaya sisteminde benimsenen ilişkiler, bu evlenme biçimi aracılığı ile sınanacak olursa görülecektir ki, bu ilişkilerin temelini bir ve aynı grup içindeki öz ve *collateral* kardeşler arasındaki evlenme biçimi oluşturmaktadır.

Unutulmamalıdır ki, aile örgütlenmesinden ortaya çıkan yakınlık ilişkileri iki türlüdür: aynı soygeliminden olmakla belirlenen kandaşlık ve evlenme aracılığı ile kazanılan hısımlık ilişkileri. Kan yakınları arasındaki evlenmelere dayanan aile biçiminde biri babadan, diğeri ana tarafından yakın olan iki ayrı kişiler grubu bulunduğu için, çocukların bu her iki gruba yakınlıkları öylesine güçlü oluyordu ki, kan yakınlığı ile hısımlık yakınlığını her durumda ayırt edebilmek olanaklı değildi.

I. Çeşitli erkek kardeşlerimin çocuklarının tümü, ben bir erkeksem, oğullarım ve kızlarım olmaktadır.

Nedeni: Hawaili gibi konuşacak olursam, çeşitli erkek kardeşlerimin karıları, onların olduğu kadar benim de karılarımdır. Benden olan çocukları, onların aynı kadınlardan olan çocuklarından ayırt edemiyeceğime göre, çocuklardan bir tekine bile çocuğum diyebilmem için, bütün diğerlerine de çocuklarım demem gerekmektedir. Bir tek çocuk seçemem, çünkü bu bir tek çocuk benim soygelimimden biri olabileceği gibi, kardeşlerimin soyundan gelen biri de olabilir.

II. Erkek kardeşlerimin torunları benim de torunlarımdır.

Nedeni: Benim oğullarımın ve kızlarımın çocuklarıdır.

III. Ben, erkek değil de, bir kadın olsaydım, yukarki yakınlık ilişkileri gene aynı olacaktı.

Görülüyor ki, önümüzdeki sorun, tamamen, evliliğe dayanan bir ilişkiler sorunudur. Çeşitli erkek kardeşlerim (ben kadın olduğum için) benim kocalarım olacaktı. Başka kadınlardan olan çocukları benim üvey çocuklarım oldukları halde, böyle bir kavrama sahip bulunmayan bu insanlar arasında bu çocuklar da benim öz çocuklarım ile aynı kategori içinde yer alacaklardı. Böyle olmazsa, sistemin dışında kalacaklardı. Bizde de, üvey anneye anne, üvey oğula oğul denmektedir.

IV. Çeşitli kız kardeşlerimin tüm çocukları, ben bir erkeksem, oğullarım ve kızlarım olacaktır.

Nedeni: Tüm kız kardeşlerim —öz ya da *collateral*— benim karılarımdır, çeşitli erkek kardeşlerimin de karıları oldukları gibi.

V. Çeşitli kız kardeşlerimin torunları, benim de torunlarımdır.

Nedeni: Oğullarımın ve kızlarımın çocukları oldukları için benim torunlarım olurlar.

VI. Çeşitli kız kardeşlerimin bütün çocukları, eğer kadınsam, benim de oğullarım ve kızlarımdır.

Nedeni: Kız kardeşlerimin kocaları benim de kocalarımdır. Ama ben öz çocuğum ile, benim doğurmadıklarımı ayırt edebilirim. Sonuncuların üvey annesi olmam gerekir. Fakat sistem bir ayrım kabul etmediği için, bunlar da benden olan çocuklarla aynı kategoride yer alırlar. Böyle olmazsa, sistemin dışında kalırlar.

VII. Çeşitli öz erkek kardeşlerin çocukları birbirlerinin erkek ve kız kardeşleridir.

Nedeni: Bu erkek kardeşler, çocukların hepsinin annelerinin kocalarıdır. Bu çocuklar kendi öz annelerini ayırt edebilirlerse de, babalarını ayırt edemezler. Bu nedenle, bir kısmı ile öz erkek ve kız kardeş olsalar da, kalanlarla anneleri ayrı üvey kardeştirler. Fakat bunlarla da babalarından dolayı baba-bir kardeş olma olasılığı vardır. Bu ne-

denle, anneleri bir olanlarla da, diğer tüm geriye kalanlarla da kardeş olmak durumundadırlar.

VIII. Bu erkek ve kız kardeşlerin çocukları da kendi aralarında birbirlerinin erkek ve kız kardeşleridirler. Bu ilişki, aynen, aşağıya doğru her kuşak için geçerlidir. Öz kardeşlerin de, çeşitli kız ve erkek kardeşlerin de çocukları, çocuklarının çocukları, vb., için bu böyledir. Böylece, sistemin temel bir bölümü olan sonsuz bir dizi elde edilmiş olmaktadır. Bu dizinin ne denli geniş bir kapsamı olduğunu anlayabilmek için, erkek ve kız kardeşlik ilişkisinin olduğu her yerde aynı evlilik ilişkisinin de bulunacağını; her erkek kardeşin öz ya da *collateral* kız kardeşleri kadar kariları olacağını; her kız kardeşin de, erkek kardeşleri kadar kocaları olacağını göz önünde tutmak gerekmektedir. Evlenme biçimi ile aile biçimi, öyle görünüyor ki, derece ya da kategorileri oluşturmakta; bu ilişkilerle birlikte yaygınlaşmaktadır. İncelediğimiz bu yaygın akrabalık sisteminin başlangıcı böyle olmuş olsa gerektir.

IX. Babamın bütün erkek kardeşleri babalarım; annemin bütün kız kardeşleri annelerimdir.

Nedeni: I, III, ve VI'da olduğu gibi.

X. Annemin bütün erkek kardeşleri babalarımdır.

Nedeni: Annemin kocalarıdır.

XI. Annemin bütün kız kardeşleri annelerimdir.

Nedeni: VI'daki ile aynı.

XII. *Collateral* (soysal) erkek ve kız kardeşlerimin bütün çocukları ayrımsız, benim de oğullarım ve kızlarımdır.

Nedeni: I, III, IV ve VI'daki gibi.

XIII. Bunların bütün çocukları torunlarımdır.

Nedeni: II'de olduğu gibi.

XIV. Dedemin ve ninemin erkek ve kız kardeşleri, baba tarafında da, ana tarafında da, dedelerim ve ninelerimdir.

Nedeni: Annemin ve babamın anneleri ve babaları olurlar.

Böylece, sistemin kapsadığı yakınlık ilişkilerinin her biri kan yakınları arası evlilik ailesinin doğası açısından betimlenmiş olmaktadır. Bu aile ise, grup içindeki öz ya da *collateral* kız ya da erkek kardeş sayılan kişiler arasındaki evlenmelere dayanmaktadır. Baba tarafındaki ilişkiler, gerçek baba betimleninceye kadar izlenmektedir. Gerçek babaya özbaba olarak davranılmakta olması akla yakın görünmektedir. Ana tarafından olan yakınlık ilişkileri hısımlık ilkesine göre belirlenmekte; üvey çocuklar da öz çocuk olarak benimsenmektedir.

Yeniden evlilik ilişkilerine dönecek olursak, kanıtlayıcı sonuçlar elde etmekteyiz. Aşağıdaki tablo bunları göstermektedir.

Tongalarda		**Hawaillilerde**
	Erkek konuştuğunda	
Erkek kardeşimin karısı	Unoho, karım.	Waheena, karım.
Karımın kız kardeşi	Unoho, karım.	Waheena, karım.
	Kadın konuştuğunda	
Kocamın erkek kardeşi	Unoho, kocam.	Kane, kocam.
	Erkek konuştuğunda	
Babamın erkek kardeşinin oğlunun karısı	Unoho, karım.	Waheena, karım.
Annemin kız kardeşinin oğlunun karısı	Unoho, karım.	Waheena, karım.
	Kadın konuştuğunda	
Babamın erkek kardeşinin kızının kocası	Unoho, kocam.	Kaikoeka, kayınbiraderim.
Annemin kız kardeşinin kızının kocası	Unoho, kocam.	Kaikoeka, kayınbiraderim.

Kadının «eş» olma ilişkisinin *collateral* (soysal) yakınlık ilişkisi aracılığı ile oluştuğu her durumda, erkek, *collateral* yakının soyçizgisinde değil, kendi (öz) soyçizgisinde olmaktadır.[6] Bu kan yakınlığı (akrabalık) ve hısımlık ilişkileri sisteminin, kurulduğu günlerde —daha sonraki dönemdeki evlenme görenekleri ne olursa olsun— ne nitelikte bir ilişki sistemiyse o nitelikte bir ilişki sistemi olması gerekir.

Bu akrabalık sisteminde bulabileceğimiz kanıtlardan yapabileceğimiz çıkarsama, Polenezya kabilelerinin ataları arasında bu sistemin kuruluş günlerinde kan yakınları evliliğine dayalı evlenmelerin bulunduğudur. Sistemi yorumlayabilmek için böyle bir aile biçiminin gerçekten var olması gerekmektedir. Kaldı ki, sistemin içinde yer alan her ilişki, ancak bu belirli aile biçimi sayesinde oldukça tam bir şekilde yorumlanabilmektedir.

Bay Oscar Peschel'in dikkate değer bir gözlemi var: «Nerede ve ne zaman olursa olsun, aynı anadan gelen ve belirli bir süre hep kendi aralarında birbirlerini dölleyen insan (gruplarında —ç.) bir süre sonra üreme azalmakta; nitekim, kansız organizmalarda, örneğin bitkilerde, aynı ana ve babadan gelenler arasındaki döllenmeler çoğu kez olanaksızlaşmaktadır.»[7] Unutulmamalıdır ki, evlilik ilişkisi içinde bir araya gelen kan yakınları grubu sadece öz erkek ve kız kardeşleri değil, *collateral* kardeşleri de içermektedir. Evlilik ilişkisinin içerdiği grup ne denli kalabalık olursa, yakınlar arası döllenmelerin kötü etkileri de o denli azaltılmış olmaktadır.

Genel bir çerçeve içinde düşündüğümüzde de, böyle

---

6) Güney Afrika'daki Kafir kavmi arasında, babamın erkek kardeşinin oğlunun karısı, babamın kız kardeşinin oğlunun karısı, annemin erkek kardeşinin oğlunun karısı, annemin kız kardeşinin oğlunun karısı, hepsi de, bu akrabalarımın olduğu kadar, benim de karım sayılırlar. Kandaşlar arası evlenmeye dayanan akrabalık sistemlerinde bu durum açıkca görülmüştür.

7) "Races of Man," Appleton baskısı, 1876, s. 232.

bir aile biçiminin eski dönemde gerçekten var olmuş bulunması gerektiği sonucuna varmaktayız. Kan yakınları evliliğine dayanan aile biçiminin *punaluan* aile biçimiyle, *punaluan* aile biçiminin *syndyasmian* aile biçimiyle, *syndyasmian* ailenin tekeşli aileyle doğal ve zorunlu ilişkisi; bu ilişkiden ötürü her aile biçiminin kendinden öncekinin var olmuş bulunmasını gerektirmesi bizi bu sonuca vardırmaktadır.

Aynı şekilde, köktenci aile biçimlerinden her üçüyle de ilintili olan her üç akrabalık sistemi do, kendi içinde birbiri ile ilintili bir dizi olarak, aile biçimleri dizisine koşut bir gelişme izlemiş bulunmakta; bu özelliği ile de, insanlığın yabanıllıktan uygarlığa kadarki gelişmesini ortaya koymaktadır. Aryen, Sami ve Ural kökenli kabilelerin uzak atalarının yabanıllık döneminde Malaya sistemine benzeyen bir sistemleri olduğunu, bunun soy örgütlenmesine geçildikten sonra Turan sistemine dönüştüğünü, daha sonra ise tekeşli ailenin ortaya çıkması ile birlikte Aryen akrabalık sistemine dönüştüğünü gösteren kanıtlar bulunmaktadır.

Bu kanıtların önemli bir geçerlilik göstermeleri bir yana bırakılsa bile, Hawaililer arasında eski dönemde kan yakınları arasındaki evlenmelere dayalı aile biçiminin bulunduğunu gösteren başka kanıtlar da bulunmaktadır. Bu kanıtlar da küçümsenemeyecek kadar önemlidirler.

Bu aile biçiminin bir ön dönemde var olmuşluğu, Sandviç Adalarının ilk bulunduğu günlerdeki durumundan da anlaşılmaktadır. Bu Adalarda Amerikan misyonu kurulduğunda (1820) misyonerler karşılarındaki toplumun bazı özelliklerine anlam verememişler, şaşkınlığa düşmüşlerdir. En çok şaşırdıkları ise, cinsler arası ilişkiler ile, ada halkının evlenme görenekleri olmuştur. Karşılarındaki toplumun tekeşli aileyi hiç bilmediklerini; *syndyasmian* aile biçimini bile bilmediklerini; fakat, bunların yerine ve organizmasını anlamadan, öz erkek ve kız kardeşler arası evliliği bütünüyle ortadan kaldırmayan bir *punaluan* aile biçimine

gelmiş bulunduklarını, erkeklerin çokkarılı, kadınların ise çokkocalı evlilik içinde yaşadıklarını görmüşler; kendilerini bir anda eski toplum koşulları içinde bulmuşlardır. Misyonerler, insanın düşebileceği olmasa bile, inebileceği en geri toplum düzeyiyle karşı karşıya olduklarını düşünmüşlerdir. Yabanıllık döneminden çıkıp kurtulmayı başaramamış günah-bilmez Hawaililer, bu kusursuz misyonerlerin kendi dinlerinde yaptıkları gibi dinsel bağlılıklarının gereklerini kusursuz yerine getirmekte; kendileri için yasalar kadar geçerlilik taşıyan gelenek ve göreneklerinin etkisi altında kendilerince saygıdeğer ve ölçülü bir hayat yaşamaktaydılar. Misyonerlerin karşılaştıkları bu durumu anlayamayıp şaşkınlık duymaları, uygarlık dönemi insanı ile yabanıllık dönemi insanı arasında ne büyük bir farklılık olduğunu göstermektedir. Çağlar süren bir zamanın ürünü olan yüksek tinsel anlayış ve duyarlılık bu uzun dönemleri geçirmemiş olan yabanıllık dönemi insanının zenginleşememiş tinsel anlayışı ve gelişmemiş duyarlılığı ile bir anda karşı karşıya kalıvermiştir. Bu tam bir çelişkiydi. Peder Hiram Bingham, bu misyoner topluluğunun bir üyesi olarak, insanlığın tiksinti verici saydığı her şeyi yapan bir halk dediği bu halkın ve Sandviç Adalarının ilk karşılaştıkları günlerdeki durumunu anlatmakta, tarihçesini vermektedir. «Kocaların çok sayıda, karıların çok sayıda olmasını gerektiren çokeşlilik, evlenmemiş genç kadınlarla cinsel ilişki kurma, çocuk yaştaki kızlarla yatma, yasak ve günah saydığımız kimselerle yatma, çocuk öldürme, koca ile karıların, ana-baba ile çocukların birbirlerini terk etmeleri, büyücülük, düşmanlık, baskı, zulüm çok yaygındır ve kendi dinleri bunları yasaklamışa pek benzememektedir.»[8] *Punalua* evliliği ve *punaluan* aile, bu büyük suçlamada en önemli yeri işgal etmekte, Hawaililere ahlâk yönünden pek az bir olanak bırakmaktadır. Yabanıllarda bile, düşük nitelikte de olsa, bir ahlâkın bulunduğu yadsınamaz; çünkü, insanlığın uzun yaşamında

8) Bingham, "Sandwich Islands," Hartford baskısı, 1847, s. 21.

ahlâk ilkelerinin bulunmadığı bir dönem hiç olmamıştır. Bay Bingham'a göre, Hawaililerin efsanevi atası olan Wakea'nın, en büyük kızı ile evlendiği söylenmektedir. Bu misyonerlerin zamanında erkek ve kız kardeşler arasındaki evlilikler devam ediyordu. «Erkek ve kız kardeşler arasındaki evlenmeler,» diyor, «Tanrının kutsal iradesi kendilerine bildirilinceye dek, vardı ve devam etmiş bulunuyordu.»[9] Soy örgütlenmesine geçilmediği, *punaluan* ailenin oluşumunu hazırlayan kan yakınları arası evlenmelere dayanan aile biçiminin dönemi henüz bütünüyle yaşanmadığı için, Sandviç Adalarında erkek ve kız kardeşler arasındaki evlenmeler kan yakınları arası evlenmeler döneminden sonra *punaluan* aile döneminde de devam etmiştir. Hem de, pek ender sayılamayacak bir sıklıkla. Başat aile tipi *punaluan* aile olduğu halde, akrabalık sistemi hiç değişmemiş; bazı evlilik ilişkileri bir yana, kan yakınları evliliği sisteminin başat olduğu önceki durumda nasılsa, öyle kalmıştır.

Hawaililer arasında ailenin, evlilik ilişkilerinin gerektirdiği bir gruptan daha kalabalık olması düşünülmemelidir. Geçim güçlüğü ve varlıksürdürme olanaklarının darlığı nedeniyle, Hawaililerde aile topluluğunun daha küçük alt gruplara ayrılmış olması gerekmektedir. Bunda karşılıklı dayanışmanın ve korunma yardımlaşmasının da etkileri olmuştur. Fakat her küçük aile grubu, grubun (topluluğun —ç.) küçük bir minyatürü olma özelliğini korumuştur. O sıralar kişilerin bu alt-bölümlerin birinden diğerine her istediklerinde yer değiştirebildikleri; bunun kan yakınları arası evlenmelere dayalı aile biçiminde de, *punaluan* ailede de böyle olduğu anlaşılmaktadır. Bay Bingham'in belirttiği gibi, kadının kocasını, kocanın karısını ve anababaların da çocuklarını terk etmeleri bunun sonucu olsa gerektir.

«Çinlilerin Dokuz Yakınlık İlişkisi Derecesi»ne de kısaca değinmek gerekmektedir. Çok eski bir Çinli yazar şöyle diyor: «Bütün insanlar dokuz ilişki derecesinin bulunduğu

9) A.g.y., s., 23.

bir dünyada doğarlar. Benim kuşağım bir derece (grade) babamınki bir derece, dedelerininki bir, dedelerimin babaları bir, dedelerimin dedeleri bir derecedir; böylece, benden yukarda dört derece vardır. Oğlumunki bir, torunumunki bir, torunumun oğlununki bir, torunumun torunu bir derecedir; böylece, benden altta dört derece vardır; hesaplamada kendimi de katmam gerektiğinde, hepsi dokuz derece olmaktadır. Bunlar karındaştırlar ve her bir derece ayrı bir sülale ya da aile ise de, hepsi benim akrabalarımdır ve benim dokuz yakınlık derecemi meydana getirmektedirler.»

«Bir aile içindeki akrabalık dereceleri bir pınardan çıkmış sular gibidir, aynı ağacın gövdesinden çıkmış dallar gibidir; suların biri yakın, biri uzak, dalların biri ötekine yakınsa, diğerine uzaktır; ama, hepsi de başlangıçta aynı gövdeden, aynı kaynaktan çıkmışlardır.»[10]

Hawai akrabalık sistemi (yukardan iki, alttan iki dereceyi yok sayarak) dokuz ilişki derecesini beşe indirmiş; böylece, günümüzdeki sisteme Çin sisteminden daha çok yaklaşabilmiştir.[11] Çin sistemi, Turan sistemine geçişle değişmiş; fakat *collateral* olarak kazanılan akrabalık ilişkilerinin de katılması ile daha da kalabalıklaşmışken, Hawai sistemi arılığını, basitliğini korumuş; başlangıçta Çin sisteminde de bulunması gereken birincil ilişkileri kapsayan bir sistem olarak kalmıştır. Açıktır ki, Hawaililerde olduğu gibi, Çinlilerde de kan yakını olan kimseler doğdukları, kuşaklarına göre kategorilere ayrılmaktaydılar. Aynı dereceden *collateral* yakınlık ilişkileri içinde bulunanlar birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri sayılmaktaydılar. Kaldı ki, evlenme de, aile biçimi de bu derece içinde biçimleniyor; koca ve karılar bu derecenin sınırları içinden kimselerden olabiliyorlardı. Bu sistem Hawai sistemindeki kategorilerle tam olarak açıklanabilmektedir. Diğer yandan, Çinlilerin uzak ataları arasında bu sisteme geçişi hazırlayan bir top-

10) "Systems of Consanguinity," vb., s. 415.

11) A.g.y., s. 432, burada, Çin sistemi ayrıntıları ile veriliyor.

lumsal yaşam biçimi olduğunu göstermektedir. Yukarki alıntıdaki bilgiler Hawai sisteminde görülen özellikleri andırmakta; diğer bir deyişle, bu derecelerin oluşumlarının gerçekleştiği günlerde, kendisinden öncekinin kan yakınları arası evliliklerden oluşan aile biçimi olması gereken *punaluan* ailenin bulunmuş olmasını zorunlu kılmaktadır.

Platon'un «*Timaeus*» adlı yapıtında, bu beş birincil ilişkinin o günlerde de bulunduğunun göstergesi sayabileceğimiz yerler vardır. İdeal Cumhuriyette bütün kan yakınları bu beş kategori içinde yer almakta, bu kategorilerde kadınlar ortaklaşa karı sayılmakta, çocuklar da bütün ana-babaların ortak çocukları olmaktaydı. «İyi ama çocukların bakımı nasıl oluyor?» diye Sokrates soruyor Timaeus'a. «Bu, belki de hemen hatırlayacaksın, önergenin yeni yanıdır; çünkü, evlilik birliklerinin ve çocukların, kim olursa olsun, herkes için ortak olmasını; kimsenin kendi çocuğunu ayırt etmemesini, bütün çocukları kendisinin saymasını; aynı yaş derecelerinde olanların birbirlerini erkek ve kız kardeşleri, kendilerinden yaşlıları ana-babaları ve büyük ana-babaları, kendilerinden sonrakileri ise çocukları ve torunları saymalarını öngördük.»[12] Platon'un, bizim bilmediğimiz Helen ve Pelasg geleneklerini çok iyi bildiği; bu geleneklerin barbarlık dönemine kadar uzandığı; barbarlık döneminden bile eski Grek kabilelerinin içinde bulundukları koşullara ışık tuttukları kuşkusuzdur. Platon'un ideal ailesinin bu eski günlerden kalma bir anlayışı yansıtması, sadece felsefi bir çıkarsama olmaktan çok daha akla yakın gelmektedir. Dikkat çekici nokta, Platon'un beş yakınlık derecesi dediği akrabalık ilişkilerinin Hawai sistemindekilerin tıpatıp benzeri olduklarıdır; aile, aynı yakınlık dereceleri içinde yer alan kimseler, yani, erkek ve kız kardeşler arasındaki evliliklere dayanmakta; kocalar ve karılar grup içinde ortaklaşa koca, ortaklaşa karı olmaktadır.

Son olarak, kan yakınları arasındaki evlenmelerle oluşan aile biçiminin bulunduğu dönemdeki toplumun, bu

12) "Timaeus," c. II, Davis çevirisi.

özellikleri aracılığı ile, bundan da önceki dönemde insanların rastgele ve hiçbir kurala bağlı olmaksızın çiftleştikleri bir yaşayış biçiminin bulunmasının mantık gereği olduğunu ortaya koyduğu belirtilmelidir. Bay Darwin gibi çok seçkin bir yazarca da inceleme konusu yapılmış bulunmakla beraber, anlaşılan, kan yakınları arası evlenme biçiminden de önceki en eski dönemin, rastgele ve kuralsız çiftleşme dönemi olduğu sonucunu kabul etmek gerekmektedir.[13] İlkellik döneminde, kuralsız çiftleşmelerin toplumsallaşma öncesindeki insan sürülerinde bile fazla uzun bir dönem sürmemiş olması gerekmektedir. Bunun nedeni, insan sürülerinin varlıksürdürme olanaklarının yetersizliği nedeniyle büyük topluluklar olarak uzun süre yaşayamamaları; bölünerek, kan yönünden birbirlerine yakın kimselerin toplandığı aile topluluklarına dönüşmek zorunda olmaları olsa gerektir. Bu güç soruna ilişkin olarak söyleyebileceğimiz son söz, kan yakınları ailesinin ilk örgütlenmiş toplum biçimi olduğu; bunun, kendinden önceki dönem nasıl bir dönem olursa olsun, bu bir önceki örgütlenmemişlik döneminin yaşanmış olması sayesinde gerçekleştirilmiş bir ilerleme ve gelişme olduğudur. Kan yakınları arasındaki evliliğe dayalı aile biçiminden önceleri insanlık, gelişim çizgisinin bildiğimiz en alt düzeyinde bulunuyordu. İnsanlığın gelişim tarihi ilerledikçe, toplumsal kurumların oluşumunda, buluşların ve keşiflerin gerçekleştirilmesinde, yabanıllıktan uygarlığa dek tüm dönemlerde hep onun izlerine rastlamaktayız. İnsanlığın gelişiminin, birbiri sayesinde bir bütünlük oluşturan bir zincire ne denli benzediğini, en çok, ardı ardına kurulan aile biçimleriyle oluşmuş bulunan aile kavramının kendi gelişimi kanıtlamaktadır. Yeterince kanıtladığımız kan yakınları arası evliliklere dayalı aile biçiminin kendi döneminde gerçekten var olmuş bulunduğunu gösterdikten sonra, diğer aile biçimlerini açıklamak kolay olacaktır.

---

13) "Descent of Man," II, 360.

Hawalli'lerde ve Rotuman'larda Akrabalık Sistemi

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
1 Dedemin babası	Büyük anababam (parent)	Erkek anababam (Parent)
2 Dedemin babasının erkek kardeşi....	Büyük anababam	Erkek anababam
3 Dedemin babasının kız kardeşi....	Büyük anababam	Kadın anababam
4 Nenemin anası	Büyük anababam	Kadın anababam
5 Nenemin anasının kız kardeşi	Büyük anababam	Kadın anababam
6 Dedem	Büyük anababam	Erkek, anababam
7 Nenem	Büyük anababam	Kadın anababam
8 Babam	Erkek anababam	Babam
9 Anam	Kadın anababam	Anam
10 Oğlum	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
11 Kızım	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
12 Erkek torunum	Erkek torunum	Erkek torunum
13 Kızım	Kız torunum	Kız torunum
14 Erkek torunumun oğlu	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
15 Kız torunumun kızı	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
16 Erkek torunumun oğlunun oğlu	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
17 Kız torunumun kızının kızı	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
18 Büyük erkek kardeş (Erkek konuşuyor)	Büyük, erkek kardeşim	Büyük erkek kardeşim
19 Büyük erkek kardeş (Kadın konuşuyor)	Büyük, erkek kardeşim	Büyük erkek kardeşim
20 Büyük kız kardeş (Erkek konuşuyor)	Büyük kız kardeşim	Büyük kız kardeşim
21 Büyük kız kardeş (Kadın konuşuyor)	Büyük kız kardeşim	Büyük kız kardeşim
22 Küçük erkek kardeş (Erkek konuşuyor)	Küçük; kız kardeşim	Küçük, kız kardeşim
23 Küçük erkek kardeş (Kadın konuşuyor)	Küçük, kız kardeşim	Küçük, kız kardeşim
24 Küçük kız kardeşim (Erkek konuşuyor)	Küçük, kız kardeşim	Küçük, kız kardeşim
25 Küçük kız kardeşim (Kadın konuşuyor)	Küçük, kız kardeşim	Küçük, kız kardeşim
26 Erkek kardeşimin oğlu (Kadın konuşuyor)	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
27 Erkek kardeşimin oğlunun karısı (Erkek konuşuyor)	Gelinim	Kız, çocuğum
28 Erkek kardeşimin kız çocuğu (Erkek konuşuyor)	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
29 Erkek kardeşimin kızının kocası (Erkek konuşuyor)	Damadım	Erkek, çocuğum
30 Erkek kardeşimin erkek torunu (Erkek konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
31 Erkek kardeşimin kız torunu (Erkek konuşuyor)	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
32 Erkek kardeşimin torununun oğlu (Erkek konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
33 Erkek kardeşimin kız torununun kızı (Erkek konuşuyor.	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
34 Kız kardeşimin oğlu (Erkek konuşuyor)	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
35 Kız kardeşimin oğlunun karısı (Erkek konuşuyor)	Gelinim	Kız, çocuğum
36 Kız kardeşimin kızı (Erkek konuşuyor)	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
37 Kız kardeşimin kızının kocası (Erkek konuşuyor)	Damadım	Erkek, çocuğum
38 Kız kardeşimin erkek torunu (Erkek konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
39 Kız kardeşimin kız torunu (Erkek konuşuyor)	Kız, torun çocuğum	Kız torun çocuğum
40 Kız kardeşimin erkek torununun oğlu (Erkek konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
41 Kız kardeşimin kız torununun kızı (Erkek konuşuyor)	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
42 Erkek kardeşimin oğlu (Kadın konuşuyor)	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
43 Erkek kardeşimin oğlunun karısı (Kadın konuşuyor)	Gelinim	Kız, çocuğum
44 Erkek kardeşimin kızı (Kadın konuşuyor)	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
45 Erkek kardeşimin kızının kocası (Kadın konuşuyor)	Damadım	Erkek, çocuğum
46 Erkek kardeşimin erkek torunu (Kadın konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
47 Erkek kardeşimin kız torunu (Kadın konuşuyor)	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
48 Erkek kardeşimin erkek torununun oğlu (Kadın konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
49 Erkek kardeşimin kız torununun kızı (Kadın konuşuyor)	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
50 Kız kardeşimin oğlu (Kadın konuşuyor)	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
51 Kız kardeşimin oğlunun karısı (Kadın konuşuyor)	Gelinim	Kız, çocuğum
52 Kız kardeşimin kızı (Kadın konuşuyor)	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
53 Kız kardeşimin kızının kocası (Kadın konuşuyor)	Damadım	Oğlum
54 Kız kardeşimin erkek torunu (Kadın konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
55 Kız kardeşimin kız torunu (Kadın konuşuyor)	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
56 Kız kardeşimin erkek torununun oğlu (Kadın konuşuyor)	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
57 Kız kardeşimin kız torununun kızı	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
58 Babamın erkek kardeşi	Erkek, anababam (Parent)	Erkek, anababam

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
59 Babamın erkek kardeşinin karısı	Kadın, anababam	Kadın, anababam
60 Babamın erkek kardeşinin oğlu (Büyükse, erkek konuşuyor)	Büyük, erkek kardeşim	Erkek kardeşim
61 Babamın erkek kardeşinin oğlu (Küçükse, erkek konuşuyor)	Küçük, erkek kardeşim	Erkek kardeşim
62 Babamın erkek kardeşinin oğlunun karısı	Karım	Kız kardeşim
63 Babamın erkek kardeşinin kızı (Büyükse, erkek konuşuyor)	Kız kardeşim	Kız kardeşim
64 Babamın erkek kardeşinin kızı (Küçükse, erkek konuşuyor)	Kız kardeşim	Kız kardeşim
65 Babamın erkek kardeşinin kızının kocası	Kayınbirader	Erkek kardeşim
66 Babamın erkek kardeşinin oğlunun oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
67 Babamın erkek kardeşinin oğlunun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
68 Babamın erkek kardeşinin kızının oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
69 Babamın erkek kardeşinin kızının kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
70 Babamın erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
71 Babamın erkek kardeşinin kız torununun kızı	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
72 Babamın erkek kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
73 Babamın erkek kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
74 Babamın kız kardeşi	Kadın, anababam (Parent)	Kadın, anababam
75 Babamın kız kardeşinin kocası	Erkek, anababam	Erkek, anababam
76 Babamın kız kardeşinin oğlu (Büyükse, erkek konuşuyor)	Büyük, erkek kardeşim	Erkek, kardeşim
77 Babamın kız kardeşinin oğlu (Küçükse, erkek konuşuyor)	Küçük erkek kardeşim	Erkek, kardeşim

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
78 Babamın kız kardeşinin oğlunun karısı	Karım	Kız kardeşim
79 Babamın kız kardeşinin kızı	Kız kardeşim	Kız kardeşim
80 Babamın kız kardeşinin kızının kocası	Kayınbiraderim	Erkek, kardeşim
81 Babamın kız kardeşinin oğlunun oğlu	Erkek çocuğum	Erkek, çocuğum
82 Babamın kız kardeşinin oğlunun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
83 Babamın kız kardeşinin kızının oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
84 Babamın kız kardeşinin kızının kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
85 Babamın kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
86 Babamın kız kardeşinin kız torununun kızı	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
87 Babamın kız kardeşinin erkek torunun oğlunun oğlu	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
88 Babamın kız kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız, torunum	Kız, torunum
89 Anamın erkek kardeşi	Erkek, anababa (parent)	Erkek anababa (parent)
90 Anamın erkek kardeşinin karısı	Kadın, anababa (parent)	Kadın anababa (parent)
91 Anamın erkek kardeşinin oğlu (Erkek konuşuyor)	Büyük erkek kardeş	Erkek kardeş
92 Anamın erkek kardeşinin oğlu (küçük) (erkek konuşuyor)	Küçük erkek kardeş	Erkek kardeş
93 Anamın erkek kardeşinin oğlunun karısı	Karım	Kız kardeşim
94 Anamın erkek kardeşinin kızı	Kız kardeşim	Kız kardeşim
95 Anamın erkek kardeşinin kızının kocası	Kayınbiraderim	Erkek kardeşim
96 Anamın erkek kardeşinin oğlunun oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
97 Anamın erkek kardeşinin oğlunun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
98 Anamın erkek kardeşinin kızının oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
99 Anamın erkek kardeşinin kızının kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
100 Anamın erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, torunum	Erkek, torunum
101 Anamın erkek kardeşinin kız torununun kızı	Kız, torunum	Kız, torunum
102 Anamın erkek kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek, torun çocuğum	Erkek, torun çocuğum
103 Anamın erkek kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız, torun çocuğum	Kız, torun çocuğum
104 Anamın kız kardeşi	Kadın, anababam (parent)	Kadın anababam (parent)
105 Anamın kız kardeşinin kocası	Erkek, anababam	Erkek, anababam
106 Anamın kız kardeşinin oğlu (büyük) (erkek konuşuyor)	Büyük erkek kardeş	Erkek kardeş
107 Anamın kız kardeşinin oğlu (küçük) (erkek konuşuyor)	Küçük erkek kardeş	Erkek kardeş
108 Anamın kız kardeşinin oğlunun karısı	Karım	Kız kardeşim
109 Anamın kız kardeşinin kızı	Kız kardeşim	Kız kardeşim
110 Anamın kız kardeşinin kızının kocası	Kayınbiraderim	Erkek kardeşim

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
111 Anamın kız kardeşinin kızının oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek çocuğum
112 Anamın kız kardeşinin oğlunun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
113 Anamın kız kardeşinin kızının oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
114 Anamın kız kardeşinin kızının kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
115 Anamın kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, torunum	Erkek, torunum
116 Anamın kız kardeşinin kız torununun kızı	Kız, torunum	Kız, torunum
117 Anamın kız kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek, torunum	Erkek, torunum
118 Anamın kız kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız, torunum	Kız, torunum
119 Babamın babasının erkek kardeşi	Erkek, anababa	Erkek, anababa
120 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlu	Erkek, anababa	Erkek, anababa
121 Babamın babasının erkek kardeşinin kızı	Kadın, anababa	Kadın, anababa

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
122 Bâbamın babasının erkek kardeşinin erkek torunu (büyük)	Büyük, erkek kardeşim	Erkek, kardeşim
123 Babamın babasının erkek kardeşinin kızı (büyük)	Büyük, kız kardeşim	Kız kardeşim
124 Babamın babasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
125 Babamın babasının erkek kardeşinin kız torununun kız çocuğu	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
126 babamın babasının erkek kardeşinin kız torununun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
127 Babamın babasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek, torunum	Erkek torunum
128 Babamın babasının kız kardeşi	Kadın, anababam	Kadın, anababam
129 Babamın babasının kız kardeşinin oğlu	Erkek, anababam	Erkek, anababam

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder Thomas Miller'e göre)
130 Babamın babasının kız kardeşinin kızı	Kadın, anababam	Kadın, anababam
131 Babamın babasının kız kardeşinin erkek torunu (büyük)	Büyük, erkek kardeşim	Erkek, kardeşim
132 Babamın babasının kız kardeşinin kız torunu	Kız kardeşim	Kız kardeşim
133 Babamın babasının kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
134 Babamın babasının kız kardeşinin kız torununun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
135 Babamın babasının kız kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek, torunum	Erkek, torunum
136 Babamın babasının kız kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız, torunum	Kız, torunum
137 Anamın anasının erkek kardeşi	Erkek, anababam	Erkek, anababam
138 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlu	Erkek, anababam	Erkek, anababam

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
139 Anamın anasının erkek kardeşinin kızı	Kadın, anababam	Kadın, anababam
140 Anamın anasının erkek kardeşinin erkek torunu (büyükse)	Büyük, erkek kardeşim	Erkek, kardeşim
141 Anamın anasının erkek kardeşinin kız torunu (büyükse)	Büyük erkek kardeşim	Erkek, kardeşim
142 Anamın anasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
143 Anamın anasının erkek kardeşinin kız torununun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
144 Anamın anasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek, torunum	Erkek, torunum
145 Anamın anasının erkek kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız, torunum	Kız, torunum
146 Anamın anasının kız kardeşi	Kadın, büyük anababam	Kadın, büyük anababam
147 Anamın anasının kız kardeşinin oğlu	Erkek, anababam	Erkek, anababam

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
148 Anamın anasının kız kardeşinin kızı	Kadın, anababam	Kadın, anababam
149 Anamın anasının kız kardeşinin erkek torunu (büyük, erkek konuşuyor)	Büyük, erkek kardeşim	Erkek kardeşim
150 Anamın anasının kız kardeşinin kız torunu	Kız kardeşim	Kız kardeşim
151 Anamın anasının kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
152 Anamın anasının kız kardeşinin kız torununun kızı	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum
153 Anamın anasının kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek, torunum	Erkek, torunum
154 Anamın anasının kız kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız, torunum	Kız torunum
155 Kocam	Kocam	Kocam
156 Karım	Karım	Karım
157 Kocamın babası	Kayınbabam	Babam
158 Kocamın anası	Kayınanam	Anam
159 Karımın babası	Kayınbabam	Babam

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
160 Karımın anası	Kayınanam	Anam
161 Damadım	Damadım	Erkek, çocuğum
162 Gelinim	Gelinim	Kız, çocuğum
163 Kayınbiraderim (koca'nın erkek kardeşi)	Kocam	Kayınbiraderim
164 Eniştem (kız kardeşimin kocası, kadın konuşuyor)	Kocam	Kayınbiraderim
165 Bacanak (Karımın kız kardeşinin kocası)	Yakın arkadaşım	Kayınbiraderim
166 Kayınbiraderim (Karımın erkek kardeşi)	Kayınbiraderim	Kayınbiraderim
167 Baldızım (Karımın kız kardeşi)	Karım	Baldızım
168 Görümcem (Kocamın kız kardeşi)	Görümcem	Görümcem
169 Yengem (Erkek kardeşimin karısı)	Karım	Yengem
170 Yengem (Erkek kardeşimin karısı, kadın konuşuyor)	Yengem	Yengem

KİŞİLER	HAWAİLİ'LERDE (Peder Thomas Miller'e göre)	ROTUMAN'LARDA (Peder John Osborne'a göre)
171 Eltim (Kocamın erkek kardeşinin karısı)	Yakın arkadaşım	
172 Karımın erkek kardeşinin karısı	Karım	
173 Üvey babam	Erkek, anababam	Erkek anababam
174 Üvey anam	Kadın, anababam	Kadın, anababam
175 Üvey oğlum	Erkek, çocuğum	Erkek, çocuğum
176 Üvey kızım	Kız, çocuğum	Kız, çocuğum

III. BÖLÜM

PUNALUAN AİLE BİÇİMİ

Punaluan aile biçimi Avrupa, Asya ve Amerika'da tarih dönemi içinde görülmüş; Polenezya'da ise yüzyılımızda bile varlığını sürdürmüştür. Daha çok Yabanıllık Dönemi insanlığının yaygın aile biçimiyse de barbarlığın Aşağı Dönemine geçenlerde, hatta Briton'lar gibi Orta Döneme geçebilmiş bazı kabilelerde bile görülmüştür.

İnsanlığın ilerleme çizgisinde kan yakınları ailesinden sonra ortaya çıkmış ve kendinden önceki bu aile biçimini temel almış; onun değişimlerden geçmesiyle oluşmuştur. Geçiş, insanlığın gözden kaçırmasına olanak tanımayan kötü etkileri bulunan öz kardeşler arası evlenmelerin evlilik olasılıklarının dışında tutulmaya başlanması ile gerçekleştirilmiştir. Bu önlemin bulunmasını gerçekleştiren olguların neler olduğunu kestirebilmek güç ise de, sabırlı ve dikkatli bir inceleme ile bunlardan içlerinde taşıdıkları bilgileri elde etmek olanaksız değildir. Öz erkek ve kız kardeşlerle, *collateral* (soysal) erkek ve kız kardeşler arası evlenmelere olanak tanıyan kan yakınları arası evliliklere dayanan aile biçiminden öz kardeşler arasındaki evlenmeler çıkarılacak olursa geride kalan evlenebilirlik olanakları ile, artık *punaluan* aile biçimine geçilmiş olmaktadır. Bu değişimle, öz kardeşler arası evlilikleri dışarda tutmak fakat *collateral* kardeşler arası evlilikleri sürdürmek, böyle bir değişiklik gündelik yaşamda eski alışkanlık ve görenekle-

rin değiştirilmesini gerektirmesi bir yana ailenin bileşiminde de değişiklik yapılmasını gerektirdiği için, zor olmuştur. Bu değişiklik, Yabanıllık Dönemi insanlarının çok uzun sürede gelebildikleri ayrıcalıklı bir durumun terk edilmesini gerektiriyordu. Denebilir ki, genel uygulamadan uzak kalmış yerlerde (bu yeni aile —ç.) tek-tük görülen örnekler şeklinde ortaya çıkmış; taşıdığı ve sağladığı avantajlar ancak zamanla benimsenmeye başlamış; fakat, gene de, binlerce ve binlerce yıl sadece bir deneme niteliğinde kalmış; önceleri ancak bazı kabilelerde ve kısmen benimsenmiş; yayılmaya daha sonraları başlamış; en sonra da, gelişmiş, fakat hâlâ yabanıllık dönemini yaşayan ve bu hareketin başladığı kabilelerde yayılmış, başat duruma geçebilmiştir. Bu aile biçimine geçiş, doğal ayıklanma ilkesinin işleyişine ilişkin gerçek bir örnek olmuştur.

Avustralya'daki sınıf sisteminin önemi, bu açıdan bakıldığında ayrı bir ağırlık kazanmaktadır. Sınıfların oluşturulma biçimi, evlilik ve soygelimi ile ilgili kurallar, temel amacın öz kardeşler arası evlilikleri evlilik ilişkilerinin dışına çıkarmak, fakat *collateral* kardeşlerin arasındaki evlilik ilişkilerini sürdürmek olduğunu göstermektedir. Öz kardeşler arası evlilik ilişkilerine son verme amacı sınıflara bir dışsal yasa tarafından zorla benimsetilmiştir. Örgütlenmede açıkça belirlenmiş olmayan *Collateral* kardeşler arası evliliğin uygulanmakta olduğu, ancak soygelimlerinin izlenmesi ile anlaşılabilmektedir.[1] Gerçekten de, birinci, ikinci ve daha uzak kuzenler gibi birbirleriyle *collateral* kardeş sayılan erkek ve kadınlar arasındaki evlenmelerin benimsenmesine karşılık, öz kardeşler arasındaki

1) İppai'ler ve Kapota'lar bir grup içinde evlenmektedir. İppai' den Murri doğmakta, buna karşılık Murri'den ise bir İppai doğmakta; aynı şekilde, Kapota'dan Mata doğmakta, Mata'dan da bir sonraki kuşakta gene Kapota doğmaktadır. Böylece, İppai ve Kapota' nın torunlarının kendileri, aynı anda, hem İppai, hem Kapota olmakta; ayrıca, **collateral** olarak birb'rlerine erkek ve kız kardeş olmakta bu bakımdan da, kocalar ve karılar olarak dünyaya gelmektedirler.

evliliklerin geçerli evlilik ilişkilerinin dışında tutulmak istendiği anlaşılmaktadır. Avustralya'daki *punaluan* ailede grup üyelerinin sayısı Hawaililer arasındaki aile biçimindeki grup üyelerinden daha fazladır ve bileşimi de biraz farklıdır. Fakat her ikisinde de en önemli olgu grupta kocaların kardeşliğinin evlilik ilişkileri düzenine temel teşkil etmekte olmasıdır. Bu farklılık, ne var ki, Hawaililer konusunda da söz konusudur. Oysa Hawaililer arasında, evliliklerin kimlerle kimler arasında olacağını belirleyen sınıflar bile ortaya çıkmamıştır. Avustralya sistemindeki sınıflar, soy örgütlenmesinin çekirdeğini taşıyan *punalua* grubunu oluşturdukları için, bu durum, soy örgütlenmesine geçen tüm kabilelerin daha önceki dönemlerinde cinse dayalı sınıflar örgütlenmesinin bulunmuş olabileceğini akla getirmektedir. Hawaililerde de, bu geçişten önceki dönemde sınıf örgütlenmesinin bulunmuş olması gerekmektedir.

İlginçtir ki, insanlığın en önemli ve en yaygın kurumları olan *punaluan* aile, soy örgütlenmesi ve Turan akrabalık sistemlerinin her biri, bunların çekirdeğini içinde taşıyan ve *punalua* grubuna benzeyen birer geçiş dönemi örgütlenmesine de sahip olmuşlardır. Bununla ilgili bazı kanıtlar aile ile ilgili tartışmalar sırasında ele alınacaktır.

Punalua evliliğinden *punaluan* aileye ulaşıldığı gibi, *punaluan* aileden de Turan akrabalık sistemine geçilmiş; topluluktaki mevcut sistem bu ailedeki ilişkileri ifade edecek şekilde yeniden biçimlendirilmiştir. Fakat bu işin gerçekleştirilmesi; bu sonucun sağlanması için *punalua* grubunun yanı sıra, bir başka yeniliğin daha; yani, öz kız kardeşlerle erkek kardeşleri kuruluş yasası gereği sayılan evlilik ilişkilerinin dışında tutan soy örgütlenmesinin de ortaya çıkması gerekmiştir. Dışarda tutma gerçekleştikten sonra bu evlilikleri temel alarak oluşan bütün diğer yakınlık ilişkilerinde de değişmeler başlamış; eski ilişkilerin yerine oluşan yenilere denk düşen bir ilişkiler sisteminin oluşumunun tamamlanmasıyla, Malaya sistemi yerine Turan sistemine geçiş gerçekleştirilmiştir. Hawaililerde *punaluan*

aile oluşmuş, fakat ne soy örgütlenmesi, ne de Turan akrabalık ilişkileri sistemi oluşturulabilmiştir. Hawaililerin eski kan yakınları evliliği sistemine dayanan akrabalık sistemlerini sürdürmeleri Bay Binhgam'in söyledikleri ile de iyice güçlenen bir kuşku uyandırıyor: *punalua* grubu erkek ve kız kardeşler arası evlenmelere sık sık izin verdiği için, eski akrabalık sisteminde reform yapılmasını engellemiş olamaz mı? Hawai tipi *punalua* grubunun Avustralya sınıfları kadar eski olma savında bulunup bulunamayacağı bir soru olarak düşünülebilir; çünkü, Avustralya'daki sınıflar bilinen toplum kuruluşlarının en eskil olanıdır. Fakat, ne tür olursa olsun, *punalua* grubunun varlığı soyların (gens) ortaya çıkmasında temel olgu niteliği taşımış; Turan sisteminin oluşumu nasıl daha önceki soy örgütlenmesi sayesinde gerçekleştirilmişse, soyların oluşumu da kendilerinden önceki dönemde *punalua* grubunun varlığı sayesinde gerçekleştirilmiştir. Punalua grubu, soy örgütlenmesi ve Turan akrabalık sisteminin oluşturduğu bu üç kurum ayrı ayrı ele alınacaktır.

I. *Punaluan Aile*

Pek ender rastlanacak bir olay sonucu, eski toplumun bazı sırlarını aydınlatabilecek, o zamana kadar pek anlaşılamayan yanlarına ışık tutabilecek bir geleneğin varlığı ortaya çıkmıştır. Bu gelenek Hawaililer arasındaki *Punalua* geleneğidir.

1860 yılında Honolulu Yargıcı Lorin Andrews, Hawai kan yakınlığı ilişkileri sistemini açıklayan bir şema ile birlikte gönderdiği mektupta Hawai akrabalık terimlerinden biri olan bu kavram üzerine şu yorumu yapmaktadır: «Punalua ilişkisi iki yana çekilebilecek bir görünümdedir. Sözcük, iki ya da daha çok erkek kardeşle karılarının, ya da iki ya da daha çok kız kardeşle kocalarının birbirlerine ortaklaşa sahip olmaları durumundan ortaya çıkmıştır. Fakat sözcüğün modern kullanımı *sevgili dost*, ya da *çok yakın arkadaş* anlamına gelmektedir.» Yargıç Andrews, Ha-

waililer arasında bu eğilimin hâlâ bulunduğunu; azalmakla beraber, bir zamanlar genel ve başat uygulama olduğunun anlaşıldığını yazmaktadır. Yakın günlerde dünyamızdan ayrılan Rahip Artemus Bishop bu adalardaki en eski misyonerlerden biriydi. Aynı yıl, Peder Bishop bana gönderdiği mektubunda hem benzer bir şema yapmış, hem de aynı konuya değinerek şunları yazmıştı: «İlişkilerde görülen bu kargaşalık ve bulanıklık, ortaklaşa karılar ve kocalar topluluğu şeklinde yaşayanlar arasındaki eski bir geleneğin sonucudur.» Bir önceki bölümde, Bay Bingham'in belirttiği bir noktaya değinirken, onun anlattığı çokeşliliğin «kocaların da, karıların da çokluğunu» gerektirdiğini vurgulamıştık. Aynı gerçek Dr. Bartlett tarafından da ifade edilmektedir: «Yerliler birçok hayvandan bile daha az kanaatkârlığa ve utanma duygusuna sahiptir. Kadınların birçok kocası, erkeklerin de birçok karısı olduğu gibi; bu kimseler istedikleri zaman birbirleriyle eşlerini değiştirebilmekteler.»[2] Bu yazarların karşılaştıkları aile biçiminin *punaluan* bir grup oluşturduğu anlaşılıyor. Bu grup içindeki kocalar ve karılar birbirleriyle ortaklaşa evlenmiş sayılmaktadır. Bu gruplardan her biri, evliliklerden olan çocukları da kapsayacak şekilde, bir *punaluan* aile meydana getirmekte; gruplardan birinde çok sayıda erkek kardeşler ve bunların karıları, diğerinde ise çok sayıda kız kardeş ile bunların kocaları yer almış bulunmaktadır.

Şimdi de Hawai akrabalık sistemine dönecek olursak, Tabloda göreceğimiz gibi, erkek karısının kız kardeşini de kendi karısı olarak adlandırmaktadır. Öz ya da *collateral* olan karıların kardeşleri de koca'nın karılarıdır. Fakat, erkek, karısının kız kardeşinin kocasını *punalua* diye *yakın arkadaş* olarak adlandırmakta; karısının kız kardeşlerinin tümünün kocalarını da aynı şekilde adlandırmaktadır. Bu kimseler, grup içinde, birlikte birbirlerinin karı ve kocalarıyla evlenmiş bulunmaktadırlar. Bu kocalar, çok olasıdır

2) "Historical Sketch of the Missions, etc., in the Sandwich Islands," s. 5.

ki, birbirlerinin erkek kardeşleri değildiler; olsalardı, kan yakınlığı ilişkileri doğal olarak hısımlar üzerinde de etkinliğini sürdürecekti. Fakat kadınlar arasında, öz ya da *collateral* kardeşlik ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda grubun oluşumunda temel, karılar arasındaki kız kardeşlik ilişkisi oluyordu. Kardeş olan kadınların kocaları ise birbirlerinin *punalua*'ları oluyordu. Diğer grupta ise temel, kocalar arasındaki kardeşlik ilişkisi oluyor; kadınlar kocalarının kardeşlerini de kendilerinin kocaları olarak kabul ediyorlardı. Kocasının öz ya da *collateral* tüm erkek kardeşleri kadının kocaları oluyordu. Kadınlar da kocalarının erkek kardeşlerinin karılarına *punalua* diyorlardı. Kadının, kocasının erkek kardeşlerinin karılarına gelince, bunlar, birbirinin *punalua*'sı oluyordu. Bu «karılar», çok olasıdır ki, deminki örnekte açıklanan nedenden dolayı, birbirlerinin kardeşleri değildi. Fakat, erkekler arasında olduğu gibi, bu örnekteki kadınlar arasında da birbirlerinin öz kardeşi olanlar bulunmuş olabilir. Bütün kadınlar arasında *punalua* ilişkisi vardır.

Açıkca anlaşılıyor ki, *punalua* ailesi kan yakınları arasındaki evlenmelere dayanan aileden (the consanguine family) oluşmuştur. Erkek kardeşler kendi öz kız kardeşleri ile; soy örgütlenmesi toplum üzerindeki etkilerini tamamladıktan sonra, ise, *collateral* kız kardeşleri ile evlenmekten de kaçınmaya başlamışlardır. Fakat bu değişimden önceki geçiş döneminde, kalan karılarını ortak karıları saymaya devam etmişlerdir. Aynı şekilde, kız kardeşler öz erkek kardeşleri ile evlenmekten kaçınmaya başlamışlar, uzun bir geçiş döneminden sonra, *collateral* erkek kardeşleriyle de evlenmemeye başlamışlar; kalan kocalarını ise ortak kocaları saymışlardır. Toplumun, kan yakınları evliliğine dayanan aile biçiminden *punaluan* aileye geçişi, bu kısıtlamalar sayesinde, ileriye atılmış çok önemli bir adım olmuş; bu ilk değişme soy örgütlenmesine geçişin yollarını hazırlamış; bu ise, zamanla, önceleri *syndyasmian* aileye, sonraları da tekeşli aileye geçişi sağlamıştır.

Punalua geleneği ile ilgili önemli bir başka gerçek de Turan ve Ganowanian ailelerdeki akrabalık ilişkilerinin oluşumu sırasında da *punalua* geleneğinin bulunması ve buna ihtiyaç duyulmuş olması gerektiğidir. Bunun nedeni çok basit ve çok sağlamdır. *Punalua* grubunda evlilikler, sistemdeki ilişkileri açıklamaktadır. Denebilir ki, bu ilişkiler, sistemin kuruluşu sırasında var olan ilişkilerin aynıdır.

Sistemin varlığı, bu nedenle, kendinden bir önceki dönemde *punalua* evliliğinin ve punaluan ailenin yaygın ve başat durumda bulunmalarını gerektirmektedir. Uygarlık düzeyine erişebilmiş toplumların da, soy örgütlenmesi döneminden geçmiş bulunanların da çok uzak atalarının günlerinde *punaluan* grup yaşamının yer almış olması gerekmektedir. Çünkü, Grekler, Romalılar, Germenler, Keltler, İbraniler gibi insanlığın, soy örgütlenmesinden geçerek tekeşli aileye geçmiş tüm kabilelerinde, daha da eski dönemlerde *punaluan* grup evliliği sisteminden oluşmuş bulunan Turan akrabalık sistemi içinde yaşadığı bilinmektedir. Göreceğimiz gibi, *punalua* grubunun oluşumu ile başlayan büyük gelişme hareketi, esas itibariyle, soy örgütlenmesi döneminde olgunlaştırılmış; daha sonra, tekeşliliğin oluşumundan önce, Turan akrabalık sisteminin kurulması ile birlikte gelişimini sürdürmüştür.

Kural dışı örneklerle de olsa, Avrupa, Asya ve Amerika kabileleri arasında *punalua* geleneğinin varlığı barbarlığın Orta Dönemine dek sürmüştür. Bunun en önemli örneğini, Briton'ların evlilik geleneklerini anlatan Caesar'ın *Galya Savaşı*'nda bulmaktayız. Şu gözlemini aktarıyor bize: «kocaların on ya da on ikisi karılarını ortak karıları saymakta; özellikle, erkek kardeşlerin karıları erkek kardeşler arasında, babaların karıları ile çocuklarının karıları da kendi aralarında ortak olmaktadır.»[3]

Bu sözler, grup içinde ancak *punalua* sistemi ile açıklanabilecek bir karşılıklı evlilik ilişkisi durumunun varlı-

3) "De bell. Gall.," v. 14.

ğını ortaya koymaktadır. Barbarlık döneminde kadınların kural dışı durumlarda bile, on, on iki erkek çocuk doğurmadıkları bilinmektedir. Fakat Turan akrabalık sistemi içinde —ki Briton topluluklarında bu sistemin bulunduğu anlaşılıyor— kalabalık erkek kardeş toplulukları her zaman olmuştur. Çünkü, uzak ya da yakın bütün erkek kuzenler birbirleriyle kardeş sayılmışlardır. Caesar'a göre, Briton' lar arasında birkaç kardeş karılarını ortak karıları bilmektedir. Burada apaçık bir *punaluan* sistemin bir uzantısı ile karşı karşıyayız. Bu durumun gerektirdiği, aralarında karşılıklı akrabalık ilişkisi bulunan grup, birkaç kız kardeşten; yani, kocalarını ortaklaşa koca bilen kız kardeşlerden oluşmaktadır. Bunu doğrudan doğruya Caesar söylemese de, erkekler arasındaki kadın ortaklığı; kadınlar arasında da, sistemin tamamlayıcı yanı olarak, koca ortaklığının varlığını gerektirmektedir. Kaldı ki, açıkca belirttiği kardeş erkekler arasındaki kadın ortaklığından ayrı bir başka gözlemi de, babaların ve çocukların kendi aralarında yaptıkları kadın ortaklığıdır. Burada bu kadınların birbirlerinin kız kardeşleri olmaları hiç de olanak dışı görülmemelidir. Caesar, kadınlar için de koca ortaklığının bulunduğunu ima etmiş sayılsa da sayılmasa da, Britonlarda grup içinde çoklu evlenmenin bulunduğunu göstermiş olmaktadır. Bu seçkin yazarın şaşkınlık duyduğu olay, gördüğü çoklu karşılıklı-evlenmelerdir. Aslında, çok sayıda erkek kardeşin birbirlerinin karılarıyla evli sayıldıkları bir yerde, kadınların da kız kardeşlerinin kocaları ile evlenmiş olmaları gerektiği açıktır.

Barbarlığın Orta Dönemini yaşayan Massagetae'leri anlatan Herodotos, bu toplumda her erkeğin belirli bir karısı olduğunu, fakat kadınların, ayrıca bütün erkeklerin ortaklaşa karıları da olduklarını yazmaktadır.[4] Bu sözlerin anlamı, *punaluan* ailenin yerini, yavaş yavaş, *syndyasmian* aileye bırakmakta olduğudur. Her erkeğin belirli bir karısı

4) Lib., i, c. 216.

olmuş, bu kadın onun baş kadını durumuna gelmiştir. Ama gene de, belirli sınırlar içinde, grupta kocaların ve karıların ortaklığı devam etmiştir. Herodotos, cinsel ilişkilerde tam bir kuralsızlık ve rastgelelik olduğunu imâ etmiş olabilir. Fakat bunun gerçeği yansıtmadığını biliyoruz. Massagetae'ler demiri bilmiyorlardı, ama büyük ve küçükbaş hayvan sürüleri yetiştiriyorlar; savaşta at, tunçtan savaş baltası ve tunçtan dökülmüş mızrak uçları kullanıyorlar; üstü kapalı arabalara *(amaxa)* biniyorlardı. Bu denli gelişmiş bir halkın cinsel kuralsızlık içinde yaşayabilecekleri akla yakın gözükmemektedir. Herodotos, ayrıca, aynı gelişme düzeyinde oldukları anlaşılan Agathyrsi'leri de anlatmakta; bu insanların da karılarının aralarında ortak olduğunu; fakat, hepsi kardeş oldukları ve aynı ailenin üyeleri bulundukları için, hiçbirinin ötekilere karşı kıskınçlık ya da düşmanlık duymadığını yazmaktadır.[5] Grup içindeki *punalua* evlenmesi bu durumu daha iyi açıklayabilmekte; Herodotos'un anlattığı diğer kabilelerdeki benzer görenekleri de, çokeşli ya da mutlak kuralsızlık biçimindeki cinsel ilişkilere oranla, çok daha büyük bir etkinlikle aydınlatmaktadır. Herodotos'un yazdıklarının, bu insanların toplumsal yaşamlarını gerçeğe uygun yansıtmakta fazla yeterli olduğu söylenemez.

Punaluan ailenin izlerine Güney Amerika yerlilerinden en geri olanlarında da rastlanmış; fakat bu konuda ayrıntılı bilgi edinilememiştir. Venezuela'nın kıyı kabilelerinin bulunduğu yerlere gelen ilk denizciler buralarda *punalua* grubuna benzeyen topluluklar bulmuşlardır. «Aralarında evlilikle ilgili hiçbir kural, hiçbir kısıtlama yoktur; alabildikleri kadar çok karı, alabildikleri kadar çok koca alırlar; zevklerine geldikçe eşlerini değiş-tokuş ederler; bundan ne kadın alınır, ne de erkek. Birbirlerini kıskançlık duyup rahatsız etmezler, hepsi nasıl isterse öyle yaşar, kimse kimseye karışmaz... Oturdukları evlerde birlikte yaşarlar. Evle-

5) Lib., Iv. c. 104.

rin damları palmiye ağacı dalları ile örtülmüştür; bu evler öylesine kalabalıktır ki, sağlam ve çan biçimindeki bu evlerde yüz altmış kadar insan yaşamaktadır.»[6] Bu kabileler toprak kapkacak kullanmakta, bu nedenle de, barbarlığın Alt Döneminde bulundukları anlaşılmakta; ama, yabanıllık döneminden henüz çıkmış oldukları da belli olmaktadır. Bu örnekte anlatılanlara ve Herodotos'un yazdıklarına esas olan gözlemler çok temelsiz ve yapaya benzemektedir. Ama hiç değilse, evlilik ilişkileri ve aile biçimi bakımından, bu toplumların çok düşük bir düzeyde bulunduklarını göstermektedir.

Kuzey Amerika bulunduğunda, çeşitli kısımlarında *punaluan* aile biçiminin bütünüyle ortadan kalkmış bulunduğu anlaşılmaktadır. Benim bildiğim kadarıyla, daha o günlerde bile, eski dönemlerindeki *punaluan* aileden kalma hiçbir gelenekleri kalmamış bulunuyordu.

Aile biçimleri, çoğunlukla, *punaluan* aile biçimini gerilerde bırakmış; *syndyasmian* aile biçimine erişmişti. Ama, bu yeni aile biçiminin yöresinde, kendinden önceki *punaluan* aileye ait akrabalık ilişkilerinin varlığını işaret eden kan yakınları sistemi hâlâ yaşantısını sürdürüyordu. Hele, Kuzey Amerika Kızılderililerinden en az kırk kabilede rastlanan bir görenek, bu topluluklarda *punaluan* ailenin bulunduğunu; söz konusu göreneğin kökeninde *punaluan* aile biçiminin yer aldığını açıkca gösteriyordu. Bir ailenin en büyük kızı ile evlenen erkek, ailenin diğer kızları erginlik yaşına geldiklerinde, görenek gereği, onların da ko-

---

6) Herrara, "History of America," 1.c., I, 216. Brezilya'nın kıyı kabilelerini anlatan Herrara şunları söylüyor: "'bohlo'larda, ya da üzeri sazla örtülmüş kulübelerde yaşamakta, her köyde bunlardan sekiz kadar bulunmakta, evlerde hamak ya da ağlardan yapılmış yataklarda tıkış tıkış yaşamaktadırlar... Hak duygusundan, utanma duygusundan habersiz, hayvanlara benzer bir yaşam sürmektedirler.» — A.g.y., iv. 94. Garcilasso de la Vega da Peru'daki geri kabilelerin bazılarındaki evlilik ilişkileri hakkında aynı şekilde olumsuz sözler etmektedir. — "Royal Com. of Peru." 1.c., s. 10 ve 106.

cası oluyordu. Bu uygulama pratikte sınırlı kalıyordu. Çokeşlilik erkeğe tanınan bir ayrıcalıktı; ama erkek için birkaç ailenin geçimini sağlamak gibi güç bir sorun yaratıyordu. Bu uygulama, Kızılderili kabilelerinin uzak atalarının zamanında *punaluan* ailenin varlığını göstermektedir. Kuşkusuz, bu kabilelerin de geçmişlerinin bir döneminde öz kız kardeşler kız kardeşlik ilişkilerine dayanan bir evlilik ilişkisi içine girmekte idiler; birinin kocası, hepsinin kocası olmakta; iş bununla da kalmamakta, hepsinin kocaları tümünün ortak kocası sayılmaktaydı. *Punaluan* ailenin devri kapandıktan sonra, bu görenek, en büyük kız kardeşin kocası için, diğer kız kardeşleri dilerse karılığa alabilme hakkı şeklinde devam etmiştir. Bu görenek, eski *punaluan* göreneğin gerçek bir temsilcisi sayılabilecek niteliktedir.

Bu ailenin varlığını gösteren birçok başka kalıntı ve izlere tarih çalışmalarında da rastlamaktayız. Bu tarih çalışmaları *punaluan* ailenin sadece var olduğunu değil, fakat çeşitli kabileler arasında çok yayılmış bulunduğunu da göstermektedirler. Bununla beraber, Turan akrabalık sistemine sahip olan ya da sahip olmuş bulunan bütün kabilelerde, bundan bir önceki dönemde *punaluan* ailenin bulunduğu sistemin kendisinden de anlaşılacağı için, yaptığımız alıntıları daha da çoğaltmamız gereksizdir.

II. *Soy Örgütlenmesinin Kökeni*

Bu kurumun oluşumu, daha önce de belirtildiği gibi, önce, barbarlığın Alt Döneminde gelişmesini tamamlamış olduğu için, ikinci olarak da Yabanıllık Döneminde kısmen gelişmiş bulunduğu için, Yabanıllık Dönemine denk gelmektedir. Kaldı ki, soyun (gens) tohumları Avustralya'daki sınıflarda ve Hawaililerin *punaluan* grubunda da bulunmaktadır. Soyların Avustralyalılar arasında da bulunduğu görülmektedir. Avustralyalıların soy toplulukları, açıkça onların ürünü olduklarını gösterecek şekilde sınıfları temel almıştır. Soy örgütü gibi parlak bir kurumun, ken-

dinden önce ve doğal gelişimin ürünü bir temele dayanmaksızın kendi başına ortaya çıkmış olması düşünülemez. Soy örgütlenmesinin toplumdaki daha önceki öğelerden oluşması, gelişmesini ise oluşumundan uzunca bir dönem sonra tamamlamış olması gerekmektedir.

Avustralya sınıflarında, eskil biçimleriyle de olsa, soy'a ait iki temel kuralın bulunduğu görülmektedir: erkek kardeşlerle kız kardeşlerin evlenmelerinin yasaklanmış olması, ve soygeliminin kadından izlenmesi. Bu son olgu, soyların ilk ortaya çıktıkları andan itibaren açıkça görülmeye başlanmıştır. Çocuklar, daha ilk günlerden itibaren, annelerinin soylarında yer almaktaydı. Sınıfların soy örgütlenmesini yaratmaya doğal yatkınlıkları bu işin gerçekten böyle olmuş olabileceğini açıkca göstermektedir. Üstelik, bu olasılık Avustralya'da görülen soyların bir önceki döneme ait ve eskil nitelikte bir örgütle ilişki içinde olması; bunun daha önceki dönemde bile, soy örgütüne özgü bir özellik sayılabilecek şekilde, bir toplumsal sistem birimi olabilmesi nedeniyle bir kat daha güçlenmektedir.

Hawaililer arasındaki *punalua* grubuna dönecek olursak, soy örgütlenmesinin ilk tohumları sayılabilecek aynı öğeler bu gruplarda da görülmektedir. Fakat soy örgütlenmesine geçişi gösteren kısıtlamalarla, sistem sadece kadınlar için geçerliğini sürdürmüş; öz ve *Collateral*, kız kardeş olanlar kocalarını ortaklaşa koca bilmeye devam etmişlerdir. Bu kız kardeşler, çocukları, kızlarından olan çocukları ve onların da kızlarından gelenlerle birlikte, tam anlamıyla, eskil soy topluluğu üyelerini oluşturmuşlardır. Doğan çocukların babalarını belirlemenin olanaksızlığı nedeniyle, soygeliminin kadın soyçizgisinden izlenmesi gerekmiştir. Grup içinde bu yeni ve özel evlilik biçimi kurumlaşır kurumlaşmaz, soy örgütlenmesinin dayanacağı temeller de atılmış oluyordu. Bundan sonra iş bu doğal *punaluan* grubu bir örgütlenme biçimine dönüştürecek, grup üyeliğini yalnızca annelere, çocuklarına ve kadın soyçizgisindeki soygelimindekilere açık tutacak bir düşünsel

düzenlemenin gerçekleştirilmesine kalıyordu. Hawaililer, bu nitelikteki grubu oluşturdukları halde, soy örgütlenmesi kavramına erişememişlerdir. Fakat, annelerin kız kardeş olmalarına dayanan bu grupların, ya da aynı birleşme ilkesine dayanan benzeri Avustralya grubunun soy örgütlenmesine köken olduğu söylenebilir. Soy örgütlenmesi, bütün bu grupları oluştukları biçimleriyle hazır bulmuş ve almış; bu grupların üyelerinden bazılarını, soygelimlerini belirleyecek biçimde, kan yakınlığına dayalı bir soyörgütüne dönüştürmüştür.

Soy örgütünün oluşum biçimini tam olarak açıklamak, doğaldır ki, olanaksızdır. Bu olguyla ilgili veriler çok uzak geçmişte kalmıştır. Fakat soy örgütünün kalıntıları eski toplumun günlerine kadar izlenebilmektedir. Benim yapmak istediğim de bu olmuştur. Soy örgütünün ilk oluşum günleri insanlığın gelişiminin ilk günlerine, çok eski toplum koşullarına; *punaluan* ailenin ortaya çıktığı günlerden ise epey sonraya denk gelmektedir. Açıkca anlaşılıyor ki, soy örgütlenmesi *punaluan* aile biçimi içinde; yani, özü yönünden soy topluluğunda yer alan üyelerle özdeş bir üye topluluğu oluşturan *punaluan* grubu içinde oluşmuştur.

Soy örgütlenmesinin eski toplum üzerindeki etkileri koruyucu ve yükseltici yönde olmuştur. Soy topluluğu gelişmesini tamamlayıp geniş bir alanda etkinlik kazandıktan, toplum üzerinde tam olarak etkide bulunmaya başladıktan sonra, başlangıçta ve daha önceleri bol olan kadınlar azalmaya başlamıştır. Bu durumun nedeni, *punalua* grubunun kalabalık bir topluluk oluşturmasına karşılık soy örgütlenmesinin bu gruptaki nüfus artışının hızını azaltması; sonunda, *punalua* grubunu bütünüyle ortadan kaldırmasıdır. Soy örgütlenmesi eski toplumda başat duruma geçtikten sonra, *punaluan* aile yapısı içinde zamanla, *syndyasmian* aile oluşmuştur. Gelişmenin ara aşamaları açıkça ortaya konulamamakta ise de, *punaluan* ailenin Yabanıllık Döneminde, *syndyasmian* ailenin de barbarlığın Aşağı Döneminde oluştuğu kabul edildiğinde, birinden di-

ğerine geçişin (gelişmenin) belli bir rasyonellik içinde açıklanması mümkün olmaktadır. *Syndyasmian* aile ortaya çıkmaya başladıktan ve *punalua* grubu ortadan kalktıktan sonra, erkekler, evlenmek için, satın alma ya da kaçırma yolu ile, kadın bulabilmeye başlamışlardır. Elimizdeki kanıtlar üzerinde tartışmaya girişmeksizin şurasını kesinlikle söyleyebiliriz ki, yabanıllık dönemindeki üretkenliği yüksek kan yakınları arasındaki evlenme sisteminin daraltılmasının ve *punaluan* ailenin sonunda bütünüyle ortadan kaldırılmasının en etkin nedeni soy örgütlenmesi olmuştur. Soy örgütlenmesi bir yandan *punaluan* grubun içinde kendi oluşum sürecini yaşarken, bir yandan da toplumu daha üst ve daha ileri bir düzeye eriştirmiştir.

III. *Turan ya da Ganowanian Akrabalık Sistemi*

Bu sistem ve soy örgütlenmesi — eskil biçimindeyken — genellikle birlikte bulunuyorlardı. Birbirleriyle karşılıklı bağlantılı değillerdi; ama insanlığın gelişme sürecindeki oluşum sıraları bakımından birbirlerine yakın düşmüşlerdi. Akrabalık sistemleri ve çeşitli aile biçimleri arasında dolaysız bir bağlantı vardır. Aile etkin bir ilkeyi temsil etmektedir. Aile, bu özelliği nedeniyle, hiçbir zaman durgun bir kurum olmamış; alt düzeydeki toplumdan üst düzeydeki toplum konumuna geçilirken aile de yükselip gelişmesini sürdürmüş; böylece bir alt düzeydeki aile biçiminden, sürekli olarak, bir üst düzeydeki aile biçimlerine ulaşılmıştır. Oysa, akrabalık sistemleri, ailenin tersine, edilgendir; çok uzun gecikmelerle, aile kurumunun gerçekleştirdiği gelişmelerin ardına takılarak değişim geçirmişler; köktenci değişikliklere uğramaları da, aile kurumunun köktenci değişiklikler geçirdiği dönemlerden sonra olmuştur.

Punaluan evlilik ve aile biçimi olmasaydı Turan sisteminin de tarihte görülmeyecek olduğu açıktır. Genel bir «görenek» olarak, bir grup içinde kız kardeşlerin birbirlerinin kocaları ile, erkek kardeşlerin de birbirlerinin karı-

ları ile evli bulundukları bir toplum düzeyinde Turan sisteminin oluşumu için gerekli koşullar ortaya çıkmış oluyordu. Toplumda bu nitelikte bir aile biçiminde artık var olan başat evlilik ilişkilerini ifade edecek şekilde oluşacak bir sistemin Turan akrabalık sistemi olması; kendi kuruluşunu tamamlamakla, kuruluşu sırasında böyle bir aile biçiminin var olduğunu kanıtlaması gerekmekteydi.

Burada da, günümüzde Turan ve Ganowanian ailelerde görülen bu başarılı sistemi inceleyecek; oluşumu sırasında, toplumda *punaluan* ailenin bulunduğunu gösteren bir kanıt olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Bu sistem, içinde oluştuğu evlilik görenekleri bütünüyle ortadan kalktıktan; aile *punaluan*'dan *syndyasmian* biçimine geçtikten sonra, günümüzde bile, iki ayrı kıt'ada varlığını sürdürmektedir.

Bu durumun anlamını; yani, elimizdeki bu kanıtımızın önemini tam olarak kavrayabilmek için, sistemin ayrıntılarına inmek gerekmektedir. Amerika kıtasındaki Ganowanian kabileler için tipik örnek olarak Seneca-İrokualar; Asya'daki *Turanian* kabileler için de Güney Hindistan'daki Tamil halkı alınacaktır. Aynı konumdaki kişilerin bağlantılı bulunduğu iki yüz kadar yakınlık ilişkisi bakımından esasta birbirleriyle özdeş olan bu iki sistem bölümün sonundaki tabloda ayrıntıları ile gösterilmiştir. Daha önceki bir çalışmamda[7] yetmiş kadar Amerikan Kızılderili kabilesindeki akrabalık sistemiyle; bugün de pratikte bu sistemin uygulanmakta olduğu Tamil, Telugu ve Canarese halkları gibi Güney Hindistan'daki Asya kabile ve uluslarındaki akrabalık sistemlerini tüm ayrıntıları ile açıklamıştım. Değişik kabile ve ulusların sistemlerinde bazı farklılıklar olmakla beraber, köktenci nitelikteki özellikler hepsinde aynıdır. Örneğin, selâmlama hepsinde akrabalık ilişkisinin söylenmesiyle olmaktadır. Fakat Tamillerde selâm-

7) "Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family," Smithsonian Contributions to Knowledge, cilt, xvii.

layan kimse karşısındakinden küçükse, selâmlamada yaşlı akrabasının akrabalık ismini kullanmak, belirtmek zorundayken, eğer karşısındaki kendinden yaşça daha küçükse sadece öz adı ile selâmlayabilmekte; Amerika Kızılderililerinde ise, selâmlamada her iki durumda da akrabalık ilişkisi içindeki kişilerin durumlarını belirtmek gerekmektedir. Kişilerin birbirlerine seslenmelerinde (hitaplarında) sistemi kullanmalarının nedeni, sistemin bir akrabalık ve hısımlık sistemi olmasıdır. Ayrıca, bunun *eski* soy örgütlerinde, tekeşli Turan sisteminin temelini sarsıncaya kadar, kişilerin kendi soyundaki her kişiyle ilişkisinin ne olduğunu geçmişe ve geleceğe doğru rahatlıkla izleyip anlayabilmesine yaradığı da unutulmamalıdır. Hemen görüleceği gibi, birçok örnekte, aynı kişilerin belli biriyle ilişkileri, kişinin cinsiyetinin değişmesi ile değişim geçirmektedir. Bu nedenle, soruyu, biri konuşanın erkek olduğu, diğeri kadın (dişi) olduğu iki ayrı durum için, iki ayrı biçimde sormak gerekmektedir.

Bu farklılaşmaları yaratmış bile olsa, sistem baştan aşağı gene de belirli bir mantıksal yapıya sahiptir. Sistemin karakterini ortaya koyup gösterebilmek için, Malaya sisteminde yapıldığı gibi, birkaç soy çizgisi boyunca incelemeyi sürdürmek gerekmektedir. Seneca-İrokua dizgesi örnek olarak alınmıştır.

Dede (babanın babası) *(Hoc-sote)*, nine *(Oc-sote)*, erkek torun *(Ha-ya-da)* ve kız torun *(Ka-ya-da)* yukarı ya da aşağı doğru akrabalık ilişkilerinin benimsenen en uzaklarıdır. Bunlardan önce gelen ve sonra gelen atalarla soylar, aynı kategoride konumlandırılmaktadır.

Erkek ve kız kardeş ilişkileri soyut biçimde değil, büyük erkek kardeş, büyük kız kardeş, küçük erkek kardeş, küçük kız kardeş ikilisi içinde kavramlaştırılmıştır. Bunların her biri için ayrı terimler oluşturulmuştur. Şöyle:

Ağabey, Ha-ge.	**Abla, Ah-jé.**
Oğlan kardeş, Ha-ga	**Kız kardeş, Ka-ga**

Bu terimler erkek tarafından da, kadın tarafından da aynı şekilde kullanılmakta; konuşan kimse ile onun konuştuğu kimse arasında yaşça büyük olma durumuna göre gerekli terimler seçilmektedir. Tamil kabilelerinde bu ilişkiler için iki ayrı terim destesi bulunmaktadır. Fakat günümüzde her iki cinsiyettekiler için de aynı terimler kullanılmaktadır.

Collateral Akrabalar Çizgisinin İlki. Ben erkek Seneca olduğuma göre, erkek kardeşimin oğlu ve kızı benim de oğlum ve kızım *(Ha-ah-wuk* ve *Ka-ah-wuk)* olurlar; her ikisi de bana baba *(Ha-nih)* derler. Bu, sistemin ilk belirleyici özelliğidir. Sistem, erkek kardeşimin çocuklarını benim çocuklarımla aynı kategoriye sokmaktadır. Çocuklar, onun olduğu kadar, benim de çocuklarımdır. Erkek kardeşimin erkek ve kız torunları benim de erkek ve kız torunlarımdır *(Ha-ya-da ve Ka-ya-da)*. Her ikisi de bana dede *(Hoc-sote)* derler. Bu ilişkiler, bilinen ve kullanılan ilişki türleridir; başkaları bilinmemektedir.

Bazı ilişkilerin betimleyici nitelikte oldukları anlaşılmaktadır. Bunlar, genellikle, öncegelenler ile inen soyları ayırt eder. Çeşitli kabilelerin, hatta insanlığın çeşitli kavimlerindeki Turan ve Ganowanian kökenli sistemler üzerinde görüş birliği sağlanabildiğinde, bu sistemlerin temel özellikleri de ortaya konulmuş olacaktır.

Bu soyçizgisinin kadınları kapsayan yanında ise, gene ben erkek olduğuma göre, kız kardeşimin oğlu ve kızı benim erkek *(Ha-ya-wan-da)* ve kız *(Ka-ya-wan-da)* yeğenlerimdir. Her ikisi de bana dayı *(Hoc-no-seh)* der. Bu da sistemin betimleyici ikinci yanıdır. Yeğenlik ilişkisini erkeğin öz ya da *collateral* kız kardeşlerinin çocukları ile sınırlandırmaktadır. Bu yeğenlerimin çocukları benim torunlarımdır; onlar da bana uygun terimlerle hitap ederler.

Ben kadın olacak olursam, bu ilişkilerin bir bölümü tersine dönmektedir. Erkek kardeşimin oğlu ve kızı yeğenlerimdir *(Ha-soh-neh* ve *Ka-soh-neh)*. İkisi de bana hala *(Ah-ga-huc)* derler. Görülüyor ki, kız ve erkek yeğenler

için, kadınlar ayrı, erkekler ayrı terimler kullanmaktadırlar. Bu yeğenlerimin çocukları benim torunlarımdır. Kadın tarafında, kız kardeşimin oğlu ve kızı oğlum ve kızımdır. İkisi de bana ana derler *(Noh-yeh)*. Çocukları torunlarımdır. İkisi de bana nene (*Oc-sote*) derler.

Bu oğulların ve yeğenlerin karıları gelinlerim *(Ka'sä)*; kocaları damatlarımdır *(Oc-na'-hose)* ve bana uygun akrabalık terimleri ile seslenirler.

Collateral İkinci Soyçizgisi. Bu çizginin erkek dalında, baba yanında, *Kişi*'nin cinsiyetine bağlı kalmaksızın, babamın erkek kardeşi babamdır ve beni kızsam «kızım», erkeksem «oğlum» diye çağırır. Bu da üçüncü betimleyicidir. Babanın bütün erkek kardeşleri baba ilişkisi içindedir. Oğulları ve kızları, öz erkek ve kız kardeşlerim gibi, *collateral* erkek ve kız kardeşlerimdir ve aynı terimlerle onlara da seslenebilirim. Dördüncü betimleyici yan. Bu betimleyicilik gereği, erkek kardeşlerin erkek ve kız çocukları birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri olmaktadır. Bu erkek kardeşlerin çocukları, ben bir erkek olduğuma göre, oğullarım ve kızlarım, çocukları ise torunlarımdır. Oysa, bu kız kardeşlerimin çocukları yeğenlerim, bunların çocukları ise torunlarım olması gerektiği halde, böyle olmamaktadır. Bir başka deyişle, birinci *collateral* akrabalarımın soy çizgisindeki sınıflandırma ikincisine de yansımakta; ikincisi üçüncüsüne yansımakta; kan yakınlığının izlenebildiği yere kadar bu yansıma sürmektedir.

Babamın kız kardeşi halamdır ve erkeksem, bana yeğenim der. Beşinci betimleyici görünüm budur. Halalık ilişkisi benimle, babamın ve benimle *collateral* baba ilişkisi taşıyan kimselerin kız kardeşleri arasındadır; annemin kız kardeşi dışarda tutulmuştur. Babamın kız kardeşinin çocukları benim kuzenlerimdir *(Ah-gare-seh*, tekil). Onlar da bana kuzenim derler. Erkeksem, erkek kuzenlerimin çocukları oğullarım ve kızlarım; kız kuzenimin çocukları ise yeğenlerim olurlar. Kadın olsaydım, bu son ilişkiler tersine olacaktı. Sonuncuların tüm çocukları torunlarımdır.

Ana tarafımda, erkeksem, anamın **erkek** kardeşi dayımdır ve bana yeğenim der. Altıncı **betimleyici** özellik. Dayılık ilişkisi öz annemin ve *collateral* **annem** olanların erkek kardeşleri içindir; onlarla sınırlıdır. Babamın erkek kardeşleri dayılarım olamazlar. Çocukları kuzenlerimdir, erkek kuzenlerimin çocukları oğullarım **ve kızlarımdır.** Kadın kuzenlerimin çocukları kız ve erkek **yeğenlerimdir.** Kadın olsaydım, bu son ilişkiler tersine dönecek, bütün hepsinin çocukları torunlarım olacaktı.

Bütün bu erkek kardeşlerimin ve erkek kuzenlerimin karıları benim yengelerim (evlenme dolayısiyle kız kardeşlerim) olurlar *(Ah-ge-ah-nè-ah)* ve her biri bana kayınbirader *(Ha-ya-u)* derler. İlk terimin tam olarak anlamı bilinmemektedir. Bütün kız kardeşlerimin ve kadın kuzenlerimin kocaları evlilik dolayısıyla kardeşlerim (eniştelerim) olur ve bana hepsi aynı gerekli terimle hitap ederler. Amerika yerlileri arasındaki evlilik ilişkilerinde *punaluan* göreneğin izleri hâlâ sürmekte, kişinin çeşitli erkek kardeşlerinin karıları ve kız kardeşlerinin kocaları arasındaki ilişkilerde bu durum açıkca görülmektedir. Mandan topluluğunda, bugün de, erkek kardeşimin karısı benim de karımdır. Pawnee'lerde ve Arickareelerde de durum aynıdır. Kargalarda (the Crow) kocamın erkek kardeşinin karısı «yoldaşım *(Bot-ze-no-pa-che)*, Vadililerde (the *Creek)* «ortağım» *(Chu-hu-cho-wa)*, Munsee'lerde «arkadaşım» *(Nain-jose')* olur. Winnebago ve Achaotinne'lerde «kız kardeşim» dir. Karımın kız kardeşinin kocası bazılarında «erkek kardeşim», diğer bazılarında «kayınbiraderim,» Vadililerde ise, ne anlama geliyorsa, «küçük ayırıcım» *(Un-ka-pu-che)* olmaktadır.

Collateral Üçüncü Soyçizgisi. Bu soyçizgisinde ilâve ata kuşağı dışında kalan dallar, ikinci soygelim çizgisindekilerle aynı olduğu için, dört dalın sadece birini göstermek yetecektir. Babamın babasının erkek kardeşi dedemdir ve bana torun der. Bu dokuzuncu betimleyicidir: bütün bu yukarı kuşaktaki erkek kardeşleri dede ilişkisi içine alır, *Col-*

lateral yukarı kuşak kan yakınlarımın ilişki dışında kalmalarını önler. Kendi öz soyçizgim ile *collateral* kan yakını sayıldığım kimselerin soyçizgisine aynı kuralların uygulanması ilkesi, alt kuşaklara olduğu gibi, yukarı kuşaklara da uygulanır. Bu dedemin oğlu benim babam sayılır. Çocukları erkek ve kız kardeşlerimdir. Bunların çocukları benim de çocuklarımdır. Bu kızlarımın çocukları erkek ve kız yeğenlerim; bu yeğenlerimin çocukları ise torunlarım sayılır. Kadın olacak olursam, daha önceki örnekteki gibi, bütün bu ilişkilerin değişmesi gerekecektir.

Collateral Dördüncü Soyçizgisi. Aynı nedenle, bu soyçizgisinden tek bir dalın durumunu vermek yetecektir. Büyük babamın babasının erkek kardeşi dedem; oğlu da dedem; onun oğlu babam; onun oğlu ve kızı erkek ve kız kardeşimdir; bunların çocukları ile de, öteki örnekteki gibi, aynı akrabalık ilişkileri içinde olurum. *Collateral* Beşinci Soyçizgisindeki sınıflandırma, ilâve edilen ata kuşağı dışında, çeşitli dalları yönünden ikinci soyçizgisi ile aynıdır.

Sistemin doğası gereği, akrabaların yakınlık ilişkilerini tam olarak betimleyebilmek için, kandaşlıkla kazanılan ilişkilerin sayısal derecelendirilmelerini bilmek gerekmektedir. Fakat, bütün bu karmaşık sınıflandırma terimlerini gündelik yaşamında kullanmaya alışmış bir Kızılderiliye bütün bunlar hiç zor gelmemektedir.

Diğer evlilik dolayısıyla kazanılan hısımlık ilişkileri için de Seneca-İrokua'larda betimleyici terimler vardır. Kayınpeder için, karının kocasına *Oc-na-hose,* kocanın babasına *Ha-ga-sa* denir. Birinci terim, kayınpederlerce damat ya da gelinler için de aynen kullanılmaktadır. Yani, terim çift yanlı bir kullanıma sahiptir. Üvey baba ve üvey ana için *Hoc-no-ese ve Oc-no-ese;* üvey oğul ve üvey kız için *Ha'no* ve *Ka'no* denir. Bazı kabilelerde iki kayınpeder ile, iki kayınvalide arasında da bir hısımlık ilişkisi kavramlaştırılmıştır ve «dünür» olma ilişkisini gösteren terimler oluşturulmuştur. Sistemin bütün inceliklerini göstermek için

tabloyu başka bir yığın sıralamalarla büyütmek gerekmekteyse de, bunun bizim için fazla anlamlı olmayacağı açıktır. Seneca-İrokua ve Tamil sisteminin tüm ayrıntıları için bölüm sonundaki Tabloya bakılabilir. Bu sistemdeki ilişkilerin anlamı ilk bakışta anlaşılacak kadar açıktır. İlişkiler, bu toplulukların geçmişteki uzak atalarının günlerinde *punalua* evliliğinin başatlığını göstermekle kalmamakta; bu evlenme biçiminin eski toplum üzerinde ne denli güçlü etkilerde bulunmuş olduğunu da işaret etmektedir. Diğer yandan, sistemin bir başka özelliği de, insanlığın yaşam deneyimleri içinde varlığını sürdürmüş toplumsal sistem olguları üzerinde insan aklının doğal mantığının uygulanışı ile ilgili en başarılı örneklerden birisi oluşudur.

Turan ve Ganowanian sistemin, kendilerinden önceki bir Malaya sistemini ya da özünde buna çok benzeyen bir sistemi kendilerine temel almış olup olmadıklarını, böylece, belirtmiş bulunuyoruz. Sözü edilen yakınlık ilişkilerinden yarısında özdeş iki ilişki biçimi bulunmaktadır. Seneca ve Tamil sistemlerinde Hawai sistemindekilerden farklı olan ilişkiler incelendiğinde, farklılığın erkek ve kız kardeşlerin evlenip evlenmemelerine bağlı olduğu görülecektir. Seneca ve Tamil sistemlerinde, örneğin, kız kardeşimin oğlu yeğenimken, Hawai sisteminde oğlum olmaktadır. Bu iki ayrı ilişki, kan yakınları arası evlenme sistemi ile *punaluan* sistem arasındaki farklılığı göstermektedir. Kan yakınları arası evlenmenin yerine *punaluan* evliliğin geçmesinin sonucu olarak ortaya çıkan ilişki değişiklikleri Malaya sisteminin Turan sistemine dönüşmesine yol açmıştır. Fakat burada şu soru sorulabilir: Hawaililer arasında da *punaluan* aile biçimi olduğu halde, akrabalık ve hısımlık ilişkileri sisteminde değişiklik olmamasını neye bağlamak gerekiyor? Bunun yanıtı, aslında, birçok yerde verilmiş bulunuyor. Fakat gene yineliyelim: aile biçimi, (kişiler arasındaki yakınlık —*ç.*) sisteminden daha ilerde seyretmektedir. Polenezya'da aile biçimi *punaluan* nitelikte; ama, yakınlık ilişkileri Malaya sistemine uygun biçim-

dedir. Amerika'da aile biçimi *syndyasmian;* akrabalık ve hısımlık ilişkileri sistemi ise Turan sistemidir. Avrupa ve Batı Asyada tekeşli aile biçimi oluştuktan sonra da, bir süre, akrabalık ve hısımlık ilişkileri Turan sistemi niteliğini korumuş; sonraları gerilemeye, çökmeye başlamış ve yerini Aryen akrabalık ve hısımlık sistemine bırakmıştır. Kaldı ki, aile kurumu beş çeşit biçim değişikliğine uğradığı halde, bilindiği kadarıyla, akrabalık ve hısımlık sistemlerinin sayısı üçü geçmemiştir. Kurulu bir akrabalık ve hısımlık sisteminde temel nitelikte değişikliği, ancak, toplumda olağanın üzerinde bir boyuta erişmiş organik değişimler yaratabilmektedir. Bence, Malaya akrabalık ve hısımlık sisteminin yerine Turan sistemine geçilmesinde soy örgütlenmesi yeterli bir etken olabilmiştir. İnsanlığın en ileri dallarında da, Turan sistemi tekeşli ailenin kuruluşu tam olarak gerçekleştikten sonra yerinden edilmiş, mülkiyetin de etkisiyle, Aryen akrabalık ve hısımlık sistemine geçilebilmiştir.

Burada açıklanması gereken bir sorun kalmaktadır: Malaya sisteminden farklı olan Turan sistemi gibi bir sistemin kökeni; oluşumunun dayandığı temel nedir? Bu soruya verilecek yanıtın *punaluan* evlilik biçimi ile, soy örgütlenmesi açısından aranması gerekmektedir.

I. Çeşitli öz ve *collateral* erkek kardeşlerimin bütün çocukları, ben erkek olduğumda, oğullarım ve kızlarım sayılmaktadır.

Nedeni: Bir Seneca gibi konuşacak olursam, çeşitli erkek kardeşlerimin karıları, onların olduğu kadar, benim de karılarımdır. Bunları sistemin oluştuğu zamanın koşullarına göre söylüyoruz. Malaya'da da durum aynıdır.

II. Çeşitli öz ve *collateral* kız kardeşlerimin çocukları, ben bir erkek olduğumda, erkek ve kız yeğenlerimdir.

Nedeni: Soy örgütlenmesinde bu kadınlar, soy yasası gereği, benim karılarım olamazlar. Çocukları da, aynı nedenle, çocuklarım sayılamazlar; bana biraz daha uzak düşerler; bu ise, yeni bir ilişki türü olan yeğenlik ilişkisidir. Bu durum, Malaya sisteminde yoktur.

III. Ben bir kadın olduğumda, çeşitli öz ya da *collateral* erkek kardeşlerimin çocukları, benim erkek ve kız yeğenlerim olmaktadır.

Nedeni: II. durumdaki nedenden dolayı. Bu da Malaya sisteminden farklıdır.

IV. Ben bir kadın olduğumda, çeşitli öz ya da *collateral* kız kardeşlerimin çocukları, çeşitli kadın kuzenlerimin çocukları benim de erkek ve kız çocuklarım olur.

Nedeni: Bu kadınların bütün kocaları benim de kocam olurlar. Yalnız, bu çocuklar benim üvey çocuklarımdır ve Ojibwa ve diğer Algonkin kabilelerinde bu çocuklar için ayrı terimler kullanılmaktadır. Fakat Seneca-İrokua'larda ve eski sınıflandırmaya dayanan Tamil'lerde bu çocuklar, Malaya sisteminde değinilen nedenden dolayı, oğullarım ve kızlarım olmaktadır.

V. Bütün bu oğulların ve kız çocukların tüm çocukları benim torunlarımdır.

Nedeni: Benim oğul ve kızlarımın çocuklarıdır.

VI. Bütün bu erkek ve kız yeğenlerimin çocukları benim torunlarımdır.

Nedeni: Bu kişiler, Turan sisteminden önce geldiğini kabul ettiğimiz Malaya sistemindeki aynı kişilerle olan ilişkilerime benzer ilişkiler içindedir. Yeni hiçbir öge katılmamış, ilişkiler aynen bırakılmıştır.

VII. Babamın bütün erkek kardeşleri benim babamdır.

Nedeni: Anamın kocalarıdır. Malaya sistemindeki durumla aynıdır.

VIII. Babamın bütün kız kardeşleri, halalarımdır.

Nedeni: Soy örgütlenmesinde, öz ya da *collateral* olan halalarımın hiçbiri babamın karısı olamazlar. Bir önceki ilişki biçimindekinin tersine, annem de olamazlar. Bu nedenle yeni bir ilişkinin oluşturulması gerekmiştir. Bu «hala» olma ilişkisidir.

IX. Annemin, öz ya da *collateral* tüm erkek kardeşleri dayılarımdır.

Nedeni: Bunlar artık annemin kocaları olamazlar. Ba-

na, babamdan daha uzak ilişki içindedirler. Bu yeni ilişki «dayı» olma ilişkisidir.

X. Annemin tüm kız kardeşleri, öz ya da *collateral* (soysal) annelerimdir.

Nedeni: IV. ilişkidekinin aynıdır.

XI. Babamın erkek kardeşlerinin ve annemin kız kardeşlerinin; —öz ya da *collateral*— hepsinin çocukları erkek ve kız çocuklarımdır.

Nedeni: Malaya sistemindekinin aynıdır.

XII. Bütün dayılarımın çocukları, bütün teyzelerimin çocukları, erkek ve kız kuzenlerimdir.

Nedeni: Soy örgütlenmesinde bütün bu dayılar ve teyzeler babamla annem arasındaki evlilik ilişkisinin dışında tutulmuşlardır. Bu nedenle, Malaya sistemindeki gibi, çocukları bana kardeş olamazlar. Daha uzak ilişki içinde olmaları gerekir. Bu ilişki «kuzen» olma ilişkisidir.

XIII. Tamil sisteminde, ben erkek olduğum takdirde erkek kuzenlerimin bütün çocukları benim erkek ve kız yeğenlerim; kız kuzenlerimin çocukları ise erkek ve kız çocuklarım olur. Bu durum Seneca-İrokua'lardakinin tam tersidir. Turan sistemine geçildiğinde, Tamil halkı arasında, bütün kadın kuzenlerim karılarım olmakta, fakat erkek kuzenlerimin karıları bana karı düşmemektedir. Bir kimsenin yaklaşık iki yüz kişiyle akraba sayıldığı bu iki sistem arasındaki fark, akrabalık ilişkilerinin değişik yönlerde geliştiği olgusundan kaynaklanmaktadır.

XIV. Dedemin ve ninemin her iki tür kız ve erkek kardeşleri ninelerim ve dedelerimdir.

Nedeni: Malaya sistemindeki durumun aynıdır.

Böylece, bir kez daha göstermiş oluyoruz ki, gerek Turan sistemi, gerek özdeşi olan Ganowanian sistem kendilerinden önceki bir Malaya sistemini temel alarak oluşmuşlardır ve Ganowanian sistemin Malaya kabilelerinin Pasifik Adalarına göçlerinden önce Asya'da geçerli ve başat sistem durumuna yükselmiş bir sistem olması gerekmektedir. Diğer yandan, sistemin Malaya biçimi içinde ortak bir Asya

kökeninden ve kan yolu ile söz konusu bu üç kavimin atalarına aktarıldığını, daha sonra Turan ve Ganowanian kökenli toplulukların ataları tarafından bugünkü biçimine dönüştürüldüğünü düşünmemizin haklı temelleri olduğunu da söyleyebiliriz.

Turan sisteminin temel ilişkileri oluşumlarındaki durumlarına göre açıklanmış bulunuyor. Bu ilişkilerin, çocukların ana ve babalarının bilinebilme noktasında dek, *punaluan* ailede fiilen neler varsa, bu ilişkilerle aynı olduğunu gördük. Sistem, açıkça kendini gösteriyor ki, organik bir gelişmedir. Yeterli bir neden olmadıkça, sistemin kendi oluşumunu gerçekleştiremiyeceği de açıktır. Bu nedenle, *punaluan* aileler tarafından oluşturulmuş bir sistem olduğunu söylemek haklı ve gerekli bir değerlendirmedir. Ayrıca, göze çarpan bir nokta da, bazı evlilik dolayısıyla kazanılan ilişkilerin (hısımlık ilişkilerinin) değişmiş olduğudur.

Sistem bütün erkek kardeşleri, birbirlerinin karılarının kocaları; bütün kız kardeşleri, birbirlerinin kocalarının karıları; tümünü birden ise, kendi aralarında evlenmiş kimselerden oluşan bir grup saymaktadır. Sistemin oluştuğu dönemde, öz ya da *collateral* kardeşi olan bir erkek —bu tür kardeşler o zaman oldukça boldu— kardeş karısı olan birçok kadın buluyordu ki, bunlar kendisine tek ve gerçek karısının yanı sıra birçok karıya sahip olma olanağı sağlıyordu. Aynı şekilde, hangi kadının öz ya da *collateral* bir kız kardeşi varsa —ki bu tür kardeşler de oldukça boldu— kız kardeş kocası olan bütün erkekler, kadınların kendi gerçek kocasının yanı sıra onların ek kocaları oluyordu. Kocaların birbirlerinin erkek kardeşleri, karıların ise aralarında kız kardeş olmaları ilişkinin temelini oluşturmaktaydı. Bu özellik, en açık şekilde, Hawaililerdeki *punaluan* sisteminde ifadesini bulmaktadır. Kuramsal olarak, dönemin ailesi ve evlilik ilişkileri aracılığı ile bir araya gelen grup beraberce gelişip yaygınlaşmışlardır. Fakat pratikte, barınma yerinin olanakları ve beslenme olanaklarının kıtlığı nedeniyle, bu grup çok sayıda daha küçük aile birim-

lerine ayrılıp bölünmek durumunda kalmıştır. Briton'lardaki birbirlerinin karıları ile evli on ya da on iki kişilik erkek kardeşler topluluğu *punaluan* grubun bu alt-bölüntülerine iyi bir örnektir. Kan yakınları arası evlenmesine dayanan topluluk döneminde ortaya çıktığı anlaşılan ortaklaşmacı yaşam bu dönemin ihtiyaçlarının zoruyla oluşmuş, fakat *punaluan* toplum sisteminde de devam etmiş, hatta Beyazların geldiği günlere dek uygulamasının sürdüğü Amerikan yerli topluluklarındaki *syndyasmian* sistemine de aktarılmıştır. Beyazlar geldiğinde bile Amerikan yerlileri *punaluan* aile biçimini yaşamıyorlar, bu aile biçimini unutmuş bulunuyorlardı. Fakat *punaluan* aile biçiminin yarattığı akrabalık ve hısımlık ilişkileri sistemi, *punaluan* aile biçiminin oluşumunda yeri olan görenek ve gelenekleri yaşatmaya devam ediyordu. Yabanıl kabilelerin aile yaşamları, evlerindeki gündelik işleri ve aralarındaki ilişkileri yeterince incelenmiş olmaktan çok uzaktır. Üzerinde durduğumuz sorunu aydınlatmakta, yabanıl kabilelerin görenekleri, beslenmeleri, varlık sürdürme pratikleri hakkında bilgi sahibi olmamız büyük yararlar sağlıyacaktır.

Burada iki aile biçiminin oluşumları, birbirlerine koşut iki akrabalık ve hısımlık sisteminin oluşumu ile açıklanmış bulunuyor. Savımızı destekleyen kanıtların yeterli olduğuna inanıyoruz. Savımızı kanıtlamak için, insanlığın kurduğu toplumun çok alt düzeyden başlayıp, kan yakınları arasında evlenmelerin yasaklanmasının düşünülmediği bir üst düzeye eriştiğini; bu düzeydeki toplum örgütlenmesinin bir ileri dönem olduğunu belirterek söze başladık. Bu birinci biçimden ikincisine geçiş doğaldı; çünkü, alt düzeydeki toplum biçiminden bir üst düzeydekine gözlemler ve yaşamdan kazanılan deneyimler ile erişilmişti. Bu başarı, insan türüne özgü ve en büyük özelliği gelişebilirlik olan zihinsel ve tinsel niteliklerin sayesinde gerçekleştirilmişti. Kan yakınları evlenmesine dayanan aile ve *punaluan* aile insanlığın yabanıllık döneminin büyük bölümünde gerçekleştirdiği gelişmenin özünü dile getirmektedir. *Punaluan*

aile, ilk aile olan kan yakınları arası evlenmeden çok farklıydı. Ama tekeşli aile biçimine erişebilmek için aşılması gereken henüz çok uzun bir yol vardı. Çeşitli aile biçimlerini karşılaştırmak, yabanıllık döneminde gelişmenin çok yavaş bir hızla artabildiğini hatırlamak, ilerlemeyi gerçekleştirmekte kullanılabilecek olanak ve araçların o zamanlar çok az sayıda olduğunu, gelişmeyi engelleyen ya da güçleştiren pek çok etkenin bulunduğunu unutmamak, durumu değerlendirmemizi kolaylaştıracaktır. Temel özellikleri bakımından durgun görünen yaşam, kimi zaman ilerlemelerin, kimi zaman durgunluğun ve hatta gerilemelerin doldurduğu çağlar boyunca olayların akışına kendi niteliklerine uygun damgasını basmış; fakat toplumun genel yönelimi bir alt toplumsal dönemden bir üst toplumsal döneme doğru olmuştur. Bu böyle olmasaydı, insanlığın bugün de yabanıllık döneminde bulunması gerekecekti. Kan yakınları arası evlenmelere dayalı bu ilk aile biçiminden başkasını bilmeyen ve gelişme çizgisinin henüz başlangıcındaki insanlık için *(punaluan* aile—*ç)* bu, gelişme ve ilerlemelerle dolu geleceği açısından bir başlangıç olmuştur.

New York'daki Seneca-İrokua'larının ve Dravida Dilinin Tamil Lehçesini Konuşan Güney Hindistan'daki Halk Topluluğunun Akrabalık Sistemlerini Gösterir Kıyaslamalı Tablo

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
1 Dedemin babasının babası	Dedem	Üçüncü dedem
2 Dedemin babasının anası	Nenem	Üçüncü nenem
3 Dedemin babası	Dedem	İkinci dedem
4 Büyüknenem	Nenem	İkinci nenem
5 Dedem	Dedem	Dedem
6 Nenem	Nenem	Nenem
7 Babam	Babam	Babam
8 Anam	Anam	Anam
9 Oğlum	Oğlum	Oğlum
10 Kızım	Kızım	Kızım
11 Erkek torunum	Erkek torunum	Erkek torunum
12 Kız torunum	Kız torunum	Kız torunum
13 Büyük erkek torunum (torunumun oğlu)	Erkek torunum	İkinci erkek torunum
14 Büyük kız torunum (kız torunumun kızı)	Kız torunum	İkinci kız torunum
15 Erkek torunumun oğlunun oğlu	Erkek torunum	Üçüncü erkek torunum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
16 Erkek torunumun oğlunun kızı	Kız torunum	Üçüncü kız torunum
17 Büyük erkek kardeşim	Büyük erkek kardeşim	Büyük erkek kardeşim
18 Büyük kız kardeşim	Büyük kız kardeşim	Büyük kız kardeşim
19 Küçük erkek kardeşim	Küçük erkek kardeşim	Küçük erkek kardeşim
20 Küçük kız kardeşim	Küçük kız kardeşim	Küçük kız kardeşim
21 Erkek kardeşlerim	Erkek kardeşlerim	Erkek kardeşlerim
22 Kız kardeşlerim	Kız kardeşlerim	Kız kardeşlerim
23 Erkek kardeşimin oğlu (erkek konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
24 Erkek kardeşimin oğlunun karısı (erkek konuşuyor)	Gelinim	Gelinim ve kız yeğenim
25 Erkek kardeşimin kızı	Kızım	Kızım
26 Erkek kardeşimin kızının kocası	Damadım	Damadım ve yeğenim
27 Erkek kardeşimin erkek torunu	Erkek torunum	Erkek torunum
28 Erkek kardeşimin kız torunu	Kız torunum	Kız torunum
29 Erkek kardeşimin erkek torununun oğlu	Torunum	İkinci erkek torunum
30 Erkek kardeşimin kız torununun kızı	Kız torunum	İkinci kız torunum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
31 Kız kardeşimin oğlu	Yeğenim	Yeğenim
32 Kız kardeşimin oğlunun karısı	Gelinim	Kızım
33 Kız kardeşimin kızı	Kız yeğenim	Kız yeğenim
34 Kız kardeşimin kızının kocası	Damadım	Oğlum
35 Kız kardeşimin erkek torunu	Erkek torunum	Erkek torunum
36 Kız kardeşimin kız torunu	Kız torunum	Kız torunum
37 Kız kardeşimin erkek torununun oğlu	Erkek torunum	İkinci erkek torunum
38 Kız kardeşimin kız torunun kızı	Kız torunum	İkinci kız torunum
39 Erkek kardeşimin oğlu (kadın konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim
40 Erkek kardeşimin oğlunun karısı	Gelinim	Kızım
41 Erkek kardeşimin kızı	Kız yeğenim	Kız yeğenim
42 Erkek kardeşimin kızının kocası	Damadım	Oğlum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
43 Erkek kardeşimin erkek torunu	Torunum	Torunum
44 Erkek kardeşimin kız torunu	Kız torunum	Kız torunum
45 Erkek kardeşimin erkek torununun oğlu	Erkek torunum	İkinci erkek torunum
46 Erkek kardeşimin kız torununun kızı	Kız torunum	İkinci kız torunum
47 Kız kardeşimin oğlu	Oğlum	Oğlum
48 Kız kardeşimin oğlunun karısı	Gelinim	Gelinim ve yeğenim
49 Kız kardeşimin kızı	Kızım	Kızım
50 Kız kardeşimin kızının kocası	Damadım	Oğlum
51 Kız kardeşimin erkek torunu	Erkek torunum	Erkek torunum
52 Kız kardeşimin kız torunu	Kız torunum	Kız torunum
53 Kız kardeşimin erkek torununun oğlu	Erkek torunum	İkinci erkek torunum
54 Kız kardeşimin kız torununun kızı	Kız torunum	İkinci kız torunum
55 Babamın erkek kardeşi	Babam	Büyük-baba (babadan yaşlıysa) Küçük-baba (babadan gençse)

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
56 Babamın erkek kardeşinin karısı	Üvey anam	Anam
57 Babamın erkek kardeşinin oğlu (benden yaşlıysa)	Büyük erkek kardeşim	Büyük erkek kardeşim
58 Babamın erkek kardeşinin oğlu (benden gençse)	Küçük erkek kardeşim	Küçük erkek kardeşim
59 Babamın erkek kardeşinin oğlunun karısı	Yenge	Kuzen ve yenge
60 Babamın erkek kardeşinin kızı (Benden yaşlıysa)	Büyük kız kardeş (Abla)	Büyük kız kardeş
61 Babamın erkek kardeşinin kızı (benden gençse)	Küçük kız kardeş	Küçük kız kardeş
62 Babamın erkek kardeşinin kızının kocası	Kayınbirader	Kayınbirader ve kuzen
63 Babamın erkek kardeşinin oğlunun oğlu (Erkek konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
64 Babamın erkek kardeşinin oğlunun oğlu (Kadın konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
65 Babamın erkek kardeşinin oğlunun kızı (Erkek konuşuyor)	Kızım	Kızım
66 Babamın erkek kardeşinin oğlunun kızı (Kadın konuşuyor)	Kız yeğenim	Kız yeğenim
67 Babamın erkek kardeşinin kızının oğlu (Erkek konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim
68 Babamın erkek kardeşinin kızının oğlu (Kadın konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
69 Babamın erkek kardeşinin kızının kızı (Erkek konuşuyor)	Kız yeğenim	Kız yeğenim
70 Babamın erkek kardeşinin kızının kızı (Kadın konuşuyor)	Kızım	Kızım
71 Babamın erkek kardeşinin erkek torununun oğlu (Kadın konuşuyor)	Erkek torunum	Erkek torunum
72 Babamın erkek kardeşinin kız torununun kızı	Kız torunum	Kız torunum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
73 Babamın kız kardeşi	Halam	Halam
74 Babamın kız kardeşinin kocası	Üvey babam	Amcam
75 Babamın kız kardeşinin oğlu (erkek konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
76 Babamın kız kardeşinin oğlu (kadın konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
77 Babamın kız kardeşinin oğlunun karısı	Kız kardeş (görümce)	Küçük kız kardeş
78 Babamın kız kardeşinin kızı (erkek konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
79 Babamın kız kardeşinin kızı (kadın konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
80 Babamın kız kardeşinin kızının kocası	Kayınbiraderim	Büyük ya da küçük erkek kardeş
81 Babamın kız kardeşinin oğlunun oğlu (erkek konuşuyor)	Oğlum	Yeğenim
82 Babamın kız kardeşinin oğlunun oğlu (kadın konuşuyor)	Yeğenim	Oğlum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
83 Babamın kız kardeşinin oğlunun kızı (erkek konuşuyor)	Kızım	Kız yeğenim
84 Babamın kız kardeşinin oğlunun kızı (kadın konuşuyor)	Kız yeğenim	Kızım
85 Babamın kız kardeşinin oğlunun kızının oğlu (erkek konuşuyor)	Yeğenim	Oğlum
86 Babamın kız kardeşinin oğlunun kızının oğlu (kadın konuşuyor)	Oğlum	Yeğenim
87 Babamın kız kardeşinin oğlunun kızının kızı (erkek konuşuyor)	Kız yeğenim	Kızım
88 Babamın kız kardeşinin oğlunun kızının kızı (kadın konuşuyor)	Kızım	Kız yeğenim
89 Babamın kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek torunum	Erkek torunum
90 Babamın kız kardeşinin kız torununun kızı	Kız torunum	Kız torunum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
91 Anamın erkek kardeşi	Dayı	Dayı
92 Anamın erkek kardeşinin karısı	Teyze - anam	Teyzem
93 Anamın erkek kardeşinin oğlu (kadın konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
94 Anamın erkek kardeşinin oğlu (erkek konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
95 Anamın erkek kardeşinin oğlunun karısı	Kız kardeşim	Küçük kız kardeş
96 Anamın erkek kardeşinin kızı (erkek konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
97 Anamın erkek kardeşinin kızı (kadın konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
98 Anamın erkek kardeşinin kızının kocası	Kayınbiraderim	Büyük/küçük erkek kardeşim
99 Anamın erkek kardeşinin oğlunun oğlu (Erkek konuşuyor)	Oğlum	Yeğenim
100 Anamın erkek kardeşinin oğlunun oğlu (kadın konuşuyor)	Yeğenim	Oğlum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
101 Anamın erkek kardeşinin oğlunun kızı (erkek konuşuyor)	Kızım	Yeğenim
102 Anamın erkek kardeşinin oğlunun kızı (kadın konuşuyor)	Kız yeğenim	Kızım
103 Anamın erkek kardeşinin kızının oğlu (erkek konuşuyor)	Yeğenim	Oğlum
104 Anamın erkek kardeşinin kızının oğlu (kadın konuşuyor)	Oğ'um	Yeğenim
105 Anamın erkek kardeşinin kızının kızı (erkek konuşuyor)	Kız yeğenim	Kızım
106 Anamın erkek kardeşinin kızının kızı (kadın konuşuyor)	Kızım	Kız yeğenim
107 Anamın erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek torunum	Erkek torunum
108 Anamın erkek kardeşinin kızının torununun kızı	Kız torunum	Kız torunum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
109 Anamın kız kardeşi	Anam	Büyük/küçük anam
110 Anamın kız kardeşinin kocası	Üvey babam	Babam
111 Anamın kız kardeşinin oğlu (benden büyükse)	Büyük erkek kardeşim	Büyük erkek kardeş
112 Anamın kız kardeşinin oğlu (benden küçükse)	Küçük erkek kardeşim	Küçük erkek kardeş
113 Anamın kız kardeşinin oğlunun karısı	Görümcem	Görümcem ve Kuzenim
114 Anamın kız kardeşinin kızı (benden büyükse)	Büyük kız kardeşim	Büyük kız kardeşim
115 Anamın kız kardeşinin kızı (benden küçükse)	Küçük kız kardeşim	Küçük kız kardeşim
116 Anamın kız kardeşinin kızının kocası	Kayınbirader	Kayınbirader ve Kuzen
117 Anamın kız kardeşinin oğlunun oğlu (erkek konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
118 Anamın kız kardeşinin oğlunu oğlu (kadın konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim
119 Anamın kız kardeşinin oğlunun kızı (Erkek konuşuyor)	Kızım	Kızım

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
120 Anamın kız kardeşinin oğlunun kızı (kadın konuşuyor)	Kız yeğenim	Kız yeğenim
121 Anamın kız kardeşinin kızının oğlu (Erkek konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim
122 Anamın kız kardeşinin kızının oğlu (kadın konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
123 Anamın kız kardeşinin kızının kızı (erkek konuşuyor)	Kız yeğenim	Kız yeğenim
124 Anamın kız kardeşinin kızının kızı (kadın konuşuyor)	Kızım	Kızım
125 Anamın kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Erkek torunum	Erkek torunum
126 Anamın kız kardeşinin kız torununun kızı	Kız torunum	Kız torunum
127 Babamın babasının erkek kardeşi	Dedem	Büyük/küçük dedem
128 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlu	Babam	Büyük/küçük babam
129 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (büyükse)	Büyük erkek kardeşim	Büyük erkek kardeşim

KİŞİLER	TAMİL TOPLULUĞUNDA	SENECA - İROKUA'LARINDA
130 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (küçükse)	Genç erkek kardeşim	Küçük erkek kardeşim
131 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (erkek konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
132 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (kadın konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim
133 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlunun kızı (erkek konuşuyor)	Kızım	Kızım
134 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlunun kızı (kadın konuşuyor)	Kız yeğenim	Kız yeğenim
135 Babamın babasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek torunum	Erkek torunum
136 Babamın babasının erkek kardeşinin kız torunu	Kız torunum	Kız torunum
137 Babamın babasının kız kardeşi	Nenem	Büyük/küçük Nenem

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
138 Babamın babasının kız kardeşinin kızı	Halam	Büyük/küçük anam
139 Babamın babasının kız kardeşinin kızının kızı (erkek konuşuyor)	Kuzenim	Büyük/küçük kız kardeşim
140 Babamın babasının kız kardeşinin kızının kızı (kadın konuşuyor)	Kuzenim	Büyük/küçük kız kardeşim
141 Babamın babasının kız kardeşinin kızının kızının oğlu (Erkek konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim
142 Babamın babasının kız kardeşinin kızının kızının oğlu (kadın konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
143 Babamın babasının kız kardeşinin kızının kızının kızı (erkek konuşuyor)	Kız yeğenim	Kız yeğenim
144 Babamın babasının kız kardeşinin kızının kızının kızı (kadın konuşuyor)	Kızım	Kızım
145 Babamın babasının kız kardeşinin kızının erkek torununun oğlunun oğlu	Erkek torunum	Erkek torunum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
146 Babamın babasının kız kardeşinin kızının kız torununun kızının kızı	Kız torunum	Kız torunum
147 Anamın anasının erkek kardeşi	Dedem	Büyük/küçük dedem
148 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlu	Dayım	Dayım
149 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (Erkek konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
150 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (kadın konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
151 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (erkek konuşuyor)	Oğlum	Yeğenim
152 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (kadın konuşuyor)	Yeğenim	Oğlum
153 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlunun kızı (erkek konuşuyor)	Kızım	Kız yeğenim

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
154 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlunun kızı (Kadın konuşuyor)	Kız yeğenim	Kızım
155 Anamın anasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlunun oğlu	Torunum	Torunum
156 Anamın anasının erkek kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız torunum	Kız torunum
157 Anamın anasının kız kardeşi	Nenem	Nenem
158 Anamın anasının kız kardeşinin kızı	Anam	Büyük/küçük anam
159 Anamın anasının kız kardeşinin kızının kızı (benden büyükse)	Büyük kız kardeşim	Büyük kız kardeşim
160 Anamın anasının kız kardeşinin kızının kızı (benden küçükse)	Küçük kız kardeşim	Küçük kız kardeşim
161 Anamın anasının kız kardeşinin kızının kızının oğlu (Erkek konuşuyor)	Yeğenim	Yeğenim

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
162 Anamın anasının kız kardeşinin kızının kızının oğlu (kadın konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
163 Anamın anasının kız kardeşinin kızının kızının kızı (Erkek konuşuyor)	Kız yeğenim	Kız yeğenim
164 Anamın anasının kız kardeşinin kızının kızının kızı (kadın konuşuyor)	Kızım	Kızım
165 Anamın anasının kız kardeşinin, erkek torununun oğlunun oğlu	Torunum	Torunum
166 Anamın anasının kız kardeşinin kız torununun kızının kızı	Kız torunum	Kız torunum
167 Babamın babasının babasının erkek kardeşi	Dedem	İkinci dedem
168 Babamın babasının babasının erkek kardeşinin oğlu	Dedem	Büyük/küçük dedem
169 Babamın babasının babasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (benden büyük)	Babam	Büyük/küçük babam

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
170 Babamın babasının babasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu (Erkek konuşuyor)	Oğlum	Oğlum
171 Babamın babasının babasının erkek kardeşinin oğlunun oğlunun oğlunun oğlu (Erkek konuşuyor)	Erkek torunum	Erkek torunum
172 Babamın babasının babasının kız kardeşi	Nenem	İkinci Nenem
173 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kızı	Nenem	Büyük/küçük nenem
174 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kızının kızı	Anam	Büyük/küçük anam
175 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kızının kızının kızı (Erkek konuşuyor)	Büyük kız kardeşim	Büyük/küçük kız kardeşim
176 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kızının kızının kızının kızı	Kız yeğenim	Kız yeğenim
177 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kızının kızının kızının kızının kızı	Kız torunum	Kız torunum

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
178 Anamın anasının anasının erkek kardeşi	Dedem	İkinci dedem
179 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin oğlu	Dedem	Büyük/küçük dedem
180 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlu	Dayım	Dayım
181 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlunun oğlu (Erkek konuşuyor)	Kuzenim	Kuzenim
182 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlunun oğlunun oğlu (Kadın konuşuyor)	Erkek çocuğum	Yeğenim
183 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin oğlunun oğlunun oğlunun oğlunun oğlu	Torunum	Torun çocuğum
184 Anamın anasının anasının kız kardeşi	Nenem	İkinci nenem

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
185 Anamın anasının anasının kız kardeşinin kızı	Nenem	Büyük/küçük nenem
186 Anamın anasının anasının kız kardeşinin kızının kızı	Anam	Büyük/küçük anam
187 Anamının anasının anasının kız kardeşinin kızının kızının kızı (benden büyük)	Büyük kız kardeşim	Büyük kız kardeşim
188 Anamın anasının anasının kız kardeşinin kızının kızının kızının kızı (Kadın konuşuyor).	Kız yeğenim	Kız çocuğum
189 Anamın anasının anasının kız kardeşinin kızının kızının kızının kızının kızı	Kız torunum	Kız torunum
190 Kocam	Kocam	Kocam
191 Karım	Karım	Karım
192 Kocamın babası	Kayınbabam	Anam ve kayınbabam
193 Kocamın anası	Kayınanam	Teyzem ve kayınanam
194 Karımın babası	Kayınbabam	Amcam ve babam
195 Karımın anası	Kayınanam	Teyzem

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
196 Damadım	Damadım	Damadım ve yeğenim
197 Gelinim	Gelinim	Gelinim ve kız yeğenim
198 Üvey babam	Üvey babam	Üvey babam
199 Üvey anam	Üvey anam	Üvey anam
200 Üvey oğlum	Üvey oğlum	Üvey oğlum
201 Üvey kızım	Üvey kızım	Üvey kızım
202 Üvey erkek kardeşim	Üvey erkek kardeşim	Üvey erkek kardeşim
203 Üvey kız kardeşim	Üvey kız kardeşim	Üvey kız kardeşim
204 Kayınbiraderim (kocamın erkek kardeşi)	Kayınbiraderim	Kayınbiraderim ve kuzenim
205 Kayınbiraderim (kız kardeşimin kocası, erkek konuşuyor)	Kayınbiraderim (Enişte m)	Kayınbiraderim (Enişte m) ve kuzenim
206 Kayınbiraderim (kız kardeşimin kocası, kadın konuşuyor)	Kayınbiraderim (Enişte m)	Kayınbiraderim (Enişte m) ve kuzenim
207 Kayınbiraderim (karımın erkek kardeşi)	Kayınbiraderim	Kayınbiraderim ve kuzenim
208 Kayınbiraderim (Bacanak) (karımın kız kardeşinin kocası)	İlişki yok.	Kayınbiraderim ve kuzenim

KİŞİLER	SENECA - İROKUA'LARINDA	TAMİL TOPLULUĞUNDA
209 Kayınbiraderim (kocamın kız kardeşinin kocası)	İlişki yok.	Kayınbiraderim ve kuzenim
210 Baldızım (karımın kız kardeşi)	Baldızım	Baldızım ve kuzenim
211 Görümcem (kocamın kız kardeşi)	Görümcem	Görümcem ve kuzenim
212 Yengem (Erkek kardeşimin karısı, erkek konuşuyor)	Yengem	Yengem ve kuzenim
213 Yengem (erkek kardeşimin karısı, kadın konuşuyor)	Yengem	Yengem ve kuzenim
214 Eltim (kocamın erkek kardeşinin karısı)	İlişki yok.	Eltim ve kuzenim
215 Baldızım (Karımın erkek kardeşinin karısı)	İlişki yok.	Baldızım ve kuzenim
216 Dul (kadın)	Dul kadın	Dul kadın
217 Dul (erkek)	Dul erkek	—
218 İkizim (İkizin eşi konuşuyor)	İkizim	İkizim

IV. BÖLÜM

SYNDYASMİAN VE ATAERKİL AİLELER

Amerika yerlilerinin barbarlığın Aşağı Dönemini yaşayan bölümü, keşfedildiği ilk günlerde, *syndyasmian* ya da çiftlendirici (eşlendirici) aile biçimine erişmiş bulunuyordu. Evlilik ilişkilerinde, bir önceki dönemde var olması gereken kalabalık gruplar ortadan kalkmış ve bunların yerine, açıkça belirli, kısmen bireyselleşmiş evli çiftlerden oluşan aile biçimine geçilmişti. Bu ailede tekeşli ailenin çekirdeği vardı, ama tekeşli aileden, birkaç yönden, daha geriydi.

Syndyasmian aile özel ve kendine özgü bir aile biçimiydi. Bu aile biçiminde birkaç aile aynı evde birlikte, komünal (paylaşmacı) bir hane düzeni içinde ortaklaşmacı bir hayat yaşarlardı. Birkaç ailenin aynı evde birlikte yaşamaları bile, bir örgüt olarak ailenin yaşamın güçlükleri karşısında yeterli güçten yoksun bulunduğunu göstermekteydi. Ama, aile gerçekten iki kişi arasındaki ilişkiye dayanmakta; tekeşli ailenin bazı özelliklerini taşımaktaydı. Kadın, erkeğin baş kadını olmanın ötesinde bir anlam taşımaya başlamıştı; erkeğin arkadaşı ve eşi; yemeğinin hazırlayıcısı; az çok kendisinin olduğunu kestirebildiği, belirleyebildiği çocuklarının annesi durumuna gelmişti. Birlikte sorumlu oldukları çocuğun doğumu, kadın ile erkek arasındaki birliği güçlendiriyor, bu birliğe süreklilik kazandırıyordu.

Fakat evlilik kurumu da aile kadar kendine özgüydü. Erkek, uygar toplumlarda olduğu gibi, yakınlık duyduğu, âşık olduğu kadını aramıyordu; aşk, o zamanın insanının erişebildiği düzeyden daha üst düzeylere gelindiğinde erişilebilecek bir duyguydu ve bu dönemin insanının bildiği bir şey değildi. Evlenme, bu nedenle, duyguya değil, gerekirliklere ve ihtiyaçlara dayanıyordu. Evlenme işi, evlenecek olan kimselerin bilgisi ve izni dışında, tarafların anneleri arasında yapılan görüşmelerle kararlaştırılıyordu. Bazan, birbirlerini hiç görmemiş kimseler, ilk kez, evlenme ilişkisinin kurulması ile birbirlerini tanıyorlardı. Karar alındıktan sonra, uygun bir zamanda taraflara durum bildirilir; basit bir evlenme töreni için gün saptanırdı. Annelerin aralarında yapacakları görüşmelerle aldıkları kararlara uymak taraflar için bir görevdi. Evlenme öncesinde, gelinin soy yakınlarına, ilişkilerinin derecelerine göre armağanlar verilirdi. Hediye alma ve hediye verme evlenme işlem ve anlaşmasının temel öğelerinden biriydi. Evlenme ilişkisi ise, evli çiftin her ikisinin de gönlü istedikçe sürerdi. Taraflardan biri istemediğinde, evliliğin sürmesinde ısrar edilmezdi. İşte en çok bu özelliği nedeniyledir ki, bu evlenme biçimine çiftlendirici evlilik biçimi denmektedir. Koca, gönlü istediği zaman karısını terk edebilir, bir başka kadın alabilirdi. Aynı şeyi kadın da yapabilmekte; gönlü istediğinde kocasını bırakıp başka bir erkekle yaşamaya başlayabilmekteydi. Fakat bu tür ayrılmalara karşı zamanla değişik bir tutum belirmiş ve güçlenmiştir. Evli çiftler birbirlerine yabancılaşıp birbirlerinden ayrı yaşamaya başladıklarında, soy topluluğu yakınları araya girerler ve tarafların arasını bulmaya çalışırlardı. Bunda çoğu kez başarı sağlarlardı. Başarı sağlayamazlarsa ayrılma kesinleşmiş, onaylanmış sayılırdı. Kadın, bunun üzerine, kocasının evini terk eder, çocuklarını yanına alır; çocuklar yalnızca kadının sayılırdı. Kadın, kişisel eşyalarını da ayrılırken yanına almakta; kocası, bunlar üzerinde hiçbir hakka sahip bulunmamaktaydı. Eğer, çoğu kez olduğu gi-

bi, ayrılma ve boşanma sırasında kadın ve erkek kadının soy topluluğunun çoğunluk olduğu bir yerde (kadının soy örgütünde —ç.) yaşamaktaysalar erkek karısının evini terkederdi.[1] Kısacası, evlilik ilişkisinin sürmesi tarafların seçimine kalmış bulunuyordu.

Bu evlilik ilişkisinin Amerika yerlilerinin, barbarlığın Aşağı Dönemindeyken, tekeşliliğin oluşumunun gerektirdiği tinsel gelişme düzeyine erişemediklerini gösteren bir başka özelliği daha vardı. Yüksek bir ussal düzeye erişmiş bulunan İrokua'larda ve eşit derecede gelişkin diğer birçok Kızılderili kabilelerinde kadının kocasına bağlılığı aranırdı. Bu bağlılığı bozan kadını, isterse, kocası çok ağır şekilde cezalandırabilirdi. Fakat kadının yükümlülüğüne erkeğin de katlanmasını öngören bir karşılıklılık bulunmuyordu; erkek ayrıcalıklıydı. Gerçekten de, kadının bu

1) Artık yaşamayan Peder A.Wright, aralarında yıllarca misyonerlik yaptığı Senecalar hakkında şunları yazmıştır: «Eski uzun evlerindeki yaşamlarında, topluluğun içindeki klânlardan biri başat durumdadır. Kadınlar kocalarını başka klanlardan almakta; bazan da, analarının evinden ayrılacak kadar yiğitleşemeyen genç erkeklerin ana evine kız getirdikleri görülmektedir. Genellik'e, haneyi kadınlar yönetmekte ve bunu kendi klanlarının işi olarak, birbirlerini tutarcasına yapmaktadırlar. Evin erzakları, eşyaları ortaktır. Fakat çalışmayan, üzerine düşen işi yapmayan kocanın, ya da âşıkların başına gelmedik kalmamaktadır. Böyle bir erkek, kaç çocuğu olursa olsun, evdeki eşyaları ister az ister çok olsun, her an kendisine çulunu çaputunu toplayıp çekip gitmesi söylenebilmekte; bu durumda erkeğin buna uymaktan başka çaresi kalmamaktadır. Evde çekilmez bir cehennem hayatı yaşamaya başlayan bu gibi erkekler, yaşlı bir kadın ya da akraba kadın araya girmedikçe, kendi klanına göçmek zorunda kalmakta; ya da, çoğunlukla yapıldığı gibi, bir başka yerde yeni bir evlilik kurmak için yollara düşmektedir. Diğer her işte olduğu gibi, klân işlerinde de kadınların büyük bir yetkisi bulunmaktadır. Kadınlar, durum gerektirdiği zaman, teknik terimiyle, reisin başındaki 'boynuzları söküp almakta'; reisi, tekrar, geldiği kabile savaşçılarının arasına (saflarına) döndürmektedirler. Başlangıçta reis adaylarının saptanmasında bile kadınların sözü önemlidir.» Bu sözler Bachofen'in **Das Mutterrecht**'de değindiği kadın egemenliğinin (gyneocracy) varlığını kanıtlamaktadır.

bağlılığı bozmasının cezayı gerektiren bir yükümlülük olması da, yükümlülüğün tek yanlılığındandı. Üstelik, çokeşlilik her yerde erkek için bir hak olarak tanınmıştı. Uygulamada, çokkarılılığın ekonomik yönden getirdiği zorluklarla sınırlandırılmış bulunuyordu. Gene, burada belirtilmelerine gerek olmayan birçok başka uygulama görenekleri vardı ve bunlar bu kabilelerin tekeşlilik düzeyine erişemediklerini; bu büyük kurumun düzeyine çıkamadıklarını göstermekteydi. Kural dışı durumların varlığı da söz konusuydu. Fakat, inanıyorum ki, genellikle barbarlık düzeyinde kabilelerdi. *Syndyasmian* aileyi tekeşli aileden ayıran en önemli özellik —bunun kural dışı örnekleri olmakla beraber— kadınla erkeğin ayrı bir evde yaşamamalarıydı. Daha önceki döneme ait, kan yakınları arasındaki evlenmelere dayanan ilişkiler sistemi, bu kabilelerin akrabalık sistemlerinde de varlıklarını sürdürmekte, ancak, azalmış ve kısıtlanmış bulunmaktaydı.

Barbarlığın Orta Dönemindeki Köylü Kızılderililer arasında da, söylenilenlerden anlaşıldığına göre, aynı durum görülmekteydi. Amerika Kızılderililerinin evlenme ve boşanma ile ilgili görenekleri karşılaştırılacak olursa, her iki topluluk biçiminde de bu göreneklerin oluşum kökenlerinin özdeşliğini akla getiren özellikler görülmektedir. Bu benzerlikleri pek az kimse görebilmiştir. Clavigero'nun belirttiğine göre, Aztekler arasında «evlilikle ilgili her şey baba ve anaya bağlı olup, bunların onayı dışında hiçbir şey yapılamaz»[2] idi. «Bir rahip, *huepilli*'nin ya da gelinin giysisinin bir ucuna *tilmatli*, ya da damadın pelerinini bağlar, böylece evlenme töreni ve sözleşmesi gerçekleşmiş olurdu.»[3] Aynı töreni anlatan Herrara şu gözlemde bulunmaktadır: «gelinin getirdiği bütün her şey akılda tutulur, sık sık görülen birşey olan boşanma durumunda eşyalar ayrılıp pay-

2) «History of Mexico,» Phil. ed., 1817, Cullen çevirisi, II, 99.

3) A.g.y., ii, 101.

laşılır, erkek kız çocukları, kadın erkek çocukları alır ve yeniden evlenmekte özgür sayılırlar.»[4]

Açıkça görüldüğü gibi, Aztek Kızılderilileri de karılarını İrokua'lar gibi kendileri bulmuyorlar. Her iki toplulukta da erkeğin evlenecek kadın bulması topluluğun ya da soy örgütlerinin işi olmakta; bu nedenle de, ana-babanın denetimi altında bulunmaktadır. Kızılderili yaşamında, kadın ve erkek arasında evlenme öncesinde çok az toplumsal ilişkiler olmakta; söz kesme, nişanlanma bulunmamakta; evlilikle ilgili olarak uzun törenlere, usullere gidilmemekte, taraflar birbirlerine mal ve servet aktarmamakta; kişisel istek, düşünce önem taşımamaktadır. Ayrıca, kadının kişisel eşyaları, İrokua'larda olduğu gibi, Azteklerde de kadına ait sayılmakta; ayrılma durumunda —ki sık görülen bir durumdur— Kızılderililerin göreneğine uygun olarak, (kadın kendi —ç.) eşyalarını alabilmektedir. Son olarak, İrokua'larda ayrılan ya da boşanan kadın, çocuklarının hepsini alırken, Azteklerde kız çocuklarını koca almakta, erkek çocuklar kadında kalmaktadır. Bu değişiklik, daha önceleri Azteklerin ataları arasında da geçerli olan İrokua Kızılderilileri arasındaki görenekten farklıdır. İrokua'lardaki görenek daha eskidir.

Genel olarak Yucatan'ları anlatan Herrara şunları da belirtiyor: «eskiden yirmi yaşına gelmeden evlenmezlerken, şimdi on dört, on iki yaşında evlenmekte; karılarına karşı hiçbir yakınlık duymadıkları için de, en küçük bir anlaşmazlıkta boşanıvermektedirler.»[5] Kültür ve gelişme bakımından Yucatan Maya'ları Azteklerden daha üstündürler; fakat evlenmeler ihtiyaçlara göre düzenlendiği ve kişisel seçimlere önem verilmediği için evlilik ilişkilerinde süreklilik sağlanamamakta, tarafların birinin isteği üzerine hemen sona erdirilebilmekteydi. Üstelik, çokeşlilik köy yerleşmesine geçebilmiş Kızılderililer arasında erkeğe tanınmış bir ayrıcalıktı ve daha az gelişmiş Kızılderililere

4) «History of America,» 1.c., III, 217.

5) «History of America,» IV, 171.

oranla bu gelişkin kabilelerde çokeşliliğe daha sık rastlanıyordu. Barbarlara olduğu kadar Kızılderililere de özgü sayılabilecek bu gibi kurumların durumları, görece olarak, gelişmiş bulunan yerli kabilelerin gerçek yaşam koşullarını aydınlatıcı nitelikteydiler.

Evlilik ilişkisi kurma gibi en kişisel bir sorunda bile, tarafların istek ve düşünceleri sorulmamakta; hesaba katılmamaktaydı. O dönemin toplumunun barbar bir toplum olduğunu gösteren bundan daha iyi kanıt bulunamaz.

Dikkat çekici bir başka nokta da, *punaluan* aileden böyle bir aile biçiminin oluşumuna yol açan etkenlerdir. *Punaluan* aile biçiminde de, toplumsal yaşam gereği, evliliklerde bir kadın ve bir erkek evliliğine geçiş başlamış bulunuyordu. Her erkeğin başta gelen bir karısı vardı, ama başka karıları da vardı. Kadınların da başta gelen bir kocası ile, birçok başka kocaları daha bulunuyordu. Kısacası, daha ilk günden itibaren, *punaluan* ailenin eğilimi *syndyasmian* aile yönündeydi.

Bu sonucun oluşumunda en önemli etken soy örgütlenmesi olmuştur. Fakat bu etkisini çok uzun bir dönemde ve ağır ağır işleyen bir süreçle gerçekleştirebilmiştir. Önceleri, grup içindeki tüm üyeler arası evlenmeleri ortadan kaldıramamıştır.

Grup içi evlenmeler göreneklere dayanmaktaydı. Fakat soy örgütlenmesine dayanan topluluk üyeleri arasında, öz kız kardeşlerle öz erkek kardeşlerin, öz kız kardeşlerin çocuklarının evlilikleri, bunlar hep aynı soyun üyesi oldukları için, yasaklanmıştır. Öz erkek kardeşler karılarını ortaklaşa karı bilmeye devam ediyorlardı. Öz kız kardeşler de kocalarını kendi aralarında ortak biliyorlardı. Sonuç olarak, soy topluluğu örgütlenmesi *punaluan* evlilik biçimine dolaysız bir yolla karışmaktan kaçınmış; sadece, sınırlarını daraltmış oluyordu. Fakat kadın soyçizgisinden olanları her kuşakta evlilik ilişkilerinin dışında bulunmaya zorunlu sayması, daha önceki *punaluan* aileye oranla önemli bir yenilikti. Soy topluluğu bölündüğünde bu ya-

sak alt-bölümlere de uzanmakta; İrokua'larda görüldüğü gibi, uzun bir dönem aynı yasaklama etkisini sürdürmekteydi. İkincisi, soy örgütlenmesinin yapısı ve dayandığı ilke kan yakınları arası evliliğe karşı olumsuz bir tutumun doğmasına yol açmış; birbirlerine yakın olmayan kimseler arasındaki evlenmelerin üstünlüğü, soy dışı evlenmelerin sonuçları aracılığı ile, somut olarak görülmüş ve anlaşılmıştı. Bu durum, gelişe gelişe, sonunda, kan yakınları arası evlenmelere karşı toplulukta güçlü bir karşıtlık duygusu yaratmıştır. Beyazlar geldiğinde Kızılderililer arasında bu duygu çok güçlüydü.[6] Örneğin İrokua'lardaki kan yakınlarını gösteren tabloda yer alan kimselerin birbirleriyle evlenmeleri olanaksızdı. Evlenilecek kadını soy topluluğu dışından bulmak gerektiği için, evlenilecek kadın bulmakta görüşme, tartışma ve pazarlıkla satın alma yoluna gitmek gerekmekteydi. Böylece, soy örgütlenmesi adım adım etkisini yaygınlaştırdıkça, daha önceleri çok bol olan evlenilebilir kadınların sayısı daralmış; sonunda, *punaluan* gruptaki evlenilebilir kadınların sayısı küçüldükçe küçülmüştür. Bu sonuç akla uygun görünmektedir. Çünkü, Turan akrabalık ve hısımlık ilişkileri sisteminin oluştuğu sıralarda böyle grupların bulunduğunu gösteren inandırıcı kanıtlar vardır. Bunlar ortadan kalkmışlarsa da sistem varlığını sürdürmektedir. Bu grupların, *syndyasmian* ailenin yayılması ve güçlenmesi üzerine, yavaş yavaş gerileyip sonunda ortadan kalkmış olmaları gerekmektedir. Dördüncüsü, evlenilecek kadın ararlarken kendi kabileleriyle, hatta dost kabilelerle sınırlı kalmamakta, düşman kabilelerden zorla kadın kaçırmaktaydılar. Kızılderililerin tutsak aldıkları toplulukların erkek üyelerini öldürmeleri, buna

6) Shyan'lar arasında bununla ilgili bir örnek bu satırların yazarına Shyan reislerinden biri tarafından anlatılırken birinci dereceden kuzenlerin birbirleriyle evlendikleri ifade edilmiştir. Bu çifte hiçbir ceza uygulanmamıştır. Fakat arkadaşları sürekli olarak kendileriyle alay etmeye başlayınca, önyargılarla mücadele etmekten vazgeçip, kendi istekleriyle ayrılmışlardır.

karşılık, kadınların canını bağışlamalarında bu durumun bir etken olduğu düşünülebilir. Erkekler karılarını satın alarak ya da kaçırarak gitgide daha fazla çaba ve fedakârlıkla kadın bulup evlenmeye başlayınca karılarını başkalarıyla eskisi kadar rahatlıkla paylaşamaz olmuşlardır. En azından kuramsal olarak grubun parçası sayılan; fakat, yaşamı sürdürmek için işbirliğine gerek duyulmayan bölüm bu ilişkilerde dışarda bırakılmaya başlanmış; ailenin üye sayısı ve akraba ilişkilerinin oluştuğu alan daraltılmıştır. Pratik yönden, grup kendini sınırlama eğilimi göstermiş; bu sınırlama, öncelikle, karılarını ortaklaşa karı bilen öz kardeşlerle, kocalarını ortaklaşa koca bilen öz kız kardeşler için uygulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu, soy örgütlenmesinin o zamana kadar bilinenlerden daha gelişkin; uygarlık dönemine kadar insanlığın ihtiyaçlarını karşılayabileçek nitelikte bir organik toplum yapısı meydana getirmesi olmuştur. Toplumun soy örgütlenmesi kendi dönemi içinde gerçekleştirdiği gelişmeyle, *syndyasmian* ailenin yolunu açmıştır.

Kan yakınlığı olmayan kimseler arasındaki evlenmeleri getiren bu yeni uygulamanın toplum üzerinde büyük bir itici etkisi olmuş; fiziksel ve ussal yönden çok daha üstün insan toplulukları yaratmıştır. Uzak ve ayrı kökenden gelen kimselerin evlenmelerinin yararlı olacağının anlaşılması insanlığın gelişimini çok etkilemiştir. Güçlü ussal ve fiziksel karakteri olan gelişkin iki kabile barbarlık yaşamının rastlantıları sonucunda bir araya gelip kaynaştıklarında, yeni kuşakların kafatasları ve beyinleri her iki topluluğun da yeteneklerinin artmasını, gelişmesini sağlıyordu. Böyle bir kaynaşmanın ürünü olan yeni kuşak, her iki topluluğun kazanımlarından yararlanarak oluşmuş bir gelişme niteliği taşıyor; bu gelişme topluluğun hem sayıca, hem de düşünsel yetenekler bakımından güçlenmesini sağlıyordu.

Diğer bir nokta da, *punaluan* görenek ortadan kalkmaya başlayıncaya kadar, uygarlaşan uluslarda artık çok

yaygın olan kadın ve erkeği bir çift durumuna getirme eğiliminin insanlığın düşüncesinde biçimlenememiş oluşudur. Göreneğin ayrıcalıklara göz yumduğu yerlerde kural dışı örnekler olmuş; fakat *syndyasmian* aile oluşuncaya dek yayılıp genel bir görünüm kazanamamıştır. Kadınla erkeği birbirlerinin eşleri yapan, onları bir çift sayacak olan eğilimden, bu nedenle, insanlığın olağan yoldan ve kolayca yararlanabildiği söylenemez; tersine, insan aklının bütün büyük tutkuları ve güçleri gibi, bu da yaşam-deneyimlerinden sağlanan bir gelişme olmuştur.

Bir başka etki ise, bu ailenin gelişmesini, büyümesini geciktirmiş olması ile dikkat çekmektedir. Silâhların daha gelişkin oluşu ve daha güçlü itkilere dayandığı için, yabanıllık dönemi insanlarına oranla barbarlık insanlarının savaşları çok daha yıkıcı ve öldürücü olmuştur. Bütün dönemlerde ve bütün toplum biçimlerinde erkekler savaş sayesinde belirli bir üstünlük elde etmiş; savaşlar cinsler arasındaki dengeyi değiştirdiği gibi kadın bolluğuna da yol açmıştır. Bu durum ise, grup içi evlenmenin yarattığı evlilik yolu ile kazanılan yakınlık ilişkileri sistemini güçlendirmiştir. Bir başka etkisi ise, *syndyasmian* ailenin gelişmesini önleyici nitelikte olmuş; cinsler arası ilişkilere önem verilmesini, kadının onur ve kişiliğine saygı duyulmasını geciktirmiştir.

Öte yandan, tahıl ve bitkilerin ekilmesinin ve Amerika yerlileri arasında varlık sürdürme alanındaki diğer gelişmelerin ailenin gelişmesine olumlu etkilerde bulunmuş olması gerekmektedir. Bu yenilikler, toplulukların belirli bir yerde yerleşik hayata geçmesine, yeni sanatlar bulup kullanmaya başlamasına, gelişkin bir ev mimarisine geçilmesine, düşünsel alanda da daha ileri bir yaşama erişilmesine yol açmıştır. Sanayi ve verimlilik alanında sınırlı da olsa, sağlanan gelişmeler ve insan yaşamının ve canının değer kazanabilmesi ve korunabilmesi de evli çiftlerden oluşan ailelerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Bu yararlı gelişmeler artıkça, oluşan yeni aile biçiminin istikrar-

lı bir aile olabilmesi kolaylaşmış; ailenin kişilikliliği ve bireyselliği artmıştır. *Punaluan* aileden oluşan bu tür bir grup aile komünal bir büyük hanede birlikte yaşayarak kendi kendine destek olmayı öğrenmiş; hane yaşamı ile kocaların ve kadınların üyesi bulundukları kendi soyları da bu konuda yardımcı olmuşlardır. Toplumun yabanıllıktan barbarlığın Aşağı Dönemine geçişle gerçekleşmiş bulunan büyük gelişimi beraberinde bir başka gelişmeyi de getirmiş; ailenin içinde bulunduğu koşulların daha sürekli olarak tekeşlilik yönünde ilerleyip gelişmesine yol açmıştır. Bir uçta *punaluan* aile biçimi, bir uçta da tekeşli aile biçimi olsaydı ve *syndyasmian* aile biçiminin varlığı bilinmeseydi bile, arada böyle bir aile biçiminin var olmuş bulunması gerektiği düşünülecek; buna olan ihtiyaç açıkça anlaşılacaktı. *Syndyasmian* aile insanlığın yaşamında uzun bir dönemi kapsamış bulunmaktadır. Yabanıllık ve barbarlık dönemlerinde oluşmuştur. Yerini, tekeşliliğin düşük nitelikteki biçimine terk etmesi ise, barbarlığın Orta Döneminden, hatta Son Döneminin büyük bir bölümünden bile daha sonra olmuştur. İlk zamanlar kan yakınları arası evlilik biçiminin gölgesi altında yaşamış; kendini, toplumun uzun bir dönemde gerçekleşebilen gelişmeleri sonunda kabul ettirmiştir. Ademoğlunun yani kadın cinsin değil de erkek cinsin bencilliği, insan aklının uygarlık dönemindeki büyük gelişmelerine dek, tekeşli ailenin gerçek ve etkin bir tekeşli aile biçimine kavuşmasını geciktirmiştir.

Syndyasmian aileden önce iki aile biçimi kurulmuş, ve bunlardan da iki büyük yakınlık sistemi oluşmuştur. Bu sistemlere, aynı sistemin iki ayrı biçimi de denebilir. Fakat üçüncü aile biçimi olan *syndyasmian* aile ne yeni bir yakınlık sistemi oluşturabilmiş, ne de eskisini değiştirebilmiştir. Yeni aile biçimi ortaya çıkınca, evliliğe bağlı bazı yakınlık ilişkilerinde de değişiklikler olmuş; fakat sistemin temel özellikleri değişiklik geçirmeden kalmıştır. Gerçekten, *syndyasmian* aile, bilemeyeceğimiz kadar uzun bir süre, kan yakınları arasında evlenme biçimi dönemindeki yakınlık iliş-

kileri sistemi içinde varlığını sürdürmüş; bazı değişiklikler yaratmışsa da, sistemi temelde değiştirememiştir. Tekeşli aile karşısında *syndyasmian* ailenin geri kalmış bir aile biçimi olarak görünmesine bu durum yeterli bir neden olmuş; bu eski yakınlık ilişkilerini değiştirecek gücü ancak tekeşli aile sağlayabilmiştir. *Syndyasmian* aile biçiminin bir önceki aile biçimi gibi, kendine özgü bir yakınlık sistemi olmamışsa da, kendisi tarih döneminde dünyanın büyük bir bölümünde geçerli aile biçimi durumuna gelebilmiştir. Bugün de, çeşitli barbar kabilelerde varlığını sürdürmektedir.

Görülüyor ki, çeşitli aile biçimlerinden ve bunların oluşum sıralarından olumlu bir şekilde söz ederken yanlış anlaşılma tehlikesi büyüktür. Benim burada söylemek istediğim, herhangi bir aile biçiminin ancak ve ancak belirli bir toplum biçiminde oluştuğu, bunun, aynı toplumsal koşullar altında yaşayan bütün insan topluluklarına yayılmış olması gerektiği, evrenselleşebildiği; daha gelişkin bir toplum dönemine geçilince de ortadan kalkmakta oluşu değildir. Kan yakınları evlenmesine dayanan aile biçimi döneminde *punaluan* ailenin, *punaluan* aile biçimi döneminde de kan yakınları ailesinin; *punaluan* aile döneminde *syndyasmian* ailenin, *syndyasmian* aile biçimi döneminde ise *punaluan* ailenin; *syndyasmian* aile biçimi döneminde tekeşli aile biçiminin, tekeşli aile döneminde ise *syndyasmian* ailenin kural dışı olarak görüldüğü durumlar olmuştur. Hatta öyle kural dışı durumlar olmuştur ki, *punaluan* aile biçimi döneminde tekeşli aile, kan yakınları evliliği ailesi döneminde *syndyasmian* aile görülebilmiştir. Kaldı ki, bazı kabileler diğerlerine oranla, belirli aile biçimleri dönemine daha çabuk erişebilmişlerdir. Örneğin, İrokua'lar *syndyasmian* aile biçimine barbarlığın Alt Döneminde erişmişler, fakat barbarlığın Orta Döneminde oldukları halde Britonlar *punaluan* aile biçiminde kalmışlardır. Akdeniz kıyılarındaki yüksek uygarlık kendi sanat ve buluşlarını Britanya'ya getirdiğinde, Kelt'ler bu ussal gelişme düzeyinden

çok gerilerdeydi ve getirilen sanat ve buluşları yeterince benimseyememişlerdi. Bir başka deyişle, Keltler ileri kabilelerin sanat ve buluşları ile oluşmuş araç ve gereçleri kullanırlarken, düşünce ve duygularında sanki hâlâ yabanıllık dönemini yaşayan geri bir toplum olarak kalmışlardır. Benim belirtmek, vurgulamak istediğim ve yeterince kanıtlayabildiğimi sandığım nokta, ailenin kan yakınları evlenmesinin başladığı yabanıllık döneminde oluştuğu, ilerleme ve gelişmelerden geçerek, belirli iki ara-biçimden sonra, tekeşli aile biçimine yükselmiş olduğudur. Her aile biçimi, oluşumunun ilk günlerinde azınlıkta kalmış, sonra yayılmaya başlamış, en sonra da geniş bir alanda başat duruma geçmiştir. Bu ana gelişme çizgisi boyunca izlenen yön, kan yakınları arası evlenmelere dayanan aileden tekeşli aileye doğru olmuştur. Bu çeşitli aile biçimleri aşamalarıyla gerçekleşen insanlığın gelişmesinde bütün topluluklar birlikte aynı dönemlerden geçmemişlerse de, diyebiliriz ki, kan yakınları ailesi ve *punalua*n aile —birincisi en düşük, ikincisi en yüksek düzeyindeki— yabanıllık döneminde de devam etmiş; *syndyasmian* aile barbarlığın Aşağı ve Orta Döneminde oluşmuş, Üst Döneminde de devam etmiş; tekeşli aile ise, barbarlığın Üst Döneminde oluşmuş ve uygarlık döneminde de varlığını sürdürmüştür.

Yerimiz olsa bile, *syndyasmian* ailenin barbar kabilelerde yaygın aile biçimi olduğunu göstermek için çeşitli gezginlerin ve gözlemcilerin yazdıklarından alıntılar yapmak gereksizdir. Burada verilen testler her okur tarafından kendisinin bildiği örneklere uygulanıp sınanabilir. Barbarlığın Aşağı Dönemindeki Amerika yerlileri arasında, Beyazlar kıt'aya geldikleri zaman bile başat aile biçimi hâlâ *syndasymian* aile olmuştu. Orta Dönemdeki Köylü Kızılderililer arasında ise, İspanyol yazarların bu konuda anlattıkları şeyler karışık ve tutarsız ise de, başat aile biçimi gene *syndyasmian* aileydi. Aynı çatı altında toplanan gözlerden oluşan büyük ev düzeni içindeki komünal yaşantıları bile, ailenin *sydyasmian* aile biçimini aşmadığını gösteren

güçlü bir kanıttır. Yaşadıkları aile ne bireyselleşmişti, ne de kendi üyelerinin dışındakilere kapalı bir birim olma niteliği kazanmıştı. Bu nitelikler daha ileri bir kurum olan tekeşli aileye özgüydü.

Doğu yarıküresinin bazı kesimlerindeki yerli kültürlerle alaşımlaşan yabancı öğeler olağan dışı bir toplumsal yaşam oluşturmuşlar; buralarda uygar yaşam düzeyindeki sanatlar yabanıllık ve barbarlık döneminin gereksinmelerine, isteklerine uygun biçim değişiklikleri geçirmişlerdir.[7] Tam göçebelik yaşamı sürdüren kabilelerin kendilerine özgü toplumsal özellikleri vardır. Bu özellikler, göçebe kabilelerinin, yeterince anlaşılamamış bulunan kendilerine özgü yaşam biçimlerinden oluşmuşlardır. Daha üst kültür düzeylerindeki yabancı toplumlardan gelen etkiler nedeniyle, birçok kabilenin kendi öz kültürleri iğdiş edilmiş; kendi doğal gelişmelerinin akışı yön değiştirmek zorunda kalmıştır. Sonuçta, kurumları ve içinde bulundukları toplumsal yaşam düzeyi dış etkilere uygun değişimler geçirmiştir.

Etnolojinin sistemli bir gelişme sağlayabilmesi yabanıl kabilelerle barbar kabilelerin yaşamlarının, bu toplulukların kurumlarının homojen olduğu örneklerde incelenmelerine bağlıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Polenezya ve Avustralya, yabanıllık dönemini aşmamış toplumları incelemek için en iyi yerlerdir. Yabanıllık yaşamına ilişkin kuramın nerdeyse bütünü bu toplumların kurumlarından, göreneklerinden, alışkılarından, buluş ve keşiflerinden çıkarsanmıştır. Kuzey ve Güney Amerika ise, Beyazlar tarafından bulundukları zamanki durumları bakımından, barbarlığın Aşağı ve Orta Dönemini tanımak için en iyi örnek durumundaydılar. Eskimolar dışında hepsi aynı kökenden

7) Bilgilerimizin sınırı içinde diyebiliriz ki, demirin demir cevherinden ergitilmesi, aralarında Hottento'lar da bulunmak üzere, birçok Afrika kabilesinin bildiği bir iştir. Bu kabileler, yabancılardan öğrendikleri yapım usulleri ile demir yapmakta, demirden kaba ve ilkel birtakım araç ve gereçler imal etmektedirler.

gelen ve akraba olan Amerika yerlileri, evcilleştirilebilecek hayvan türlerinin azlığı bir yana, insanlığın yaşayıp gelişmesine Doğu yarıküresinden çok daha uygun büyük bir kıt'a da yaşıyorlardı. Bu büyük kıt'a, yerlilere, dış etkilerden uzak bir gelişme olanağı sağlamıştı. Amerika'daki yerliler kıt'aya yabanıllık döneminde gelip yerleşmişler, fakat soy örgütlenmesine geçişleri sayesinde Grek ve Romalıların atalarının gerçekleştirdikleri gelişmelerin ilk çekirdeklerini oluşturmuş bulunuyorlardı.[8] Daha ilk dönemden başlayarak insanlığın genel gelişim çizgisinden ayrı düşmüş ve ilişkileri kesilmiş bulunan Amerika yerlileri yeni kıt'adaki gelişmelerini yabanıl toplumlarına özgü «gösterişsiz» ussal ve tinsel ilerlemelerle sürdürmek durumunda kalmışlardır. Kıt'aya gelişlerinde beraberlerinde getirdikleri temel fikirlerinin gelişimi hiçbir yabancı etki olmaksızın, kendi çizgisini izlemiştir. Bu durum yönetim, aile, ev yaşamı, mülkiyet ve varlıksürdürme sanatlarındaki düşünsel gelişmelerinin tümü için böyledir. Kurumları, buluşları, keşifleri yabanıllık döneminden barbarlığın Aşağı ve Orta Dönemine kadarki gelişmelerinde homojenliğini korumuş; aynı kökensel kavramların kesiksiz bir gelişme izlediklerini göstermişlerdir.

Günümüzde, dünyanın hiçbir yerinde, barbarlığın Aşağı Dönemindeki hayata, İrokua'lardan ve Amerika'nın Mississippi Nehri doğusundaki diğer kabilelerden daha iyi bir örnek bulunamaz. Bu yerli kabilelerinin kendilerine özgü ve alaşımlaşmamış sanatları, arı ve homojen kurumları içerikleri, öğeleri, olanakları bakımından bu dönemin kültürüne en iyi örnektir. Kanıtlar, olgular ve veriler bütü-

---

8) Amerika Kızılderililerinin Asya kökenli oldukları görüşü bir varsayımdır. Bundan, zorunlu olarak, insanlığın bir ve aynı kökten geldiği gibi bir varsayıma varılmaktadır. Bu da ikinci bir varsayımdır. Üstelik, bütün insanbilimsel veriler bu varsayımı doğrulama eğilimindedir. Amerika'ya gelmeleri bilinçli bir göçle değil; deniz kazaları ve Asya'dan Amerika'nın kuzeybatı kıyılarına doğru deniz akıntıları yüzünden olsa gerektir.

nüyle ortadan kalkmadan önce çeşitli konuların sistemli bir şekilde incelenmesi, araştırılması gerekmektedir.

Daha yüksek gelişme düzeyindeki toplum hayatları için de, New Mexico, Mexico, Orta Amerika, Granada, Ekvator ve Peru'daki Köylü Kızılderililer örneğinde olduğu gibi barbarlığın Orta Dönemi için de aynı sözler söylenebilir. On altıncı yüyılda bile, ileri düzeydeki sanatları ve buluşları, gelişkin mimarisi, yeni yeni gelişen üretim etkinlikleri yeni yeşeren bilimleri ile dünyanın hiçbir yerinde bu Döneme ait toplumlardan daha iyi örnek bulunamaz. Amerikan bilim adamlarının bu çok verimli çalışma alanında yaptıkları araştırmalar ne sayıca, ne de bulguları bakımından verimli sayılabilir. Gerçekten de, Beyazlar kıt'aya geldiklerinde, kendilerine bütün gizleri açmak isteyen eski toplumun canlı bir örneği ile karşılaşmışlar; ama bunu anlayamamışlar, bu toplumun yapısını kavrayamamışlardır.

Toplumun büyük dönemlerinden biri olan barbarlığın Üst Dönemini ise bugün yaşayan uluslardan gözlemleme olanağı yoksa da, Grek ve Romalıların, daha sonra da Germen kabilelerinin tarihlerinden ve geleneklerinden bu konuda yararlanabiliriz. Bu konuda, en çok Grek, Roma ve Germenlerin kurumlarından, buluşlarından ve keşiflerinden; ayrıca; dönemin kültürünü yansıtan çeşitli kaynaklardan, özellikle Homeros çağı şiirlerinden yararlanabiliriz.

Bu çeşitli toplumsal dönemleri en güçlü örneklerin bulunduğu yerlerde inceleyip karşılaştırabilir ve gerçekten ayrıntılarıyla anlayabilirsek insanlığın yabanıllıktan barbarlık dönemi aracılığı ile, uygarlık dönemine geçişini de bir bütün olarak kavrayabilmemiz mümkün olacak; diğer yandan, daha önce belirtildiği gibi, insanlığın gelişmesinin birçok yerlerde hemen hemen aynı yolları izlediği de görülmüş olacaktır.

Sami kabilelerdeki ataerkil aile üzerinde ise, daha önce belirtilen nedenlerden dolayı, kısaca durmamız yetecektir. Bu, yalnızca bir tanımlama sayılamayacak kadar olacaktır. Ataerkil aile Samilerde Barbarların Son Döneminde

ortaya çıkmış, uygarlık dönemine geçildikten sonra da bir süre devam etmiştir. Bu arada, en azından kabile reisleri çokeşlilik içinde yaşamışlardır. Ama, ataerkil aile kurumunun temeli bu ilkeye dayanmamaktaydı. Bağımlı ve özgür belli sayıda insanın, toprak açmak ve işlemek, küçük ve büyükbaş hayvan sürülerine bakmak için bir *patriarch*'ın (atanın — ya da ailenin en yaşlı erkeğinin) reisliği altında ve evlilik ilişkileri içinde örgütlenmesi ile ataerkil aile oluşuyordu. Ailenin malvarlığı ve üyeleri üzerindeki bu otorite kurumun temel maddi olgusuydu. Ataerkil aileyi yeni bir toplumsal kurum yapan, çokeşlilikten çok, o zamana dek bilinmeyen bir olgu olan hizmetkâr ve bağımlıların da aile de bir işbirliği içinde yer almaları olmuştur. Sami toplumunun bu tip aileyi yaratan büyük ilerleme hareketinde grup üzerinde bir *paternal* otoritenin kurulması (baba yetkesi) aranan bir şeydi. Aile üyeleri bu otorite sayesinde daha yüksek bir bireyselleşme olanağı bulabiliyorlardı.

Aynı neden, *paternal* otorite altındaki *(patria potestas)* Roma ailesinde de geçerliydi. Ailenin çocukları, torunları, hizmetçileri, köleleri üzerinde; ailenin çekirdeğini oluşturan ve aileye adını veren bütün bu topluluk üzerinde üyelerinin canlarına varıncaya kadar söz sahibi olma hakkı erkeğe aitti. Aile başkanı, aile üyelerinin yarattığı her türlü malvarlığı üzerinde de mutlak yetki sahibiydi. Çokeşlilik olmasaydı bile Roma ailesinde *pater familias* gene bir *patriarch;* onun emri altındaki aile topluluğu ise gene ataerkil bir aile olacaktı. Daha az olmakla beraber, eski Grek kabilelerinde de aile aynı özelliklere sahipti. Bu durum, insanın ilerlemesinde belirli bir döneme gelindiğinde insanın bireyselleşme eğiliminin soy topluluğuna bağlılığına oranla daha ağır bastığını; daha önce içinde yer aldığı soy topluluğu karşısında artık bağımsız bir yaşam sürdürmeye, bireysel hareketlerini artırmaya başladığını göstermektedir. Bu durumun genel etkisi varılması istenen amaçların gerçekleşmesi için gerekli olan tekeşli ailenin kurulmasında güçlü bir biçimde kendini göstermiştir. Ataerkil aile-

lerin o zamana kadarki aile biçimlerinde hiç görülmeyen bu önemli özellikleri, ona çok önemli bir konum kazandırmıştır. Fakat İbrani ve Roma topluluklarındaki ataerkil aile biçimleri insanlığın yaşamında kendilerine özgü, kural dışı örnekler olmuştur. Kan yakınları arası evlenme biçiminde ve *punaluan* aile biçiminde ata yetkesi *(paternal yetke)* hem bilinmiyordu, hem de olanaksız bir şeydi. Bu yetke *Syndyasmian* aile biçiminde yavaş yavaş etkisini göstermeye başlamış; aile giderek, bireysel bir kişilik kazanma eğilimi gösterdikçe ve çocuğun babasının belirlenmesini sağlayan tekeşlilik çerçevesi içinde bireyselliğini tam olarak kazanınca *paternal* erk de gerçek boyutlarına ulaşmıştır. Roma biçimindeki ataerkil ailede ise, babanın gücü ussallık dışı ölçülere vararak bir egemenlik ve baskı niteliğine varmıştır.

İbranilerde ataerkil aile yeni bir akrabalık ve hısımlık sistemi yaratmamıştır. Turan sistemi ile yeni aile biçiminin getirdiği yakınlık ilişkilerinden bazıları arasında bir uyum sağlamak üzere iken, Turan aile biçimi kısa zamanda ortadan silinince, tekeşli aile başat duruma geçmiş; bunun ardından Sami akrabalık ve hısımlık sistemi tek başına egemen olmuştur. Tıpkı, Grek ve Roma ailesinin ardından Aryen akrabalık ve hısımlık sisteminin başat duruma geçmesi gibi. Üç büyük yakınlık sistemi olan Malaya, Turan ve Aryen sistemlerinin her biri kendini tamamlamış organik bir toplumsal hareketin gerçekleştirilmiş bulunduğunu işaret eden gelişmeler olmuştur. Ayrıca, bu üç büyük sistemin her biri, kendi içinde yaşadığı ve tanığı olduğu aile biçiminin ve bu aile biçimini oluşturan insan ilişkilerinin varlığının yanılmaz kanıtları olmuştur.

V. BÖLÜM

TEKEŞLİ AİLE

Toplumun kökeni eskiden beri öylesine ısrarla tekeşli aileye bağlanmıştır ki, bu ailenin başlangıcı olarak şimdilerde saptanan tarih insanı şaşırtacak kadar yakın zamanlarda kalmaktadır. Toplumun oluşumunu felsefe açısından düşünüp inceleyen yazarlar, toplumun kendisine birim olan aileden ayrı var olabileceğini, ya da tekeşli aileden başka bir aile olabileceğini hiç düşünmemişlerdir. Diğer yandan, gene aynı düşünürler insan grubunun çekirdeğinin evli çiftlerden oluştuğuna; bu gruplarda kölelerin de bulunduğuna; bütün üyelerin belli bir erk altında bulunduklarına inanmışlar; böylece, toplumun oluşumunun ataerkil aile örgütlenmesi içinde başladığı sonucuna varmışlardır. Gerçekten de Latinler, Grekler ve İbrani kabileleri için bilebildiğimiz en eski toplumsal kurum biçimleri bunlardır. Bu nedenle, bu değerlendirme biçimine bağlı olarak, ilkel toplumlar içinde en eski ailenin Latin ya da İbrani tipi ataerkil aile olduğu; *paternal* erkin (ata yetkesinin) toplum organizmasının özünü meydana getirdiği düşünülmüştür.

Barbarlığın son dönemindeki görünümüyle soy topluluğu iyice bilinen, tanınan bir topluluktu. Fakat yanılgı sonucu, soy'un zaman bakımından, tekeşlilik ailesinden sonra oluştuğu sanılıyordu. Diğer yandan, kendi toplumsal kurumlarımızı açıklamak, anlamak için barbar, hatta yabanıl kabilelerin kurumları hakkında bilgi sahibi olmak ge-

rektiği gitgide önem ve ağırlık kazanıyordu. Toplumsal sistemin örgütlenme biriminin tekeşli aile olduğu varsayımının etkisiyle, soy örgütü ailelerden, kabile soylardan, ulus ise kabilelerden oluşan bir topluluk sanılıyordu. Yanlışlık ilk önermeden geliyordu. Burada gösterdiğimiz gibi, soy bütünüyle fratri, fratri bütünüyle kabile, kabile bütünüyle ulus içinde yer almakta; fakat aile, zorunlu olarak koca ve karı ayrı ayrı soylardan olduğu için, soy örgütünde bütünüyle yer almıyordu. Son döneme kadar, karı kendisini babasının soyundan saymakta ve Romalılar arasında olduğu gibi babasının soyunun adını taşımaktaydı. Bir bütün oluşturan içeriklerin, bütün içinde tam olarak yer almaları gerektiğine göre, ailenin soy örgütlenmesinin kuruluş birimi olabileceği düşünülemez. Bu görevi, ailenin yerine, soy topluluğu yüklenmiş bulunuyordu. Kaldı ki, ister Roma, isterse İbrani tipi olsun, yabanıllık döneminin tümü, Barbarlığın Aşağı Dönemi, büyük bir olasılıkla Orta Dönemi ve hattâ belki de Son Dönemi boyunca tekeşli aile bilinmiyordu. Soy örgütü, oluştuktan sonra çağlar boyunca, hatta, dönemler boyunca tekeşli ailenin oluşumuna dek varlığını sürdürmüştür. Tekeşli ailenin tam olarak ortaya çıkması ise, uygarlığın başlamasıyla olmuştur.

Tekeşli ailenin ilk kez Latin kabileleri arasında modern zamanlarda ortaya çıktığı *family* (aile) sözcüğünün Oscan lehçesindeki *famel* = *servus*, köle[1] sözcüğünden geldiği sanılan *famulus* = hizmetkâr sözcüğü ile aynı içeriğe sahip bulunan *familia* sözcüğünden türeme oluşundan anlaşılmaktadır. İlk zamanlardaki anlamı bakımından aile *(family)* sözcüğünün evli karı-koca ile hiçbir ilgisi olmayıp, hizmetkâr ve kölelerden oluşan ve *pater familias*'ın (aile babası'nın) egemenliği altında hayatlarını sürdürmek için gerekli olan çalışmalarda bulunan bir topluluğu ifade ediyordu. Bazı vasiyet metinlerinde *familia* teriminin varise kalan malvarlığı anlamına gelen *patrimonium* karşılığı ola-

1) Famuli origo ab Oscis dependet, apud quo servus Famul nominabuntur, unde «familia» vocata. — «Festus.» s. 87.

rak kullanıldığı görülmektedir.[2] Latin toplumuna ise bu terimin karısı, çocukları, *paternal* erk (ata yetkesi) altındaki bağımlı kişiler olarak çalışan bir hane reisinin meydana getirdiği yeni bir organizmayı tanımlamak için alınmıştır. Mommsen, Latincedeki *familia* teriminin anlamını «Hizmetkârlar topluluğu» olarak karşılamaktadır.[3] Bu nedenle, terimin ve ifade ettiği anlamın Latin kabilelerinde tarla tarımcılığından, köleliğin yasal sayılmasından ve Greklerle Latinlerin ayrılmasından sonra ortaya çıkan oturmuş aile sisteminden daha eski olması gerekmektedir. *Familia*'dan da önceki aile biçimine ne ad verildiğini ise kestiremiyoruz.

Ailenin iki biçimi olan kan yakınları ailesi ile *punalua* ailesinde *paternal* egemenlik olanaksızdı. *Punaluan* topluluklar içinde soy örgütlenmesi oluştuğunda (punalua ailesi —ç.), bir'den fazla kız kardeşleri, bunların çocuklarını ve kadının soyçizgisinde yer alan yakınlarını bir araya getirmiş; yarattığı yeni toplumsal örgütlenmede birim olarak soy topluluğunu temel almıştı. Bu duruma gelindikten sonra, yavaş yavaş *syndyasmian* aile oluşmaya başlamış; *syndyasmian* aile biçimiyle de *paternal* egemenliğin ilk çekirdeği meydana gelmeye başlamıştır. Toplumsal gelişme boyunca, yeni aile biçiminin tekeşlilik özelliği artıkça, bu egemenlik, önceleri ancak hissedilir derecedeyken, zamanla artıp güçlenmiştir. Mülkiyet konusu malvarlığı artıkça ve bu servetleri kişinin çocuklarına bırakabilme isteği güçlendikçe soygelimi kadının soyçizgisinden değil, erkeğin soyçizgisinden izlenmeye başlamış; böylece, *paternal* egemenliğin ilk temelleri atılmıştır. Bilinen en eski günlerindeki İbrani ve Latin kabilelerinden en eskileri arasında İbrani tipi, Latinler arasında ise Roma tipi ataerkil aile vardı. Her iki toplulukta da bu aile, İbranilerde *patriarch*'ın, Latinlerde ise *pater familias*'ın karıları ve çocuklarından, hiz-

2) Amico familiam suam, id est patrimonium suum mancipio dabat. — Gaius «Inst..» II, 102.

3) «History of Rome,» 1. c., 1, 95.

metkârlar ve karıları ile çocuklarından oluşuyordu ve bütün üyeleri *paternal* egemenlik altında yaşıyorlar, ona ya kısmen, ya da mutlak anlamda hizmet etmekle ve boyun eğmekle yükümlü sayılıyorlardı. Bu topluluk *paternal* egemenliğin İbranilerde kural dışı, Roma ailesinde ise taşkınlaşmış bir biçimi olarak gelişmiştir. *Paternal* egemenlik, bu dönemde genelleşmemiş, yaygınlaşmamıştı ve sadece belirtilen bu kavimlerde geçerliydi. Gaius, Roma kabilelerinde babanın çocukları üzerindeki egemenliğinin Romalılara özgü olduğunu, başka halklarda böyle bir durumun genellikle söz konusu olmadığını yazmıştır.[4]

Tekeşli ailenin karakteri hakkında bir izlenim edinmek için, klâsik yazarların bazılarından birkaç alıntı yapmak yetecektir. Tekeşliliğin kendine özgü bir aile biçimi olarak ortaya çıkması barbarlığın Son Dönemindedir. Bu dönemden çok önceleri, *syndyasmian* aile içinde de tekeşli ailenin bazı özelliklerinin ortaya çıkmış bulunduğu kuşkusuzdur. Fakat kadınla erkeğin evlendikten sonra ayrı bir evde birlikte oturmaya başlamaları *syndyasmian* aile döneminden sonra gerçekleşebilmiştir.

En erken ve en ilginç örneklerden biri de eski Germenlerdeki aile topluluğudur. Bu dönem Germenleri kendilerinde özgü, homojen toplumsal kurumlara sahiptiler ve uygarlığa doğru ilerleme halindeydiler. Tacitus, ailelerinin bileşimini ve özelliklerini anlatmakla beraber, birkaç satırla da olsa, Germenlerin evlenmeyle ilgili göreneklerini de açıklamaktadır. Evliliğin Germenler için zorunlu olduğunu; istenen, beğenilen bir şey olduğunu belirttikten sonra barbarlar arasında tekkarılı olanların sadece Germenler olduğunu vurgulamakta; çokkarılı Germenlerin de bulun-

4) Yasal evlilikler sonucunda sahip olduğumuz çocuklarımız bizim hakimiyetimizdedir; bu Romalı vatandaşların kendilerine özgü bir yasadır; zira bizim gibi, çocukları üzerinde hakimiyet sahibi olan başka hiçbir insan yoktur. — «Inst.,» 1, 55. Birçok başka şeyler arasında yaşatma ya da öldürme («canını bağışlama/canını alma») — **jus vitae necisque**, güç ve hakkına da sahiptirler.

duğunu, fakat bu kimselerin kadına olan istekten çok, toplumsal konumları gereği birden fazla kadınla evlendiklerini ileri sürmektedir. Tacitus, kadının kocasına drahoma getirmediğini, tersine, erkeğin kadın tarafına ... koşum takımları ve süslü çulları ile bir binek atı, kılıç ve mızrağıyla birlikte bir kalkan sunduğunu söylemektedir. Bu hediyeler sayesinde kadın nikâh altına alınmış olmaktadır.[5] Bir bedel kabul etme niteliğindeki bu hediyeler daha önceleri kadının soy topluluğuna verilirken, artık, gelinin kendisine verilmeye başlanmıştır.

Bir başka yerde ise tekeşli ailenin özünü oluşturan iki maddi olgudan söz etmektedir:[6] birincisi, her erkeğin tek bir kadınla evlenmekte olması *(singulis uxoribus contenti sunt)*; ve, ikincisi, kadının bir bağlılık duvarı arkasında yaşaması *(septae pudicitia agunt)*. Değişik etnik dönemlerdeki ailelerin içinde bulundukları koşullar hakkında bildiklerimize dayanarak anlatılan bu eski Germen ailesinin yaşamın güç koşulları karşısında çok zayıf bir örgüt olduğunu; bunun sonucu olarak da, kendisine, birbirleriyle ilintili ailelerden oluşan komünal hane düzeni içinde bir sığınak bulduğunu düşünebiliriz. Kölelik bir kurum haline geldiğinde bu büyük hane yaşamı yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Tacitus'un anlattığı dönemde Germen ailesi, ileri tipte bir tekeşli aileye oldukça yaklaşmış sayılabilecek durumdaydı.

Homeros devrinin Greklerinde ise aile, tekeşli biçimindeyse de, gelişkin bir tekeşli aile durumundan uzaktı. Kocalar karılarından bağlılık bekliyorlar, bunun için karılarını toplumdan ayırıyorlardı; fakat bu bağlılığı devamlı kılabilecek tek şey olan, karşılıklı bağlılık yükümlülüğünü kabul etmiyorlardı. Homeros'un şiirlerinde, kadınların erkeklerin saygı göstermeleri gereken haklarının pek az olduğunu ortaya koyan birçok kanıtlar bulunmaktadır. Grek

5) «Germanla,» c. 18.
6) **A.g.y., c. 19.**

kabile reisleri Troya'ya sefere çıkarlarken hiçbir vicdan rahatsızlığı duymadan, kendilerini hiç kısıtlamadan gemilerine birçok tutsak kadın toplayıp doldurmuşlardı. Şiirlerde dile getirilen olaylar gerçek de olsa, yakıştırma da olsa; bu kadınlar tutsak bile olsalar, bunlara yapılanlardan, kadının toplumdaki yerinin o dönemde ne denli düşük olduğunu anlamaktayız. Kadının onur sahibi bir varlık olabileceği hiç düşünülmüyor; kişilik hakları hiçbir güvenceye sahip bulunmuyordu. Akhilleus'un öfkesini yatıştırmak için, Grek kabile reisleri kurulunda konuşan Agamemnon, (Akhilleus'un —ç.) birçok başka şeyin yanı sıra, Midilli'nin talanı sırasında tutsak aldığı ve kendisine ayırdığı eşsiz güzellikte yedi kadının ona verileceğini, Briseis'in de* bunlar arasında yer alacağını; Troya alındıktan sonra ise, güzellikte Argoslu Helene'den hemen sonra gelen Troya'lı yirmi kadın daha seçebileceğini söylemektedir.[7] «Güzel Kadın ve Talan» Kahramanlık Çağının hiçbir utanma, sıkılma duymadan söylenen sözleriydi. Bu kahramanların tutsak aldıkları kadınlara davranışları dönemin kadın anlayışını da yansıtmaktadır kuşkusuz. Düşmanlarının kocalık haklarına, evlilik kurumlarına, kişisel haklarına saygı göstermeyenler, kendi toplumlarında da bu konularda fazla gelişmiş olmasalar gerektir.

Evli olmayan Akhilleus'un ve arkadaşı Patroklus'un otağındaki yaşamını anlatan Homeros, bir reis olarak Akhilleus'un karakterini ve görkemli durumunu belirtirken, Akhilleus'un çok güzel ve büyük bir otağı olduğunu, reisliğinin şanına uygun şekilde geceleri Midilli'den getirdiği

---

* Midilli Adasındaki Lyrnessos kentini alan Akhilleus talandan elde edilen değerli eşyalar ve tutsaklarla birlikte birçok güzel kadını da Greklerin Başkomutanı olan Agamemnon'a vermişti. Briseis'i Agamemnon kendine ayırmış, fakat el sürmemişti. Briseis'in Troya ilindeki Pedasos kenti prensinin kızı olduğunu biliyoruz. Agamemnon bu kızı Akhilleus'a sunmak ister. — A.Erhat ve A.Kadir çevirisi, 1967, Bölüm 9, dize 125-140.

7) «İlyada,» Ix, 128.

güzel yanaklı Diomede ile birlikte yattığını söylemektedir. Diğer yanda ise, Patroklus, soylu Akhilleus'un Scyros'tan tutsak alıp da ona verdiği güzel kalçalı Iphis ile birlikte, Akhilleus'la Diomede'nin otağında, karşı köşede uzanıp yatmışlardır.[8] Evli ya da bekârların yaşamı ile ilgili bu tür görenekler ve alışkılar dönemin büyük ozanınca onaylanabilir şeylerdir; zamanın anlayışına uygun şeylerdir. Bütün bunlar, tekeşli ailenin o zamanki durumu ve yaygınlığı ne olursa olsun, tekeşliliğin getirmekte olduğu kısıtlamaların yalnızca kadın için söz konusu olduğunu; erkeklerin ise yaşamlarında buna hiç de uymadıklarını kanıtlamaktadır. Böyle bir ailenin ise, tekeşli ailenin özelliklerini olduğu kadar, *syndyasmian* ailenin özelliklerini de taşımakta olduğu açıktır.

Kahramanlık Çağında kadının durumunun daha iyi olduğu, aile içindeki konumunun uygarlığın başladığı, hatta, gelişmesini tamamladığı dönemden daha onurlu olduğu eskiden beri inanılan bir görüştür. Bu sözler, soygeliminin kadından erkek soyçizgisine geçtiği günlerden önceki dönem için geçerli olabilir. Fakat Kahramanlık Çağının böyle bir dönemden farklı olduğu açıktır. Yaşam için gerekli araçlarda, olanaklarda ve yaşama biçimi alanında gelişmeler sağlayan büyük bir değişim olmuşsa da, bütün bunlar, aslında, barbarlığın Son Döneminde kadına verilen gerçek değeri daha da belirgin duruma getirmişlerdir.

Daha önce, soygeliminin kadın soyçizgisinden erkek soyçizgisine geçmesi üzerine, karı ve ana olarak kadının konumunda ve haklarında adaletsiz bir gerilemenin başladığına dikkatleri çekmiştim. Bu değişiklik üzerine, kadının çocukları, kadının soyu yerine erkeğin soyuna geçmiş, evlenen kadın, kendi soyuyla olan akrabalık ilişkilerini eskisi gibi canlı tutamaz olmuş; bunların yerine, yenilerini de koyamamıştır. Soygeliminde izlenen soyçizgisinin değişmesinden önce, kadının soyu, büyük bir olasılıkla, hane topluluğunda çoğunluğu oluşturuyor; ana soyçizgisine bağ-

8) «İlyada,» IX, 663.

lılığa* önem kazandırıyor ve erkekten çok kadını ailenin merkezi olarak değerlendiriyordu. Değişiklikten sonra ise kadın kendi kocasının hane halkı arasında bir başına kalmış; soy topluluğu içindeki akrabalarından koparılmıştır. Bu durum, ana soyçizgisine bağlılığın gücünü yitirmesine, kadının konumunun alçalmasına, kadının toplumsal gelişmeden alıkonulmasına yol açmıştır. Varlıklı sınıflar arasında ise, kadının zorla toplum yaşamından koparılıp soyutlanması, evliliğin en önemli amacının «yasal» ve belirlenmiş bir dölyatağından doğmuş çocuklar yetiştirme şekline indirgenmesi, hakkında çok daha fazla bilgi sahibi bulunduğumuz daha önceki döneme oranla Kahramanlık Çağında kadının daha geri ve daha düşük bir toplumsal konuma boyun eğmesini gerektirmiştir.

Greklerde, erkekler arasında, yabanıllık dönemi topluluklarında bile ender görülecek derecede bencillik ve böbürlenme vardı; bu durum kadına daha az değer verilmesine, daha az saygı gösterilmesine neden oluyordu. Ev yaşantılarında da bu durum kendini gösteriyordu. Kadın kocası ile birlikte ayrı bir evde oturur, bu evde toplumdan soyutlanmış olarak yaşamını sürdürürdü. Kocası için ise, böyle bir yükümlülük yoktu. Bu durum, daha önce Turan tipi evlilik sisteminin var olduğunu göstermekte, ve bu evlilik geleneğinin Turan sistemini korumak amacıyla sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Yüzyıllar süren bu görenekler nedeniyle Grek kadınının içine öylesine bir aşağılık duygusu yerleşmiştir ki, Greklerin bugünkü kuşakları bile bundan kurtulamamıştır. Bu durum, insanlığın bu bölümünün *syndyasmian* aileden tekeşli aileye erişebilmesi uğruna kadının katlanması gereken tam bir fedakârlık olmuştur. Dünyanın düşünsel gelişmesine kendi damgasını basacak kadar büyük iş-

---

* Burada Morgan «maternal bound» terimini kullanıyor. Ananın görenek hukukundaki yeri, hakları anlamına da gelebilir, **matrilocality**'deki anlamı da ifade ediyor olabilir. Çeviri de ara yolu seçtim —ç.

ler başarmış bir ulusun tam da uygarlığın doruğundayken kadına karşı davranışında bu denli barbar kalabilmesi günümüzde de yanıtlandırılamamış bir sorundur. Kadınların ayrıcalıklı bulunduğu alanlarda onlara zalimce hatta nezaketsizce sayılabilecek bir biçimde davranılmıyordu; fakat kadınların eğitimleri çok yüzeyseldi, karşı cinsle toplumsal ilişkilerde bulunamazlardı ve sonunda kadınların kendilerinin de inanacakları derecede, kadının aşağı bir tür olduğu bir ilke olarak savunulur olmuştu. Kadın kocasının arkadaşı ya da eşiti değil de, baba ile kızı gibi sayılıyor; bu nedenle de, tekeşliliğin gelişkin biçimindeyken zorunlu özelliği olan temel ilkeler geçerlilik kazanamamış bulunuyordu. Kadının onur ve kişisel ve toplumsal konum bakımından kocasına eşit olması gerekir. Geçmişe ait bu bilgiler ve Grek ailesinin tarih döneminde içinde bulunduğu koşullara ilişkin bilgilerimiz modern toplumların bu büyük kurumunun ne zorluklarla ve ne uzun bir sabırla geliştirilebilmiş olduğunu göstermektedir. Çalışmalarında çok geniş ve değerli araştırmalara dayanmakta olması ile ün kazanmış bulunan Becker, bu konuda ki başlıca olgu ve verileri toplamış, bunları net ve güçlü üslûbuyla açıklamıştır.[9] Becker'in anlattıkları tarih döne-

9) Charicles'ten («Excursus,» xII, Longman ed., Metcalfe çevirisi) alınan aşağıdaki özet bilgiler konuyu aydınlatan maddi olguları vermektedir. Homeros'un kadınlarının evde, tarih dönemindeki kadınlardan çok daha onurlu bir yerleri olduğu görüşünü açıkladıktan sonra özellikle Atina ve İsparta'da Grek kültürünün doruğuna ulaştığı dönemde kadının durumuna ilişkin olarak şunları söylemektedir: Yaptığı gözleme göre, bir kadının düşünülebilecek en yüksek niteliği, sadık bir köleye çok yakın olabilme hünerini kazanabilmiş oluşudur. (s. 464): Kadının bağımsızlık isteğini haklı kılan, kadının yaşamı boyunca önemsenmemesi olmuş; kızlar için hiçbir eğitim kurumu açılmamış, evlerde özel öğretmen tutulması geleneği yerleşmemiş, kızların bütün eğitimi annelerine ve evdeki kadınlara bırakılmış, ömürleri yün eğirmek, bez dokumak gibi kadınca işlerle geçmiş (s. 465); kadın kültürünü geliştirmekte en önemli öğe olan karşı cinsten olanların topluluğuna girme olanağı kızlara verilmemiş; kadınlar sadece yabancı

mindeki ailenin görünümünü tam olarak yansıtmasa bile, Grek ailesi ile modern aile arasındaki farkları yeterince göstermekte; diğer yandan, tekeşli ailenin gelişmesinin ilk aşamalarında ne durumda olduğunu da aydınlatmaktadır.

Becker'in yazdıkları arasında iki olgu özel bir önem ve ağırlık taşımaktadır: birincisi, evliliğin temel amacının belirlenebilen ve yasal bir evlilikten çocuk yapmak olduğunu belirtmesi; ikincisi, bu sonucu güvence altına alabilmek için kadını toplum yaşamından soyutlaması. Bu iki olgu arasında yakın bir bağıntı vardır ve kendi oluşumlarının da nedeni olan bir önceki toplumsal koşulların bazı yanlarını aydınlatmaktadır. Birincisi, barbarlar arasında aşk tutkusu diye bir şeyin bilinmemesidir. Uygarlığın ve duyarlılaşmanın ürünü olan duygu zenginliğine bu toplu-

---

erkeklere değil, en yakın akrabalarına bile yaklaşamamışlar; babasının, hatta kocasının bile, erkekler çoğunlukla evin dışında oldukları, eve geldikleri zaman da evde kendi bölümlerinde oturdukları için, yüzlerini pek az görebilmişler; kadınlar bölümü (gynaeconitis) tam bir hapishane ya da harem olmasa bile, kadınlara ayrılmış bir bölme olmaktan kurtulamamış; bu hayatın ağırlığını, en çok, henüz evlenme öncesi dönemini geçirip atlatamamış kızlar çekmiş, kızlar adeta kilit altında yaşamaya mahkûm edilmişler (465); genç bir kadın kocasına haber vermeden evden bile çıkamaz olmuş, bunu da pek ender olarak yapabilmiş; yalnızca türdeşlerinin oluşturduğu köleleşmiş kadınlar topluluğu içinde yaşamış; kocası isterse, kadını tam bir tutsak durumuna indirgeyebilmiş (s. 466); kadınlar, sadece kadınlar arasında yapılan ve erkeklerin girmesi yasak olan şenliklerde bu kapalı hayatlarında göremediklerini birbirlerinde arayıp bulmuşlar; kadın, bu özel kısıtlamalar yüzünden, evinin dışına çıkamamış; toplumun saygısını yitirmek istemeyen bir kadın, evinin dışına çıkarken, yanına, kocasının bu işle görevlendirdiği kölelerini de almak zorunda kalmış (s. 469); böyle bir yetişme sonunda kızlar ürkek ve cahil kalmışlar, evli bir kadının bile pencereye çıkıp bir erkeğin gözüne çarpması onun ahlâksız sayılmasına yetmiş (s. 471); evliliğin çocuk yetiştirmek için gerekirliği bile, Grekler için Tanrılara, devlete ve atalarına karşı olan yükümlülüklerinin sonucu sayılmış; hiç değilse en yakın döneme kadar, evliliğe bunun dışında bir değer atfedilmemiş, evliliklerde bundan başka güçlü bir neden olabileceği hiç düşünülmemiş (s. 473); kadın ve

luklar erişememişlerdir. Evlilik göreneklerinden de anlaşılacağı üzere, genel olarak Greklerde de böyle bir tutku yoktu. Kadının, Grek erkeğine göre, değerlendirilebileceği tek ölçü, sahip olduğu fiziksel güzelliği ve yararlılığı idi. Bu nedenle, evlilik duygulara dayanan bir birleşme değildi. Gereksinmeye ve bir görev oluşuna dayanmaktaydı. İrokua ve Azteklerde de temel düşünce bunlardı.

Barbarlık düzeyinde ortaya çıkan bu değerlendirmeler, Grek kabilelerinin daha önceki atalarının yaşadıkları barbarlık dönemine de ışık tutmaktadırlar. Bu değerlendirmelerin Grek uygarlığının en parlak günlerinde bile aile ilişkileri alanındaki toplumsal ideali belirlemeye yetecek etkinlik kazanabilmiş olmaları hayret vericidir. Gerçekte, tekeşli aileye yasal mirasçı ve bunların evli çiftin ço-

---

erkek arasında bilinen aşk sadece tensel zevke dayanan noksan bir aşktan ibaret kalmış (s. 473); Atina'da ve belki de diğer bütün Grek kentlerinde evliliğin en önemli ve yüce amacı çocuk yetiştirmek olarak bilinmiş; gelin almada, gelinin daha önceden bilinen, tanınan biri olması önem taşımamış; evlenilecek kadının ailesinin toplum içindeki yerine ve getireceği drahomaya kadının kişisel niteliklerinden çok daha büyük bir önem verilmiş; yapılan evlenmelerde de gerçek bir sevgi yerine, eşler arasında soğukluk, ilgisizlik ve geçimsizlik egemen olmuş (s. 477); erkek ve kadının birlikte yemek yemesi öngörülmüş, ancak erkeğin eve konuk getirmesi halinde kadına erkeklerin yanına çıkma olanağı verilmemiş; kadın, erkeklerin bu durumda kendisine kötü kadın gözüyle bakmasından çekinmiş; kendi evinde bile, fikir tartışmalarının yapılabildiği bu tek topluluğa girememiş (s. 490); kadının tek uğraşı evi çekip çevirmek, erkek çocuklar evin efendileri sayılacak yaşa gelinceye, kız çocuklar ise evleninceye kadar onlara bakıp yetiştirmekten ibaret kalmış; kadının ihaneti çok ağır şekilde cezalandırılmış; fakat genellikle kadınların, bu katı yalnızlıkları içinde dış ilişkiler kuramayacaklarına inanılmışsa da, kadınlar kocalarına ihanet için gene de birçok yollar bulmuşlar; evlilik hukukunda çok eşitsiz bir bağlılık ilkesi savunulmuşken ve kadından çok kesin bir bağlılık beklenirken, erkeğinin ilgisinden yoksun ve terk edilmiş kadının bu durumu karşısında erkek evlilik dışı ilişkiler kurabilmiş; bu ilişkiler bütün bütüne onaylanan davranışlar sayılmasa bile, toplum tarafından kısıtlanmamış, evlilik yükümlülüklerine uymayan davranışlar sayılmamıştır (s. 494).

cuklarından ibaret olması anlayışının girmesinde itici güç olan mülkiyetin büyümesi ve malvarlığını çocuklara aktarabilmesi *syndyasmian* aile zamanında başlamış; Grek aile biçimi de bundan oluşturulmuş; fakat eski *jura conjugialia*'nın (evlilik yasalarının) bazı yanları hâlâ devam ettiği için, bu konuda yeterli ve gerekli derecede bir belirlilik elde edilememiştir. Barbarlığın Üst Döneminde ortaya çıkan yeni bir görenek olan kadının toplumdan uzaklaştırılması bu açıdan açıklanabilir. Böyle bir etkinin ortaya çıkmasının nedeni, o dönem içinde kadının toplumdan soyutlanmasını gerektiren belirli toplumsal koşulların varlığı olsa gerektir. Bu koşullar öylesine ağırlaşmıştı ki, uygarlaşmış Greklerin ev yaşamları bile, gerçekte, kadının kapatılması ve toplumdan soyutlanması amacına göre biçimlendirilmiş bulunuyordu. Becker'in alıntılarında değindiği yerlerde konu edilenler varlıklı sınıflar arasındaki ailelerse de bunların çağın genel anlayışını da yansıttıklarına hiç kuşku yok.

Roma ailesine dönecek olursak, burada kadının durumu daha iyice ise de, bağımlılığı aynıdır.

Kadına Roma'da da Atina'da olduğu gibi saygılı davranılmaktaydı, fakat Roma ailesinde kadının etkileri ve yetkileri daha büyüktü. Kadın Roma'da *mater familias* (ailenin anası) olarak ailenin başkanı, evin sahibesi durumundaydı. Romalı kadın kocasından çekinmeden sokağa çıkabilmekte, tiyatro ya da festivallerde erkeklerle görüşüp konuşabilmekteydi. Evde belirli bir odaya, ya da belirli bir bölüme kapatılmamakta; sofraya da erkeklerle birlikte oturabilmekteydi. Roma'da kadın üzerindeki baskının Greklerdeki kadar kötü olmayışı Roma kadınlarının bireysel onur ve bağımsızlıklarını geliştirebilmelerini kolaylaştırmıştır. Plutarkhos, Sabin kadınlarının Roma'ya gelmesinden ve bu kadınlar aracılığı ile Sabin'lerle barış yapılmasından sonra kadınlara onurlandırıcı birçok ayrıcalıklar tanındığını; sokakta karşılaştıklarında erkeklerin kadınlara yol verdiklerini; kadınların önünde kaba sözler etmekten

ve kadınların önünde çıplak görünmekten kaçındıklarını yazmaktadır.[10] Bununla beraber, evlilikle birlikte kadın kocasının iradesi altına girmekte *(in manum viri);* böylece, babasının otoritesi altından çıkar çıkmaz, durum öyle gerektirdiği için, kocasının otoritesi altına geçmekteydi. Koca, karısına kendisinin kız çocuğuymuş gibi davranmaktaydı. Eşitlikle bağdaşmayan bu davranıştan ayrı olarak, koca kendisine ihanet eden karısını zinadan ötürü isterse öldürebilmekteydi. Fakat bu yetkinin kullanılması, kadının soy kurulunun onayına bağlı gibi görünmektedir.

Diğer halklardan farklı olarak Romalılarda üç ayrı evlilik biçimi vardı. Fakat hepsi de kadını kocasına bağımlı kılmakta ve evliliğin temel nedenini yasal ve belirlenmiş bir evlilikten erkek tarafına çocuk kazandırmak olarak kabul ediyordu, *(liberorum querendorum causa).*[11] Bu evlilik biçimleri *(confarreatio, coemptio ve usus)** Cumhuriyet döneminde de sürmüş, fakat imparatorluk döneminde, kadını erkeğe bağımlı kılmayan özgür evlenme denen dördüncü evlilik biçimi ortaya çıkıp benimsenmeye başlayınca etkinliklerini yitirmişlerdir. Boşanma en eski dönemlerden beri, tarafların kendi kararlarına bağlı bulunuyordu; *syndyasmian* aileye özgü olan bu özellik belki de

---

10) «Vit. Rom.,» c. 20.

11) Quinctilian.

* **Confarreatio:** evlenen bir kadını **manua** (aile reisinin hakimiyeti) altına koymaya yarayan işlemlerden biri. On tanığın huzurunda Jüpiter'e adanan bir bulgur çöreğinin dinsel bir merasimde, dualarla birlikte, eşler tarafından bölüşülmesiyle aktedilmiş olurdu.

Coemptio: Gene, kadını, evlenmekle kocasının **manus'u** altına koymaya yarayan bir diğer usul ya da işlem. Hayalî bir satış ile kadın erkek tarafından satın alınmış gibi sayılırdı.

Usus: Kadının kocası olacak kişinin evinde bir yıl oturduğunda, taşınabilir mal mürüru zamanındaki gibi, kocasının **manus'u** altına girmiş sayılırdı. (Ziya Umur, **Roma Hukuku Lügatı,** 1975'ten özetle alıyorum —ç.)

burdan geliyordu. Bununla beraber, boşanmalar, Cumhuriyet'in son günlerine dek pek ender görülmekteydi.[12]

Uygarlıklarının doruğuna eriştikleri günlerde bile Greklerde ve Romalılarda çok yaygın olarak görülen yakınlarla cinsel ilişki kurma fazla bir erdemsizlik ve ahlâksızlık sayılmamaktaydı. Fakat bu olgunun farklı, ya da bir bakıma değişik bir açıdan açıklanması da olasıdır. Romalıların, başlangıçtan gerilemeye dek saf bir ahlâk anlayışları olmamıştır. Savaşlar ve ulusal varlığı sarsacak nitelikteki kargaşalıklar nedeniyle zaman zaman bu zevk düşkünlüğü gücünü yitirmiş, ya da hafiflemişse de, barış ve refahın arttığı dönemlerde gene eski görkemine kavuşmuş; toplumun tinsel öğelerinin bu tür davranışlara karşıt olmayışının bunda etkileri olmuştur. Cinsel ilişki kurulabilecek kimseler konusundaki bu «geniş anlayış», büyük bir olasılıkla, hiçbir zaman tam olarak ortadan kalkmayan, aralarında cinsel ilişki kurulabilecek kimseleri belirleyen eski evlilik ilişkileri sisteminin bir kalıntısı olsa gerektir. Bu «geniş anlayış,» bir toplumsal kalıntı olarak barbarlık döneminden kalmış, Roma zamanında ise zevk düşkünlüğü görünümü içinde varlığını sürdürmüştür.

---

12) Roma'da kadının Evlilik bağlılığı ile ilgili olarak Becker şöyle diyor: «eski dönemlerde her iki tarafın da birbirine bağlılık göstermemesi pek enderdi» denilebilir; fakat, «ahlâk çökmeye başlayınca, önce bu bağlılıkta gerileme başlamış; erkek olsun kadın olsun, taraflar birbirleriyle yarışmaya başlamıştır. Eski dönemlerdeki kadının sadelliği alçak gönüllülüğü zamanla, ender rastlanır bir nitelik olmuş; lüks ve gösteriş düşkünlüğü yayıldıkça yayılmış, Clitipho'nun Bacchis'inden dert yanarken söylediği (Ter., 'Heaut.,' II, I, 15). 'Mea est petax, procax, magnifica, sumptuosa, nobilis' sözleri birçok kadın için söylenebilecek duruma gelmiştir. Kocalarının kendilerini ihmal etmelerini dengelemek isteyen pek çok kadın kendisine âşık tutmaya başlamış; bu âşıklar ilgili oldukları kadınların zamparaları olarak her zaman yanlarında dolaşmaya başlamıştır. Bu durumun sonucu olarak, bekârlık erkekler arasında gittikçe yayılmış, iffetsizlik nedeniyle boşanmalar arttıkça artmıştır.» — Gallus, «Excursus,» I, s. 155, Longman baskısı, Metcalf çevirisi.

Grekler ve Romalılar tekeşliliğin eşitlikçi yanlarına gereken saygıyı göstermiş olsalardı; kadını birinde toplumdan soyutlayarak, diğerinde ise erkek egemenliği altında tutarak aşağılamasalardı, bazı nedenlerden dolayı, her iki toplumun da çok daha değişik bir görünüm kazanmış olacağı düşünülebilir. Ne biri, ne de öteki gelişkin bir ahlâk anlayışına sahip olamadıkları için, kamunun ahlâkındaki gerilemelere bakıp da üzülmek akıllarına bile gelmemiştir. Bu durumu açıklamakta dayanak alınabilecek temel olgu, her iki toplumun da tekeşlilik ilkesini içtenlikle benimsememiş olması; böylece, toplumlarını ahlâksal bir temele oturtacak bu olanaktan yoksun kalmış olmalarıdır. Grek ve Roma halkları gibi parlak başarıları olan bu iki ulusun etnik yaşamının (maddi ve manevi yaşam biçimi ve öğeleri —ç.) olgunlaşmasını bile tamamlayamadan göçüp gitmesinde kadının düşünsel yanındaki ussal, tinsel ve olumlu alanda koruyucu ve geliştirici güçlerden yararlanmayı başaramamış olmasının; toplumlarının gelişmelerini sağlayan kendi güçlerinden hiç de geri nitelikte olmayan bu güçleri harekete geçirememelerinin küçümsenmeyecek oranda etkileri bulunmaktadır. Çok uzun süren barbarlık döneminin sağladığı deneyimler sayesinde uygarlığın çeşitli öğelerini kazandıktan sonra çok kısa süren siyasal varlıklarının sona ermesinde kurdukları bu yeni yaşam biçiminin aşırılıklarının etkisi olmuştur.

İbraniler arasında ise, dönemin başlangıcında reisler arasında yaygın olan aile ataerkil aile idiyse de, halk arasında yaygın aile tekeşli aileydi. Çok geçmeden birinci tip aile ikincisine dönüşmüştür. Fakat tekeşli ailenin İbranilerdeki biçiminin yapışı ve aile içindeki karı ile koca arasındaki ilişkiler hakkında yeterli ve ayrıntılı bilgilerden yoksunuz.

Daha fazla örnek vermek gereksiz. Şurası açıkça görülüyor ki, tekeşli aile tarih döneminin başlangıcında bir aile biçimi olarak ortaya çıkmış; klâsik çağda alt tip tekeşli aileden oldukça ileri bir tekeşlilik biçimine geçilmiş; fakat

bu çağda da gelişmesinin sonuna erişememiştir. Tekeşli ailenin ilk oluşum çekirdeğinin kendinden bir önceki *syndyasmian* aileden geldiği; insanlığın ilerlemesi ile birlikte gelişmesini sürdürdüğü, fakat klâsik dönemin koşulları karşısında *ideal* biçimini gerçekleştiremediği bilinmektedir. Tekeşli ailenin mükemmelleşmesi, en azından, modern zamanlara kadar sağlanamamıştır. Eski yazarların anlattıkları barbarlığın Üst Dönemindeki toplum yaşamında tekeşliliğin yaygın olduğu; ancak, hâlâ ters yöndeki etkilere karşı varlığını sürdürme uğraşı içinde olduğu; canlılığı, hakları, dokunulmazlıkları bakımından yeterince güçlü bir duruma gelmemiş olduğu; eski kan yakınları arası evlilik sisteminin kalıntıları ile çevrelenmiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

Malaya sisteminin kan yakınları arası evlenme sistemindeki ilişkileri, Turan sisteminin ise *punalua* ailesindeki ilişkileri ifade etmesi gibi, Aryen sistemi de tekeşli ailedeki ilişkileri ifade etmekte; her aile tipi ayrı ve belirli bir evlenme biçimini kendisine temel almış olmaktadır.

Bugünkü bilgi düzeyimizle, Aryen, Sami ve Ural aile biçimlerinin daha önceki Turan akrabalık ve hısımlık sistemine dayanıp dayanmadıklarını; bunların tekeşli aileden sonra geçerliliklerini yitirmiş olup olmadıklarını mutlak bir kesinlikle söyleyebilecek durumda değiliz. Fakat elimizdeki bilgilere ve verilere bakıldığında bu sonuca varıyoruz. Hem, bütün bu veriler ve bilgiler öylesine kesin görünmektedir ki, başka bir varsayımda bulunmak olanaksızlaşmaktadır. Birincisi, soy örgütlenmesinin *punaluan* aileyi doğal bir oluşumsal köken olarak alması; birbirlerinin kocaları ile evlenen bir grup kız kardeşin, çocukları ve kadın soyçizgisi içinde kendilerinden gelen çocuklar ve torunlar ile birlikte, eskil biçimdeki soy örgütü için gerekli koşulları ve topluluğu oluşturmuş bulunmalarıdır. Aryen kökenli başlıca toplulukların, bunların tarihte bilinen ilk ve en eski günlerinden beri soylar (gens) şeklinde örgütlenmiş olmaları, bütün bu toplulukların çeşitli dallara ayrılmadan

önceki dönemde de *punaluan* aileden oluşan bir ilişkiler sistemi içinde bulunduklarını kanıtlamaktadır. Bu olgudan bir adım daha ileri gidecek olursak, bütün bu toplulukların bu örgütlenme biçimini aynı *punaluan* toplum koşullarında yaşayan uzak atalarından devraldıklarını geniş bir alana yayılan ve başarılı olduğunu göstermiş bulunan soy örgütünün de *punaluan* aileden oluştuğunu düşünebiliriz. Bütün bunların yanı sıra, Turan akrabalık sistemi bugün bile Amerika yerlileri arasındaki eskil biçimdeki soy topluluklarında görülebilmektedir. Soy örgütlenmesi ile *punaluan* aile arasındaki doğal bağıntı, daha sonraları tekeşliliğin oluşturduğu gibi bu ilişkiyi sona erdirecek güçte yeni bir toplumsal koşul (yeni bir toplum dönemi) söz konusu olmadıkça, değişmemiş ve varlığını aynen sürdürmüştür. İkincisi, Aryen yakınlık ilişkileri sisteminde de aynı sonuca varmamızı gerektiren bazı verilere sahip bulunmaktayız. Çekinmeden diyebiliriz ki, eğer bu sistem Aryen uluslar arasında daha önceleri de geçerlilik kazanmış bulunsaydı, tekeşlilik ile birlikte, Turan sisteminin tablosundaki ilişkilerden çoğunun da geçerliliği kalmayacaktı. Turan sistemindeki terimlerin, aralarındaki ilişkilerin artık birbirlerinden farklı farklı ilişkiler olduğu kabul edilmesi gereken kişilerin oluşturduğu kategorilere uygulanması durumu, söz konusu terimlerin terk edilmeleri ile sonuçlanmıştır. Aryen sisteminin başlangıçtaki ilişkiler tablosundaki bu yoksullaşmayı böyle bir hipotez olmadan açıklayamayız. Çeşitli Aryen kökenli dillerde bu ortak terimlerden kalanlar artık pek azdır: peder, mader (father, mother); birader, kız kardeş (brother, sister); oğul, kız evlât; ve yeğen, torun ve kuzen için hepsine birden kullanılan yeğen (nephew; San., *naptar;* Lat, *nepos,* ve Gr., *anepsios).* Bu toplumların tekeşliliğin gerektirdiği ileri düzeye erişebilmeleri için, Turan sistemindeki sayısız denecek kadar çok sayıdaki kan yakınlığı ilişkilerine ait terimlerden kurtulmaları gerekmiştir. Bu terimlerde bir azalma olmuştur. Azalmanın olması, tekeşlilik düzeyinden önceki günle-

rinde bu topluluklardaki sistemin en azından Turan sistemine benzer bir sistem olmasını gerektirmektedir. Erkek kardeş ve kız kardeş için kullanılan terimler soyut bir görünüm almış; Turan sistemindeki büyük kardeş, küçük kardeş sınıflaması kalkmış; öz erkek ve kız kardeş olmayan kimselerin bulunduğu kategoriler için de kullanılmaya başlanmıştır. Aryen sisteminde bu farklılık bir yana bırakılmış; bu terimler ilk kez Aryen sisteminde soyut olarak kavramlaştırılmıştır. Tekeşlilik döneminde, (Turan sisteminden kalma) eski terimler *collateral* (soysal) yakınlıkları gerçek ya da öz yakınlıklardan ayırt etmeksizin ifade ettikleri için uygulanamaz olmuşlardır. Önceki Turan sisteminin bazı kalıntıları, erkek kardeşlerin ve kız kardeşlerin büyük ve küçük kardeş olmalarına göre ayrı terimlerle ifade olunmaya devam ettikleri Macar toplumu gibi Urallı toplumların akrabalık sisteminde varlıklarını bugün de sürdürmektedir. Fransızcada da *frère* ve *soeur* (erkek kardeş, kız kardeş) terimlerinin yanı sıra *aîné*, ağabey; *puîné* ve *cedet*, küçük erkek kardeş; ve *aînée* ve *cadette*, abla ve küçük kız kardeş için kullanılan terimler bulunmaktadır. Sanskritçede de *agrajar*, ve *amujar*, *agrajri* ve *amujri* terimlerinin bu ilişkileri ifade ettiğini görüyoruz. Fakat bu sonuncusunun Sanskritçeden mi, yoksa yerli dillerden birinden mi geldiğini söyleyebilecek durumda değilim. Aryen kökenli dillerde erkek kardeş ve kız kardeş terimleri *dialect* olarak değişiklik geçirmiş sözcüklerdir. Grekler *phrater* yerine *adelphos*'u getirmişlerdir. Bu dillerde bir zamanlar büyük ve küçük erkek ve kız kardeşler için aynı ortak terimlerin kullanılmış olması nedeniyle, tekeşlilik döneminde öz kız kardeşler ve öz erkek kardeşler için, bunları diğerlerinden ayıracak terimler oluşturulamamıştır. Aryen sisteminde Turan sisteminin bu güzel ve başarılı yanlarının kalmayışı güçlü nedenler yüzünden gerçekleşmiştir. Bu durum Turan sisteminin daha önce kabul edilmiş, sonra da terk edilmiş bir sistem olması ile açıklanabilir. Bunun başka türlü bir açıklamasını yapma ola-

nağı bulunmamaktadır. Aryen ulusların köken (original) dillerinde büyük baba kavramı için bir terim bulunmadığını düşünmek zordur. Bu ilişki bütün yabanıl ve barbar kabilelerinde kavramlaştırılmış bir ilişkidir. Fakat buna rağmen, Aryen kökenli dillerde bu ilişki için ortak bir terimin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Sanskrit dilinde *pitameha*, Grekçede *pappos*, Latincede *avus*, Rusçada *djed*, Gallilerde (Welsh) *hendad* gibi sözcüklerle İngilizcedeki *grandfather* ve Almancadaki *grossvader* gibi bileşik sözcükler bu kavramı ifade etmektedir. Bu terimler köktenci bir farklılık göstermektedir. Fakat daha önceki sistemden kalma ve yalnızca gerçek büyükbaba, büyükbabanın erkek kardeşleri ve çeşitli erkek kuzenleri için değil, fakat büyükannenin erkek kardeşleri ve çeşitli erkek kuzenleri için de kullanılan bir terimin tekeşlilik sistemindeki soyçizgisinde yer alan büyükbabayı ve ailedeki kurucu atayı ifade etmekte de kullanılamayacağı açıktır. Terimin, bu nedenle, zamanın getirdiği yeni koşullar nedeniyle bir gün terk edilmesi kaçınılmaz hale gelmiş olsa gerektir. Kökensel (Aryen) dillerde bu ilişkiyi kavramlaştıran bir terimin bulunmayışı ancak bu şekilde yeterince açıklanabilir. Son olarak da, Aryen dillerde soyut nitelikte amca ve hala terimleri bulunmadığı gibi, baba tarafındakiler için kullanılan amca ve hala, ana tarafındakiler için kullanılan dayı ve teyze terimleri de bulunmamaktadır. Sanskrit dilinde, Grek ve Latin dilinde *pitroya*, *patros* ve *patruus* terimleri; Slav dillerinde *stryc* terimi; Anglo-Saxon, Belçika ve Germen dillerinde *eam*, *oom*, *oheim* ortak kökenli terimler baba kardeşini (amca) ifade etmek için kullanılmışlardır. Keltik dillerde ise bu kavramın hiçbir karşılığı yoktur. Anlaşılması güç bir başka durum da, köken olan Aryen dilinde ananın erkek kardeşi için bir terime yer verilmemiş olmasıdır. Oysa bu ilişki barbar kabileleri arasındaki soy toplulukları için en önemli ilişkilerden biridir. Önceki sistemleri Turan sistemi niteliğinde idi ise, ananın erkek kardeşi için bir terimin bulunmuş olması gerekmektedir. Bu

terim de, yalnızca, annenin öz erkek kardeşleri ile erkek kuzenlerinden bazıları için kullanılmış olsa gerektir. Terimin belirli bir kategoride toplanan, fakat tekeşli aileye geçildikten sonra annenin öz erkek kardeşleri ile aynı ilişki kategorisinden sayılamayacak olan kimseler için kullanılması olanaksızlaşmış; bu durum, daha önce belirtilen nedenlerden dolayı, kökensel Aryen dilinde bulunmuş olması gereken bu terimin bir kenara bırakılmasına ve unutulmasına yol açmıştır. Kuşkusuz, Aryen sistemi kendinden önce gerçekten var olan bir sistemin yerine gelmiştir.

Aryen, Sami ve Ural kökenli topluluklarda daha önceki dönemde Turan yakınlık ilişkileri sisteminin bulunduğunu kabul edecek olursak, bu sistemden betimleyici sisteme geçiş doğal ve anlaşılması kolay bir olgu olarak görünmekte; tekeşlilikten sonra eski sistemin günün yeni soygelimi ilişkilerini ifade etmekte geçerliliğini yitirmesinin bu sonuca yol açtığı anlaşılmaktadır. Tekeşli aile ile birlikte bütün ilişkiler belirlilik kazanmışlardır. Bu koşullar altında oluşan yeni sistemde kişiler birincil terimlerle, ya da bu terimlerin bileşimleri ile betimlenmeye başlamıştır. Örneğin, yeğen için, erkek kardeşin oğlu; amca için, baba'nın erkek kardeşi; kuzen için de, babanın erkek kardeşinin oğlu gibi. Günümüzdeki Aryen, Sami ve Ural kökenli ulusların da sistemlerinin oluşum kökeni budur. Bugün bu toplulukların sistemlerinde görülen ortak terimler daha sonraları kabul edilmişlerdir. Turan sisteminden gelen akrabalık ilişkileri sistemine sahip bulunan bütün kabileler, aralarındaki ilişkiler sorulduğunda, akrabalarını aynı formülle ifade etmektedirler. En iyi örneği Aryen sistemi olan betimleyici bir sistem, sürekli bir sistem olan kan yakınları sistemi olarak değil de, kişiler arasındaki ilişkileri ifade edici bir betimleme öğesi olarak Turan ve Malaya sistemlerinde de daima yer almıştır. İlişkiler tablolarının yoksullaşmasından da anlaşılacağı üzere, Aryen, Sami ve Ural kökenli uluslar buna benzer bir eski yakınlık sistemine sahiplerken, daha sonraları, bunu ortadan kal-

dırmış olsalar gerektir. Bu nedenle, tekeşli aile kuruluşunu tamamladıktan sonra bu ulusların Turan sisteminde her zaman için kullanılmakta olan eski betimleyici sisteme yöneldikleri ve toplumdaki var olan sistemin yararsız ve kullanılmaz bir sistem olarak yeni soygelimi karşısında gerçekliği kalmayan bir sistem durumuna düşerek ortadan kalkmasına göz yumdukları sonucuna varmak akla yakın görünmektedir. Turan sisteminden Aryen sistemine bu geçiş doğal ve açık olduğu kadar, Aryen sisteminin oluşum kökenini ve kendine özgü özelliklerini de yeterince açıklayabilecek nitelikte bir geçiş olmuştur.

Tekeşli aileyi Aryen kan yakınlığı sistemiyle ilişkisi açısından tam olarak açıklayabilmek için, daha önceki aile biçimlerini açıklarken yaptığımız gibi, bu sistemi biraz daha ayrıntılı olarak anlatmamız gerekmektedir.

Çeşitli Aryen kökenli dillerdeki biçimleri arasında yapılacak bir karşılaştırma bugünkü sistemin başlangıçtaki durumunun tam anlamıyla betimleyici nitelikte olduğunu gösterecektir.[13] Tipik bir Aryen lehçesi olan Erse (İrlanda Gaelic dili —ç.) dili ve tipik bir Ural dili olan Estonya dili bugün de betimleyici nitelikte bir sisteme sahiptirler. Erse dilinde kan yakınlığı ilişkileri için kullanılan terimler sadece birincil terimlerdir: baba, ana, erkek ve kız kardeş, oğul ve kız gibi. Kalan kan yakınları hep bu birincil terimler aracılığı ile tarif edilmekte, fakat ters bir düzenleme kullanılmaktadır: erkek kardeş, erkek kardeşin oğlu, erkek kardeşin çocuğunun çocuğu gibi. Aryen sistemi tekeşlilik dönemindeki fiili ilişkileri sergilemekte ve çocuğun babasının belirlenmiş olması esasına dayanmaktadır.

Zaman içinde, Kelt dilindekinden maddi bir farklılığı olan yeni bir betimleme yöntemi bu yeni sisteme girmiş; fakat sistemin köktenci yanlarını değiştirmemiştir. Bu yeni yöntem, yöntemin varlığını borçlu olduğumuz gereksinmeyi karşılamak için yeni soygelimi kuralları oluşturmak, ya

13) «Systems of Consanguinity,» Tablo I, s. 79.

da bazı kusurlarından arındırmak için Roma medeni hukukçuları tarafından meydana getirilmiştir. Romalı hukukçuların gelişkin yöntemleri, Roma'nın etkisi altındaki bazı Aryen uluslarca da benimsenmiştir. Slav sistemi ise, bütünüyle kendisine özgü ve bütünüyle Turan kökenli öğelere sahiptir.[14] Bizim bugünkü akrabalık sistemimize ilişkin olarak tarihsel açıdan bilgi sahibi olabilmemiz için, Medenî Hukukçuların geliştirdiği Roma akrabalık sistemine dönmemiz; incelememizi buralara kadar uzatmamız gerekmektedir.[15] Romalı Medenî Hukukçuların katkıları pek az olmuş; fakat akrabalık ilişkilerini betimlemekte kullanılan yöntemi bu hukukçular değiştirmişlerdir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu farklılık baba tarafındaki amca ve hala ilişkileri ile, ana tarafındaki dayı ve teyze ilişkileri gibi farklı ilişkileri somut olarak betimleyecek şekilde yeni terimler geliştirmelerinden; ve *nepos* yerine geçecek ve büyükbaba için kullanılabilecek bir terim bulmalarından oluşmuştur. Bu terimlerle ve uygun içerik genişletmeleriyle, doğrusal (lineal) soygelimi çizgisinde yer alan kan yakınlarını olduğu kadar, *collateral* soyçizgisinde ilk beş sırada yer alanları ve her bireyin bütün akrabalarını da betimleyebilecek bir sistem oluşturabilmişlerdir. Roma akrabalık sistemi, bugüne kadar bilinenler içinde, tekeşlilik düzeninde yapılmış en kusursuz ve en bilimsel sistemdir. Ayrıca, evlilikten kazanılan yakınlık ilişkilerini (hısımlık) ifade eden çok çeşitli terimlerin de gene Roma sistemiyle birlikte ortaya konulmuş olması Roma sistemini bir kat daha çekici kılmaktadır. Bizim akrabalık sistemimizi anlamamız, Anglo-Saxon ya da Keltik sistemlerden çok, Roma sistemi aracılığı ile kolaylaşmaktadır. Bu bölümün sonundaki bir tabloda Aryen ve Sami sistemlerinin temsilcileri olarak Latin ve Arap akrabalık sistemleri yan yana sunulmaktadır. Arap sistemi de Roma sistemine benzeyen süreç-

14) «Systems of Consanguinity,» vb., s. 40.

15) «Pandects,» lib. xxviii, tit. x. ve Justinian, «Institutes», lib. iii, tit. vi.

lerden geçerek benzer sonuçlara varmış gibi görünmektedir. Burada sadece Roma sistemi açıklanacaktır.

Bir kimsenin dedesinin babasının dedesinin babasına doğru, doğrusal (lineal) soygelimi çizgisinde altı kuşak öncegelen soy, gene bir kimse ile onun erkek torununun erkek torununun oğluna inen altı kuşak sonragelen soy yer almakta; bunların betimlenmesinde sadece dört köktenci terim kullanılmaktadır. Eğer altıncı kuşaktan daha yukarı çıkmak istenirse dedenin babasının dedesinin babası *(tritavus)* betimlemede yeni bir başlangıç noktası olmakta; böylece dedenin babasının dedesinin babasının babası olan *tritavi pater*'e ve en yukarda bir kimsenin erkek soy çizgisinden on ikinci atası olan *tritavi tritavus*'a varılmaktadır.

Bizim gelişmemiş ve kaba görünümlü ilişkiler sıralamamızda (nomenclature) ise, aynı yakınlık ilişkisini ifade etmek için «büyük babamın büyük babası» bileşik ifadesini altı kez yinelemek gerekmektedir. Aynı şekilde, *trinepotis trinepos* ibaresi de bizi doğrusal (lineal) ve erkek soyçizgisinden izlenen soygeliminde on ikinci soydaşa indirmektedir.

İlk *collateral* soygelimi çizgisi, erkek tarafında, erkek kardeş yani *frater* terimiyle başlamakta ve şöyle devam etmektedir: *Fratris filius,* bir kimsenin erkek kardeşinin oğlu; *fratris nepos,* erkek kardeşinin erkek torunu; *fratris pronepos,* erkek kardeşinin erkek torununun oğlu; ve *fratris trinepos,* erkek kardeşinin erkek torununun oğlunun erkek torununun oğlu. Betimlemeyi on ikinci öncegelen soya kadar indirmek gerektiğinde, *fratris trinepos* ikinci başlangıç noktası olmakta, burdan *fratris trinepotis trinepos* denen, dizinin son ilişkisine kadar gidilebilmektedir. Bu basit yöntemle bu çizgi içindeki sonragelen soyçizgisinin kökenini *frater* oluşturmakta, sonragelen soyçizgisinde yer alan herkesin bir başkası ile olan ilişkisi bu terime dayanarak ifade edilmekte; böylece, betimlenen herkesin erkek tarafından birincil soygelimi çizgisinden biri olduğu hemen anlaşılabilmektedir. Böylece de, her bireyin soyçiz-

gisi içindeki konumu belirli ve tam bir biçimde betimlenebilmiş olmaktadır. Aynı şekilde, aynı soyçizgisi kadın tarafında, kız kardeş *soror* terimi ile başlamakta ve bundan bir dizi olarak *sororis filia*, kız kardeşin kız çocuğu; *sororis neptis*, kız kardeşin kız torunu; *sororis proneptis*, kız kardeşin kız torununun kızı; *sororis trineptis* kız kardeşin altıncı sonragelen soyu ve *sororis trineptis trineptis*, kız kardeşin on ikinci sonragelen soyu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Birinci *collateral* soyçizgisinin iki dalı tam olarak babada ortaya çıktığı halde, betimlemede erkek kardeşi ve kız kardeşi soygeliminde kök kabul ettiği için, sadece soyçizgisi değil, fakat bu iki dal da birbirinden ayrı tutulabilmekte, her kişinin bir kimse ile ilişkisi tek tek belirlenebilmektedir. Bu durum, sistemin üstün yanlarından biridir; çünkü, akrabaları belirlemekte ve betimlemekte gerçekten bilimsel sayılabilecek bir yöntemi bütün soyçizgilerine uygulayabilmektedir.

Ikinci *collateral* soyçizgisi, erkek tarafında babanın erkek kardeşi olan *patruus* ile başlamakta; bu terim babanın erkek kardeşi ile onun sonragelen soyundan oluşmaktadır. Her bir kişinin kendisini betimlemek için kullanılan terimle soygelimi çizgisi içindeki yeri tam olarak betimlenebilmiş, (bir kimse ile —ç.) ilişkisi ifade edilmiş olmakta; kişilerin ilişkileri için özellikle şu terimler oluşturulmuş bulunmaktadır: *patrui filius*, babanın erkek kardeşinin oğlu; *patrui nepos*, babanın erkek kardeşinin torunu; *patrui pronepos*, babanın erkek kardeşinin torununun oğlu; ve *patrui trinepos, patruus*'un altıncı sonragelen soyu. Eğer bu zinciri on ikinci kuşağa kadar uzatmak gerekirse, ara derecelerden geçtikten sonra, *patrui trinepotis trinepos*, yani *patrui trinepos*'un torununun oğlunun torununun oğluna varırız. Ayrıca gözle görülen bir olgu da, *Pandect*'lerde* kullanılan biçimsel yöntemde kuzen için bir terimin bulunmayışıdır. Kuzen için bazan *patrui filius* terimi kullanıl-

* I.S. 6. yy.da İmparator Justinian için hazırlanmış elli ciltlik Roma Medeni Hukuk «mevzuatı» —ç.

maktа; bazan da *frater patruelis*, yani, baba akrabası olduğu için, yeğen erkek kardeş olarak ifade edilmekte; halk arasında ise, daha yaygın bir terim olan *consobrinus* terimi kullanılmaktaydı. Bizim kullandığımız kuzen terimi de bundan gelmektedir.[16] İkinci *collateral* soyçizgisi kadın tarafında babanın kız kardeşi olan *amita* ile, yani hala ile başlamakta; bu kadın akrabanın sonragelen soyu da aynı genel plana göre betimlenmektedir: *amitae filia* halanın kızı, *amitae neptis* babanın kız kardeşinin kız torunu olmakta; bu ilişki *amitae trineptis* ve *amitae trineptis trineptis*... şeklinde devam etmektedir. Soyçizgisinin bu dalında kuzeni ifade için kullanılan özel bir terim olan *amitina* da, aynı şekilde betimleyici bir terim olan *amitae filia* için geliştirilmiştir.

Aynı şekilde, baba tarafında üçüncü *collateral* soyçizgisi büyükbabanın erkek kardeşi, *patruus magnus*, ya da büyük amca ile başlamaktadır. Sıralamanın bu noktasında özel terimler başarısız kalmakta, bileşik terimlerden oluşan tamlamalara geçilmekte, fakat ilişkinin kendisi somutluğunu sürdürmektedir. Açıkça görülebildiği gibi, oldukça modern çağlara kadar, bu ilişkiye ayrı bir varlık tanınmamıştır. Araştırmalara konu olan bugünkü dillerden hiçbirinde bu terim için eskiden kalma kökensel nitelikte bir karşılık bulunmamaktadır. Oysa, Keltik yöntem bir yana, bu soygelimi çizgisi bu terim olmaksızın betimlenememektedir. Bu kişiyi betimlemek için *büyükbabanın erkek kardeşi* dense, kişi betimlenmekte, fakat ilişki boşlukta kalmakta; kişiyi betimlemek için büyük-amca dense, ilişki somut olarak ifade edilmiş olmaktadır. Soygelimi

16) İki erkek kardeşten meydana gelenler birbirlerinin yeğen-erkek kardeşleri ve yeğen-kız kardeşi olurlar; aynı şekilde iki kız kardeşten doğanlar birbirlerinin yeğen-erkek kardeşleri ve yeğen-kız kardeşleri olurlar; gene bir erkek ve bir kız kardeşin çocukları birbirlerine **consobrini consobrinae** (kardeş çocukları) olur, bu iki grup ortak bir deyimle (consebrinus) adlandırılırlar. — «Pand.» IIb. xxxvIII, tit, x. (Özgün metinde Latince.)

çizgisinin bu dalındaki ilk kişi böylece belirlenince, bütün sonragelen soy, betimlemenin kendi *form*'u ile, sonragelen soy bireylerinin kökeni olarak bu kişiye atıfla betimlenmekte, böylece, soyçizgisi kişilerin erkek tarafından mı, yoksa kadın tarafından mı oldukları; hangi daldan geldikleri, bir kimseye yakınlık derecelerinin ne olduğu noksansız bir biçimde ifade edilebilmiş olmaktadır. Bu soygelimi de on ikinci sonragelen bireye kadar götürülebilmektedir. Bu durumda şöyle bir dizi oluşmaktadır: *patrui magni filius*, babanın amcasının oğlu, *patrui magni nepos*, *patrui magni trinepos*, ve sonuncusu *patrui magni trinepotis trinepos*. Aynı soygelimi çizgisi kadın tarafında büyükbabanın kız kardeşi, *amita magna;* yani, baba tarafından gelen büyük hala terimi ile başlamakta; onu izleyen soy bireyleri de aynı şekilde tanımlanmaktadır.

Dördüncü ve beşinci koşut soyçizgileri, baba tarafında ve erkekler için, sırasıyla, büyükbabanın babasının erkek kardeşi, *patruus major* yani, daha büyük baba amcası; büyükbabanın babasının babasının erkek kardeşi, *patruus maximus* yani, en büyük baba amcası ile betimlenmektedir. Diziyi daha da uzatınca dördüncü kuşaktan *patrui majoris filius*'a; *patrui majoris trinepos*'a; beşinci kuşakta ise *patrui maximi filius*'a; *patrui maximi trinepos*'a varmaktayız. Aynı şekilde, kadın tarafındaki dal ise *amita major* denen «daha büyük hala» ile başlamakta; *amita maxima*, «*en* büyük» denen *en büyük baba kız kardeşi* (hala) terimine varmakta; her birinde yer alan kişilerin betimlenmesi aynı sırayla olmaktadır.

Bütün bunlar, yalnızca, baba tarafındaki soyçizgisini göstermektedir. Şimdi, Roma betimleme yöntemini tamamlamak için ana tarafındaki ananın erkek kardeşi ve kız kardeşi, ananın anasının erkek kardeşi ve kız kardeşi vb., şeklindeki kadın ataların erkek ve kız kardeşlerinin ilişkilerini ifade edecek birer terim (dayı ve teyze, büyük dayı ve büyük teyze, vb., —ç.) bulma ihtiyacı ile karşılaşmış bulunuyoruz. Ana tarafındaki akrabalar da, aynı şekilde

çok sayıda ve belirlenmiş sayılacak derecede betimlenmiş ilişkiler oluşturmaktadır. Bu terimler *avunculus*, ananın erkek kardeşi; ve *matertera*, ananın kız kardeşi olarak ortaya çıkmışlardır. Ana tarafından akrabaları betimlerken, kadın tarafından inen soyçizgisi yerine erkek tarafından inen soyçizgisi geçmekte, fakat birinci *collateral* soyçizgisi aynen kalmaktadır. İkinci *collateral* soyçizgisinde ana tarafındaki erkekler için kurulmuş olan dizi *avunculus*, ananın erkek kardeşi (dayı) ile başlamakta; *avunculi filius*, *avunculi nepos*, *avunculi trinepos* ve *avunculi trinepotis trinepos* diye devam etmektedir. Ana tarafından kadınlar için, *matertera*, ananın kız kardeşi (teyze); *materterae filia* ve daha öncekilere benzer terimler geliştirilmiştir. Üçüncü *collateral* soyçizgisi, erkek ve kadınlar için, sırasıyla, *avunculus magnus*, *matertera magna*, ana'dan daha büyük dayı ve anadan daha büyük teyze; dördüncü *collateral* soyçizgisinde *avunculus major* ve *matertera major*, ananın daha büyük erkek kardeşi ve kız kardeşi; beşincisi *avunculus maximus* ve *matertera maxima*, en büyük dayı ve teyze olarak devam etmektedir. Her bir soyçizgisinde ve bu soyçizgisi dallarındaki kişiler, daha önce belirtilen terimler gibi olmaktadır.

Collateral soyçizgisinin ilk beşinde yer alanlar sonragelenleri düzenlemeye yönelik pratik betimlemeler açısından yeterli sayıldığı için, Roma Medeni Hukukçularının olağan sistemleri bundan daha fazlasına inmemektedir.

Hısımlık ilişkileri için getirilen terimler yönünden Latin dili görülür bir zenginliğe sahiptir. Anadilimiz İngilizce ise, yasal-baba (kayınpeder), yasal-oğul (damat), yasal-kardeş (kayınbirader), üvey-baba, üvey-oğul gibi yirmiye yakın beylik ve çok yakın ilişkileri betimleyen yetersiz tamlamalarla yoksulluğunu ele vermektedir. Latin dilinde ise, bu hısımlık ilişkilerinin her biri için ayrı ayrı terimler oluşturulmuştur.

Roma akrabalık ve hısımlık sisteminin ayrıntılarına daha fazla girmek gereksiz olacaktır. Roma sisteminin en

önemli başlıca özellikleri açıklanmış bulunuyor. Verilen bu bilgilerle sistemin bütününü anlayıp kavramak mümkündür. Roma sistemi, yönteminin basitliği, betimlemelerinin açıklığı, soyçizgilerinde ve soyçizgisi dallarındaki belirleyiciliğinin kesinliği, sıralama (nomenclature) şemasının güzelliği bakımından eşsizdir. Yöntemi bakımından insanlığın geliştirdiği bütün sistemlerin önündedir ve organik bir varlık biçimi oluşu ve dayandığı temellerin sağlamlığı yönünden Roma düşüncesinin en seçkin örneklerinden biridir.

Arap sisteminin ayrıntılarına hiç girilmemiştir. Fakat *Tablo*'da her ikisi de verildiği ve Roma sistemi hakkında söylenenler diğerine de uygulanabileceği için, Arap sistemi de açıklanmış olmaktadır.

Katılan özel terimleri ve geliştirilmiş yöntemi ile, sonragelen soy bireyleri ve aralarında evlilik bağı olan çiftler kanalıyla birbirlerinin kan yakını durumuna gelmiş bulunan kişilerin aynı ortak atalardan gelme ve bağlantılı kimseler olması gerektiği düşünülmüştür. Bütün bu kişiler bir doğrusal (lineal) soyçizgisinde (sulb içinde —ç.) ve çok sayıda *Collateral* soyçizgisinde dizilmiş olmaktadırlar. *Collateral* soyçizgisindekiler, birincilerden devamlı olarak ayrı konumlandırılmış olmaktadırlar. Bunlar, tekeşliliğin zorunlu sonuçlarıdır. Her kişinin merkezi kişiyle ilişkisi doğru ve gerçeğe uygun bir biçimde betimlenebilmekte; özdeş konumdaki kimseler bir yana, diğer herkes bu kimseden betimleyici ifadelerle ayrılmış olmaktadır. Ayrıca sistemin, yalnızca tekeşliliğin sağlayabileceği bir başka özelliği de, her kişinin babasının belirlilik kazanmış olmasıdır. Diğer yandan tekeşli aile içindeki ilişkiler de, bunların fiili durumları neyse, o şekilde betimlenmiş olmaktadır. Tekeşli evliliğin tekeşli aileyi, tekeşli ailenin ise tekeşlilik düzenindeki akrabalık ve hısımlık sistemini oluşturduğunu hiçbir şey bundan daha iyi kanıtlayamaz. *Tekeşli evlilik, tekeşli aile* ve tekeşli evlilik ile kazanılan *akrabalık ve hısımlık sisteminden* oluşan bu üçlü, betimleyici sistemin

kendi öğelerinden başkasını dışarıda bırakabildiği bir bütünün zorunlu kısımlarını oluşturmaktadır. Dolaysız gözlemlerimiz aracılığı ile tekeşli aile, tekeşli ailenin ailé hukuku, ve yakınlık ilişkileri hakkında bildiklerimiz ne denli aslına uygun ve doğru iseler, *punaluan* aile, punaluan aile hukuku ve punaluan yakınlık ilişkileri hakkındaki bilgilerimizin de o denli doğru olması gerekmektedir. Kan yakınları arasındaki evlenmelere dayanan aile, bunun aile hukuku, ve yakınlık ilişkileri hakkında bildiklerimizin de aynı derecede doğru olması gerekmektedir. Bu üç kısımdan herhangi biri bilindiğinde, hangi evlilik ya da aile biçiminde olursak olalım, diğer ikisinin özelliklerinden çıkarsamalarla o evlilik ya da aile biçiminin de ortaya konulabileceği açıktır. Bu üçü arasında maddi gücü yönünden bir derecelendirme yapılacak olursa, kan yakınlığı sistemlerinin en başta geleceği açıktır. Bu sistemler, her kişiyle ilişkili olarak ailenin biçimini ve evlilik hukukunun ne olduğunu ifade eden kanıtları billurlaştırmışlardır. Böylece, sadece işin gerçeğini göstermekle de kalmamışlar; bu kimselerin bir kandaşlık ve aynı soyçizgisinden gelmiş olma bağı ilişkisi içinde bulunduklarını da ilgili çeşitli terimlerle ifade etmiş olmaktadırlar. Sistem üst düzeye erişmiş bir ailesel kurumun varlığını da açıklamış; kendi gerçekliğini saklayamayacak, bu nedenle de, kendisinden öğrendiklerimizin ve öğrenebilecek olduğumuz şeylerin doğru olması gereken bir kurum oluşturmuş bulunmaktadır. Son olarak, hakkında en eksiksiz bilgilere sahip olduğumuz sistemin de kan yakınlığına ve aynı soyçizgisinden gelmeye dayanan sistemler olduğunu belirtelim.

Daha önceleri değindiğimiz, ardı ardına oluşmuş beş aile biçimini, böylelikle, sunmuş ve açıklamış, varlıklarını kanıtlamış, bilgilerimiz ölçüsünde, yapılarındaki birimsel öğelerini göstermiş oluyoruz. Her ne kadar bu sistemlerin her birine çok genel olarak değinmiş bulunuyorsak da, her birinin temel özelliklerini, öğelerini belirtmiş, ailenin, kan yakını ve aynı soyçizgisinden gelen kimseler arası ev-

liliklere dayalı aile biçimi ile ortaya çıktığı ve ardı ardına geçilen aşamalarla tekeşli aile biçimine eriştiği şeklindeki temel önermemizi ortaya koymuş bulunuyoruz. Bu genel sonuçta, aslında neden-sonuç ilişkisi aracılığı ile önceden kestirilemeyecek bir durum bulunmamakta, fakat (ailenin bu yöndeki) gelişmesini engelleyici güçlüklerin ve olumsuz etkilerin böylelikle sanıldıklarından daha büyük bir önem taşıdıkları anlaşılmış olmaktadır. Çağlar süren bir gelişme olarak, ailenin bu evrimi insanlığın yaşam-deneyimlerini her alanda etkilemiş; günümüzde, belki de diğer bütün kurumlardan çok daha açık ve kesin bir biçimde, insanlığın ilkel yabanıllık döneminden çıkıp barbarlık dönemi aracılığı ile uygarlık dönemine geçme (erişme) sürecini aydınlatıcı bir nitelik kazanmıştır. Ailenin gelişme süreci, gelişmesinin çeşitli aşamalarında insanlığın gündelik yaşamına kadar inen bilgiler edinmemizi sağlamakta; değişik dönemler arasında karşılaştırmalar yapıldığında ise, bu gelişmenin güçlüklerini, mücadelelerini ve zaferlerini bir ölçüye kadar işaret etmektedir. Günümüzdeki görünümüyle aile kurumunu değerlendirirken, bu aileyi oluşturmak için insanlığın ne denli uzun bir süre geçirdiğini, ne denli büyük düşünsel çabalar harcadığını hesaba katmak; insanlığın uzun geçmişinin ve binbir görünümlü yaşam-deneyimlerinin en parlak sonuçlarının ürünü olan tekeşli ailenin eski toplumun bize bıraktığı en büyük miras olduğunu unutmamak zorundayız.

Ailenin, ardı ardına gelen dört ayrı aile biçiminden geçtiği, bugün ise beşinci aile biçiminde bulunduğu gerçeği kabul edildiğinde karşımıza hemen şu soru çıkmaktadır: bu beşinci aile biçimi gelecekte de değişmeden böyle kalacak mı? Bu soruya verilebilecek tek yanıt aile kurumunun toplum geliştikçe gelişeceği, toplum değiştikçe değişmek zorunda kalacağı; geçmişte olduğu gibi gelecekte de bunun böyle olacağıdır. Aile kurumu toplumsal sistemin ürünüdür. Ve toplumsal sistemin kültürünü yansıtır. Uygarlığın başlangıcından beri tekeşli aile büyük gelişmeler kaydetti-

ği, bu gelişmeler modern zamanlarda iyice hissedilir duruma geldikleri için, cinsler arasında gerçek bir eşitlik sağlanıncaya dek bu gelişmesini sürdüreceğini hiç değilse bir varsayım olarak ileri sürebiliriz. Tekeşli ailenin uzak gelecekte toplumun gereksinmelerine yanıt veremeyeceği, uygarlığın gelişmesinin ise süreceği düşünüldüğünde, tekeşli ailenin ardından gelecek aile biçiminin doğasını kestirebilmek olanaksız görünmektedir.

ROMA ve ARAP AKRABALIK ve HISIMLIK İLİŞKİLERİ SİSTEMİ

	KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
1	Dedemin babasının dedesinin babası	Dedemin babasının dedesinin babası	Dedemin dedesinin dedesi
2	Dedemin babasının dedesi	Dedemin babasının dedesi	Babamın dedesinin dedesi
3	Dedemin babasının babası	Dedemin babasının babası	Dedemin dedesi
4	Dedemin babasının anası	Nenemin anasının anası	Nenemin nenesi
5	Dedemin babası	Dedemin babası	Babamın dedesi
6	Nenemin anası	Nenemin anası	Babamın nenesi
7	Dedem	Dedem	Dedem
8	Nenem	Nenem	Nenem
9	Babam	Babam	Babam
10	Anam	Anam	Anam
11	Oğlum	Oğlum	Oğlum
12	Kızım	Kızım	Kızım
13	Erkek torunum	Erkek torunum	Erkek torunum
14	Kız torunum	Kız torunum	Kız torununı
15	Erkek torunumun oğlu	Erkek torunumun oğlu	Oğlumun oğlunun oğlu
16	Kız torunumun kızı	Kız torunumun kızı	Kızımın kızının kızı
17	Erkek torunumun oğlunun oğlu	Erkek torunumun oğlunun oğlu	Oğlumun oğlunun oğlunun oğlu
18	Erkek torunumun oğlunun kızı	Erkek torunumun oğlunun kızı	Kızımın kızının kızının kızı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
19 Torunumun oğlunun torunu	Torunumun oğlunun torunu	Oğlumun oğlunun oğlunun oğlunun oğlu
20 Erkek torunumun oğlunun kız torunu	Erkek torunumun kız torunu	Kızımın kızının kızının kızının kızı
21 Erkek torunumun erkek torununun oğlu	Erkek torunumun erkek torununun oğlu	Oğlumun oğlunun oğlunun oğlunun oğlunun oğlu
22 Erkek torunumun oğlunun kız torununun kızı	Erkek torunumun oğlunun kız torununun kızı	Kızımın kızının kızının kızının kızının kızı
23 Erkek kardeşlerim	Erkek kardeşlerim	Erkek kardeşlerim
24 Kız kardeşlerim	Kız kardeşlerim	Kız kardeşlerim
25 Erkek kardeşim (Birinci Collateral Soyçizgisi)	Erkek kardeşim	Erkek kardeşim
26 Erkek kardeşimin oğlu	Erkek kardeşimin oğlu	Erkek kardeşimin oğlu
27 Erkek kardeşimin oğlunun karısı	Erkek kardeşimin oğlunun karısı	Erkek kardeşimin oğlunun karısı
28 Erkek kardeşimin kız çocuğu	Erkek kardeşimin kız çocuğu	Erkek kardeşimin kız çocuğu
29 Erkek kardeşimin kızının kocası	Erkek kardeşimin kızının kocası	Erkek kardeşimin kızının kocası
30 Erkek kardeşimin erkek torunu	Erkek kardeşimin erkek torunu	Erkek kardeşimin oğlunun oğlu

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
31 Erkek kardeşimin kız torunu	Erkek kardeşimin kız torunu	Erkek kardeşimin oğlunun kızı
32 Erkek kardeşimin erkek torununun oğlu	Erkek kardeşimin erkek torununun oğlu	Erkek kardeşimin oğlunun oğlunun oğlu
33 Erkek kardeşimin kız torununun kızı	Erkek kardeşimin kız torununun kızı	Erkek kardeşimin kızının kızının kızı
34 Kız kardeşim	Kız kardeşim	Kız kardeşim
35 Kız kardeşimin oğlu	Kız kardeşimin oğlu	Kız kardeşimin oğlu
36 Kız kardeşimin oğlunun karısı	Kız kardeşimin oğlunun karısı	Kız kardeşimin oğlunun karısı
37 Kız kardeşimin kızı	Kız kardeşimin kızı	Kız kardeşimin kızı
38 Kız kardeşimin kızının kocası	Kız kardeşimin kızının kocası	Kız kardeşimin kızının kocası
39 Kız kardeşimin erkek torunu	Kız kardeşimin erkek torunu	Kız kardeşimin oğlu
40 Kız kardeşimin kız torunu	Kız kardeşimin kız torunu	Kız kardeşimin kızı
41 Kız kardeşimin erkek torununun oğlu	Kız kardeşimin erkek torununun oğlu	Kız kardeşimin oğlunun oğlu
42 Kız kardeşimin kız torununun kızı (İkinci Collateral Soyçizgisi)	Kız kardeşimin kız torununun kızı	Kız kardeşimin kızının kızı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
43 Babamın erkek kardeşi	Amcam	Amcam
44 Babamın erkek kardeşinin karısı	Amcamın karısı	Amcamın karısı
45 Babamın erkek kardeşinin oğlu	Amcamın oğlu	Amcamın oğlu
46 Babamın erkek kardeşinin oğlunun karısı	Amcamın oğlunun karısı	Amcamın oğlunun karısı
47 Babamın erkek kardeşinin kızı	Amcamın kızı	Amcamın kızı
48 Babamın erkek kardeşinin kızının kocası	Amcamın kızının kocası	Amcamın kızının kocası
49 Babamın erkek kardeşinin erkek torunu	Amcamın erkek torunu	Amcamın oğlunun oğlu
50 Babamın erkek kardeşinin kız torunu	Amcamın kız torunu	Amcamın kızının kızı
51 Babamın erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Amcamın erkek torununun oğlu	Amcamın oğlunun oğlunun oğlu
52 Babamın erkek kardeşinin kız torununun kızı	Amcamın kız torununun kızı	Amcamın kızının kızının kızı
53 Babamın kız kardeşi	Halam	Halam
54 Babamın kız kardeşinin kocası	Halamın kocası	Halamın kocası

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
55 Babamın kız kardeşinin oğlu	Halamın oğlu	Halamın oğlu
56 Babamın kız kardeşinin oğlunun karısı	Halamın oğlunun karısı	Halamın oğlunun karısı
57 Babamın kız kardeşinin kızı	Halamın kızı	Halamın kızı
58 Babamın kız kardeşinin kızının kocası	Halamın kızının kocası	Halamın kızının kocası
59 Babamın kız kardeşinin erkek torunu	Halamın erkek torunu	Halamın oğlunun oğlu
60 Babamın kız kardeşinin kız torunu	Halamın kız torunu	Halamın kızının kızı
61 Babamın kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Halamın erkek torunun oğlu	Halamın oğlunun oğlunun oğlu
62 Babamın kız kardeşinin kız torununun kızı	Halamın kız torununun kızı	Halamın kızının kızının kızı
63 Annemin erkek kardeşi	Dayım	Dayım
64 Annemin erkek kardeşinin karısı	Dayımın karısı	Dayımın karısı
65 Annemin erkek kardeşinin oğlu	Dayımın oğlu	Dayımın oğlu
66 Annemin erkek kardeşinin oğlunun karısı	Dayımın oğlunun karısı	Dayımın oğlunun karısı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
67 Annemin erkek kardeşinin kızı	Dayımın kızı	Dayımın kızı
68 Annemin erkek kardeşinin kızının kocası	Dayımın kızının kocası	Dayımın kızının kocası
69 Annemin erkek kardeşinin erkek torunu	Dayımın erkek torunu	Dayımın oğlunun oğlu
70 Annemin erkek kardeşinin kız torunu	Dayımın kız torunu	Dayımın kızının kızı
71 Annemin erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Dayımın erkek torununun oğlu	Dayımın oğlunun oğlunun oğlu
72 Annemin erkek kardeşinin kız torununun kızı	Dayımın kız torununun kızı	Dayımın kızının kızının kızı
73 Annemin kız kardeşi	Teyzem	Teyzem
74 Annemin kız kardeşinin kocası	Teyzemin kocası	Teyzemin kocası
75 Annemin kız kardeşinin oğlu	Teyzemin oğlu	Teyzemin oğlu
76 Annemin kız kardeşinin oğlunun karısı	Teyzemin oğlunun karısı	Teyzemin oğlunun karısı
77 Annemin kız kardeşinin kızı	Teyzemin kızı	Teyzemin kızı
78 Annemin kız kardeşinin kızının kocası	Teyzemin kızının kocası	Teyzemin kızının kocası

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
79 Annemin kız kardeşinin erkek torunu	Teyzemin erkek torunu	Teyzemin oğlunun oğlu
80 Annemin kız kardeşinin kız torunu	Teyzemin kız torunu	Teyzemin kızının kızı
81 Annemin kız kardeşinin erkek torununun oğlu	Teyzemin erkek torununun oğlu	Teyzemin oğlunun oğlunun oğlu
82 Annemin kız kardeşinin kız torununun kızı (Üçüncü Collateral Soyçizgisi)	Teyzemin kız torunun kızı	Teyzemin kızının kızının kızı
83 Babamın babasının erkek kardeşi	Büyük amcam	Babamın amcası
84 Babamın babasının erkek kardeşinin oğlu	Büyük amcamın oğlu	Babamın amcasının oğlu
85 Babamın babasının erkek kardeşinin erkek torunu	Büyük amcamın erkek torunu	Babamın amcasının oğlunun oğlu
86 Babamın babasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Büyük amcamın erkek torununun oğlu	Babamın amcasının oğlunun oğlunun oğlu
87 Babamın babasının kız kardeşi	Büyük halam	Babamın halası
88 Babamın babasının kız kardeşinin kızı	Büyük halamın kızı	Babamın halasının kızı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
89 Babamın babasının kız kardeşinin kız torunu	Büyük halamın kız torunu	Babamın halasının kızının kızı
90 Babamın babasının kız kardeşinin kız torununun kızı	Büyük halamın kız torununun kızı	Babamın halasının kızının kızının kızı
91 Anamın anasının erkek kardeşi	Büyük dayım	Anamın dayısı
92 Anamın anasının erkek kardeşinin oğlu	Büyük dayımın oğlu	Anamın dayısının oğlu
93 Anamın anasının erkek kardeşinin erkek torunu	Büyük dayımın erkek torunu	Anamın dayısının oğlunun oğlu
94 Anamın anasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Büyük dayımın erkek torununun oğlu	Anamın dayısının oğlunun oğlunun oğlu
95 Anamın anasının kız kardeşi	Büyük teyzem	Anamın teyzesi
96 Anamın anasının kız kardeşinin kızı	Büyük teyzemin kızı	Anamın teyzesinin kızı
97 Anamın anasının kız kardeşinin kız torunu	Büyük teyzemin kız torunu	Anamın teyzesinin kızının kızı
98 Anamın anasının kız kardeşinin kız torununun kızı (Dördüncü Collateral Soyçizgisi)	Büyük teyzemin kız torununun kızı	Anamın teyzesinin kızının kızının kızı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
99 Babamın babasının babasının erkek kardeşi	Büyük amcamın babası	Dedemin amcası
100 Babamın babasının babasının erkek kardeşinin oğlu	Büyük amcamın babasının oğlu	Dedemin amcasının oğlu
101 Babamın babasının babasının erkek kardeşinin erkek torunu	Büyük amcamın babasının erkek torunu	Dedemin amcasının oğlunun oğlu
102 Babamın babasının babasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Büyük amcamın babasının erkek torununun oğlu	Dedemin amcasının oğlunun oğlunun oğlu
103 Babamın babasının babasının kız kardeşi	Büyük halamın anası	Dedemin halası
104 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kızı	Büyük halamın anasının kızı	Dedemin halasının kızı
105 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kız torunu	Büyük halamın anasının kız torunu	Dedemin halasının kızının kızı
106 Babamın babasının babasının kız kardeşinin kız torununun kızı	Büyük halamın anasının kız torununun kızı	Dedemin halasının kızının kızının kızı
107 Anamın anasının anasının erkek kardeşi	Büyük dayımın dayısı	Nenemin dayısı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
108 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin oğlu	Büyük dayımın dayısının oğlu	Nenemin dayısının oğlu
109 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin erkek torunu	Büyük dayımın dayısının erkek torunu	Nenemin dayısının oğlunun oğlu
110 Anamın anasının anasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Büyük dayımın dayısının erkek torununun oğlu	Nenemin dayısının oğlunun oğlunun oğlu
111 Anamın anasının anasının kız kardeşi	Büyük teyzemin teyzesi	Nenemin teyzesi
112 Anamın anasının anasının kız kardeşinin kızı	Büyük teyzemin teyzesinin kızı	Nenemin teyzesinin kızı
113 Anamın anasının anasının kız kardeşinin kız torunu	Büyük teyzemin teyzesinin kız torunu	Nenemin teyzesinin kızının kızı
114 Anamın anasının anasının kız kardeşinin kız torununun kızı (Beşinci Collateral Soyçizgisi)	Büyük teyzemin teyzesinin kız torununun kızı	Nenemin teyzesinin kızının kızının kızı
115 Babamın babasının babasının babasının erkek kardeşi	Büyük amcamın amcası	Babamın dedesinin amcası

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
116 Babamın babasının babasının babasının erkek kardeşinin oğlu	Büyük amcamın amcasının oğlu	Babamın dedesinin amcasının oğlu
117 Babamın babasının babasının babasının erkek torunu	Büyük amcamın amcasının erkek torunu	Babamın dedesinin amcasının oğlunun oğlu
118 Babamın babasının babasının babasının erkek torununun oğlu	Büyük amcamın amcasının erkek torununun oğlu	Babamın dedesinin amcasının oğlunun oğlunun oğlu
119 Babamın babasının babasının babasının kız kardeşi	Büyük halamın halasının halası	Babamın dedesinin halası
120 Babamın babasının babasının babasının kız kardeşinin kızı	Büyük halamın halasının halasının kızı	Babamın dedesinin halasının kızı
121 Babamın babasının babasının babasının kız kardeşinin kız torunu	Büyük halamın halasının halasının kız torunu	Babamın dedesinin halasının kızının kızı
122 Babamın babasının babasının babasının kız kardeşinin kız torununun kızı	Büyük halamın halasının halasının kız torununun kızı	Babamın dedesinin halasının kızının kızının kızı
123 Anamın anasının anasının anasının erkek kardeşi	Büyük dayımın dayısının dayısı	Anamın anneannesinin dayısı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
124 Anamın anasının anasının anasının erkek kardeşinin oğlu	Büyük dayımın dayısının dayısının oğlu	Anamın anneannesinin dayısının oğlu
125 Anamın anasının anasının anasının erkek kardeşinin erkek torunu	Büyük dayımın dayısının dayısının erkek torunu	Anamın anneannesinin dayısının oğlunun oğlu
126 Anamın anasının anasının anasının erkek kardeşinin erkek torununun oğlu	Büyük dayımın dayısının dayısının erkek torununun oğlu	Anamın anneannesinin dayısının oğlunun oğlunun oğlu
127 Anamın anasının anasının anasının kız kardeşi	Büyük teyzemin teyzesinin teyzesi	Anamın anneannesinin teyzesi
128 Anamın anasının anasının anasının kız kardeşinin kızı	Büyük teyzemin teyzesinin teyzesinin kızı	Anamın anneannesinin teyzesinin kızı
129 Anamın anasının anasının anasının kız kardeşinin kız torunu	Büyük teyzemin teyzesinin teyzesinin kız torunu	Anamın anneannesinin teyzesinin kızının kızı
130 Anamın anasının anasının anasının kız kardeşinin kız torununun kızı	Büyük teyzemin teyzesinin teyzesinin kız torununun kızı	Anamın anneannesinin teyzesinin kızının kızının kızı

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
(Evlilik İlişkileri)		
131 Kocam	Kocam	Kocam
132 Kocamın babası	Kayınbabam	Amcam
133 Kocamın anası	Kayınanam	Amcamın karısı
134 Kocamın babasının babası	Kayınbabamın babası	Kocamın babasının babası
135 Kocamın anneannesi	Kayınanamın anası	Kocamın anneannesi
136 Karım	Karım	Karım
137 Karımın babası	Kayınbabam	Amcam
138 Karımın anası	Kayınanam	Amcamın karısı
139 Karımın büyükbabası	Kayınbabamın babası	Karımın büyükbabası
140 Karımın büyükannesi	Kayınanamın anası	Karımın büyükannesi
141 Üvey babam	Üvey babam	Amcam
142 Üvey anam	Üvey anam	Teyzem
143 Üvey oğlum	Üvey oğlum	Üvey oğlum
144 Üvey kızım	Üvey kızım	Üvey kızım
145 Damadım	Damadım	Damadım
146 Gelinim	Gelinim	Gelinim
147 Kayınbiraderim (kocamın erkek kardeşi)	Kayınbiraderim	Amcamın oğlu
148 Eniştem (kız kardeşimin kocası)	Eniştem	Kız kardeşimin kocası

KİŞİLER	ROMA'DA	ARAP'LARDA
149 Kayınbiraderim (karımın erkek kardeşi)	Karımın erkek kardeşi	Amcamın oğlu
150 Baldızım (Karımın kız kardeşi)	Karımın kız kardeşi	Amcamın kızı
151 Görümcem (Kocamın kız kardeşi)	Kocamın kız kardeşi	Amcamın kızı
152 Yengem - Gelinim (Erkek kardeşimin karısı)	Kız kardeşim	Erkek kardeşimin karısı
153 Dul kadın (Erkeğinden dul kalmış)	Dul kadın	Dul kadın
154 Dul erkek (Kadınından dul kalmış)	Dul erkek	Dul erkek
155 Baba yanından akrabalar	Agnati (Agnates)	Yok
156 Ana yanından akrabalar	Coqnati (Coqnates)	Yok
157 Evlilik aracılığıyla akrabalar.	Affines (Evlilikten akrabalar)	Yok

VI. BÖLÜM

AİLEYLE İLGİLİ KURUMLARIN OLUŞUM SIRASI

Şimdi konumuz, ardı ardına gelen biçimleriyle ailenin gelişmesine katkıda bulunan gelenek ve kurumların oluşum sırasıdır. Bu gelenek ve kurumların bir dizi halinde oluştuğu görüşü bir oranda varsayımsaldır; fakat aralarında yakın bir bağıntı olduğu açıktır.

Bu oluşum sıralamasında, ailenin, kan yakınları evlenmesine dayalı aileden tekeşli aileye kadarki gelişmesine etkide bulunan başlıca toplumsal ve ailesel kurumlar yer almaktadır.[1] Bu kurumların, çeşitli insan topluluklarında esas olarak aşağıda belirtilen sırayla oluştukları; çeşitli topluluklarda, bu toplulukların belirtilmekte olan toplumsal dönemlerinde var oldukları düşünülmektedir.

Sıranın İlk Aşaması:

I. *Kısıtlamasız ve Rastgele Cinsel İlişkiler.*

II. *Bir Grup İçinde Öz ve Collateral Erkek ve Kız Kardeşler* Arasında Evlenmeler.

III. *Kan Yakınları Evliliğine Dayanan Aile (Ailenin İlk Aşaması).*

IV. *Malaya Akrabalık ve Hısımlık Sistemi.*

---

1) «Systems of Consanguinity» başlıklı kitabında sunulan sıralamanın (s. 480) düzeltilmiş şeklidir.

Sıranın İkinci Aşaması:

V. *Cinsiyet Temeline Dayanan Örgütlenme, Punaluan Alışkı, Erkek Kardeşlerle Kız Kardeşlerin Evlenmelerini Denetleme Eğilimi.*

VI. *Punaluan Aile (Ailenin İkinci Aşaması).*

VII. *Soy Örgütlenmesi, Evlilik İlişkisinde Erkek Kardeşlerle Kız Kardeşleri Dışarda Bırakması.*

VIII. *Turan ve Ganowanian Akrabalık ve Hısımlık Sistemi.*

Sıranın Üçüncü Aşaması:

IX. Soy Örgütlenmesinin Etkisinin Artması ve Yaşam Sanatlarının Gelişmesi, İnsanlığın Bir Bölümünün Barbarlığın Aşağı Dönemine Erişmesi.

X. *Tek Bir Çift Arasında Evlilik, Fakat Bu Çiftin Ayrı Bir Evde Oturmamaları.*

XI. *Syndyasmian Aile (Ailenin Üçüncü Aşaması).*

Sıranın Dördüncü Aşaması:

XII. *Sınırlı Alanlarda, Ovalarda Kırsal Yaşam.*

XIII. *Ataerkil Aile (Dördüncü, Fakat Ailenin Kural Dışı Aşaması).*

Sıranın Beşinci Aşaması:

XIV. *Mülkiyetin Gelişmesi ve Malvarlığının Sonragelen Soyçizgisindeki Kişilere Miras Bırakılmasının Düzenlenmesi.*

XV. *Tekeşli Aile (Ailenin Beşinci Aşaması).*

XVI. *Aryen, Sami ve Ural Akrabalık ve Hısımlık Sistemleri ve Turan Sisteminin Ortadan Kaldırılmasına Yolaçması.*

Bu alışkı ve kurumların oluşum sıralarına ilişkin olarak, bunlar arasındaki bağıntıları ve ilişkileri izlemek için belirteceğimiz birkaç gözlemle ailenin gelişmesi konusundaki sözlerimize son vereceğim.

Tıpkı ardı ardına oluşmuş yerbilimsel tabakalar gibi, insan kabileleri de, görece koşullarına göre, ardı ardına dizilmiş tabakalar olarak sıralanabilirler. Bu şekilde dü-

zenlendiklerinde, bunlar, belirli bir kesinlike yabanıllıktan uygarlığa kadar insanlığın gelişmesinin bütün aşamalarına ışık tutmaktadır. Ardı ardına gelen tabakalardan her biri üzerinde yapılacak derinlemesine bir inceleme, ilgili dönemin kültüründeki kendine özgü öğeleri ve özellikleri aydınlatacak; hepsinden oluşan bütün hakkında, aralarındaki farklılıkları ve ilişkileri de gözden kaçırmadan, belirli bir tanıma varmamızı sağlayacaktır. Bu iş gerçekleştirildiğinde, insanlığın gelişmesinin ardı ardına gelen aşamaları tam olarak anlaşılacaktır. Bu tabakaların oluşumunda zaman önemli bir etmendir; her etnik dönem için ölçülemeyecek kadar uzun bir dönem geçmiştir. Uygarlık dönemine gelmeden önceki dönemlerden her biri, zorunlu olarak binlerce ve binlerce yıl sürmüştür.

Kısıtlamasız ve Rastgele Cinsel İlişkiler. Bu ilk aşama yabanıllık döneminin bilinen en alt düzeyi ve çizginin en alt noktasıdır. Bu dönemde insan ile, insanın çevresindeki yabanıl hayvanlar arasında pek az fark vardır. Evlilik diye bir şeyden habersiz, belki de sürü denebilecek topluluklar halinde yaşayan bu dönemin insanı sadece yabanıl değil, düşünsel ve tinsel yeteneklerden de alabildiğince yoksun bir canlıydı. Yükselmesi, gelişmesi için biricik umut kaynağı tutkularının gücüydü; her zaman cesaretli olması sayesinde yaşıyordu. Cesareti oranında dilediğini özgürce elde ediyor; ussal ve tinsel gelişmesi ise uzun bir zamanı gerektiriyordu. Bu görüşün doğrulayıcı etkisinin yanı sıra, uygarlaşmış insandan yabanıllık döneminin insanına doğru gerilere uzandıkça beyin hacminin küçülmesi, hayvansal özelliklerin artması da ilkel insanın aşağı bir insan niteliğinde olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan türünün bu en eski örneğine erişebilmek için, günümüzdeki en geri yabanıl topluluklarından bile çok daha aşağılara inmemiz gerekmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde bulunmuş çok kabaca yontulmuş ve bugünkü yabanıl topluluklarca kullanılmayan çakmaktaşından araçlar, ilk insanların, ilkel yaşam ortamındaki oluşumlarından sonra, aşırı bir gerilik içinde bulunduklarını; kıt'asal alan-

lara yayılmalarını ise balıkçılığı öğrendikten sonra gerçekleştirebildiklerini göstermektedir. Kuralsız ve rastgele cinsel ilişkiler, işte bu en ilkel yabanıllık dönemi için; sadece bu dönem için söz konusu olabilir.

Bu başlangıçsal döneme ait kanıtlayıcı bir kalıntının bulunup bulunmadığı sorulabilir. Bir yanıt olarak, kan yakınları arası evlenmelere dayalı aile biçimi ile Malaya akrabalık ve hısımlık sisteminin kendilerinden önce kuralsız ve rastgele bir cinsel ilişkiler döneminin bulunmasını gerektiren nitelikler taşıdığı söylenebilir. Bu cinsel ilişki biçimi, bir olasılıkla, insanların bitkisel yiyeceklerle beslendikleri ve ilkel yaşam ortamlarında yaşadıkları dönemle sınırlanmış olsa gerektir. Çünkü, balıkçılığı öğrendikten ve yapay yollarla elde edilen yiyeceklere dayanan bir beslenmeye geçildikten; insanlar yeryüzünün çeşitli bölgelerine yayıldıktan sonra, bu cinsel ilişkiler biçiminin de sona ermiş olması gerekmektedir. Bu noktadan sonra kan yakınlarından oluşan gruplar ortaya çıkmış; grup içindeki bireyler arasında evlenmeler başlamış; sonuçta, kan yakınları arası evlenmelere dayalı aile oluşmuştur. Evlilik aracılığı ile kazanılan yakınlık ilişkileri sistemlerinden yaptığımız çıkarsamalara göre, geçmişte bulabileceğimiz en eski toplum biçimi bu aileler olsa gerektir. Bu durumda, yaşamlarını sürdürebilmek için topluluklaşmış birkaç erkeğin, ortaklaşa sahip oldukları karılarını toplumdan yönelebilecek şiddete karşı savunabilmek için de aralarında işbirliği yapmaları zorunluydu. İkincisi, kan yakınları arasındaki evlenmelere dayalı ailenin, kendinden önceki bu dönemin izlerini taşımakta olmasıdır. Kan yakınları arasındaki evlenmelere dayalı aile kendinden önceki dönemin kuralsız ve rastgele cinsel ilişkiler uygulamasını belirli sınırlar içinde kabul etmiş; bu sınırlama fazla dar bir sınırlama olmamış; yapısı nedeniyle, kendisinin, çok daha kötü bir döneme karşı bir kalkan yerine geçtiğini göstermiştir. Kan yakınları ailesi ile, hiç sınırlanmamış cinsel ilişkiler içindeki sürü toplulukları arasında, uzun, ama tek bir aşama olmuş; ve bu geçiş ayrı bir bir ara-dönemini gerektirmemiştir. Böy-

le bir ara-dönemi olmuş olsa bile, bunun, bulunan, bilinen tek bir kalıntısı yoktur. Yalnız, sorunun yanıtının, somut bir yanıt olmadığını belirtelim. Fakat hiç değilse şu an için, yabanıl döneminin başlangıcı denebilecek kadar uzak geçmişe varan ve kan yakınları arası evliliklerden oluşan aile biçiminin ifade ettiği bir başlangıç noktasına sahip olmamız yeterli sayılabilir. Bu aile biçimi, insanlığın başlangıçtaki toplumsal koşulları hakkındaki bilgilerimizin ilkel döneme kadar gerilere uzanmasına yardımcı olmaktadır.

Kısıtlanmamış ve rastgele cinsel ilişkiler içinde yaşayan yabanıl, hatta barbar kabilelerin varlığına Grekler ve Romalılar bile tanıklık etmektedir. Kuzey Afrika'daki Ausean'lardan Herodotos[2] söz etmekte; Pliny,[3] Etiyopya'daki Garamente'lerden söz etmekte, Strabon[4] ise İrlanda'daki Kelt'lerin böyle yaşadıklarını anlatmaktadır. Strabon, aynı şeyleri Araplar için de söylemektedir.[5] Yazılı tarih döneminden itibaren dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir topluluğun yaban hayvanları gibi rastgele çiftleşmediği anlaşılmaktadır. İnsanlığın çocukluk dönemine ait bu tür toplulukların yazılı tarih dönemine kadar varlıklarını sürdürmeleri beklenemezdi. Yukardaki yazarların anlattıkları, aktardıkları, ya da bunlara katılacak daha nicelerinin *punluan* aile dönemine ait olmaları çok daha olasıdır. Bu yazarlar anlattıkları toplumların yabancıları oldukları ve gözlem yapacak zamanları da çok az olduğu için, toplumların sadece dış görünümlerini gözlemleyebilmişlerdir. Kuralsız ve rastgele cinsel ilişkilerin kan yakınları evliliğinden önceki döneme ait olduğu kuramsal yönden haklı görülebilir; fakat bu konuda kesin bilgi sayılacak nitelikte bir şey söyleyemeyiz. Çünkü, bu dönem insanlığın çok uzak geçmişinde kalmış bir dönemdir.

---

2) Lib. iv, c. 180.

3) Garamantes matrimonium exsortes passim cum femines degunt. - «Nat. Hist.,» lib. v.c. 8.

4) Lib. iv. c.5, par. 4.

5) Lib. xvi, c. 4, par. 25.

II. *Bir Grup İçinde, Öz ve Collateral Erkek ve Kız Kardeşler Arasında Evlenme.* Ailenin ortaya çıkması, bu evlilik biçiminin döneminde olmuştur. Aile kurumunun köklerinde bu evlilik biçimi bulunmaktadır. Bu evlilik biçiminin bir zamanlar gerçekten var olduğu, Malaya yakınlık ilişkileri sisteminden anlaşılmaktadır. Kan yakınları arasındaki evlenmelere dayalı aile biçiminin eski varlığı kanıtlandıktan sonra, diğer geri kalan aile biçimlerinin, ardı ardına gelen ve birbirlerinden çıkarsanmış biçimler olarak açıklanmaları kolaylaşacaktır. Bu aile biçiminden, kan yakınları ailesi (III) ile, sıranın üçüncü ve dördüncü üyesi olan aile biçimlerini düzenleyen Malaya akrabalık sistemi (IV) oluşmuştur. Bu aile biçimi yabanılığın Alt Dönemine aittir.

V. *Punalua Göreneği.* Avustralya yerlilerinde erkek ve kadın sınıflarının evlilik ilişkisiyle birleşmelerinden punalua grupları oluşmuştur. Aynı grup Hawaililer arasında da görülmüştür. Evlilik göreneği bunlarda da aynıdır. Turan akrabalık sisteminin görüldüğü bütün kabilelerde, ya da eskiden bu sisteme sahip olmuş bulunan bütün topluluklarda Turan sistemi *punaluan* atalardan devralınmış bir sistem olduğu için, uzak ataların zamanında *punalua* göreneğinin bulunmuş olması gerekmektedir. Bu sistemin oluşumunun başka bir şekilde açıklanamayacağı anlaşılmaktadır, *Punalua* aile topluluğunun içinde, hiç olmazsa kuramsal olarak, öz erkek ve kız kardeşler dışında, kan yakınları ailesinde yeralan bütün kişilerin toplandığını daha önce belirtmiştik. Haklı olarak, denebilir ki, *punalua* göreneğinin genel olarak benimsenmesi, yararlı etkilerinin fark edilmesi üzerine olmuştur. Punaluan evlilik biçiminden punaluan aile (VI.) denen oluşum sıralamasının altıncısını meydana getiren aile olmuştur. Bu aile, büyük olasılıkla, yabanılığın Orta Döneminde ortaya çıkmıştır.

VII. *Soy örgütlenmesi.* Oluşum sıralaması için bu kurumun konumu, burada ele alınacak tek sorundur. Avustralya sınıfları arasında *punalua* grubunun varlığının yaygın ve sistemli bir ölçüye vardığı anlaşılmaktadır. İnsan-

lar soy toplulukları olarak da örgütlenmişlerdir. Bu toplumlarda *punaluan* aile soy topluluğundan daha eskidir; nedeni, *punaluan* ailenin soy örgütünden daha eski olan sınıflara dayanmasıdır. Avustralya yerlileri arasında Turan yakınlık sistemi de görülmektedir. Bunun nedeni ise, sınıfların, evlilik ilişkisi aracılığı ile birleşmiş bulunan *punaluan* gruptan öz erkek ve kız kardeşleri çıkarmış, dışarda bırakmış olmalarıdır. Avustralya yerlileri, aralarında evlenmenin hiç sözkonusu olmadığı sınıflar içinde dünyaya gelmektedirler. Hawaililer arasında ise *punalua* ailesi Turan akrabalık sistemini oluşturamamıştır. (Hawaililer arasında) *punaluan* grup içindeki öz erkek ve kız kardeşlerin evlenmeleri, buna ters yönde bir görenek belirmişse de, kesiksiz olarak devam etmiş; bu evlenmeleri kesinlikle yasaklayan bir kural gelişememiştir. Bu nedenle, Hawaililerin sisteminde hem *punaluan* ailenin, hem de soy örgütlenmesinin baştan oluşturulması gerekmiştir. Bu oluşum sırası ise, sonuncusunun ilkinin oluşumundan sonra ve ilkinin oluşmuş bulunması sayesinde meydana gelebildiğini ortaya koymaktadır. Göreceli sırası ise, soy örgütlenmesinin Yabanıllığın Orta Döneminde ortaya çıktığını göstermektedir.

VIII. ve IX. Bunlar üzerinde yeterince durulmuştu.

X. ve XI. *Tek Çift'ler Arasında Evlenme ve Syndyasmian Aile.* İnsanlığın yabanıllık dönemini geride bırakmasından ve barbarlığın Alt Dönemine erişmesinden sonra yaşam koşullarında çok büyük gelişmeler olmuştur. Artık, uygarlık için girişilmiş uğraşın yarıdan çoğu başarıyla bitirilmiş bulunuyordu. Birbirleriyle evlenebilen insanların oluşturduğu grupların gitgide daha küçük gruplar hâline gelmeleri yabanıllık döneminin sona ermesinden önce olmuş olsa gerektir; çünkü, *syndyasmian* ailenin devamlı bir kurum durumuna yükselmesi barbarlığın Alt Döneminde gerçekleştirilmiştir. Yabanıllık dönemindeki toplulukların ileri durumdakilerinde oluşan bir görenek insanların birçok karısından birini esas karısı saymasına yol açmış; bu yeni görenek, zamanla, evli karı-koca denen çiftlerin oluşmasına

neden olmuş; bu yeni konumda kadın ailenin varlığını sürdürmekte erkeğinin arkadaşı ve uğraşdaşı olmuştur. Evliliklerin, gitgide daha çok, bir kadın ve bir erkekten oluşan çiftlere dayanmasıyla birlikte, çocukların babasının bilinebilme olanağı da artmaya başlamıştır. Fakat koca her istediği anda karısını kovabilir, kadın her istediği anda kocasını terk edebilir; kadın da, erkek de her istedikleri an yeni birer eş bulabilirlerdi. Üstelik, erkek evlilik ilişkisi nedeniyle karısına karşı hiçbir yükümlülük duymazdı. Bu nedenle de, aynı yükümlülüğü duymasını karısından bekleme hakkından da yoksun bulunuyordu. Zamanla *punaluan* grubun ortadan çekilmesiyle gitgide küçülüp daralan eski kan yakınları evliliği sistemi ise, gelişmeye başlayan aile kurumunu hâlâ çevrelemekteydi. Bu durum, uygarlığın eşiğine kadar sürmüştür. Bu durumun bütünüyle ortadan kalkması, tekeşliliğin ortaya çıkabilmesinde bir önkoşul niteliği taşımıştır. Bütünüyle ortadan kalkması ise, insanlığı uygarlık döneminde de ailenin üzerine çökmüş bir karabulut gibi hâlâ izleyen yeni bir zevk düşkünlüğü biçiminin (hetaerism: odalık, kapatma tutma gibi —ç.) ortaya çıkmasıyla olmuştur. *Punaluan* ve *syndyasmian* aileler arasındaki karşıtlık, *syndyasmian* aile ile tekeşli aile arasındaki karşıtlıktan çok daha büyüktür. Tekeşlilik zaman yönünden soy örgütlenmesinden sonra gelmiş; soy örgütlenmesinin tekeşli ailenin oluşumunda büyük etkisi olmuştur. *Syndyasmian* aileden tekeşli aileye geçişte (soy örgütlenmesi —ç.) bir geçiş aşaması olmuş; (soy örgütlenmesinin —ç.) Turan akrabalık sistemini ortadan kaldıramaması, bunu ancak tekeşli ailenin yapabilmesi de bu durumun bir kanıtı olmuştur. Columbia Nehrinden Paraguay'a kadarki Kızılderililer arasında genellikle *syndyasmian*, bazan da *punaluan* aile biçimi görülmüştür. Tekeşli aile ise, belki de hiç olmamış gibidir.

XII. ve XIII. *Kırsal Yaşam ve Ataerkil Aile*. İnsanların bireyselliğini sağlayabilme yolunda girişilmiş bir hareket olan bu ailenin temel özelliğinin çokeşli olmadığı daha önce belirtilmişti. Sami kabileleri arasında ataerkil

aile toprağı işlemek, büyük ve küçük baş hayvan sürülerine bakmak, varlıksürdürme işinde yardımlaşmak için *patriarch*'ın (erkek başın) başkanlığı altında bir araya gelmiş hizmetkârlardan ve kölelerden oluşan bir örgütlenme biçimiydi. Çokeşlilik pek enderdi. Tek bir erkeğin başkanlığında ve ayrı bir konutta yaşanan bu aile biçimi *syndyasmian* aileden sonra ve ona dayanarak gerçekleştirilmiş bir gelişme olmuştur. Bu nedenle de, geriye yönelmiş bir hareket değildi. İnsanlığın gelişmesi üzerinde etkileri sınırlı olmuş; fakat kendinden önceki dönemde, kendisine karşı bir engel, bir sed olma, durdurma görevini yüklendiği bir toplum yaşamının bulunduğunu kanıtlamıştır.

XIV. Mülkiyetin Gelişmesi ve Malvarlığının Sonragelen Soyçizgisindeki Kişilere Miras Bırakılmasının Düzenlenmesi. İbrani ve Latin tipi ataerkil aile içinde gerçekleştirilen gelişmelerden ayrı olarak çeşit ve miktar bakımından büyük gelişmeler sağlayan mülkiyet de, kesiksiz ve yoğun bir biçimde, tekeşlilik yönünde etkide bulunmuştur. İnsanlığın uygarlığa erişmesinde mülkiyetin etkilerini küçümsemek olanaksızdır. Aryen ve Sami kavimlerini barbarlıktan uygarlığa eriştiren güç, mülkiyetin gelişmesi olmuştur. İnsanlığın düşüncesinde mülkiyet fikrinin gelişmesi önceleri çok belli belirsiz başlamış, fakat sonunda mülkiyet fikri insanlığın baş tutkusu olmuştur. Devletler ve hukuk, her şeyden çok, mülkiyetin oluşumu, korunması ve esenliğinin sürdürülmesi amacıyla kurumlaştırılmışlardır. Özel mülkiyet, kendisinin ortaya çıkmasında bir araç olarak kullandığı köleliği doğurmuştur; daha sonra, birkaç bin yıl süren kölelik döneminin ardından, özgür bir insanın daha iyi bir mülkiyet oluşturma makinası olduğu keşfedilmiş ve mülkiyet, köleliğin ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Uygarlığın ve Hıristiyanlığın yumuşattığı, ama bütünüyle yok edemediği insan kalbindeki zalimlik, bugün de, insanın yabanıl dediğimiz bir geçmişin ürünü olduğunu kanıtlamaya devam etmekte; bu durum, en açık bir şekilde, yazılı tarihin tüm yüzyılları boyunca süren insanın insana kulluğunda görülmektedir. Malvarlığının sahibinin çocukları-

na kalmasının bir kurum haline gelmesi, gerçek anlamda tekeşli ailenin oluşumu için ilk olanak yerine geçmiştir. Bu evlilik biçimi, yavaş da olsa, kural dışı bir evlilik biçimi olmaktan çıkarak, olağan aile biçimi durumuna gelmiş; fakat gerçek ve kesintisiz kuruluşunu, ancak, uygarlık döneminin başlangıcından sonra tamamlayabilmiştir.

XV. *Tekeşli Aile.* En son kurulduğu için, bu aile biçimiyle çocukların babası belirlilik kazanmış; taşınmaz mallarda olduğu kadar eşya ve değerlilerde de ortak mülkiyet yerine bireysel mülkiyete geçilmiş; mülkiyetin intikalinde, çocuklar varsa, soy yakınları dışarda bırakılmaya başlanmıştır. Modern toplum tekeşli aileye dayanmaktadır. İnsanlığın daha önceki tüm deneyimleri ve gelişmesinde sağlayabildiği başarıları hep bu önemli kurumda toplanmış, bu kurumda berraklaşmıştır. Tekeşli aile, kökleri yabanıllık dönemine kadar uzanan çağlar süren deneyimlerin hiç kesilmeden hep kendisine hizmet ettiği bir sonuç olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Aile, esas olarak modern bir kurum olmakla birlikte çok geniş ve çok çeşitli yaşam deneyimlerinin ürünüdür.

XVI. Esas olarak özdeş olan Aryen, Sami ve Ural akrabalık ve hısımlık sistemleri tekeşli aile tarafından oluşturulmuşlardır. Tekeşli ailedeki yakınlık ilişkileri ile bu sistemlerdekiler aynıdır. Her akrabalık ve hısımlık sistemi yapay bir düzenleme olmayıp, doğal bir gelişmedir. Her yakınlık ilişkileri sistemi, sistemin oluşumunun sürdüğü dönemde aklı olan herkesin zaten gördüğü, görebildiği fiili akrabalık ve hısımlık ilişkilerini ifade etmekte, zorunlu olarak da ifade etmek durumundadır. Nasıl Aryen akrabalık ve hısımlık sisteminin varlığı kendisinden önce *Punaluan* aile biçiminin var olmuş bulunmasını gerektiriyorsa, Malaya akrabalık ve hısımlık sisteminin varlığı da, kendisinden önce, kan yakınları evliliğine dayanan aile biçiminin var olmuş bulunmasını gerektirmektedir. Bu ikisinin oluşturduğu kanıtların güçlü ve inandırıcı sayılmaları gerekir. Üç *evlilik* biçiminin, üç *aile* biçiminin, üç *akrabalık ve hısımlık* sisteminin varlığı kanıtlandıktan sonra, oluşum sıralamasındaki on altı üyeden dokuzunun da var-

lığı kanıtlanmış olmaktadır. Geri kalanların varlıkları ve ilişkileri, yeterli kanıtlar bulunup getirildikçe, doğrulanmış olacaktır.

Biliyorum ki, benim burada savunduğum görüşlerim, yüzyıllardan beri çok kimsenin doğru diye bellediği bir varsayıma aykırı düşmektedir. Bu görüş, barbarların ve yabanılların varlığının, bu insanların fiziksel ve ussal yetenekleri yönünden çok daha geri bir ilk-insandan geldiklerini ileri sürmektedir. Bilimsel olarak hiçbir zaman olgularla desteklenmemiş bir önermedir bu. Toplumsal sistemin ileriye yönelik gelişmeleri ve ailenin ardı ardına gelen biçimlerden geçmiş olması bu varsayımın reddini gerektirmektedir. Aryen ve Samiler de barbar atalardan gelmişlerdir. Bu durumda sorun şu olmaktadır: daha önce Orta Dönemin deneyimlerinden geçmeden, orta dönemin sanat ve gelişmelerinden yararlanmadan bu barbarlar barbarlığın Üst Dönemine nasıl yükselebilmişler; dahası, önce, Aşağı Dönemin deneyimlerini geçirmeden Orta Döneme nasıl erişebilmişlerdir? Bu sorunun da öncesinde, kendinden önce bir yabanıllık dönemi olmadan barbarlık döneminin insanının nasıl ortaya çıkabilmiş olduğu sorusu bulunmaktadır. İlk insanın çok geri olduğu varsayımı bir başka noktayı daha zorunlu kılmaktadır: Aryen ve Sami ırklarıyla bağlantısı bulunmayan tüm insan ırklarını anormal ırklar, yani yozlaşarak normal durumlarından daha da gerilere düşmüş ırklar saymayı gerektirmektedir. Aryen ve Sami kavimlerin insanlığın gelişmesinde ana akımı temsil ettikleri doğrudur. Çünkü günümüze kadar erişilen en yüksek gelişme noktasına varılmasını bu kavimler sağlamıştır. Fakat bazı haklı, yerinde nedenlerden dolayı bu kavimlerin Aryen ve Sami kavimler olarak diğer kavimlerden farklılaşmalarından önce, tüm barbarlar kitlesinin barbarlardan farksız birer bölümünü oluşturduklarını varsayabiliriz. Bu kabilelerin kendileri de önünde sonunda barbarlardan ve daha da gerilere gidersek yabanıl dönem kabilelerinden çıktıklarına göre, *normal* ve *anormal* ırklar diye bir ayrım hiçbir şekilde geçerli sayılamaz.

Bizim burada sunduğumuz sıralama, toplumun oluşum kökeni üzerine düşünceler ileri süren ve İbrani ve Latin aile biçimlerinin en eski aile biçimleri olduklarını, bunların en eski örgütlü toplum örneklerini meydana getirdiklerini savunan birçok seçkin bilim adamının vardığı sonuçlara da ters düşmektedir. İnsan soyu, bu bilim adamlarınca, başlangıcından beri bir baba yetkesi (paternal power) altında oluşmuş bir aile kurumuna dayandırılmaktadır. Böyle düşünenlerin en yenilerinden ve seçkinlerinden olan Sir Henry Maine'in eski hukukun kaynakları ve kurumların başlangıç tarihleri üzerinde yaptığı araştırmalar bu konulardaki bilgilerimizi çok genişletmiştir.

Ataerkil ailenin, klasik ve Sami yazarlardan öğrendiklerimize göre, bildiğimiz en eski aile biçimi olduğu doğrudur. Fakat bu kaynaklardan izlendiğinde, barbarlığın Üst Döneminden daha gerilere inilememekte; en azından, diğer dört etnik döneme hiç değinilmemekte; bunların da birbiri ile bağlantılı oldukları gözden kaçırılmaktadır. Bununla beraber, insanlığın ilk dönemlerine ilişkin bilgilerin çok yakınlarda elde edildiğini; hukuk araştırmacılarının ise, eskilerinin yerine yeni yeni hukuk doktrinleri getirmeye öncelik verdiklerini kabul etmek gerekmektedir.

İnsanlığın, gelişme yetenekleri farklı farklı topluluklardan oluştuğunu savunanların bu varsayımına karşılık, gerçekte buluşlar ve keşifler birbirlerine bağlı ve adım adım gerçekleştirilmiş; ip ve halatın bulunması ok-yayın bulunmasından önce gerçekleşmiş; barut bulunduktan sonra tüfek bulunabilmiş; demiryolu ulaştırmacılığı ve buharlı gemilerin bulunabilmesi için, önce, buhar gücünün öğrenilip anlaşılması gerekmiştir. Aynı şekilde, varlıksürdürme işinde kullanılan çeşitli sanatlar da uzun zaman aralıkları ile birbirlerini izleyebilmiş; insanın demirden yaptığı araç ve gereçlere gelene kadar, çakmak taşından ve olağan taşlardan araç-gereçler kullanılmıştır. Yönetim (devlet) kurumları da, aynı şekilde, birer çekirdek düşünce olarak ortaya çıkmış; gelişmelerini sonra, zamanla tamamla yabılmışlerdir. Uygar uluslar arasında da büyüme, gelişme ve kuşaktan kuşağa bilgi aktarımı sürmektedir. Tekeş

ıı ailenın de, *syndyasmian* aileden *punaluan* aileye, hatta daha da eskilerdeki *kan yakınları arası evliliklere dayalı aile*'den kendi zamanına kadarki sürenin yaşam deneyimlerinin bir ürünü olduğu unutulmamalıdır. Tekeşli ailenin eski dönemlerdeki geçmişini açıklayabilirsek, nasıl oluştuğunu, nereden oluştuğunu da kavrayabiliriz. Bunun çok büyük bir önemi vardır; bize, tekeşli aile düzeyine nelerin pahasına erişilebildiğini göstermektedir.

Yeryüzünde insanlığın çok uzun bir geçmişi olduğu önyargılı kimseler bir yana, herkesi inandıracak nitelikte bilgi ve verilerle kanıtlanabilmiş bulunmaktadır. İnsanlığın varlığı Avrupa'da buzul çağına kadar gerilere uzanmakta; hatta bunun bile öncesinde yer alan bir dönem bulunmaktadır. Bugünkü bilgilerimiz, insanlığın çok eski ve ölçüleme yecek kadar uzun bir geçmişi olduğunu kabul etmemizi gerektirecek düzeydedir. İnsan düşüncesi, doğal ve haklı olarak, son yüz bin yıllık dönem içinde insanoğlunun neler yaptığını, nasıl yaşadığını bilmek istemektedir. İnsanın geçmişinin bu denli eski ve uzun olduğunu düşünmemiz, artık, haklı ve yerinde bir düşünce niteliği kazanmıştır. Bunca uzun bir sürenın hiçbir şey elde edilmeden, başarısız ve boş geçirilmiş olması düşünülemez. İnsanın elde ettiği büyük ve inanılmaz başarılar hem bunun doğru olamayacağını kanıtlamakta, hem de, bu başarılar için çok uzun etnik dönemlerden geçilmiş olmasını gerektirmektedir. Uygarlık dönemi'nin son derece yeni bir dönem olması, insanlığın ne büyük güçlüklerle gelişebildiğini göstermekte; insanlığın, gelişme çizgisinin başlangıç noktasının çok alt düzeylerde bulunduğunu işaret etmektedir.

Şimdiye kadar bizim sunduğumuz oluşum sıralamasında bazı küçük değişiklikler, ya da dizinin bazı üyeleri arasında belki de önemli değişiklikler yapmak gerekebilir. Fakat sunduğumuz oluşum sırasının, insanlığın yaşam deneyimlerine ilişkin gerçekleri, insanlığın gelişme çizgisini ve insan kabilelerinde aileye ve toplum yönetimine ilişkin fikirlerin oluşum ve olgunlaşma sürecini anlamamız için yeterli ve akılcı bir açıklama getirdiğini söyleyebiliriz.

NOT

BAY J. F. McLENNAN'IN «İLKEL EVLİLİK»İ

Bu sayfalar basımevinde dizilirken yukarıda adı verilen kitabın genişletilmiş yeni basımı elime geçti. Yeni basım, orijinalinin birkaç makale eklenmiş, genişletilmiş bir yinelenmesinden ibarettir ve bu kez «Studies in Ancient History Comprising a Reprint of Primitive Marriage» («İlkel Evlilik'in yeni Basımı ve Eski Çağ Tarihi Üzerine İncelemeler») başlığını taşımaktadır.

Bu makalelerden «The Classificatory Systems of Relationships» («Sınıflandırıcı Yakınlık Sistemleri») başlığını taşıyanında Bay McLennan sınıflandırıcı sistemin kökenine ilişkin benim açıklamamı red için başlıbaşına bir kesim (41 sayfa) ayırmış; aynı sistemin oluşumu hakkında kendi açıklamasına da bir başka kesim ayırmış (36 sayfa). İlk ele aldığı varsayım, benim, «Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family» («İnsan Ailesinde Akrabalık ve Hısımlık Sistemleri») (s. 479-486) adlı incelememde bulunmaktadır. Olgular ve açıklamalar, öz olarak, adı geçen kitabımın III. Kesiminin II. ve III. bölümündekilerle aynıdır. «Primitive Marriage» («İlkel Evlilik») ilk kez 1865'de, ve «Systems of Consanguinity...» («Akrabalık Sistemleri...») 1871'de yayımlanmıştır.

Evlilikle kazanılan yakınlık ilişkilerine ilişkin sınıflandırıcı bir sistemin var olduğunu gösteren olgular toplaya-

rak, Tablolar ile, sistemin oluşumunu açıklayan bir varsayımda bulunmak istemiştim. Bu varsayımların, gerçeği bulmakta yararlı, hatta vazgeçilmez olup olmadıklarını sormak bile gereksiz. (Söz konusu —ç.) bu çalışmada ve bu kitapta sunduğum çözümün geçerliliği, sorunla ilgili verileri ve olguları açıklamadaki yeterliliğine dayanacaktır. Bu konuda, benimsenmeyi daha çok hak edecek bir başka varsayım getirilinceye kadar, varsayımımın çalışmamdaki yeri haklıdır ve bilimsel inceleme yöntemine uygundur.

Bay McLennan bu varsayımı biraz fazla bir serbesti içinde eleştirmiş bulunuyor. Vardığı sonuçları, genel olarak, şöyle dile getiriyor (Studies in Ancient History..., s. 371): «Vardığı çözümü değerlendirmek için ayırdığım yer, taşıdığı öneme göre oransız oldu; fakat Smithsonian Kurumu'*nca yayımlanmış olması, hazırlanmasında Birleşik Devletler Hükümetinin yardımda bulunması nedeniyle Bay Morgan'ın yapıtından birçok kimse tarafından yetkin bir çalışma olarak alıntılar yapılmakta, bu bakımdan da, açıkça bilimsel bir nitelik taşımadığı halde, bu yanıltıcı yanını göstermek gibi sıkıcı bir görevi yüklenmem gerekmektedir». Yapılan suçlama, görülüyor ki, sadece varsayımımızın değil, çalışmamızın bütününü kapsamaktadır.*

Suçlanan çalışmamız, tüm insanlığın beşte dördünü temsil eden 139 kabile ve ulusta geçerli sistemleri gösteren 187 sayfalık «Akrabalık ve Hısımlık Tabloları»dır. Tablolara dökülebilmiş bile olsa, ilişkiler için kullanılan terimlerle ifade edilen akrabalık ve hısımlık ilişkileri konusundaki «çıplak» verilerin «görülür bir bilimsellik yoksunluğu» içinde olduğunu söylemek tuhaftır. Bütün çalışmam, ele alınan birkaç sistemin en ufak ayrıntılarına dayanılarak kantara vurulmuş bulunuyor. Son olarak, 590 sayfalık çalışma içinde 43 sayfa tutan çeşitli akrabalık sistemlerini karşılaştırmak için yazılmış bir son bölüm vardır ve varılan çözüm, savunduğumuz varsayım burada sunulmaktadır. Çalışmam, sayıca kabarık olan yeni malzemelerin ilk kez tartışılmakta olduğu bir çalışmadır; Bay McLennan'ın iddiası sadece bu son bölüme yöneltilmiş olsaydı, burada

tartışma konusu yapmayı gerekli görmeyecektim. Fakat esas saldırılarını Tabloma yöneltmiş; Tabloların sergilediği sistemlerin akrabalık ve hısımlık sistemleri olduğunu reddetmiş, böylece, eleştirileri konunun en temel yanlarına kadar inmiştir.[1]

Bay McLennan'ın bu tutumunun biricik açıklaması, Tablolardaki akrabalık ve hısımlık sistemlerinin «Primitive Marriage»de savunulan temel görüşlere ve kuramlara ters düşmüş, onların geçerliliğini ortadan kaldırmış olmasıdır. «Primitive Marriage»in yazarının, önyargılarla vardığı görüşlerine sahip çıkması beklenirdi.

Akrabalık sistemleri olarak, söz konusu tablolar, örneğin şunları ortaya koyuyorlar: (1.) Bay McLennan'ın yeni terimleri «dışevlilik» ve «içevlilik»in ne derece kullanılabilirlik taşıdıkları sorulması gereken bir sorudur. «Primitive Marriage»de kullanıldıkları biçimiyle, konumlarının ters düştüğü gösterilmiş, «içevlilik»in benim çalışmamda ele alınan olgular için çok az uygulanabilirlik taşıdığı, «dışevlilik»in ise, sadece bir soy kuralı olduğu ve böyle ifade edilmesi gerektiği gösterilmiştir. (2.) Tablolar Bay McLennan'ın «sadece kadın soyçizgisiyle akrabalık» sözünün geçersiz olduğunu; aynı topluluklarda kadın kanalıyla ile olduğu kadar, erkek kanalıyla kazanılan akrabalık ilişkilerinin de sürekli olarak bulunabildiğini göstererek, ortaya koymuşlardır. (3.) Tablolar Nair ve Tibet polyandry'*sinin (çokkocalı dizgesinin) hiçbir zaman tüm insanlığı kapsayacak kadar yaygınlaşmadığını göstermiştir. (4.) «Karılığa almak için kadın kaçırma»nın «Primitive Marriage»de savunulduğu kadar gerekli ve yaygın olmadığını göstermiştir.*

Bay McLennan'ın görüşlerini savunurken kendine dayanak aldığı temeller üzerinde yapılacak bir inceleme, sa-

---

1) «Ancak 'Tablolar', bu incelemenin 'temel sonuçlarıdır.' Bu satırların yazarının belirtip vurgulayabildiğine oranla, tablolardaki ilişkiler, içerikleri bakımından, çok daha büyük bir önem ve değer taşımaktadır.» — «Systems of Consanguinity...», Smithsonian Contributions to Knowledge, vol. xvii, s. 8.

dece yaptığı eleştirilerin yetersizliğini göstermekle kalmamakta, bu eleştirilerine temel olan kuramların da yetersizliğini ortaya koymaktadır. Böyle bir inceleme, (Bay McLennan'ın) tüm yapıtına bulaşmış bulunan diğer yetersizlikleri de göstermektedir. Bu durum, özellikle aşağıdaki önermeler ele alındığında bütün bütüne belirginleşmektedir:

I. «İlkel Evlilik»te kullanılan terimler ve kuramlar budunbilimde hiçbir değer taşımamaktadır.

II. Bay McLennan'ın sınıflandırıcı sistemin kökeni hakkındaki varsayımı, söz konusu sistemin kökenini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

III. Bay McLennan'ın «Akrabalık ve Hısımlık Sistemleri»nde sunulan varsayıma yönelttiği itirazların ise temeli yoktur.

Bu önermelerimiz, yukarki sırayla açıklanacaktır.

I. «Primitive Marriage»de işlenen terimler ve kuramlar budunbilimde hiçbir değer taşımamaktadır.

Bu yapıt ilk yayımlandığında, savlara dayanan bir yapıt olarak, budunbilimcilerin öteden beri üzerinde düşündükleri birçok soruna değindiği için, budunbilimcilerce olumlu karşılanmıştır. Bununla beraber, dikkatli bir inceleme, yapıtta tanımlama yetersizliklerinin temelsiz varsayımların, kaba ve gözüpek görüşlerin ve yanıltıcı sonuçların bulunduğunu göstermektedir. Bay Herbert Spencer, Principles of Sociology *(Toplumbilimin İlkeleri) (Aylık Popular Science Dergisi, Ocak, 1877, s. 272) adlı yazısında bunların pek çoğunu ortaya koymuş; aynı zamanda, Bay McLennan'ın «Kız Çocukların Öldürülmesi», «Karılığa Almak İçin Kadın Kaçırma» ve «Dışevlilik ve İçevlilik»e ilişkin kuramlarının büyük bir bölümünü reddetmiştir. Bilinen birtakım budunbilimsel gerçekleri toplayıp düzenli olarak vermekten öteye Bay McLennan'ın yapıtında neyin bulunduğunu anlamak güçtür.*

Bu maddede üç noktaya değinmek yetecektir.

1. Bay McLennan'ın «Dışevlilik» ve «İçevlilik» terimlerini kullanma biçimi.

«Dışevlilik» ve «İçevlilik» terimleri —kendisinin ileri sürdüğü terimlerdir— belirli bir grupta «dışarıdan evlenme» ile «içerden evlenme» anlamında kullanılmışlardır.

Bay McLennan kendisinin atıfta bulunduğu yazarların yazdıklarından öğrendiği örgütlenmiş gruplara bu terimleri rastgele ve dikkatsiz bir biçimde uyguladığı için kullandığı terimler de, vardığı sonuçlar da fazla bir değer taşımamaktadır. «Primitive Marriage»in çözümleyemediği temel güçlük soy ve kabilenin, ya da bunların temsil ettikleri grupların organik bir dizinin farklı üyeleri olarak birbirinden ayrılmamış bulunması; bu nedenle, hangi grupta «dışevlilik», hangisinde «içevlilik»in bulunduğunu ortaya koyamaması olmuştur. Örneğin, aynı kabiledeki sekiz soydan biri kendisi için dışevlilik kuralının geçerli olduğu bir soy, diğer yedi soya karşı ise içevlilik kuralını uygulayan bir soy sayılabilmektedir. Üstelik, bu terimler böyle bir durumda, doğru uygulandıklarında, yanıltıcı olabilmektedir. Bay McLennan insanlığın yaşamını ilgilendiren iki ayrı toplum biçimini temsil eden iki temel ilke ileri sürmektedir. «İçevlilik», gerçekte, «Primitive Marriage»de incelenen toplum dönemi için pek az geçerli olmasına karşılık, «dışevlilik» soy'un kuralı, ya da yasası niteliğinde olup bir çeşit kurumdur, bu niteliği bakımından da, bir toplumsal sistemin örgütlenme birimidir. İnsanlığın yaşamını, gelişmesini etkileyen soy'dur; ve bu temel olgunun, temel gerçek sayılması gerekmektedir. Biz de, bu nedenle üyelerinin hakları, ayrıcalıkları ve yükümlülükleri ile, her şeyden önce ve her şeyden çok soy örgütünün işlevlerini ve özelliklerini ortaya koymaya yönelmiştik. Bu maddi olgulara Bay McLennan hiç değinmemekte; soy'un eski toplumda bir yönetim kurumu olduğunu hiç fark etmemişe benzemektedir. Bay McLennan'ın dayandığı iki ilke şunlardır: (1.) Soy içinden evlenme yasaklanmıştır. Bay McLennan'ın «dışevlilik» dediği budur ve daima soy için geçerlidir; fakat kendisi bunu soy'la bağıntısız bir şeymiş gibi ifade etmektedir. (2.) Soy'un eskil biçiminde soygelimi sadece kadından izlenmektedir. Bay McLennan'ın «akrabalığın sadece kadın

kanalıyla kazanılması» dediği budur ve bunu da soy'la hiç ilgisi yokmuş gibi; soy'la olan bağıntısından hiç söz etmeden ifade etmektedir.

Bu sorun üzerinde biraz daha duralım. Kabile sistemi ve kabileye ilişkin olarak yedi tanım verilmektedir (Studies..., *s. 113-115).*

«Salt Dışevlilik. — 1. Kabilesel (ya da ailesel) sistem. — Kabileler ayrı ayrı. Her kabilenin aynı kandan geldiklerine inanan ya da gelen tüm üyeleri. Bu kabile üyeleri arasında evlenme yasaklanmıştır.

«2. Kabile Sistemi. — Aile grupları kümesi, Aileler bölümlere, klanlara, obalara, vb. ayrılmıştır. Aynı bölüm üyeleri arasında karı-kocalık (connubium) yasak, bütün bölümler arasında ise serbest.

«3. Kabile Sistemi. — Aile grupları kümesi olarak kabile. Aynı topluluktan olduklarını gösteren aile isimleri taşıyan kimseler arasında karı-kocalık yasak.

«4. Kabile Sistemi. — Bölümler halinde kabile. Aynı bölümden üyeler arasında karı-kocalık yasak; bazı bölümler arasında kısmi karı-kocalık serbest.

«5. Kabile sistemi. — Bölümler halinde kabile. Aynı kökenden kimseler arasında karı-kocalık yasak: bölümler arasında karı-kocalık. Bölümlerden bazıları arasında karı-kocalık yasak. Kast.

«Salt İçevlilik. 6. Kabilesel (ya da ailesel) sistem. — Kabileler ayrı ayrı. Her kabilenin aynı kandan gelen, ya da geldiğine inanan üyeleri. Kabile üyeleri arasında karı-kocalık: kabile dışından evlenmek yasak ve cezayı gerektirmekte.

«7. Belirli ve ayırıcı niteliği olmayan kabile sistemi.»

Kabile sistemine ilişkin yedi tanımın kabile denen grubu tanımlaması; fark edilir derecede, bu gruba bir açıklık ve belirlilik getirmesi gerekir.

Bununla beraber, ilk tanım tam bir bulanıklık içindedir, bir bilmecedir. Bir kabile sistemi içinde birkaç kabile vardır. Fakat kabileler toplamı için hiçbir terim bulunmuyor. Kabilelerin birleşmiş bir topluluk oluşturabilecekleri dü-

şünülmemiştir. Her kabilenin tüm üyeleri aynı kanı taşımakta, ya da buna inanmakta, inanmış görünmekte, bu nedenle de birbirleriyle evlenememektedir. Bu durum, soy'u tanımlamaya yeterli bir yanıt olabilirdi; fakat, hiçbir zaman diğer soy'lardan ayrı bir soy bulunamamaktadır. Soy'lardan oluşmuş her kabilede, evlilik aracılığı ile birbirine karışmış birçok soy'lar bulunmaktadır. Oysa Bay McLennan burada kabileyi soy'a ya da aile grupları kümesine karşılık olacak anlamda kullanamamıştır. Birimler, bir kabile sistemi içinde birbirinden ayrı ayrı topluluklar olarak gösterilmiş, bunlar tanımlanmamış, sistem açıklanmamış dolayısıyla önümüze, apayrı bir şey çıkarılıp sunulmuştur. Tanım 6 da aynı durumdadır. Böylesi tanımlara denk düşecek herhangi bir kabile, ne bugün, ne de bir başka dönemde var olmuştur; çünkü bu ne bir soy'dur, ne soy'lardan oluşmuş bir kabile ve ne de kabilelerin kaynaşmasından meydana gelmiş bir kavim (ulus).

2., 3., 4. ve 5. tanımlar anlaşılması biraz daha kolay tanımlardır. Bu tanımlarda, daima, soylardan oluşan bir kabile, ya da akrabalık ilişkisine dayanan bir bölünme söz konusudur. Fakat bu, kabile sisteminden çok, soy topluluğuna yakın düşmektedir. Aynı kabilenin klanları, obaları, ya da bölümleri arasında evliliğe izin verildiği için, kabile için «dışevlilik»in geçerli olduğu, her iki durumda da, söylenemez. Klan, oba, ya da bölüm kendisi açısından «dışevlilik kuralının geçerli olduğu» bir birim, fakat, diğer klanlar, obalar, ya da bölümler açısından ise «içevlilik kuralını uygulayan» bir birimdir. Bazı durumlar için belirli bazı kısıtlamalar bulunduğu ifade edilmektedir.

Bay McLennan «dışevlilik» ya da «içevlilik» terimini —kullandığı deyiş ne ifade ediyorsa— bir kabile için kullandığında, bunun bir kabile sistemi içindeki ayrı ayrı birkaç kabileyi mi, yoksa, aile grupları kümesi olarak tanımlanan bir kabileyi mi ifade ettiği nasıl anlaşılabilecektir? Bir sonraki sayfada (116) şunu söylüyor: «İçevlilik kuralına bağlı birbirinden bağımsız kabileler hemen hemen sayısız denecek kadar çok, ve bunlar, bazı bakımlardan, dışevlilik

kuralı uygulayan birbirinden bağımsız kabileler kadar geri kabilelerdir.» Eğer kabileyi aile grupları kümesi olarak betimlemiş sayıyorsa kendini —ki bu, soy'lardan oluşan bir kabiledir— o zaman, kabilede «dışevlilik»in geçerli olduğunu ileri sürmemesi gerekir. Dünyanın neresinde olursa olsun, soy'lardan meydana gelen bir topluluk olan kabilede «dışevlilik»in bulunmuş olması en küçük bir olasılık bile taşımamaktadır. Soy örgütlenmesinin bulunduğu her yerde, soy içinde evlenmelerin yasaklanmış olduğu görülmektedir. Bu duruma dayanarak Bay McLennan «dışevlilik» diye bir şeyden söz etmektedir. Fakat, gene eş derecede genel bir kural olarak, aynı kabile içindeki bir soyun üyeleri ile diğer soyların üyeleri arasındaki evlenmelere izin verilmektedir. Soy «dışevlilik kuralına bağlı» olmakta; kabile ise esas olarak «içevlilik» kuralına bağlı kalmaktadır. Başka durumlarda olmasa bile, bu durumlarda grubu ifade etmek ya da değerlendirmekte soruna kabile terimi ile yaklaşmak gerekirdi. Başka bir örnek alalım (s. 42): «Öncelikle, 'dışevlilik kuralını uygulayan' kabilelerin bulunduğu, ya da bulunmuş olduğu gösterilebilirse; ikinci olarak, gelişmemişlik dönemlerinde, ayrı ayrı kabilelerin ilişkilerinin, hemen bütünüyle, ya da buna yakın bir durumda, düşmanca olduğu gösterilebilirse, o zaman, insanların sadece ve sadece kadın kaçırma yoluyla evlilik kurabildikleri dönemin koşullarını ortaya koyabiliriz.» Bay McLennan'ın, karılığa almak için kadın kaçırma kuramının çıkış noktası budur. «Koşullarını ortaya koymak» (yani, birbirlerine karşıt, düşman; bu nedenle de bağımsız ve ayrı ayrı kabileler olma) sözüyle ilgili olan, soy'lardan oluşmuş kabile büyük gruptur. Çünkü, bir kabile içindeki çeşitli soy'ların üyeleri kabilenin yayıldığı topraklardaki her ailede evlilik aracılığı ile içiçe girmişlerdir. Eğer düşmanlık olacaksa, bunun bütün kabileler arasında olması gerekmektedir. Karşıtı durumda, hiçbir kabilenin ötekilere karşı düşmanlık duymaması gerekmektedir. Terim, küçük gruplar olan soylara uygulanacak olursa, o zaman soy'un «dışevlilik kuralına bağlı» olması bu durumda kabilenin sekizde-yedisinin

«içevlilik kuralına bağlı» olması gerekecek, kadın eş (karı) kaçırmanın «gerekli koşulları» diye bir şey kalmayacaktır.

«Primitive Marriage»de (Doğu-Orta Hindistan halklarından —ç.) Khond'*lar, Kalmuklar, Çerkezler, Yuraklar, Samoyedler, bazı Hindistan ve Avustralya yerlileri ile bazı Amerika yerli kabileleri ve bunlardan İrokua'lar «dışevlilik»in varlığına kanıt olarak gösterilmişlerdir (s. 75-100). Amerika yerli kabileleri genellikle soylardan oluşmuşlardır. Erkek, kendi soyundan bir kadınla evlenemez; ama, aynı kabileye ait bir başka soy'un üyesi olan kadınlardan biriyle evlenebilir. Örneğin, Seneca kabilesindeki Kurt soyundan bir erkek, sadece Seneca kabilesindeki Kurt soyundan değil, diğer bütün İrokua kabilelerindeki Kurt soylarının üyeleri olan kadınlarla da evlenemez. Burada, Bay McLennan'ın «dışevlilik» dediği durum vardır, ama her zaman olduğu gibi, sadece bireyin soyu için söz konusudur. Fakat aynı erkek, Seneca kabilesindeki geri kalan diğer yedi soyun kadınları ile evlenebilir. Burada ise, kabile çerçevesine gelinince «içevlilik» ile karşılaşılmaktadır; bu durum, aynı kabilenin diğer bütün soyları için de böyledir. Her iki uygulama da, bilinemeyecek kadar eski günlerden beri, aynı kabile topluluğu çerçevesi içinde uygulanmış ve uygulanmaktadır. Aynı durum Amerika Kızılderili kabileleri için de genel olarak doğrudur. Oysa Bay McLennan bu toplulukları da «dışevlilik kuralına bağlı kabileler» saymış ve kuramlarına temel almıştır.*

«İçevlilik»e gelince, Bay McLennan'ın bu teriminin yukarki durum için kullanılmaması zaten gerekirdi: önce, «dışevlilik» ve «içevlilik» burada, kendi hayalindeki görünümleriyle iki karşıt ilkeyi temsil etmemektedir; ikincisi, gerçekte, bu konuda söylenebilecek tek şey soy içinden evlenmenin yasaklanmış oluşudur. Amerika Kızılderili yerlileri genellikle kendi kabilelerinden ya da başka kabilelerden kadınlarla evlenebilmekte, fakat kendi soylarından kadınlarla evlenememektedirler. Bay McLennan'ın verdiği «içevlilik» örneklerinden biri olan Mançu Tatarları (s. 116)

örneği doğrudur. «aile isimleri farklı olan kimseler arasında evlenmeler yasaktır.» Bugünkü kabileler arasında, benzer pek az örnek bulunmaktadır.

Örneğin, Sibiryalı Yurak Samoyedleri (82), Nepal Magarları, Hindistan'daki Munnieporce'ler, Koupooee'ler, Mow' lar, Muram'lar ve Murring'ler (87) gibi kabileler özgün kanıtlar ve bulgular aracılığı ile incelenecek olursa, çok olasıdır ki, bunlar da İrokua'lar ile aynı durumdadırlar; «bölümler» ve «obalar» (thums) soy niteliğindedir. Samoyed' lerden Yurak ya da Kasovo'ları anlatan Latham, Klaproth'un şu sözlerini aktarıyor: «Bu akrabalık bölümlerine öylesine katı bir şekilde uyulmaktadır ki, hiçbir Samoyed kendi bölümünden biriyle evlenememektedir. Bunun yerine, evleneceği kadını diğer iki bölümden arayıp bulmaktadır.»[2] Magar'ları anlatan aynı yazar şunları belirtiyor: «Oniki oba vardır. Aynı obanın üyesi olan bütün bireylerin aynı kadınatadan geldiğine inanılmakta; gerçek bir büyükannenin soygeliminden gelmiş olmak aranmamaktadır. Fakat sonuçta, kadın ve erkek ayrı obalardan olmaktadır. Bir ve aynı oba üyeleri arasında evlilik yoktur. Evlenmek için kadın mı arıyorsunuz? Komşu obanıza bakınız; sizin obanızdan başka bir obaya bakınız. Ben böyle bir uygulamayı ilk kez bu topluluk için verebiliyorum. Fakat son olmayacaktır: tersine, bunun önerdiği ilke genel denecek kadar yaygındır.»[3] Hindistan'daki Murring'ler ve bazı diğer kabileler bölümler olarak örgütlenmişlerdir ve bunlarda da evlilikle ilgili aynı kural görülmektedir. Bu örneklerin, soy içinden evlenmenin yasaklandığı soy topluluklarından kurulu kabileler olduğu düşünülebilir. Her soy kendi içinde «dışevlilik kuralına bağlı», kabilenin diğer soyları için de «içevlilik kuralına bağlı» olabilir. Oysa, Bay McLennan bunları «dışevlilik kuralına bağlı» kabile örneği olarak sunmaktadır. Belli başlı Avustralyalı kabilelerinin, soy içinden evlenmenin yasaklandığı soy'lar şeklinde örgütlendiği

2) «Descriptive Etnology» Londra basımı, 1859, I. 475.
3) A.g.y., I. 80.

bilinen bir gerçektir. Burada da soylar «dışevlilik kuralına bağlı» fakat kabile «içevlilik kuralına bağlı» niteliktedir.

Soy, kendisi söz konusu olunca, «dışevlilik kuralına bağlı» geri kalan soy'ları söz konusu olunca «içevlilik kuralına bağlı» olduğuna göre —soy içinden evlenmenin yasaklanmış bulunması ile ifade edilebilecek— tek bir olgu için iki ayrı terimin kullanılmasının ne yararı olabilir? Böylesi bir kullanımda, bir terim çifti olarak «dışevlilik» ve «içevlilik» iki ayrı toplum dönemi, ya da biçimini ifade eder görünseler bile gerçekte hiçbir değer taşımamaktadır. Bu terimlerin Amerikan budunbiliminde uygulanabilirlikleri olmadığı gibi Asya ve Avrupa budunbilimi için de, büyük bir olasılıkla, hiçbir değer taşımamaktadır. «Dışevlilik»in tek başına ve o da sadece küçük gruplar (soy'lar) için kullanılmasını hoş karşıladık diyelim. Fakat, örneğin Amerika yerlileri arasında da «dışevlilik» uygulayan tek bir kabile yoktur; ama, bu nitelikte pek çok soy'lar vardır. Soy'lardan söz edildiğinde, soy'lardaki kurallar söz konusu olmalı ve soy'a ait kurallar olarak ifade edilmelidir. Bay McLennan klandan, obadan, bölümlerden söz ederken bunların «dışevlilik kuralına bağlı» olduğunu söylemekte; klan topluluklarından, obalardan, bölümlerden söz ederken de bu kez bunların «içevlilik kuralına bağlı» olduğunu ileri sürmekte; fakat «içevlilik» hakkında hiçbir şey söylememektedir. Klan, bölüm, ya da obanın «dışevlilik kuralına bağlı» olduğunu savunmamakta; kabilenin «dışevlilik kuralına bağlı» olduğunu ileri sürmektedir. Kendisinin, kabile terimini klan, oba ve bölümle eşanlamlı olarak kullandığını farzedebiliriz. Fakat bu kabile terimi «bir aileler topluluğu olarak düşünülmüş ve bölümler, klanlar, obalar, vb, şeklinde bölünmüş bir kabile»yi ifade etmektedir (114). Hemen ardındaki sayfada (116) ise, «'içevlilik kuralına bağlı' birbirinden bağımsız kabileler sayısız denecek kadar çoktur ve bunlar bazı bakımlardan 'dışevlilik kuralına bağlı' birbirinden bağımsız kabileler olarak gelişmemiş durumdadırlar,» demektedir. Bu temel tanımlamalarını temel alacak olursak, çelişkiye düşmekten hiç korkmaksızın, Bay McLennan'

ın koca kitabında bir tek «dışevlilik kuralına bağlı» kabile örneği bile veremediğini söyleyebiliriz.

Bu terimlere bir bakımdan daha karşı koymak gerekir. Bu iki terime, toplumun karşıt ve birbirine benzemez iki ayrı biçimini belirtmek için yanyana varlık tanınmıştır. Bu iki ayrı toplum biçiminden hangisi daha gelişkin olanı, hangisi daha geri kalmış olanıdır? Bay McLennan bu konu üzerinde çok dikkatle durmuş: «Bunlar dışevlilik'*ten* içevlilik'*e ya da* içevlilik'*ten* dışevlilik'*e doğru bir ilerlemeyi temsil etmektedirler» (115); «her ikisi de birbirine eş derecede eskil sayılabilir» (116); ve «bunlar bazı bakımlardan» eşit derecede geri ve gelişmemiştirler (116). Fakat tartışma bölümünü bitirmesine az kala «içevlilik» daha üst ve gelişkin, uygarlığa daha yakın sayılmaya başlıyor, «dışevlilik» ise yabanıllık dönemindeki uzak geçmişe yakınmış gibi değerlendiriliyor. Bay McLennan'ın «dışevlilik» konusundaki kanıtsız görüşlerinin farklı bir durumu andıran bir görünüm taşıdığı söylenebilir. Bunun sona erdirilmesi ve yapısal olarak birbirine benzer duruma geçiş görevini ise «içevlilik»e vermiştir. Böylece, gelişme sağlayıcı bir etken olarak, sonunda, «dışevlilik»ten içevlilik» ortaya çıkmaktadır.*

Bay McLennan'ın düştüğü yanılgılardan biri de bu terimlerin konumunu yanlış bir sıralamaya yerleştirmiş olmasıdır. «İçevlilik» dediği dizge insanlığın gelişim çizgisinde «dışevlilik»ten önce gelmiştir ve insanlığın daha geri, daha alt dönemlerine aittir. Malaya akrabalık sisteminin oluşum günlerine kadar gerilere gittiğimizde bile —ki bu sistem soy' dan da öncedir— aralarında evlilik bağı olan kan yakınları topluluklarının bulunduğunu görmekteyiz. Kan akrabalığı dizgesi, hem olguları hem de grupların niteliklerini belirlemekte ve «içevliliği» en doğal haliyle gözler önüne sermektedir. Bu toplumsal konumdan başlayarak «içevlilik» üzerindeki ilk denetleyici düzenlemeler punaluan *aile döneminde olmuş; evlilik ilişkilerinde öz kız kardeşlerle erkek kardeşler dışarda tutulmuş; fakat birinci, ikinci, üçüncü, ve hatta daha uzak kuzenlerin bile kardeş adını taşıması geleneği sürmüştür. Cinse dayalı Avustralya örgütlenmesinde*

de aynı şey görülmektedir. Zaman bakımından bunun ardından, soygeliminin kadının soyçizgisinden izlendiği soy örgütlenmesine geçilmiş; soy içinden evlenmeler yasaklanmıştır. Bu ise, Bay McLennan'ın «dışevlilik» dediği durumdur. «İçevlilik» bu noktadan itibaren, artık, insanlığın gelişme çizgisi üzerinde bir etken olmaktan çıkmıştır.

Bay McLennan'a göre, ilerleyen topluluklarda «dışevlilik» gücünü yitirmekte, çöküntüye uğramakta; Grek ve Roma kabilelerinde soygelimi erkek soyçizgisinden izlenmeye başlayınca ortadan kalkmaktadır (s. 220). Oysa, işin gerçeği hiç de böyle değildir. Bay McLennan'ın «dışevlilik» dediği şey yabanıllık döneminde ortaya çıkmış; barbarlık döneminde varlığını sürdürmüş; bazı örnekleri ile, uygarlık dönemine kadar bile kaldığı görülmüştür. Bugünün İrokua'ları arasında gördüğümüz biçiminin aynı, Solon zamanının Grek soylarında, Servius Tullius zamanının Roma soylarında da geçerliydi. «Dışevlilik» ve «içevlilik» terimleri «Primitive Marriage»de öylesine dürüstlükten yoksun bir tutumla kullanılmıştır ki, bunları zorlamak, ille de bir şeyler anlamaya çalışmak yerine, üzerinde durmamak daha bilimsel bir yol olacaktır.

2. Bay McLennan'ın ifadesi: «Sadece kadın kanalıyla kazanılan akrabalık sistemi.»

«Primitive Marriage» bu ifade ile dolu; tepeden tırnağa bu ifadeyle süslenmiş. Anlamı, bu uygulamanın geçerli olduğu yerlerde, toplumda geçerli tek akrabalık sisteminin bu sistem olduğu. Açıkça görülüyor ki, insanın gözüne batacak kadar ortada bir yanlışlık bu. Turan sistemi, Ganowanian sistem ve Malaya sistemleri açıkça tanıklık ediyor ki, kadın kanalıyla kazanılan akrabalık ilişkileri kadar, erkek kanalıyla kazanılan akrabalık ilişkileri sistemi bir gerçektir. Bir adamın, kadın tarafından (anasından) dolayı kazandığı erkek ve kız kardeşleri, dedeleri ve neneleri, torunları olabilmektedir. Çocuğun sadece analığının belirlenebildiği, babalığın belirlenemediği doğrudur; fakat, bu belirlenemiyor diye, erkek kanalıyla akrabalık ilişkilerinin olabileceği reddedilmemiş; bunun yerine, birçok kimseye,

kuşkulu durumlarından dolayı, hep birlikte aynı akrabalık kategorisine konumlanma üstünlüğü tanınmış, olası babalar gerçek baba, olası erkek kardeşler gerçek erkek kardeş kategorisine, olası oğullar da gerçek oğullar kategorisine alınmışlardır.

Soy örgütü ortaya çıktıktan sonra, kadın tarafının aracılığı ile kazanılan akrabalık gittikçe artan bir önem taşımış; soy'dan dolayı akraba olanlara önem vermiş, soy dolayısı ile kurulmuş olmayan yakınlık ilişkilerini ise ayrı tutmuştur. McLennan'ın adlarını verdiği kimseler aracılığı ile bilgi sahibi olduğu örneklerin çoğundaki akrabalık sistemi aslında budur. Soyun kadın üyelerinin çocukları soy içinde, soyun erkek üyelerinin çocukları ise soyun dışında kalmaktadır. Soygelimi kadın tarafındaki soyçizgisinden izlendiği zaman, soyun her üyesi, kadın olsun, erkek olsun, soyağacını ancak kadın soyçizgisinden izleyebilmektedir. Soy üyeleri, bu durumda, aynı ortak soy ismini taşıyan örgütlenmiş bir topluluk oluşturmaktadır. Aralarında kan ortaklığına; böylece, karşılıklı haklara, ayrıcalıklara ve yükümlülüklere dayanan bir bağ bulunmaktadır. Soy' dan olan akrabalar, her iki durumda da, başka türlü akrabalık tanınmadığı için değil fakat bunlar karşılıklı hak ve ayrıcalıkları belirleyen ilişkiler olduğu için, öteki akrabalara göre daha üstün tutulmaktadır. Bay McLennan'ın bu farkı kavrayamamış olması, konu üzerinde yeterince inceleme yapmadığını göstermektedir. Soygeliminin kadının soyçizgisinden izlendiği yerlerde, bir erkeğin kendi soyu içinden büyükbabaları, büyükanneleri, anneleri, erkek kardeşleri, kız kardeşleri, amcaları, kız ve erkek yeğenleri, kız ve erkek torunları olabilmekte: bunların bir kısmı öz, bir kısmı collateral *olarak ilgili kategoriye girmiş akrabalar sayılmakta: ayrıca, soy topluluğunda yer almayan kimselerden de babalar, halalar, oğullar, kızlar ve kuzenler gibi akrabalar olabilmekte; bunlar arasında sadece amcalar yer almaktadır. Kadının da soy içinde bir erkek gibi akrabaları olabilmekte; ayrıca oğlu ve kızları olmakta; soy dışından da, tıpkı erkek gibi, birçok akrabaları bulunmakta-*

dır. İster soy içinden biri olsun, isterse dışından, erkek kardeş erkek kardeş olarak kabul edilmekte; her iki durum için de, ayırım yapılmaksızın, aynı akrabalık terimleri uygulanmaktadır. «Akrabalığın sadece kadından kazanılabildiği» durum denen şey, görülüyor ki, düpedüz ve sadece kadından soygelimidir ve soy'a ait bir ilkedir ve bundan fazla hiçbir yanı bulunmamaktadır. Bunun böyle ifade edilmiş olması gerekirdi. Nedeni ise, temel olgunun soy toplumu olması; soy'a dayalı akrabalık sisteminin ise, sadece, soy'un özellik ve öğelerinden biri olmasıdır.

Soy örgütlenmesi döneminden önce, kadın soyçizgisinden soygelimi kuşkusuz erkekten soygelimine göre daha üstün tutulmuş; alt düzeydeki kabile gruplarının örgütlenmesinde en önemli temel soy örgütlenimi olmuştur. Oysa, «Primitive Marriage»de işlenen olguların ve verilerin, insanlığın soy sistemi oluşmadan önceki durumu ile neredeyse hiçbir ilgisi yoktur.

3 Nair ve Tibet «çokkocalı evlilik dizgesi»nin genel bir yaygınlık ve geçerlilik kazanmış olduğunu kanıtlama olanağı yoktur.

Bu çokkocalı evlilik (polyandry) biçimleri, Bay McLennan'ın temelsiz savlarında genel ve evrenselmiş gibi kullanılmaktadır. Bunları, akrabalık ilişkileri konusundaki sınıflandırıcı sistemin oluşum kökenini açıklarken kullanmaktadır. Nair «polyandry»si, aralarında akrabalık ilişkileri bulunmayan kimselerin bir tek ortak karıya sahip oldukları polyandry'*dir (s. 146). Bu, en gelişmemiş biçimdir. Tibet* polyandry'*si, ise, birbirlerinin kardeşi olan birkaç kişinin ortak tek bir karılarının olduğu* polyandry'*dir. Bunları gösterdikten sonra, birden bire, bu iki* polyandry *biçiminden birinin ya da diğerinin insanlığın bütün kabileleri için geçerli olduğunu göstermeye kalkışmakta, fakat bunu başaramamaktadır. Bay McLennan, anlaşılıyor ki, bu* polyandry *biçimlerinin kural dışı kaldıklarını ve Neilgherry Dağlarında ya da Tibet'de bile yaygınlaşamamış olduklarını fark etmemiştir. Eğer bir ortak «karı»ya ortalama üç erkek düşüyorsa (Nair'lerde tek bir ortak karı'ya on iki koca düş-*

mektedir, s. 147) ve kabilede böyle bir durum varsa, evlenebilir yaştaki kadınların üçte-ikisinin kocasız kalmış olması gerekmektedir. Bu nedenle, güvenle söyleyebiliriz ki, insanlık tarihinde böyle bir durum hiçbir zaman genelleşememiştir; sunulanlardan çok daha iyi kanıtlar ortaya konulmadıkça Neilgherry Dağları ya da Tibet için de bunun böyle olmuş olabileceği söylenemez. Nair polyandry'*si ile ilgili olgular ve veriler bilinmemektedir. «Bir Nair, çeşitli kocalar kombinasyonu içinde olabilir; yani, bir Nair'in herhangi bir sayıda karısı olabilir» (s. 148). Ama bu durum da, tekkarılı erkeklerin sayısını arttırmışsa da, evlenmemiş kadınların koca bulmalarına yardımcı olamamıştır. Bu* polyandry *biçiminin genel ve yaygın oluşu, kız çocukların öldürülmesiyle yeterince açıklanmış olamaz. Bu tür* polyandry'*nin insanlığın tarihinde önemli bir yeri de olmamıştır.*

Oysa Malaya, Turan ve Ganowanian akrabalık ve hısımlık sistemlerinin, insanlığın tarihinde büyük yerleri vardır; bu sistemlerin her biri oluşum sırasına göre, sırayla evrensel bir durum kazanmış bulunan polygyny *(çokkarılılık) ve* polyandry *(çokkocalılık) dizgelerine örnek teşkil etmektedirler.*

Malaya sisteminde, aynı grup içinde, collateral *kardeş sayılanlar da dahil olmak üzere, erkek kardeşlerle kız kardeşlerin aralarındaki evliliklere dayanan kan yakınları gruplarının varlığını gösteren kanıtlar bulmaktayız. Bu durumda, kadınlar polyandry, erkekler polygyny içinde yaşamaktadırlar. Turan ve Ganowanian sisteminde daha gelişmiş bir toplulukla karşı karşıyayız: punaluan toplumun birinci ve ikinci biçimleri. Birincisi, kocaların birbirlerinin erkek kardeşleri olmasına, diğeri ise karıların birbirlerinin kız kardeşleri olmasına dayanmaktadır. Her ikisinde de, öz erkek ve kız kardeşler arasında evlenebilme artık söz konusu olmaktan çıkmış; her iki gruptada erkekler* polygynous, *(çokkarılı dizgeye bağlı) kadınlar ise* polyandrous *(çokkocalı dizgeye bağlı) olmuşlardır. Her iki uygulama da aynı grupta yer almış; var olan kan yakınlığı ilişkilerini açıklayabilmekte her iki uygulama da temel bir önem kazanmıştır.*

Ganowanian sistemde grupta punaluan *evlenmesinin olması gerekmektedir. Budunbilim için ilgi konusu olabilecek* polygyny *(çokkarılılık) ve* polyandry *(çokkocalılık) biçimleri bu ve Malaya sistemlerindekilerdir; Nair ve Tibet biçimi* polyandry *sadece sistemi açıklamakta yetersiz kalmamakta, fakat genel bir önem de taşımamaktadır.*

Tablolarda sunulmuş bulunan bu akrabalık ve hısımlık ilişkileri «Primitive Marriage»deki kuram ve düşüncelerin geçersizliğini o kadar açıkça ortaya koymaktadır ki, Bay McLennan'ın benim savunduğum varsayıma böylesine saldırmasının, benim varsayımım yerine bir başkasını koymaya kalkışmasının, benimkilerin bir akrabalık ve hısımlık ilişkisi olmadığını söylemesinin temelinde bile bu olgu bulunmaktadır.

II. Bay McLennan'ın varsayımı, sınıflandırıcı sistemin oluşum kökenini açıklamayı öngörmüşse de, bunu yapamamıştır. Bay McLennan söze, «bütün bu formlarda (sınıflandırıcı sistem formları) yer alan görüngüler sonul olarak evlilik yasasından kaynaklanmaktadır; bu nedenle, oluşum kökenlerinin de böyle olması gerekir,» (s. 372) diye başlıyor. Oysa, bu, benim savunduğum açıklama biçiminin temel savıdır; Bay McLennan'ın böyle bir şey söylemiş olmaya fazla hakkı yoktur.

Malaya sisteminin oluşum kökenini açıklamakta kullanmak istediği evlilik-hukuku Nair polyandry'*sindeki evlilik kurallarıdır; Turan sisteminin ve Ganowanian sistemin oluşum kökenini açıklamakta kullanmak istediği evlilik-hukuku ise Tibet* polyandry'*sindeki evlilik kurallarıdır. Fakat varsayımını açıklamak, ya da sınamak için ne Nair, ne de Tibet akrabalık ve hısımlık sistemlerine başvurmuştur. Varsayımını sınamakta, Nair ya da Tibet kaynaklarından hiçbir kanıt kullanmamış; sınıflandırıcı akrabalık sistemlerine sahip toplumların hiçbirinde görülmeyen evlilik-hukuku biçimlerini kendine dayanak almak istemiştir. Bu bakımdan, açıkça görüyoruz ki, sorunu açıklama biçimi, düzensiz ve rastgele geliştirilmiş bir temelsiz sav olmaktan öteye gidememiştir.*

Bay McLennan, Tablolardaki sistemlerin akrabalık ve hısımlık sistemleri olduğunu kabul etmemektedir. (s. 298-382; 523-567). Tersine, Bay McLennan'a göre, bu ilişkilerdeki terimler akrabalık ve hısımlık bağlarını değil, kişilerin birbirlerine hitap etme biçimlerini göstermektedir. Bu reddiyesinde de yeterince açık ve görülür bir ifade kullanmamakta, fakat sözlerinin satır altlarında kesinlikle bu okunmaktadır.

Akrabalıkla ilgili çalışmamda şu olguyu açıkça belirttim ki; Amerika Kızılderilileri gerek resmi karşılaşma ve konuşmalarında gerekse yakın ilişkilerinde birbirlerine, aralarındaki akrabalık ilişkileri ne ise onu ifade eden terimlerle hitap etmekte; kişisel (özel) adlarıyla hitap etmeleri hiç söz konusu olmamakta; Güney Hindistan ve Çin'de de aynı görenek etkinliğini sürdürmektedir. Kişilerin birbirlerine hitap etmekte bu sistemi kullanmakta olmalarının somut bir nedeni vardır: kullanılan sistemin akrabalık ve hısımlık ilişkileri sistemi olması. Bay McLennan bu kapsamlı ve içerikçe zengin sistemin sadece göreneksel bir nitelik taşıdığına; sadece, insanların birbirlerini selâmlamalarına yaradığına, başka hiçbir anlamı olmadığına inanmamızı istemektedir. Bu dizgeleri yok saymanın ve insanlığın içinde bulunduğu en eski koşullarla ilgili olarak elimizde var olan bu eşsiz kanıtları çöpe atmanın, McLennan'ın işine gelen bir yoludur bu.

Bay McLennan, nerede olduğunu söyleyememekte, ama hitap etme sisteminden apayrı ve bağımsız bir akrabalık ilişkileri sisteminin olması gerektiğini tasarlayabilmekte; «kan-ilişkileri sisteminin ve hitap etme sisteminin birlikte oluştuklarına, bunların çok kısa süren bir geçmişi olduklarına inanmamız akla yakın gelmektedir» (s. 373) demektedir. Kan-ilişkileri sistemi bir akrabalık ilişkileri sistemidir. Böyle olunca da, önceleri hitap etme sistemi ile birlikte var olduğunu, fakat sonraları bu varlığını sürdüremediğini öne sürdüğü sistem ne olabilir; bununla neyi kastetmiş olabilir? Kaybolmuş bir sistem mi göstermiş oluyor? Bay McLennan ne böyle yitik bir sistem üretebilmiştir, ne de bunun varlı-

ğını gösterip kanıtlayabilmiştir. Ama görüyorum ki, kendi varsayımına hizmet ettiği sürece, «sadece hitap biçimleri» dediği Tablolar'ındaki akrabalık ve hısımlık ilişkileri sistemlerini, lütfedip bu nitelemesini düzeltmeye bile yanaşmadan kullanmış, kullanmaktan çekinmemiştir.

Koskoca yeryüzünün bir ucundan diğerine yayılmış bulunan çeşitli yabanıl ve barbar kabilelerin, bilemeyeceğimiz kadar uzun bir dönemden beri Malaya, Turan ve Ganowanian sistemleri gibi çok ayrıntılı, çok karmaşık sistemleri, sadece ve sadece birbirlerine yanlış hitap etme durumunda kalmamak için bulup geliştirmiş olmaları; bundan başka bir amaçlarının olmayışı; bu ikisinden başka bir sistem bulunmayışı ve Asya, Afrika, Polenezya ve Amerika'daki bütün bu kabilelerin, sadece, kan yakınlarına yanlış hitap etmemek için anlaşıp, örneğin, bir kimsenin büyükbabasının erkek kardeşine büyükbaba, kendinden büyük erkek kardeşine büyük erkek kardeş, küçüğüne küçük erkek kardeş diye hitapedilmesini kararlaştırmaları — öylesine parlak ve kendine özgü bir rastlantıdır ki bu parlak değerlendirmenin sahibi buna kolayca inanabilmektedir.

Kişilerin birbirine hitap etme sistemi, göreneksel bütün alışkılar gibi gelip geçicidir. Ayrıca, niteliği gereği, dünyanın çeşitli toplumlarında kişilerin birbirine hitap etme dizgesi birbirinden farklı olmuştur. Fakat bir akrabalık sistemi bunlardan çok ayrı, çok başka bir şeydir. Akrabalık sistemindeki ilişkilerin kökeninde aile ve evlilik-hukuku bulunmakta; bu ilişkiler, toplumdaki söz konusu aile biçiminden bile uzun ömürlü olmakta; yeni aile biçimleri bu ilişki sistemleri kendi varlıklarını sürdürürken oluşmaktadır. Bu ilişkiler, sistem oluştuğu sırada toplumun içinde bulunduğu dönemin fiili koşullarını yansıtmakta, insanın gündelik yaşamı içinde de önemli bir ağırlık taşımaktadır. Yeryüzünün çok geniş bölgelerinde tek-biçimlilik içinde bir görünüm taşımaları, çok uzun dönemlerden beri varlıklarını sürdürebilmiş olmaları ise, evlilik-yasası ya da hukuku ile bağıntılı olmalarının sonucudur.

Malaya akrabalık sisteminin oluşumunun, bir annenin

öz oğlunun ve kızının, kendisiyle arasında belli terimlerle ifade edilen belli bir akrabalık ilişkisi bulunduğu varsayılabilir; kendisiyle kendi öz annesi ve annesinin annesi arasında belli bir başka ilişkinin; kendisiyle annesinin diğer çocukları arasında da daha başka bir akrabalık ilişkisinin var olduğu; öz çocuklarıyla onların çocuklarının daha da değişik akrabalar oluşturduğu kabul edilebilir, bunların hepsi de uygun terimlerle anılıyor olabilir. Bu durumda, açıkça bilinen kanbağlarına dayanan bir akrabalık sisteminin oluşumu başlamış; evlilik-hukuku ile bağlantılı olmayan Malaya sisteminin beş ilişkiler (akrabalık) kategorisinin temelleri atılmıştır.

Grup içinde evlenme ve kan yakınları ailesi ortaya çıkınca —Malaya sistemi bunların her ikisi için de bir kanıttır— Malaya sistemi, bu temel kavramlara dayanarak, grup üzerinde basat duruma geçmeye başlamıştır. Grup içinde, öz ya da Collateral *erkek ve kız kardeşler arasında evlenmelerle birlikte, bunun sonunda ortaya çıkan akrabalık ve hısımlık ilişkileri sistemi Malaya sistemi olmuştur. Bu olaylar gözönünde tutulmadıkça, Malaya sisteminin oluşum kökenini açıklayabilmek olanaksızdır. Belirtilen bu niteliklerdeki evlilik biçimi ile aile biçiminden Malaya ilişki sisteminin oluşması zorunlu ve doğaldır. Malaya sistemi dediğimiz bu sistem, başlangıçtan itibaren bir akrabalık ve hısımlık ilişkileri sistemi olmak durumundaydı. Bunun daha başka bir açıklaması olamaz.*

Eğer bu görüşler doğruysa, Bay McLennan'ın varsayımı üzerinde ayrıntılarıyla durmak gerekmeyecektir; varsayımı felsefi bir değerlendirme için çok bulanık; söz konusu sistemlerin oluşum kökenini açıklamak için ise, bütün bütüne yetersizdir.

III. Bay McLennan'ın «Systems of Consanguinity» de sunulan varsayıma yönelttiği itirazların hiçbir gücü ve dayanağı bulunmamaktadır.

Olguları ve verileri yanlış anlaması, düşünce planında ise karmaşıklıktan ve bulanıklıktan kurtulamaması bu ko-

nuyu yeniden ele aldığı son makalesinde de devam etmektedir. Bay McLennan, aynı kişiler arasında her ikisi de bulunduğu zaman kan yakınlığı ilişkileri ile, evlilik dolayısıyla kazanılan yakınlık ilişkilerini birbirinden ayıramamakta; sistemler arasındaki ilişkiler konusunda da böyle yanılgıya düşmektedir.

Bay McLennan'ın, bu varsayıma yönelttiği, bazıları sözlerimi ele alan, bazı durumlardaysa söylediklerimi çarpıtan ve söz konusu sorunun özüne değinmekten uzak bulunan eleştirilerini tek tek ele almak gereksiz. Yanlışlığını kanıtlayıp reddetmek istediği ilk önermemi kendisi şöyle ifade ediyor: «Malaya yakınlık ilişkileri sistemi bir kan ilişkileri sistemidir. Bay Morgan bu varsayımı yapmakta, ama böyle bir varsayımın yapılmasını engelleyebilecek şeyler hakkında hiçbir şey söylememektedir» (s. 342). Bu ilişkiler kısmen bir kan-ilişkileri sistemi, kısmen de evlilik-ilişkileridir. Bu açık bir gerçektir. Baba ve anne, erkek ve kız kardeş, büyük ve küçük oğul ve kız, amca ve hala, kız ve erkek yeğenler, kuzenler, büyükbaba ve büyükanne, kız ve erkek torun; ve, ayrıca, damat ve gelin, kayınbirader, baldız ve Tablolarda verilen ilişkiler Bay McLennan'ın gözü önündedir. Bu sistemler ne olduklarını kendileri söylemekte; sadece ve sadece, akrabalık ve hısımlık ilişkileri sistemleri olduklarını açıklamaktadırlar. Bay McLennan, adları verilen bu kabilelerin Tablolarda sunulan ilişkilerden başka ya da farklı bir sisteme sahip olduklarını mı düşünmektedir? Böyle bir düşüncesi varsa bunu ortaya koymak, göstermek, ya da böyle bir sistemin gerçekten var olduğunu kanıtlamak zorundadır. Ama bunların ne birini, ne de diğerini yapmıştır.

Özellikle vurguladığı iki, ya da üç nokta üzerinde duralım. «Ve gerçekten,» diyor (s. 346), «eğer bir adam belirli bir kadının oğlu diye adlandırılıyor, fakat gerçekte o kadın tarafından doğurulmuş bulunmuyorsa, bu şekilde adlandırılması doğal soygelimi ilkesine göre açıklanmasını olanaksızlaştırmaktadır. Bu örnekteki, varsayılan akrabalık, bireylerin ana-babalarının kesinlikle bilindiği durumda

gerçekten var olan akrabalık değildir; dolayısıyla, Bay Morgan'ın önermesi geçersizdir.» Oysa, burada söz konusu olan sorun ana-babalık sorunu değil, evlilik aracılığı ile kazanılmış ilişkiler sorunudur. Bir kimse annesinin kız kardeşini annesi saymakta, bu kadın da ona oğlum demektedir. Oysa, kadın o adamı doğurmamıştır. Malaya, Turan ve Ganowanian sisteminde durum budur. Kan yakınları evliliğinde, ya da punalua *evliliğinde, bir adamın annesinin kız kardeşi, babası sayılan kimsenin karısı olmaktadır. Bu durumda, bizim sistemimizdekine benzer şekilde, adam bu kadının üvey oğlu olmaktadır. Bizde de, üvey anneye anne, üvey oğula oğul denilir. Burada, kan-ilişkileri olarak bakıldığında, kadınla bu örnekteki adam arasında bir ilişki yoktur, bunun olduğu da söylenmemektedir. Fakat evlilik aracılığı ile oluşmuş bir ilişki vardır ve bunu ifade etmektedir. Bay McLennan'ın düşünce biçimi, buna benzer birçok durumlarda, hep aynı şekilde yanlış ve yüzeysel kalmaktadır.*

Malaya sisteminden Turan sistemine geçiş'in, kendisinin belirttiğine göre (s. 354), şöyle değerlendirilmesi gerekmektedir: «Bundan şu sonuç çıkmaktadır ki, bir adamın oğlu ve bu adamın kız kardeşinin kızı, birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri sayıldıkları halde, 'kabile örgütlenmesi' oluştuktan sonra, birbirleriyle evlenip evlenmemekte özgür olacaklar; çünkü, soygelimleri farklı kabileleden sayılacaklardır.» Buradan yola çıkarak, iki-üç sayfalık bir bölümde şunu kanıtlamaya kalkışmaktadır: «Öyleyse, Bay Morgan'ın düşünce biçimi yetersizdir.» Bay McLennan, çok «alçakgönüllü» ölçülerde de olsa, belirli bir dikkate sahip olsaydı Turan ve Ganowanian akrabalık sistemiyle ilgili yerlerde, görecekti ki, «bir adamın oğlu ile, aynı adamın kız kardeşinin kızı» birbirlerinin «erkek ve kız kardeşi» olarak gösterilmemişlerdir. Tersine, bunlar kuzen olarak betimlenmişlerdir. Bu durum, Malaya sistemi ile Turan sistemi arasındaki en belirgin ve en önemli farklardan biridir ve ayrıca Malaya kan yakınları ailesi ile, Turan siste-

mindeki punaluan *aile arasındaki farklılığı açıkça göstermektedir.*

Genel nitelikte bir okur bu sistemlerin ayrıntılarına girmek ve bunları öğrenmekle yükümlü değildir. Sistemlerdeki yakınlık ilişkilerini sıkılmadan ve kendisi ilgi çekici bulduğu için izlemedikçe, bu sistemler üzerinde daha geniş bir tartışmaya girişmek ilginçliğini kaybedip, sıkıcı olmaya başlayacaktır. Bay McLennan, kişiler arasındaki yakınlık ilişkilerini gönlü nasıl isterse öyle kullanmıştır; ama ne zaman kullanmışsa hep yanlış kullanmıştır.

Bir başka yerde ise (s. 360) Bay McLennan benim, hiç yapmadığım halde evlilikle birlikte yaşama arasında ayrım yaptığımı öne sürmekte, ardından da «Primitive Marriage» de gördüğümüz türden tam bir güzel konuşma örneği sayabileceğimiz bir söylev çekmektedir.

Son olarak, Bay McLennan, benim sınıflandırıcı sistemin oluşum kökenini açıklamamda, ona göre, yaptığım iki yanlışlık üzerinde durmaktadır. «Sınıflandırıcı sistemin oluşum kökenini açıklarken Bay Morgan iki yanlışlık yapmıştır. Birinci yanlışlığı, sistemin ana özelliği üzerinde düzenli olarak durmamış olması, sistemin, aralarında bağıntılı kişileri sınıflandırmakta olduğunu devamlı gözönünde tutmaması; sistemin oluşum kökenini sınıflandırmanın oluşum kökeninde aramamasıdır» (s. 360). Fakat burada sistem ile sınıflandırma arasında nasıl bir fark bulunmaktadır ki? İkisi aynı anlamdadır ve birbirlerinin dışında bir şey ifade etmeleri de söz konusu değildir. Bunlardan birinin oluşum kökenini araştırmak, diğerinin oluşum kökenini de aramak demektir.

«İkinci yanlışlık, hatta diyebilirim ki yanılgı, sistemin bir kan-bağları sistemi oluşuna gerekli önem ve ağırlığı vermemiş olmasıdır» (s. 361). Burada bir yanlışlık yok, çünkü Tablolarda isimleri verilen kişiler ortak atalardan gelmiş, ya da evlilik aracılığı ile bunlardan biri ya da birden fazlası ile bağıntısı olan kimselerdir. Bu kimseler Aryen, Sami ve Ural sistemlerinde betimlenen kimselerle aynıdır (Consanguinity, s. 79-127). Bu sistemlerin her birin-

de ve tümünde, bütün bu kişiler, gerçekten, hem akrabalık hem de hısımlık ilişkileri ile aralarında bağıntılıdırlar. Bu sistemlerin sonuncusunda her ilişki özelleşmekte; ilkinde ise, ilişkiler kategoriler içinde sınıflandırılmış bulunmakta; fakat, hepsinde de en sonunda temel aynı olmaktadır: yürürlükte olan akrabalık ve hısımlık ilişkileri. Birincisinde grup içinde evlenme, sonuncusunda ise tek tek çiftler arasında evlenme ikisi arasındaki farkı oluşturmaktadır. Malaya, Turan ve Ganowanian sistemlerinde, kişilerin ortak soygeliminde ortaya konan kan-ilişkisi için sağlam bir temel bulunmakta; evlilik ilişkileri için ise, sistemlerin ortaya koydukları evlilik biçimine bakmamız gerekmektedir. İncelemeler ve karşılaştırmalar, Malaya ve Turan sistemlerini açıklamak için iki ayrı evlilik biçiminin —birinin kan yakınları evliliğini, diğerinin ise punalua evliliğini sınamak için— olması gerektiğini göstermektedir.

Kişilerin birbirlerine hitap ederken, birbirlerini selâmlarken, aralarındaki yakınlık ilişkisini ifade eden terimleri kullanmalarının nedeni, bu terimlerin gerçek akrabalık ilişkilerini gösteren terimler olmalarıdır. Bay McLennan'ın, bütün bu terimleri kişilerin birbirlerine karşı kullandıkları göreneksel hitap biçimleri durumuna indirgeme girişimi boş ve umutsuz bir çabadır. Kendisi bu savını defalarca vurgulamakta ve büyük bir önem ve ağırlık vermekte ise de, bunların «hitap etme biçimi» olduklarını söyleyebilmek için dayandığı temelin ne olduğunu açıklamaya hiç girişmemektedir. Bu ilişki terimlerinden şimdiye dek yararlandığı her yerde, birer akrabalık ve hısımlık sistemi terimleri olarak yararlanabilmiştir. «Kişilerin birbirlerine hitap etme biçimi sistemi»nin akrabalık ve hısımlık sisteminden ayrı oluşmuş olabilmesi, bir dil'in ifade ve temsil ettiği fikirlerden ayrı gelişememesi gibi, olanak dışıdır. Akraba ve diğer yakınlara hitap ederken kullanılan bu terimlerin taşıdıkları anlam ve önem, ifade ettikleri akrabalık ya da hısımlık ilişkilerinden başka nelerden kök almış olabilir ki? Bütün bir yeryüzünde görülen ve ara-

larında en küçük ayrıntılarda bile benzerlik bulunan böylesine gelişkin sistemlerin oluşum nedenini, sadece, kişilerin birbirlerine yanlışsız hitap edebilme isteklerine bağlamak kabul edilemez.

Bay McLennan'ın sınıflandırıcı sistemin oluşum kökenini açıklayışı ile, benim bu kitapta yaptığım —ister kişilerin birbirlerine hitap biçimleri sayılsın, isterse bir akrabalık ve hısımlık sistemi— açıklamam arasındaki temel nitelikteki farklılığı, hiçbir kuşku duymadan, tam bir güven içinde okurun kendi yargısına bırakıyorum.

DÖRDÜNCÜ KISIM

MÜLKİYET FİKRİNİN GELİŞMESİ

DÖRDÜNCÜ KISIM İÇİN GİRİŞ

MÜLKİYET FİKRİNİN GELİŞMESİ

Morgan'ın *Eski Toplum*'undaki son kısım olan «Mülkiyet Fikrinin Gelişmesi» üzerinde fazlaca yorum yapmaya pek gerek yoktur. Bu kısımda, soy toplumundan «uygarlaşmış» topluma geçişi sağlayan aşamaları özetlediği insanlığın geleceği için geçmişinin ne denli büyük bir önem taşıdığını vurguladığı parlak ve aydınlatıcı birçok bölümlerde Morgan'ın sorunları ne denli derin ve ne denli geniş bir çerçeve içinde düşündüğünü görmekteyiz.

Mülkiyetin gelişmesinde Morgan üç aşama tasarlamıştır. Avcılıkla geçinen, varlıksürdüren toplumlarda mülkiyet pek enderdi. «Mülkiyet konusu şeylere karşı beslenen sahip olma düşüncesi bu insanların zihninde pek bulunmuyordu. Çünkü, mülkiyet konusu olacak şeylerin zaten kendileri pek azdı» (Bölüm I, «Yabanıllık Döneminde Mülkiyet» alt bölümü). Bununla beraber, «soy örgütü ile birlikte, ölenin taşınır mallarının kendi soy üyeleri arasında dağıtılmasını öngören ilk büyük veraset yasası ortaya çıkmıştır» (aynı alt bölümün son paragrafı). Fiili uygulamada ise, bu mallar ölen kimsenin en yakın akrabaları arasında üleşilmiştir. Tarımın gelişmesi ile birlikte, ekime açılan yerlerde toprak mülkiyeti ortaya çıkmıştır. Toprak mülki-

yeti kabileye ait olmakla birlikte, «ekilebilir topraklar üzerinde bireylere ya da gruplara kullanım hakkı tanınmıştır» (ikinci alt bölümün ortaları). Küçük topraklar üzerinde çapacılıkla yapılan tarımcılığın bu ilk döneminde bireysel kullanım hakkı oldukça geniş bir uygulamaya kavuşmuş, klanın herhangi bir hanesi ya da sülâlesi tarafından ekilip kullanılmayan, ihtiyaç duyulmayan fazla toprakların soy topluluğu üyeleri arasında yeniden üleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Basit tarımsal toplumlarda satma, satın alma ve toprağa yabancılaşmayı da kapsayan gerçek mülkiyet hiçbir zaman olmamıştır. Birleşik Devletlerin ilk kuruluş günlerinde bile Kızılderililerin kullanım hakkı (kısıtlı mülkiyet hakkı) anlayışı ile bireysel mutlak mülkiyet anlayışı arasında birçok uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır.

Toplum, karmaşık ve örgütlenmiş bir yapı kazandıkça; giysiler, bireysel eşyalar gelişkinleştikçe; silâhlar, araçlar, kutsal eşyalar ve benzerleri arttıkça, ölen bir kimsenin kişisel eşyaları en yakın akrabalarına kalmaya başlamış; bu ise, «mülkiyet konusu malvarlığının, soy topluluğundaki diğer üyeleri dışarda bırakarak, ölenin en yakın akrabalarına geçmesini öngören verasetin ikinci büyük kuralı»nı oluşturmuştur (aynı alt bölüm, sondan üç paragraf önce). Morgan, işte, tam bu noktada meseleyi önümüze koymaktadır: Bu ilkenin toprak ve konutlar için de geçerlilik kazanması ne zaman olmuştur? Bu soru, sınıflara dayalı bir yapısı olan ve siyasal örgütlenme düzeyine erişmiş bütün toplumların oluşum süreçlerini anlamak için en can alıcı sorudur. Toprağın kamu malı sayıldığı dönemden toprak üzerinde özel mülkiyetin kurulduğu döneme geçişle ilgili olarak, özellikle, Eski Doğu ve Batı Afrika ile, Yeni Dünya'nın yüksek kültürleri üzerine epey araştırma yapılmış bulunmaktadır.

Verasetle ilgili üçüncü kuralla, ölenin malvarlığı çocuklarına geçmeye başlamıştır. Morgan bu tarihsel aşamanın önemini, eski Greklerde, Roma'da ve İbranilerdeki durumu anlatırken açıklamış bulunuyor. Şimdi de, bu konu-

daki görüşünü özetlemektedir. Morgan, Amerika Kızılderililerinin köy yerleşmelerine geçmiş bazı kabilelerinde «verasetin soy topluluğu için geçerli oluşuna» karşı olumsuz tutumlara rastlandığını; «günümüzde* miktarca artıp büyüyen mal varlığını çocuklara bırakmak için çeşitli kaçamak yollar bulunduğunu» yazmaktadır. Daha sonraları yapılan başka araştırmalar ise, ticaret ilişkileri ve ücretli işlere girmeleri nedeniyle, Amerika Kızılderililerinde de buna benzer davranışların bulunduğunu ortaya koymuştur.[1]

Bundan önce de birçok kere, bugün bizlerin elindeki bilgi ve verilere oranla çok daha az verilere dayanan Morgan'ın ana hatlarında bugün de herhangi bir değişiklik yapılmasını gerektirmeyecek nitelikte olağanüstü başarılı tarihsel evrim şeması kurabilmiş olduğunu belirtmiştik. Bu nedenle de, Morgan'ın bu dev yapıtının bazı ufak-tefek noksanlarını abartıp, yapıtın bu ana özelliğine gereken önemi vermemek, herhalde, tam bir kendini bilmezlik sayılmalıdır. Fakat, Morgan'ın kuramsal yaklaşımını topluma ilişkin bir bilim kurmakta geçerli olan insafsız ölçütlerle değerlendirecek ve o günlerde Morgan'ın ne denli sınırlı olanaklarla çalışmak zorunda kaldığını bir an için unutacak olursak, toplumsal yapı ve toplumsal olgular arasındaki nedensellik bağı kavramında ve anlayışında yetersiz yanların da bulunduğunu görürüz. Morgan, toplumun de-

---

* 1850-1860'larda —ç.

1) Çağdaş bir Kızılderili grubu olan Güneybatı Hopi Kızılderilileri arasında ekonomik hayat ve verasetin soy bütününe kalması ile, bireyselleşmiş özel mülkiyet arasındaki çelişkilere ilişkin ayrıntılı bilgi için, **bk.** : Beaglehole, Ernest., **Notes on Hopi Economic Life**, Yale University Publications in Antropology, No. 15, 1937. Avcılık'a geçinen bir halk arasında bireysel hakların mülkiyet hakkına dönüşmesine ilişkin olarak, **bk.**: Leacock, Eleanor, «The Montagnais 'Hunting Territory' and the Fur Trade,» **American Anthropologist**, Memoir 78, 1954. İlkel toplum ekonomileri üzerine yapılmış araştırmaları kapsayan bir bibliyografya için, **bk.** : Herskovits, Melville J., **Economic Anthropology**, Alfred A. Knopf New York, 1952.

ğişik kısımlarındaki geniş ilişkileri betimlemiş; hatta daha da ileri giderek, bizim toplumsal yaşam dediğimiz —bu kısımlar arasındaki kalıcı denecek kadar sürekli ve çelişkili— karşılıklı etkileşim üzerinde de ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Bununla beraber, toplumsal yapının nasıl işlediği sorununu hiçbir zaman dört başı mamur bir şekilde ele almamıştır. Bu konudaki başarısızlığı, en çok, *ekonomik ilişkiler*'e değil de, *mülkiyet*'e vurguda bulunmasından ortaya çıkmaktadır. Morgan «sınıf» denince ayrıcalıklıları ya da aristokrasiyi düşünmüştür. Birleşik Devletlerin sınıflardan kurtulmakta olduğunu sanmış, mülkiyet hakkı konusundaki çeşitli düzenlemelerin ardında, her seferinde bir ekonomik yapı değişiminin söz konusu olduğunu hissedememiştir.

Tuhaftır, Morgan'a haklı ve yerinde bir eleştiri yöneltilecekse, bunun şimdiye kadar Morgan'a yöneltilen eleştirilerden bütünüyle ters yönde olması; Morgan'ı çok genel çok kuramsal bir şema çizdiği için değil, tarihsel verilerden yararlanarak yaptığı usavurmalarda yeterince ileri bir çizgiye yönelmekten kendisini alakoymuş olduğu için olmalıdır. Evrimcilikten yana düşüncelerin yaygın olduğu, toplumsal nedenlere varmayı, inmeyi amaçlayan kuramlarının ise henüz yeni yeni filizlendiği bir dönemde Morgan'ın iyimser, *pragmatik*, Amerikan amprikçiliğinden yana, liberal ve *hümanist* biri oluşu ve kuramsal alanlara —daima tutarlı olmakla beraber— çok ürkekçe yaklaşmakta oluşu günümüzde doğal bulunabilir. Morgan'ın sonul nedensellik kuramı *teleological* (doğada belli bir düzenin bulunduğunu savunan) bir nitelikteydi. Tarih, insanlar aracılığı ile, ama «hiç değişmeyen ideal standartlar»a erişmeye çalışan genel «akıl ilkesi» tarafından oluşturulmaktadır. Olmuş olan şeyler, «Üstün Akıl»ın o büyük taslağının bir parçası, etkin bir ögesi olarak, biraz ahlâksal nedenlerle, biraz belli amaçlara ulaşmak için, olması olağan şeylerdir.

Morgan'ın *Eski Toplum*'da savunduğu görüşlerin tinsel yanı günümüzde çok büyük bir önem taşımaktadır:

«toplumdaki çözülmeler, mülkiyetin ilk amaç ve son erek durumuna geldiği bir gelişme çizgisinin sonuna varıldığını akla getirmekte; çünkü böyle bir gelişme çizgisi, kendisini yok edecek olan öğeleri de gene kendi içinde taşımak durumundadır.» «Toplumun bundan daha gelişkin aşaması»nın «eski soy'lardaki özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin, daha üst bir biçim içinde, yeniden canlandırılması» olması gerekmektedir. Karşı karşıya bulunduğumuz güçlüklerin nedenlerinin insanın doğasında değil, fakat mülkiyet tutkumuzda, yaptıklarımızı mülkiyet nedeniyle ve etkisiyle yapmış olmamızda bulunduğunu belirtmiş olması çok önemli, temel nitelikte bir mesajdır. Ne var ki, «insan aklı mülkiyet üzerinde kendi efendiliğini kuracak düzeye gelecektir; çünkü deneyimler, akıl ve bilgi artık tam demokrasiye ve kardeşliğe yönelmiş bulunuyor»dan (sondan beş paragraf önceki yerlerde) daha ileri bir şey söylemeden sözünü bu şekilde noktalamış olması şu soruyu sormamıza bir oranda da olsa haklılık kazandırıyor: İnsanlığa, varmış bulunduğu yerden gelecekte varabileceği, varmayı isteyebileceği yere erişebilme olanağını kazandıran, hatta bunu zorunlu kılan tarihsel sürecin gerçeklikleri nelerdir?

I. BÖLÜM

VERASETİN ÜÇ KURALI

Buradan itibaren çeşitli etnik dönemlerde mülkiyetin gelişmesi, mülkiyet konusu malvarlığı üzerindeki sahiplik hakkı ve verasetle ilgili olarak ortaya çıkan kurallar ve mülkiyetin eski topluma yaptığı etkiler üzerinde duracağız.

Mülkiyet konusundaki en eski fikirler, tasarımlar, birincil ihtiyaç olan canlı kalabilme, varlıksürdürme sorunuyla yakından ilintiliydiler. Ardı ardına aşılan etnik dönemlerin her birinde varlıksürdürme olanak ve araçlarıyla ilgili sanatlar artıp çoğaldıkça, mülkiyet konusu olabilecek şey'ler de doğal olarak artmıştır. Mülkiyetin gelişmesi bu nedenle, buluşlar ve keşiflerdeki artış hızına uygun bir hızla olmuştur. Her etnik dönem kendine dayanak aldığı bir önceki etnik döneme göre belli bir ilerleme; sadece buluşların sayısındaki artış açısından değil, fakat aynı zamanda, bunun sonucu olan mülkiyet konusu şey'lerin çeşit ve miktarındaki artış açısından da bir gelişme olmuştur. Mülkiyet biçimlerinin çoğalmasıyla birlikte, mülkiyete hak kazanma ile ve bunun verasetiyle ilgili bazı belirli düzenlemeler de ortaya çıkmıştır. Mülkiyet hakkını oluşturan ve mülkiyetin verasetini düzenleyen kuralların dayandığı gelenekler ise, toplumsal örgütlenmenin içinde bu-

lunduğu durum ve (toplumun —ç.) gelişmesi tarafından belirlenir ve değişikliklerden geçirilir. İşte bunun içindir ki, mülkiyetin evrimi, buluş ve keşiflerin artışı ile ve insanlığın gelişmesindeki çeşitli etnik dönemleri işaret eden toplumsal kurumların gelişmesiyle yakından ilgilidir.

I. Yabanıllık Döneminde Mülkiyet

Hangi açıdan bakarsak bakalım, insanlığın var oluşunun bu en eski döneminde, insanların, bulgu ve buluşlarla, kurumlarında somutlaşan fikirlerinin gelişmesi ile, deneyimler ve geleneklerle kazandıkları bütün her şeyden yoksun oldukları bu dönemde, insanoğlunun hangi koşullar içinde bulunduğunu tam olarak kavramak çok güçtür. Mutlak cehalet ve bilgisizlik döneminden ilk yola çıkarken insanlığın başlangıçtaki gelişmeleri çok yavaş başlamış, fakat sonra sonra gelişme geometrik bir artışla olmuştur. Bazı gerekli çıkarsamalara dayanarak, çok gerilerde kalmış bu döneminde insanlığın ateşi bilmediği, konuşmaya elverişli bir dilden yoksun bulunduğu, yapma silahların olmadığı; tıpkı yabanıl hayvanlar gibi, toprağın doğal ürünleriyle yaşamını sürdürmeye çalıştığı söylenebilir. Neredeyse fark edilmeyecek kadar düşük bir hızla yabanıllık döneminde ilk gelişmelerini başlatan insanlık bedensel hareketlere ve düzensiz seslere dayalı gelişkin olmayan bir konuşma yerine cümle kurma düzeyine erişmiş bir dil'e; ilk silâh olan değnek ve sopalardan, ucunda çakmaktaşından kesici bir parça bulunan mızrağa, sonraları ok ve yaya; çakmaktaşından bıçak ve yontucu âletlerden taş balta ve çekiçlere; sepet söğüdü ve kamıştan yapılma sepetlerden ateşte yiyecekleri kaynatarak pişirmeye elverişli kille sıvanmış sepetlere; ve en sonra da çömlekçilik sanatına, ateşe dayanıklı kaplara ulaşmıştır. Varlıksürdürmeye elverişli yiyeceklerde ise, dar bir bölgedeki doğal meyvalardan ibaret bir beslenme yerine deniz kıyılarında kabuklu deniz hayvanları, yumruluların köklerine ve av etine dayanan bir beslenmeye geçilmiştir. Yabanıllık Döneminde başka gelişmeler de olmuş, halat ve urganlar önce ağaç ve sar-

maşık kabuklarından yapılmış, çeşitli bitki posalarının kurutulmasından elde edilen liflerle ilk kumaşlar dokunmuş, çeşitli yerlerde ve çadır kaplamasında kullanılmak üzere ilk deri işleme yöntemleri bulunmuş; direklerin dikilmesi ve etrafının taş balta ve diğer araçlarla tahta şekline sokulmuş kereste ile kaplanmasıyla ilk evler yapılmıştır. Ateşle matkap deliği gibi delik açılması kısa konçlu (çizme gibi —ç.) ayakkabılar ve kar-ayakkabıları da gene bu dönemde bulunmuştur.

Dönemin bitiminden önce, insanlık, kendini desteklemek üzere, eskisine oranla pek çok yeni olanaklara kavuşmuş; yeryüzündeki insan toplulukları çoğalmış, bütün kıt' alarda insanın yararına olan her olanaktan yararlanılmaya başlanmıştır. Toplumsal örgütlenmede ise, insanlık kan yakınları arasında hiçbir kısıtlama olmaksızın yapılan birleşmelere dayanan sürü topluluğu olmaktan çıkıp soy topluluklarına dayanan kabileler durumuna yükselmiş; böylece, başlıca yönetim kurumlarının ilk çekirdeklerini oluşturabilmiştir. Bu noktadan itibaren, insanlık uygarlık düzeyine erişinceye kadar sürecek olan büyük gelişme çabasına da girişmiş; cümle kurmaya elverişli bir dil'e, diğer sanatlarla birlikte çömlekçilik sanatına, diğer kurumların yanı sıra soy kurumuna sahip olmuştur.

Yabanıllık dönemi insanlığın içinde bulunduğu koşullarda çok büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu dönemde gelişmeye katkısı bulunan topluluklar, sonunda, soy örgütlenmesine dayanan toplum düzenine geçmişler, çeşitli yerlerde küçük küçük kabile köyleri kurmuşlar; bu ise, yaratıcı ve buluşcu yeteneklerin uyandırılmasına, canlanıp güçlendirilmesine neden olmuştur. Dönemin insanları yabanıl enerjilerini, incelmemiş ve kaba nitelikleri olan sanatlarını her şeyden önce yaşamlarını sürdürmek, varlıklarını koruyabilmek için kullanmışlardır. Savunma için köylerinin etrafına duvarlar, surlar yapma, nişastalı besinlerden yararlanma, tiksinti verici yamyamlıktan kurtulma noktasına ise henüz gelememişlerdir. Sözü edilen sanatlar, buluşlar ve kurumlar, dil'deki olağanüstü gelişmeler dışın-

da, bu dönem insanlığının elde ettiği başarıların hemen hemen bütününü kapsamaktadır. Başarılar, büyük bir toplam oluşturmasalar bile, taşıdıkları potansiyel olarak önemli boyuta erişmişlerdir. Dil'de, yönetimde, aile kurumunda, dinde, konut mimarlığında, mülkiyet alanında ve yaşam sanatında daha sonraki gelişmelerin çekirdekleri hep bu başarılarla oluşturulmuştur. Bütün bunlar barbarlık döneminde biraz daha olgunlaşıp gelişmiş; bu ilk dönem insanlarının uygarlık dönemindeki ardıl kuşaklarını oluşturan insanlar ise, bu buluşların daha da gelişkin ve olgun duruma getirilmelerini gerçekleştirmiştir.

Yabanıllık döneminin insanı fazla bir mala-mülke sahip olmamıştır. Mülkiyetin değerine, istenilebilirliğine ve verasetine ilişkin düşünceler bu dönemde çok bulanık ve belirsizdir. Kaba ve basit silâhlar, araçlar ve gereçler, bunların birleştirilmelerinden oluşan basit makinalar, çakmaktaşından, taş ve kemikten âletler, kişisel nitelikteki süs ve ziynet eşyaları yabanıllık döneminin başlıca mülkiyet konusu malvarlıklarını oluşturmaktadır. Bu dönemin insanında mülkiyet tutkusu yoktu, çünkü mülkiyet konusu olabilecek fazla bir şey bulunmuyordu. Bu nedenle de, günümüzde insan düşüncesinde son derece büyük yeri olan «kazanç tutkusu» *(studium lucri)* nun tam olarak ortaya çıkması için, çok uzun bir gelecekteki uygarlık dönemine dek beklemek gerekmiştir. Henüz özel mülkiyet konusu olmayan topraklar kabilenin ortak mülkiyetinde bulunuyor; birbirlerine bitişik ve hepsi büyük bir avluya bakan evler ise, içinde oturanların ortak mülkiyetinde bulunuyordu. Bütünüyle kişisel olan eşyalar ise, buluşlar arttıkça artmış; mülkiyet tutkusunun ilk tohumları bunlar üzerinde atılmıştır. Bu kişisel eşyalardan en çok değer verilenler, sahibinin ölümü ile birlikte kişinin ruhlar-ülkesinde rahat etmesini sağlamak için onunla birlikte mezara konulmaktaydı. Ama, mezara konulanların dışında, geride kalan mallar bile veraset sorununun ortaya çıkmasına yetmiştir. Soy örgütlenmesinden önceki dönemde bu kişisel malların üleşilme biçimi hakkındaki bilgilerimiz sınırlı, hatta yok dene-

cek kadar azdır. Soy toplumunun kurumlaşması ile birlikte, ölenin taşınır mallardan oluşan malvarlığını soy üyeleri arasında üleştiren birinci veraset kuralı oluşmuştur. Pratikte bu mallar en yakın akrabalar arasında üleşilmiş; fakat genel kural, malvarlığının soy üyelerine üleştirilmesi olmaya devam etmiştir. Bu ilke Grek ve Latin soy'ları aracılığı ile uygarlık dönemine kadar sürdürülmüştür. Çocuklar annelerinin bıraktığı bu nitelikteki mallara varis olabilmişler, fakat baba dedikleri kimselerden hiçbir mal alamamışlardır.

II. *Barbarlığın Aşağı Döneminde Mülkiyet*

Çömlekçiliğin bulunuşundan hayvanların evcilleştirilmesine, ya da bunun eşiti olarak, mısır ve bazı tarımsal bitkilerin ekim ve dikiminde sulamanın öğrenilmesine kadarki dönemin yabanıllık döneminden daha kısa olması gerekmektedir. Çömlekçilik sanatı, tezgâhın bilinmediği, parmaklarla yapılan dokumacılık, ve nişastalı besin sağlayan tarımcılık Amerika'da bu etnik dönemin başlıca belirleyici öğeleri olmuştur. Kurumların gelişmesinde bu dönem daha da önemli bir ilerlemedir. İplerin gerildiği kasnağın ve mekiğin bulunuşu da bu döneme ait olsa gerektir. Çok önemli bir buluştur bu. Ama, buluşun bu dönemde gerçekleştirilmiş olduğunu yeterince kanıtlayamamaktayız. İroku-a'lar ve diğer Amerika yerlileri gibi bu dönemin düzeyine varmış kabileler basit bir mekik ve çatkıyla olağanüstü güzellikte bezler ve kuşaklar, atkılar yapabilmektedir.[1]

İnsanlığın o zamandan beri kullandığı, giyindiği pek çok bez ve kumaş dokunmasına esas olan bu buluşun temel ilkeleri ta o zamanlar ortaya konulmuşsa da, asıl kumaş yapma usulü henüz bulunamamıştı. Resim-yazı da ilk kez bu dönemde ortaya çıkmış; daha da önceleri çıkmış olsa bile, önemli gelişmelerini bu dönemde gerçekleştirmiştir. Bu buluş, seslere dayalı alfabeye geçişle sona erecek olan bir dizi gelişmenin başlangıç aşaması sayılmalıdır. Bu ko-

1) «League of the Iroquois,» s. 364.

nuda birbiri peşine gerçekleştirilen buluşlar şöyle sıralanabilir: 1. Jestlere dayanan dil, ya da kişisel simgelere dayanan dil; 2. Resim yazısı, ya da fikir yüklü çizimlerden oluşan simgeler; 3. *Hiyeroglif*, ya da bilinen simgeler; 4. Sesleri simgeleyen hiyeroglif ya da bir hecede kullanılan sesçil simgeler; 5. Sesçil Alfabe, ya da yazılı sesler. Seslerin yazımına dayanan bir dil ardıllanmış gelişme aşamalarının bir ürünü olduğuna göre, bu oluşumun önceki aşamaları da önemli ve aydınlatıcıdır. Copan anıtlarında bulunan ve hiyeroglife çok benzeyen her biri bir anlamı bütün olarak ifade eden şekillerin bilinen simgeler düzeyinde olması, ilk üç iletişim biçimini uygulamış bulunan Amerika yerlilerinin kendi başlarına sesçil bir alfabenin ortaya çıkarılması yolunda ilerlediklerini göstermektedir.

Köyün savunulması amacıyla kazıklarla şarampoller yapılması, artık öldürücü bir silah haline gelen oka karşı savunmak üzere hayvan postundan kalkanların yapılması, ucuna taş ya da geyik boynuzu bağlanmış çeşit çeşit savaş sopalarının ortaya çıkması da bu döneme rastlamış olsa gerektir. Bütün bunların barbarlığın Alt Dönemindeki Amerika Kızılderililerince kullanılmakta olduğu Kıt'anın keşfinden beri bilinmektedir. Ucuna çakmaktaşı, ya da kemik takılmış mızraklar orman kabileleri arasında yayılmamıştı ve bunlar pek ender olarak kullanılıyorlardı.[2] Bu silâh, ok ve yayın bulunmasından önceki yabanıllık dönemine aitti. Yeniden ortaya çıkması ve önemli bir silâh niteliği kazanması ise, ucuna bakırdan bir sivri parça takılmasından ve yakın dövüşün yaygın savaş biçimi durumuna gelmesinden sonra barbarlığın Üst Döneminde olmuştur. Barbarlığın Alt Dönemindeki Amerika yerlilerinin başlıca silâhları ok, yay ve çeşitli gürzlerdi. Büyüklükleri ve üzerindeki süsler bakımından çömlekçilikte[3] de bazı ilerle-

2) Örneğin Ojibwa'lar ucuna çakmaktaşı ya da kemik yerleştirilmiş kargı ya da mızrak, She-ma'-gun'lar kullanmaktadırlar.

3) Vadililer (The Creek,) iki galondan on galona kadar sıvı alan topraktan küpler yapabilmektedir (Adair, «History of American Indi-

meler sağlanmıştı. Fakat dönemin sonuna kadar çömlekçilik son derece geri ve basit bir teknikle yapılmaya devam etmiştir. Ev mimarlığında alan, büyüklük ve yapı yönünden hissedilir bir ilerleme sağlanmıştır. Diğer küçük çaplı buluşlar arasında ise kuş vurmakta kullanılan hava-sıkıştırmalı bir silâh, mısırı kırıp un yapmaya yarayan ağaçtan dibek ve havan, boya hazırlamakta kullanılan taş dibek; tütün içmeye yarayan toprak ve taş pipolar; sapları deri ile kaplanmış taştan çekiç ve balyozlar, kirpi dikenleri ile süslenmiş geyik derisinden çizmeler, belkemerleri bulunmaktaydı. Bu buluşlardan bazılarının, Orta Dönem kabilelerinden alınmış olması çok olası görünmektedir. Bu yolla, gelişmiş kabileler kendilerinden geri kabilelerin, bu kabilelerin yararlanabilme ve kendilerini uydurabilme yeteneklerine göre, gelişmelerine yardımcı olmuşlardır.

Mısır ekimi ve diğer bazı bitkilerin ekimi sayesinde insanlar mayasız ekmeğe, Kızılderililer mısır ve fasulye haşlamasıyla mısır lapasına kavuşmuşlardır. Bu ekimcilik yeni bir malvarlığı (property) türünün, yani ekilmiş toprak ya da bahçelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Toprak üzerindeki mülkiyet kabilenin ortak mülkiyeti idiyse de, artık bireylere ya da gruplara ektikleri topraklar üzerinde bir kullanım hakkı tanınıyor ve bu miras konusu olabiliyordu. İçinde ortaklaşa yaşanan «hane»deki insanlar çoğu kez aynı soy'dan kimseler olduğu için, veraset kuralı toprak üzerindeki kullanım hakkının kan yakınları topluluğunun dışına çıkmasını önlemekteydi.

Kocanın ve karının malları ve kişisel eşyaları ayrı ayrıydı ve ölümlerinden sonra bunlar kendi soy topluluklarına geçmekte, karı ve çocuklar kocalarından ve babalarından; koca da karısından miras alamamaktaydı. İrokua'lar arasında bir erkek ölünce, hayattaki karısı ve çocukla-

---

ans,» s. 424); İrokua'lar ise kaplarını, küplerini, kavanozlarını, pipolarını, minyatür insan yüzleri kabartmaları ile süslemektedir. Bu buluş yakın günlerde Smithsonian Institution'dan Bay F.A. Cushing tarafından gerçekleştirilmiştir.

rı mirastan yararlanamamakta; mirasın çoğu kız kardeşleri, bunların çocukları ve ölenin annesinin erkek kardeşleri arasında üleşilmekteydi. Ölenin erkek kardeşi, o dönemde, az bir pay almaktadır. Kadın öldüğünde, çocukları, kız kardeşleri, annesi ve onun kız kardeşleri ölenin kişisel eşyalarını üleşmekte; fakat büyük kısmı ölenin çocuklarına kalmaktadır. Erkekte de, kadında da mallar soy topluluğuna kalmaktadır. Ojibwa'lar arasında bir kadın öldüğünde kişisel eşyaları, kullanabilecek yaşa gelmişlerse, çocuklarına kalmakta; çocuklar küçükse, ya da çocuk yoksa ya da kayıpsa bu mallar ölenin kız kardeşlerine, annesine ve onun kız kardeşlerine geçmektedir. Ölen kadının erkek kardeşleri dışarda tutulmaktadır. Ojibwa'larda soygeliminde erkek soyçizgisine geçilmişse de, verasette hâlâ kadından gelen soyçizgisi döneminde geçerli olan kurallar uygulanmaktaydı.

Bu dönemde mülkiyet konusu malvarlığı çeşit ve miktarca yabanıllık dönemindekinden çok daha fazla olmakla beraber, mülkiyet konusu mal ve eşyanın verasetine karşı güçlü bir ilgi uyandırabilecek boyutlara hâlâ ulaşabilmiş değildi. Yukarda anlatılan üleşme biçiminde, daha başka yerlerde de belirtildiği üzere, verasetle ilgili ikinci büyük kuralın ilk çekirdeklerinin oluştuğu görülmekteydi. Buna göre, mal varlığı soy topluluğundaki üyelerden ölen kimseye sadece kan yönünden yakın düşenlere aktarılmaya başlıyordu. Şimdi tanımlandığı üzere erkek tarafından akrabalık, soygeliminin erkekten izlenmesini gerektirmekte; fakat (bu durumda veraset kapsamına alınan —ç.) kişiler soygeliminin kadının soyçizgisinden izlenmesi durumundakinden çok farklı olmaktaydı. Her iki durumda da temel ilke aynı olmakta, terimler birinde olduğu gibi, diğerinde de uygulanabilmektedir. Soygelimi kadından izlendiğinde, «soyçizgisi» yönünden aralarında yakınlık bulunanlar; soygelimlerini kadın yanından aynı ortak kadın ataya kadar uzatabilenler, kendi soygeçmişlerinin de ölen kadının soygeçmişindeki kadın ataya ka-

dar uzandığını gösterebilenler akraba olmaktadır. Diğer durumda ise, soygeçmişlerini erkek soyçizgisi aracılığı ile aynı uzak ortak ataya kadar gerilere götürebilenler akraba olmaktadır. Soyçizgisine dayanan yakınlık ilişkilerinin temelinde, kadından ya da erkekten, soy içinde aynı uzak atadan gelmiş olan kişiler arasındaki kan bağı bulunmaktadır.

Günümüzde, gelişkin Kızılderili kabilelerinde verasette soy üyelerinin esas alınmasına karşı bir soğukluk duyulmaya başlanmıştır. Bazı kabilelerde ise, bütünüyle terk edilmiş; yerine, ölenin çocukları dışında kalanları mirastan yararlandırmama uygulaması başlamıştır. Bu durum İrokua, Creek, Cherokee, Chocta, Menominee, Crow ve Ojibwa kabilelerinde de görülmektedir; bu kabilelerde, babaların, artık oldukça büyük hacimlere ulaşmış bulunan malvarlıklarını çocuklarına bırakmalarını sağlayan kurallar konulmuştur.

Yamyamlık gibi yabanıllık döneminin yırtıcılığını ve ilkelliğini gösteren bir uygulama barbarlığın Eski Döneminde de görülmektedir. Yamyamlık genel uygulama olmaktan çıkmıştır, ama, daha önce belirtildiği gibi, (savaş günleriyle sınırlı —ç.) yamyamlığa Birleşik Devletlerin, Meksika'nın ve Orta Amerika ülkelerinin başlıca kabilelerinde rastlandığı bilinmektedir. İnsanlığın bu yabanıl alışkıdan kurtulmasında en büyük pay, nişastalı (unlu) yiyeceklerin bulunmasına aittir.

Buraya kadar anlattıklarımızla, insanlığın yeryüzündeki uzun geçmişinin en az beşte dördünü kapsayan iki etnik dönemi hızla geçmiş oluyoruz. Bu Alt Dönemlerdeyken de, insanın en yüceltici nitelikleri ortaya çıkmaya başlamış, kişisel onur, güzel konuşma, dinsel duyarlılık, dürüstlük ve yiğitlik kişiliğin ortak özellikleri haline gelmiştir. Fakat acımasızlık, hainlik ve bağnazlık da eş derecede yaygın bir görünüm almıştır. Dinde, belli-belirsiz bir kişisel tanrılar kavramı ile birlikte hava, ateş, toprak, su gibi güçlere tapınma ve belli-belirsiz bir *Büyük Ruh* anlayışı, kaba şiirler oluşturma, bitişik ve aynı çatı altındaki

gözlerden oluşan evler ve mısır ekmeği bu dönemin özellikleridir. *Syndyasmian* aile, soylar ve fratri'ler halinde örgütlenmiş bir kabileler konfederasyonu da, bu dönemin ürünüdür. İnsanlığın yücelmesinde büyük katkıları olan düşgücü, bu dönemde, insan topluluklarını uyarıcı bir güç haline gelmiş bulunan mitoslardan, efsanelerden ve geleneklerden oluşan yazılmamış bir edebiyat yaratmıştır.

III. *Barbarlığın Orta Döneminde Mülkiyet*

Bu etnik dönemde insanlığın içinde yaşadığı koşulları betimleyebilme olanağı, diğer dönemlere oranla, çok daha azdır. Kuzey ve Güney Amerika'daki köylüleşmiş Kızılderililer, Beyazlar geldiğinde, barbarlığın bu parlak dönemini yaşamaktaydılar. Yönetim kurumları, dinsel özellikleri, ev ve aile yaşamları, mülkiyete ve verasete ilişkin kuralları ve sanatları, zamanında incelenebilseydi, en ince ayrıntılarına kadar öğrenilip açıklanabilirdi. Ama bu olanak artık yitirilmiş bulunuyor. Şimdi bize kalan bilgiler, yüzeysel bir bakışla yapılan değerlendirmelere dayanan bazı metinlerle romantik bazı hikâyelerden yola çıkarak bulabildiğimiz bölük-pörçük şeylerdir.

Bu dönem Doğu yarıküresinde hayvanların evcilleştirilmesi, Batı yarıküresinde ise, kerpiçten, bazı yerlerde de kabaca işlenmiş taş duvarlardan yapılmış ortak çatılı büyük evlerde yaşayan köylüleşmiş Kızılderililerin ortaya çıkması ile başlamıştır. Gene bu dönemde mısır ve bitkiler ekilmeye, sulanarak yetiştirilmeye başlanmış, bu da su kanallarının oluşturulmasını, toprağın suyun başka yöne akmasını önlemek üzere kenarları yüksek bırakılmış kareler halinde tarhlara ayrılmasını gerekli kılmıştır. Beyazlar geldiğinde, Kızılderililer Orta Dönemden çıkacak kadar gelişmiş bulunuyorlardı. Bir bölümü ise bronz yapmayı başarmış, demir cevherini ergitme gibi daha yüksek bir gelişme düzeyini gerektiren işlemlere çok yaklaşmışlardı. Birbirlerine bitişik ve aynı çatı altında dizilmiş göz göz evler bir kaleye benziyorlardı; Alt Dönemde, çevresi kazıklardan yapılmış hendek ve tümseklerle, Üst Dönemde ise surlar-

la çevrili kentler arasında bir geçişi simgeliyordu. Beyazlar Amerika'yı bulduklarında, Amerika'da, terimin gerçek anlamında, tek bir kent bile yoktu. Savaş (muharebe) sanatında, genel olarak, diğer Kızılderililerin saldırılarına karşı korungan (müstahkem) büyük evler yapmaya başlamış olmalarının dışında büyük bir ilerleme gösterememişlerdir. Fakat, ok'a karşı ek bir kalkan olarak, sıkıştırılmış pamukla içi doldurulmuş ve yorgan gibi dikilmiş giysiler *(escaupiles)*[4], her iki ağzı da ağaçtan yapılmış bir gövdenin kenarlarına dizilmiş keskin çakmaktaşları ile donatılmış çift yüzlü kılıçlar *(macuahuitl)*[5] bu dönemin buluşlarıdır. Bazı nedenlerden dolayı, henüz genel bir kullanıma kavuşmamış bulunan dökme bakırdan balta ve keserleri olduğu halde, ok ve yay, mızrak, gürz, çakmaktaşından bıçak ve elbaltası gibi silâhları kullanmaya devam etmişlerdir.[6]

Mısır, fasulye, çiğ yenen yeşillikler (pişirilmeden yenebilen bitkiler) ve tütünün yanı sıra, pamuk, biber, domates, kakao ve bazı meyvaların yetiştirilmesi ve bakımı da yaşam alanına girmiştir. Ödağacı yapraklarının suyunun mayalandırılması ile bir çeşit bira yapılmıştır. Öte yanda İrokua'lar da akağaç özünü mayalandırarak buna benzer bir içki yapmışlardır. Birkaç galonluk sıvı alabilecek büyüklükte toprak küpler ve kaplar yapacak ve bunları güzel desenlerle süsleyebilecek bir keramik sanatı da geliştirilmiş bulunuyordu. Tencereler, tabaklar, kavanozlar, küpler büyük miktarlarda yapılabiliyordu. Temel metallerin bulunması, önceleri süs eşyalarının yapılmasında, sonraları da bakır balta ve keser gibi âletlerde bunlardan yararlanılması da bu dönemde olmuştur. Bu metallerin ergitilmesi, kalıba dökülmesi, bronzun imâli, kaba taş heykeller, pamuklu bezlerin dokunması,[7] yontulmuş taşlardan ev yapımı, ölen reislerin mezarlarına işlenen *ideogram*'lar ya

4) Herrera, 1. c., iv, 16.
5) A.g.y., Aynı yerde, iii, 13; iv, 16, 137. Clavigero, ii, 165.
6) Clavigero, ii, 238. Herrera, ii, 145; iv, 133.
7) Hakluyt, «Coll. of Voyages,» 1. c., iii, 377.

da hiyeroglifler (bir fikri anlatan işaretler), zaman ölçmek için düzenlenmiş takvim, mevsimlerin başlangıçlarını belirten dönence taşı (solstitial stone), bazısı dev büyüklükteki düzensiz taşların üstüste dizilmesi ile yapılan (harçsız) duvarlar, *lama* denen hayvanın, köpeklerin, hindinin ve diğer kümes hayvanlarının evcilleştirilmesi aynı dönemin Amerika'sında gerçekleştirilmiştir. Bir hiyerarşi içinde örgütlenmiş ayrı bir giyim biçimi ile toplumdan farklılaştırılmış rahipler zümresi, kişisel tanrılar ve onları temsil eden küçük heykelcikler ve insan kurban etme ilk kez bu dönemde ortaya çıkmıştır. Büyük yerleşme birimlerinden (pueblos) Mexico ve Cusco gene bu dönemde ortaya çıkmış; yirmi bini aşkın insanın yerleştiği bu yerlerde daha önceki dönemlerde hiç görülmedik büyüklükte topluluklar oluşmuştur. Aynı yönetim içinde, yönetsel işlerin yapısı gitgide daha karmaşık bir görünüm kazandıkça, askeri ve sivil reisler arasında aristokratik öğeler belirmeye başlamıştır.

Doğu yarıküresinde ise, (evrim çizgisinin —*ç.*) aynı dönemindeki kabilelerin süt ve et gibi besinler sağlayan hayvanları evcilleştirdiklerini, fakat bahçe tarımcılığından ve nişastalı (unlu) besinlerden yoksun bulunduklarını görmekteyiz. Yaban atını, ineği, koyunu, eşeği, dişi domuzu ve keçiyi evcilleştirdikten ve bunların bakımı, üretilmesi, sürüler oluşturacak kadar çoğaltılması öğrenildikten sonra, insanlığın ilerlemesinde büyük etkileri olan sürekli ve güvenilir bir besin kaynağına kavuşulmuştur. Ama bu etkilerin genel bir görünüm ve önem taşımaları için, bu hayvanları yetiştirmeye, bakıp beslemeye elverişli bir kırsal yaşamın ortaya çıkmasını beklemek gerekmiştir. Ormanlarla kaplı Avrupa bu kırsal yaşama elverişli bir alan değildi; ama Asya'nın yüksek yaylalarındaki otlaklar, Fırat, Dicle ve diğer Asya nehirlerinin çevresi bu yaşam biçimi için elverişli yerlerdi. Bunun sonucunda, bizim uzak atalarımız da buralara gelmişler, bu topraklarda kırsal bir yaşam süren Sami kabileleriyle çeşitli çatışmalara girişmişlerdir. Otlakları bol yaylalık yerlerden Batı Asya'nın

ve Avrupa'nın ormanlık yerlerine göç etmelerinden önce, bu kabilelerin tahıl ve diğer besleyici bitkileri ekmeyi, yetiştirmeyi öğrenmiş olmaları gerekmektedir. Bu göçe zorlanmalarında, yaşamlarında artık zorunlu bir yerleri olan evcilleştirilmiş hayvanların ihtiyaçlarının da etkileri olmuştur. Bu nedenle, belki Kelt'ler dışındaki Aryen kabilelerin batıya göç etmelerinden önce tahıl ekimini öğrenmiş olmaları gerektiğini düşünmemizin gerçekçi bir temele dayandığını söyleyebiliriz. Keten ve yünden yapılmış dokumalar, bronz araç ve gereçler ile silâhlar Doğu dünyasında bu dönemde ortaya çıkmış olsa gerektir.

Barbarlığın Orta Dönemini belirleyen başlıca buluş ve keşifler bunlardır. Toplum bu dönemde daha yüksek düzeyde örgütlenmiş; toplumdaki işler daha karmaşık bir görünüm kazanmıştır. Batı ve Doğu yarıkürelerindeki kültür farkları buralardaki toplulukların elde ettikleri başarıların, vardıkları gelişme düzeylerinin farklı olmaları nedeniyle ortaya çıkmış; fakat gelişmenin ana çizgisi ve yönü demir ergitmeyi ve demirden yararlanmayı öğrenme yönünde olmuştur. Barbarlığın Üst Dönemine geçişte engelleri aşmak için metalden yapılmış araç ve gereçlerin çok büyük yararı olmuştur. Bu konudaki gerekirliklere en uygun metal demirdi. En gelişkin kabileler bile gelişme çizgilerinin bu noktasında tutukluğa uğramış; demir ergitme yöntemini bulup başaramadıkları için, aynı gelişme düzeyinde kalmış; daha fazla ilerleyememişlerdir.

Buraya kadar belirttiklerimizden açıkça anlaşılıyor ki, bu dönemde özel mülkiyette büyük bir gelişme olmuş; ayrıca, insanın toprakla ilişkilerinde de büyük değişmeler başlamıştır. Toprak üzerindeki egemenlik hâlâ kabile topluluğuna aitti; fakat toprağın bir bölümü yönetim harcamalarını karşılamak için; bir bölümü dinsel işlere, tapınak ve tören yapımına; asıl büyükçe bir bölümü de halkın geçimini sağlamak için ayrılıp soy'lara ya da aynı *pueblo*'ya (komünal köye) yerleşen topluluklara dağıtılmıştır. Fakat kişinin toprak ya da konut sahibi olması; bu konudaki mülkiyet hakkına dayanarak malını dilediğine dilediği fiyat-

la satabilmesi söz konusu bile değildi. Toprak üzerindeki mülkiyet bu dönemde soy, ya da topluluk çerçevesinde ortak mülkiyetti. Aynı çatı altında yan yana yerleştirilmiş gözlerden meydana gelen evlerde, akraba ve yakın aileler birlikte yaşıyorlardı. Bunlar, toprak ve konut üzerindeki özel mülkiyete henüz gelinmediğini gösteriyordu. Bu mülkiyet biçiminde, toprak üzerinde hakkı olan bir kimsenin hakkına düşen parçayı başka birine satması, ya da yakınları ile birlikte yaşadığı evin kendisine ait gözünü bir yabancıya satması diğerlerinin yaşamını zarara uğratacağı için olanaksızdı.[8] Bireylere ya da ailelere ait sayılan sahiplik hakkı başkasına devredilemezdi. Sadece, soy içinde ve ilgili kişinin hakkından vazgeçmesi ya da ölmesi halinde soy içindeki mirasçılarına devredilebilmekteydi. Büyük ev düzeni ve toprak üzerindeki ortak mülkiyet belirli ve kendine özgü bir yaşam biçimini yansıtmakta, kişisel mülkiyete elvermemekteydi.

Moqui Köyü Kızılderililerinin yedi *pueblo*'su ve bahçelerinin yanı sıra koyun sürüleri, atları, katırları ve çeşitli kişisel eşyaları vardı. Çeşitli büyüklüklerde, çok kaliteli toprak kap ve çömlekler, iğdikleri iplerden yün battaniyeler yapmaktaydılar. Binbaşı J.W. Powell, Oraybe *pueblo*'sunda (komünal yerli köyünde) gördüğü bir örneğe dayanarak, bu toplulukta erkeğin karısından miras almadığını, çocuklarına düşen mirastan da yararlanamadığını

8) Laguna Pueblo Kızılderilileri arasında misyonerlik yapan Peder Samuel Gorman, New Mexico Tarih Derneği'nde yaptığı bir konuşma metninde (s. 12), «mülkiyet hakkı, ailenin kadın bölümüne, kadın soyçizgisinden inen ana ve kızlara aittir. Topraklara ortaklaşa maliktirler ve toprak topluluğun sayılır; fakat bir kimse herhangi bir yeri temizleyip bahçe yaparsa o yerde hak sahibi olur; dilerse, topluluktan herhangi bir kimseye satabilir... Kadınları, genellikle, ambar ve kilerlerin yönetimini ellerinde tutarlar ve İspanyol komşularına oranla çok daha tedbirli, geleceğini düşünen insanlardır. Ambarlarında çoğu kez, bir yıllık yedek yiyecekleri vardır. Topluluk olarak, ancak, arka arkaya geçen iki kötü ürün yılından sonra açlık tehlikesi ile karşılaşırlar,» diyor.

belirtmektedir. Zunia soyundan bir erkek Oraybe soyundan bir kadınla evlenmiş, üç de çocuğu olmuş. Erkek, karısı ölünceye kadar Oraybe soyunun yerleştiği yerde yaşamıştır. Binbaşı Powell oradayken adamın karısı ölmüştür. Kadının ölümünden sonra çocuklar ve ev eşyaları kadının akrabalarına geçmiş; koca sadece atını, giysilerini ve silâhlarını alabilmiştir. Erkeğin kendi malı olan battaniyeler kendisine verilmiş, fakat kadına ait olanlar alıkonulmuştur. Adam, Binbaşı Powell ile birlikte *pueblo*'yu terk etmiş; Santa Fe'ye gideceğini, ordan da kendi halkı olan Zuniler arasına döneceğini söylemiştir. Buna benzer bir örnek de bir başka Moqui *pueblo*'sunda ortaya çıkmış; bu örneğe de Binbaşı Powell tanık olmuştur. Burada da bir kadın ölmüş; ardında kocası, çocukları ve bazı kişisel malları kalmıştır. Çocuklar ve mülkiyet konusu mallar ölen kadının akrabalarına geçmiş; kocaya sadece giysilerini alma hakkı tanınmıştır. Binbaşı Powell, adamın Moqui Kızılderilisi mi, yoksa bir başka kabileden mi olduğunu belirtmemektedir. Bu örnekler, çocukların babalarına değil, annelerine ait olduğunu; annenin ölümünden sonra bile kocanın çocukları alamadığını göstermektedir. İrokua'lar ve diğer kuzeyli kabileler arasındaki görenek de aynıdır. Kadının kişisel malları, kocanın getirdiklerine karıştırılmamakta ve kadın ölünce akrabalarına kalmaktadır. Erkeğin karısının ölümünde ondan miras görmemesi, kadının da kocasından miras görmemesini gerektirmektedir. Daha önce, Meksika'daki köy yaşamına geçmiş Kızılderililerde aynı göreneğin bulunduğunu belirtmiştik.

Pueblo'da oturdukları evlerde, erkekler kadar kadınlara da mülkiyet hakkı tanınmıştır. Kadınlar da bu haklarını, kurallara uygun olarak, en yakın akrabalarına bırakmaktaydı. Fakat *pueblo*'ların her bir kesiminin üzerinde nasıl bir mülkiyet hakkı geçerliydi, bu hak nasıl bir veraset konu oluyordu; mal sahibinin malını satmak, başkasına devretmek hakkı var mıydı; böyle bir hak tanınmamışsa mal sahibinin mülkiyet hakkının sınırları neydi, bunları bilememekteyiz. Ayrıca, erkeklerin malları kimlere,

kadınların malları kimlere kalıyordu, bunu da bilmiyoruz. Büyük bir gereksinme duyduğumuz bu bilgilere, az bir çabayla, ama iyi yönlendirilmiş çalışmalarla yapılacak incelemeler aracılığı ile kavuşabileceğimiz anlaşılmaktadır.

İspanyol yazarlar, güneyli kabilelerin toprağı kullanma haklarıyla ilgili düzenlemeler konusunda çok karmaşık bilgiler vermişlerdir. Bir toprak parçasının ortak sahibi bulunan, bu toprağı başkalarına devretme hakkından yoksun bir insan topluluğu ile karşılaştıklarında, bu topluluktan bir kişinin reis olarak kabul edildiğini de dikkate alarak, bu toprakları anında feodal araziler, reisi feodal ağa, toprağın ortak sahibi olan halkı da ağanın hizmetinde çalışan uyruk ya da köleler olarak nitelendirmişlerdir. Bu saptama, en iyimser değerlendirmeyle bile, olguların çarpıtıldığını göstermektedir. Şu nokta çok açıktır; toprak kişilerden oluşan bir topluluğun (cemaatın) ortak mülkiyetindedir. Fakat, bu olgunun tamamlayıcısı olan bir olgudan hiç söz edilmemektedir: eş derecede önemli bu ikinci olgu, kişileri birlik içinde tutan yakınlık bağlarıdır. Sorunun doğru betimlenebilmesi için soruna soy topluluğunun özelliklerini bilerek bakmak gerekmektedir.

Meksika ve Orta Amerika'daki bazı kabilelerde, belki de çoğunluğu meydana getiren diğer birçok kabilelerde soygeliminde erkek soyçizgisinin esas alınmasına başlandığı halde, bugün bile soygeliminin kadından izlenmesi devam etmektedir. Değişikliğe mülkiyetin çeşitli etkileri neden olmuştur. Babanın bıraktığı mirasta çocuklara kan yakını varisler arasında yer verilmiştir.

Maya yerlilerinde soygelimi erkek soyçizgisinden izlenmekteydi. Aztek'ler, Tezcucan'lar, Tlacopan'lar, Tlascalan'larda ise soygeliminin kadından mı, erkekten mi izlenmekte olduğunu kestirmek zordur. Köylü Kızılderililerde, genel olarak, *Teuctli*'nin görevinin varlığını sürdürmesi eski kuralın hâlâ geçerli olduğunu gösteriyorsa da, soygeliminde erkek soyçizgisinin ağırlık kazanmaya başlamış bulunması daha olası görünmektedir. Soygelimindeki bu

değişim soy topluluğunun geleneksel veraset uygulamasını bütünüyle sona erdirmiş değildir. Birçok İspanyol yazarı, babası ölen çocuk ya da çocukların; çoğu durumda, en büyük erkek çocuğun kalan malın varisi sayıldığını, ileri sürmüşlerdir. Fakat yerli toplulukların sistemlerini açıklamadan ileri sürülen bu görüşlerin fazla bir değer taşıyamayacağı açıktır.

Köylü Kızılderili topluluklarında, miras konusu malvarlığının miras bırakana kan yönünden yakın olan kimseler arasında paylaştırılmasını öngören verasetin ikinci kuralının ortaya çıkmış olması gerektiğini düşünebiliriz. Soygeliminin erkek soyçizgisinden izlenmesine geçişle birlikte, doğal olarak, ölen kişinin çocuklarının, kan yakınları arasında en ön sırada yer almış olmaları gerekmektedir. Sonuçta da, mirasın en büyük bölümü çocuklara kalmaya başlamıştır. Hatta; ölen mal sahibinin bıraktığı mirasın sadece çocuklara kalmasını öngören *verasetin üçüncü kuralı*'nın da bu topluluklarda oluşmuş bulunabileceği olası görünmemektedir. Eski yazarların da yakınlardaki yazarların da verasetle ilgili değerlendirmeleri fazla yeterli görünmemekte; bunlar doğru bilgilere dayanmamaktadır. (Köy yaşamına geçmiş Kızılderililerin aşamalarındaki dönemde de —ç.) sorunu açıklığa kavuşturmak için görenekler ve âdetlere bakmak gerekiyor. Çünkü, miras konusu bu dönemde de bunlara göre çözümlenmektedir. Bugün elimizde bulunan bilgi ve verilerden daha iyi kanıtlarımız olmadıkça, mirasın sadece çocuklara kaldığı verasetin üçüncü kuralının bu dönemde uygulanmaya başladığını kesinlikle söyleyemeyiz.

II. BÖLÜM

VERASETİN ÜÇ KURALI — DEVAM

Amerika yerlileri barbarlığın son ve büyük dönemine hiçbir zaman geçememişlerdir. Önümüzdeki şemaya göre, bu dönem, Doğu yarıküresinde, demirin işlenmesi ve kullanımı ile başlamıştır.

Demir cevherinin ergitilmesi işleminin geliştirilip öğrenilmesi en büyük, en önemli buluştur. Daha önce belirtildiği üzere, diğer bütün buluşlar ve keşifler bu yeni buluşun karşısında daha alt düzeyde kalmaktadır. Bronzu uzunca bir süreden beri bilen insanlık gelişme çizgisinde vardığı yerde kalmış; yeterli metal araçlardan, ve mekanik cihazlar için kullanılabilecek sertlikte ve dayanıklılıkta bir metalden yoksun olduğu için gelişmesini sürdürememiştir. Bütün bu aranan nitelikler, uzunca bir bekleyişten sonra, ilk kez demirde bulunmuştur. İnsan zekâsının ve düşünsel yeteneklerinin gitgide artan bir ivme ile gelişmeye başlaması demirin yapımı ve kullanımından itibaren olmuştur. Hiçbir zaman parlaklığını yitirmeyecek, anısı silinmeyecek olan bu etnik dönem, birçok bakımlardan insanlığın tüm geçmişinde en parlak, en başarılı dönem olmuştur. Bu dönemde elde edilen başarılar öylesine çoktur ki, tüm bu başarıların bu döneme sığamayacağını bazılarının daha önceki etnik dönemde gerçekleştirilmiş olması gerektiğini bile düşünenler olmuştur.

IV. *Barbarlığın Üst Döneminde Mülkiyet.* Bu dönemin sonuna doğru, mülk, kitlesel hacimlere ulaşmış, çeşitleri artmış ve bireylerin mülkü olma durumuna gelmiş, mülkiyet ve malvarlığı yaygın ve sık rastlanır bir görünüm halini almış; yerleşik tarım yaşamının, yapım (imalât) etkinliklerinin, ticaretin ve dış ticaretin bunda büyük etkileri olmuş; fakat, topluluk mülkiyeti altında bulunan topraklar üzerinde, bir dereceden sonrası için, özel mülkiyete hâlâ geçilememiştir. Sistemli kölecilik de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Köle kullanmanın sistemli bir biçime sokulması ile, mülkiyet konusu olan çeşitli malvarlığı üretme arasında dolaysız bir bağıntı bulunmaktadır. İbranilerdeki ataerkil aile tipi; *paternal* iktidar altındaki Latin kabilelerindeki benzer aile biçimi; ve Greklerdeki aynı ailenin değişiklik geçirmiş biçimi gene bu dönemin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bütün bu nedenlerle, fakat en başta tarla tarımcılığına geçiş sayesinde yiyecek maddelerinin bol bol üretilebilmesi nedeniyle, o zamana kadar en çok birkaç bin kişilik topluluklar hâlinde yaşayan insanlar artık binlerce, onbinlerce insandan oluşan ulus toplulukları halinde yaşamaya başlamışlardır. Kabilelerin belirli ve değişmez bir bölgede, etrafı surlarla çevrilmiş kentlerde yaşamaya başlaması ile birlikte, en iyi bölgelerin ele geçirilmesi için mücadeleler yoğunlaşmıştır. Bu durum savaş sanatının gelişmesine, kişisel yiğitliğin yararlı bir nitelik haline gelmesine yol açmıştır. Toplumsal koşullardaki ve yaşam biçimindeki bu değişimler, soy toplumunu ortadan kaldıracak ve siyasal toplumu kuracak olan uygarlığın yaklaşmakta olduğunu göstermekteydiler.

Batı yarıküresindeki topluluklar, bu dönemde varılan yaşam deneyimlerini hiç yaşamamışlarsa da, Doğu yarıküresindeki toplulukların izledikleri gelişme çizgisini aynen izlemekteydiler. Batı yarıküresindeki topluluklar insanlığın gelişme çizgisini Barbarlığın Üst Dönemi ile, buna ek olarak, uygarlık dönemi içinde yaşanan yıllar kadar geriden izlemek durumunda kalmışlardır.

Bu dönemden itibaren, artık gelişmesini izleyeceğimiz

bir özel mülkiyet fikri ile karşı karşıyayız. Özel mülkiyet biçiminin bu dönemde tanınmaya başlaması, özel mülkiyet ve bunun veraseti ile ilgili kuralların oluşması bunu göstermektedir.

Uygarlığın oluşum günlerinden sonra, Greklerin, Romalıların ve İbranilerin yaptıkları ilk yasalar, uzunca bir süreden beri bu toplulukların görenek ve âdetlerinde zaten yer almış bulunan uygulamaların bu kez hukuk metinleri olarak ifade edilmelerinden ibaretti. Geçiş dönemindeki değişim sürecinin sonunda varılan yasaları ve bu yasalara varılmadan önceki eskil kuralları bildiğimiz için, ara-değişimleri, bunlar açıkça söylenmemiş olsa bile, yeterli sayılabilecek bir oranda kestirebiliriz.

Barbarlığın Son Döneminin bittiği sıralarda toprak düzeninde büyük değişmeler olmuştur. Bu süre içinde, toprak üzerinde biri devlet mülkiyeti, diğer de özel mülkiyet olmak üzere iki ana mülkiyet biçimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ikili oluşumun bütünüyle gerçekleşmesi ise, ancak, uygarlığa geçiş tamamlandıktan sonra olmuştur. Daha önce gördüğümüz gibi, bu dönemde Grekler'de kabilelerin ortak mülkiyetinde, dinsel amaçlar için kullanılan fratrilerin ortak mülkiyetinde ve soy'un ortak mülkiyetinde bulunan topraklar vardı. Fakat, toprağın büyük bölümü, gerçek anlamda özel mülkiyete geçmiş bulunuyordu. Solon'un zamanında Atina toplumu soy örgütlenmesine dayanan bir toplum olma özelliğini sürdürüyor; ama, genel olarak toprak özel mülkiyete geçmiş ve mülk sahipleri olan kişiler topraklarını ipotek etmeyi bile öğrenmiş bulunuyorlardı.[1] Kişisel mülkiyet, çoktan beri, yeni bir şey olmaktan çıkmıştı. Roma kabilelerinin ilk kuruldukları dönemden beri, toprak, halkın ortak malı sayılıyor, Roma toprakları *Ager Romanus** (Romalı Toprağı) olarak anılı-

1) Plutarkhos, «Solon» c. xv.

* **Ager Romanus:** Roma'da özel mülkiyet altındaki toprakların ve kamu işleri için ayrılmış **ager publicus** denen arazinin dışında kalan, dağlar, tepeler, boş araziler devlet arazisi (ülkesi) sayılırdı. **Ager Ro-**

yordu; öte yanda bazı topraklar, dinsel amaçlarla kullanılmak üzere *curia*'ya (rahipler kuruluna), soy topluluklarına ya da özel mülk olarak bireylere veriliyordu. Bu toplumsal birlikler ortadan kalktıktan sonra, onların elinde bulunan topraklar, özel mülk haline geldi. Bu birlik ya da örgütlerin ellerinde bulunan toprakların belli amaçlar için kullanıldığı, ulusal toprakların yavaş yavaş bireylerin eline geçtiği olgularının dışında bu konuda pek fazla bilgimiz yoktur.

Toprak üzerinde böylesine çeşitli mülkiyet biçimlerinin bulunuşundan anlaşılan, en eski toprak düzenlemesinin kabile mülkiyeti olduğu; toprakların (tarım dışı işlerde kullanılırken —ç.) tarım için işlenmeye başlaması ile birlikte kabileye ait toprakların bir bölümünün soy'lara üleştirildiği; her soy'un kendine düşen toprakları soy ortak mülkiyeti altında kullandığı; bir süre sonra da, bu toprakların kişilere üleştirildiği, üleştirmenin ardından da özel mülkiyetin oluştuğudur. Kişilerce ekilmeyen başka amaçlar için kullanılmayan topraklarla, yararlanılamayacak durumdaki topraklar soy'ların, kabilelerin, ya da ulus topluluğunun ortak mülkiyetinde bulunuyordu. Ana çizgileriyle, toprak üzerindeki mülkiyet konusunda insanlığın geçirdiği, yaşadığı dönemler bunlardır. Kişisel mülkiyet, genellikle, bireylerin o mülke sahip olmasını gerektirmekteydi.

Tekeşli ailenin ilk kez ortaya çıkması barbarlığın Üst Döneminde olmuş; daha önceki *syndyasmian* aile biçiminden tekeşli ailenin oluşması ile özel malvarlığının ve bu malvarlığının verasetini düzenleyen kuralların gelişmesi birbirine bağlı olgular olarak meydana gelmişlerdir. Soygelimi erkek soyçizgisinden izlenmeye başlamış; fakat, taşınır mallar kadar, taşınmaz mallar da, çok eski zamanlardan beri süregeldiği gibi, soy topluluğunun üyeleri arasında (hepsine hak tanıyacak şekilde —ç.) veraset konusu olmaya devam etmiştir .

---

manus, Romalı kabilelerin, üzerinde egemenlik kurdukları ülkelerin tümü için de kullanılmaktyadı —ç.

Bu dönemde Grek kabileleri arasındaki mülkiyet biçimlerine ilişkin bilgilerimiz Homeros'un şiirlerinden ve uygarlık döneminin geçmişteki görenek ve âdetlerini yansıtan ilk yasalardan elde edilmiştir. *İlyada*'da ekilen tarlaların etrafındaki çit ve duvarlardan,[2] ***elli dönümlük ve çitle çevrili topraklar***'dan, bunların yarısının bağcılık için, yarısının da tarla ürünleri için kullanılmakta oluşundan[3] söz edilmekte; Tydeus'un ürünleri çok zengin bir çiftlikte yaşadığı, mısır ekilen geniş toprakları olduğu söylenmektedir.[4] Daha o zamanlar bile çit ve duvarlarla toprakların sınırlarının ayrıldığı, alanının ölçüldüğü kuşkusuzdur. Mülkiyet bilinmekte ve geniş bir kullanım alanına yayılmış bulunmaktadır. At yetiştirmekte ve bakımında büyük başarılar kazanılmış; cins atlar üretilmeye başlanmıştır.[5] Sığır sürülerinden ve küçük baş hayvan sürülerinden söz edilirken, «ağılda, zengin birinin sayılamayacak kadar çok koyunu vardı»[6] denilmektedir. Sikke (para) bu dönemde de bilinmiyor; bu nedenle de, alışverişler mal'a karşı malla yapılan takas yoluyla yürütülüyordu. Şu satırlardan bunu açıkça anlıyoruz: «O nedenle, uzun saçlı Grekler aldılar şarabı, yerine kimi tunç verdi, kimi işlenmiş demir, kimi deri, kimi canlı sığır, kimi köle.»[7] *İlyada*'da külçe altından da söz edilmekte; altının ağırlığı kadar değeri olduğu, bu değerinin *talent* (Yunan altın parası) üzerinden ifade edildiği anlaşılmaktadır.[8] Altından, gümüşten, tunçtan ve demirden yapılmış ürünlere, keten ve yün dokumalara, evlere ve saraylara da *İlyada*'da sık sık rastlamaktayız. Bu örnekleri uzatmak gereksiz. Verilen örnekler, barbarlığın Üst Döneminde önceki Döneme oranla gerçek-

2) «İlyada,» v. 90.
3) A.g.y., Ix, 577.
4) A.g.y., xiv, 121.
5) A.g.y., v. 265
6) Ag.y., 433, Buckley çevirisi.
7) A.g.y., vii, 472, Buckley çevirisi.
8) «İlyada,» xii, 274.

leştirilmiş bulunan büyük toplumsal ilerlemenin çapını göstermeye yetmektedir.

Evlerden, tarlalardan, topraktan, büyükbaş ve küçükbaş hayvan sürülerinden sonra, takas edilebilir malların da büyük boyutlara ulaşması ve kişisel mülkiyet konusu olması üzerine bunların veraseti insan düşüncesi için en önemli sorun olmaya başlamış; gelişmekte olan Grek düşüncesinin yeterli bulacağı bir çözüme kadar da bu durum böyle sürmüştür. Veraset konusundaki eskil görenekler yeni koşulların zorlamasıyla yeni bir anlayış yönünde değişikliklere uğramıştır. Evcil hayvanlar, o zamana kadar bilinen malvarlıkları arasında, en değerli malvarlığı hâline gelmişlerdir. Besin olarak, diğer mallar için takas aracı ve tutsakları kurtarmak için fidye olmakta, cezaları ödemekte, dinsel amaçlar için adak ve kurban vermekte evcil hayvanlar büyük değer taşımaya devam etmişlerdir. Ayrıca, sayıca sonsuz denecek kadar çoğalabildikleri için, bu hayvanlara sahip olmak insan düşüncesinde ilk kez servet kavramının gelişmesine neden olmuştur. Bunun hemen ardından, zaman içinde ikinci olguya; toprağın sistemli olarak sürülüp ekilmesine geçilmiş; bu durum, aileyi toprakla özdeşleştirmiş ve aileyi malvarlığı (servet) üreten bir örgütlenme birimi durumuna sokmuştur. Çok geçmeden de Latin, Grek ve İbrani kabilelerinde *paternal* otorite altında örgütlenmiş bulunan ailelerde köleler ve hizmetkârlara da ailenin temel üyeleri olarak yer verilmiştir. Toprak işlemede bu yeni düzenlemeye geçişle birlikte baba ile çocukların toprak işlemede ve hayvan yetiştirmede emeklerini birleştirmeleri gitgide artan bir gerekirlik olduğu için, bu durum bir yandan artık tekeşli aile biçimini kazanan ailenin bireyselleşmesine, bir yandan da, yaratılmasında kendilerinin de emeği geçen malvarlığının verasetinde çocukların daha büyük bir hak ileri sürmelerine yol açmıştır. Topraklar sürülüp-ekilmeye başlamadan önceki dönemde, büyük ve küçükbaş hayvan sürülerinin mülkiyeti, hayatlarını sürdürebilmek için kan yakınlığı temeline dayanmak durumundaki topluluklara ait bulunuyordu. Yaşanan

toplum koşulları karşısında kan yakınlarını temel alan bir mülkiyet ve veraset anlayışı uygun görünüyordu. Fakat topraklar mülkiyet konusu olduktan, bireylere üleştirilen (tahsis edilen) toprak parçaları, giderek, kişisel tasarruf konusu olma niteliği kazandıktan sonra, babanın ölümünde malların çocuklara kalmasını öngören üçüncü veraset kuralının, ölenin tasarrufundaki toprakların baba tarafından kan yakınlarına kalmasını öngören ikinci veraset kuralının yerini alması kesinleşmiş oluyordu. Latin, Grek ve İbrani kabileleri arasında, Roma, Grek ve İbrani hukukundaki gelişmelerden de anlaşılacağı gibi, ölenin tasarrufundaki kişisel eşyalar ve taşınmazların baba tarafından kan yakınlarının hepsine kalması esası hiçbir zaman takip edilmemiş; tersine, daha ilk zamanlarda bile, baba tarafından kan yakınlarının bazısına bu hak tanınmış, bazısına tanınmamıştır.*

Tarla tarımcılığı ile birlikte, bütün yeryüzünün bireysel tasarruf altına alınmış mülklere dönüştürülebileceği, bu yolla gerçekleştirilecek servet birikiminde aile reisinin doğal odak olacağı anlaşıldıktan sonra, insanlığın mülkiyet konusundaki yönünün, tutumunun ve geleceğinin ne olacağı da ortaya çıkmıştır. Bu değişim Barbarlığın Son Döneminin bitiminden önce oluşumunu tamamlamıştır. Bu dönemde mülkiyetin insan düşüncesi üzerinde ne denli etkin olmaya başladığını, insanın karakterinde ne denli yeni öğeler oluşturduğunu anlamak için konu üzerinde kısaca durmak yetecektir. Önümüzdeki kanıtlar, yabanıllık döneminin insanlarının düşüncelerinde sadece bir başlangıç durumunda olan mülkiyet tutkusunun kahramanlık çağının

---

* «Roma, Grek ve İbrani hukukunun gelişmesinde, daha ilk dönemden itibaren, **strict agnatic inheritance** esasının olmadığı; tersine, **exclusive agnatic inheritance** esasının temel alındığı ileri sürülebilir». diyor Morgan. **Strict agnatic inheritance**'ı baba tarafından kan yakınlarının tümünün varis sayılması esası olarak; buna karşılık, **exclusive agnatic inheritance** esasını da, baba tarafından kan yakınlarının bir bölümünün verasetin dışında tutulması esası olarak çevirmek gerekiyor —ç.

barbar insanında köklü bir tutku durumuna geldiğini göstermektedir. Böyle ileri bir duruma geliş, tek başına ne eskil göreneklere, ne de daha sonraki dönemin göreneklerine bağlanabilir. Bu gelişmenin olgunun kendi dönemindeki tekeşli ailesine; bu ailenin, çocukların babalarını belirleyebilmesine; çocuğa, ölen babasının malvarlığının tek varisi olma olanağı sağlamış olmasına bağlanması gerekmektedir.[9]

Barbarlık dönemindeki geçmişleri hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz İbrani kabilelerinde toprak üzerinde kişisel özel mülkiyet, bu kabilelerin uygarlık dönemine geçmelerinden daha önce oluşmuştur. Abraham'ın Ephron'dan Machpelah mağarasını satın alması bunun en açık örneğidir.[10] İbrani kabileleri de, hiç kuşkusuz, Aryen kabileleri gibi, barbarlık döneminden çıktıklarında benzer bir geçmişi yaşamış bulunuyorlar; evcil hayvanlara, tahıl ekimine, demir ve tunç yapımına, altın ve gümüş yapımına, pişmiş topraktan keramik ve dokuma kumaş yapımına ilişkin bilgileri kazanmış bulunuyorlardı. Fakat tarla tarımcılığı konusundaki bilgileri Abraham'ın zamanındakilerle sınırlıydı. Sürgün'den (Exodus) sonraki günlerde İbrani toplumunun Filistin'e geri gelişiyle yeniden kurulmasında kan yakını kabilelere dayanan bir örgütlenmenin temel alınmasından, İbranilerin uygarlıkla karşılaştıkları sırada siyasal toplum düzeyine erişmedikleri, hâlâ soy

9) Germen kabileleri tarih döneminin başında barbarlığın Üst Döneminde yaşamaktaydı. Demiri biliyorlar, fakat çok az ve çok kısıtlı kullanıyorlardı; küçük ve büyükbaş hayvan sürüleri vardı; tahıl ekiyorlar; keten ve yünden kaba bezler dokuyorlar; fakat, toprak üzerinde özel mülkiyet kurma fikrinden uzak bulunuyorlardı. Caesar'ın daha önce sözü edilen gözlemlerine göre, ekilebilir topraklar her yıl reisler tarafından topluluk üyelerine dağıtılıp tahsis olunmakta, fakat otlak ve kırsal yerler topluluğun ortak malı olarak bırakılmaktaydı. Bu nedenle, barbarlığın Orta Döneminde Asya ve Avrupa'da toprak üzerinde özel mülkiyetin bulunmadığı, bunun Son Dönemde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

10) «Genesis,» xxiii, 13.

örgütlenmesi kurumlarına dayanan bir toplum oldukları anlaşılmaktadır.

Mülkiyet konusu olabilecek malvarlığı edinme ve bunların veraseti konusundaki durumları ise, Musa'nın yaptığı yasalardan belirli bir açıklıkla anlıyoruz ki, Roma ve Grek kabilelerinin o dönemdeki durumlarına benzemektedir. Veraset, kesinlikle fratri üyeleri için söz konusuydu. Belki soy topluluğu esas alınıyordu. Fakat asıl «baba hanesi» üyeleri içinde kalıyordu. İbraniler arasında eskil dönemdeki veraset kurallarını bilemiyoruz. Olsa olsa, esasta, bunların On İki Levha'daki Roma yasalarına benzer şeyler olduğunu söyleyebiliriz. Bu levhaların yanı sıra, kaynak olarak, bir de, veraset hakkının sadece erkek çocuklara tanınmasından sonra, kızların ancak erkek kardeşlerinin bulunmaması koşuluyla mirasa katılabilmeleri örneği bulunmaktadır. Evlenen kadınların malvarlıklarının kadının soyundan kocanın soyuna aktarılması gerekeceği için, kızların tek mirasçı olduğu durumlar bir yana, kız çocukların veraset dışı bırakılması yoluna gidilmiştir. Verasete ilişkin bu durum yüzünden ve doğal olarak soyiçinden evlenme yasaklanmış bulunuyordu. Bu durum, soy topluluğunun tümlüğü içinde işleyen verasetin bir sorun olarak ele alınışını ifade etmektedir. Mirasın eskisi gibi soy üyelerine mi, yoksa çocuklara mı kalacağı sorunu İbranilerde Musa'dan önce, Atinalılarda ise Solon'dan önce bir kez daha gündeme alınmış; soy'lar mirasın soy üyelerine ait bir hak olmaya devam etmesi gerektiğini ısrarla ileri sürmüşler; her iki toplulukta da sorun aynı biçimde karara bağlanmıştır. Aynı sorunun Roma soylarında ortaya çıkmış olması gerektiği; bu soruna, kısmen, evlenen bir kadının, evlilikle birlikte *deminutio capitis* (kamu haklarını yitirmek) durumu ile karşı karşıya kalmasını gerektiren kural uyarınca, (ölen ile arasındaki —*ç.)* kan yakınlığı nedeniyle kazanmış bulunduğu miras hakkını evlilikle birlikte yitirmesi şeklinde bir çözüm bulunmuş olduğu düşünülebilir. Bu konuda çözümü gereken bir başka sorun da, evliliklerin, soy içinden kimseler arasındaki evlenmeleri

yasaklayan eski kurala uyularak sınırlandırılmasının devam edip etmeyeceği olmuştur. Sonunda, sadece, kan yakınlığının olmasını yeterli bulan eski kısıtlayıcı kural yerine, kısıtlamanın kan yakınlığının derecesine bağlanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu son kural, insanlığın evlilik konusundaki yaşam deneyimlerinin en son ürünü olmuştur. Bütün bu bilgilerin ışığında, İbrani kabilelerinin durumu ile ilgili olarak aşağıda vereceğimiz örnek, bu topluluklardaki eski kurumların niteliklerini aydınlatacak; soy örgütlenmesi dönemindeki Grek ve Roma topluluklarındaki kurumlarla, eski İbrani kurumları arasında belirli bir benzerliğin bulunduğunu gösterecektir.

Tselofhad *(Zelophehad)* ölünce, hiç oğlu olmadığı için, ardında sadece kızları kalmış, miras da kızların olmuştu. Daha sonra bu kızlar, Yusuf'un kabilesinin dışından; kendilerinin de üyesi oldukları, bu kabilenin dışından kimselerle evlenecek olduklarında, kabilenin üyeleri verasetle kalan malvarlığının kabile dışına gitmesini istememişler; sorunu, Musa'nın katına çıkıp ona arzetmişler ve şöyle demişlerdir: «Ve eğer, İsrail oğullarından *başka* kabilelerin oğullarından birine varırlarsa, o zaman onların mirası atalarımızın mirasından alınacak; ve üyesi oldukları kabilenin mirasına katılacak; böylece, bize düşenden alınmış olacak»[11] Her ne kadar bu sözler, önerilmiş bir edimin sonuçlarını ifade etmek için söylenmişse de, bir üzüntüyü de içermekte, geleneksel bir hak olarak soy'a ve kabileye ait olduğuna inanılan söz konusu mirasın (soy ve kabile dışına —ç.) çıkarılması olasılığının yarattığı üzüntüyü de dile getirmektedir. İbrani'lerin büyük yasa koyucusu Musa da vardığı yargısıyla, bu hakkı doğru gördüğünü açıklamıştır: «Yusuf oğullarının kabilesi doğru söylüyor. Tselofhad'ın kızları hakkında RABBİN emredip dediği söz şudur: Gözlerinde iyi olana varsınlar; ancak babalarının kabilesinin ailelerinden biriyle evlenecekler. Böylece, İsrail

11) «Sayılar,» xxxvi, 4.

oğullarının mirası kabileden kabileye geçmeyecek; çünkü, İsrail oğullarından her biri babasının kabilesinin mirasına bağlı kalacak. Ve, İsrail oğulları kabilelerinden miras gören her kız, babasının kabilesinden ailelerden birine kocaya varacak ki, İsrail oğullarının her biri, babasından göreceği mirasa sahip olabilsin.»[12] Böylece kızların kendi fratrilerinden biriyle (bu konuda II. Kısım, XV. Bölüm'ün ilk dört paragrafında bilgi verildiydi) evlenmeleri yeterli görülmüş, soylarından biriyle evlenmeleri şart koşulmamıştır. Tselofhad'ın kızları buna uygun olarak, kendi fratrilerinin üyesi olmakla kalmayıp soylarının da üyesi olan «babalarının erkek kardeşlerinin oğullarına vardılar.»[13] Kocaları, kendilerinin baba tarafından en yakın kandaşları idiler.

Bir başka olayda ise, Musa mirasla ilgili kuralın ne olması gerektiğini saptamış ve bunu şöyle açıklamıştır: «Ve İsrail oğullarına söyleyip diyeceksin: Eğer bir adam ölürse ve onun oğlu yoksa, o zaman mirasını onun kızına geçireceksiniz. Ve eğer onun kızı (da —ç.) yoksa, o zaman bıraktığı mirası onun erkek kardeşine vereceksiniz. Ve eğer erkek kardeşleri yoksa, o zaman, bıraktığı mirası babasının erkek kardeşine vereceksiniz. Ve eğer babasının erkek kardeşleri yoksa, o zaman bıraktığı mirası onun sülâlesinden en yakını olan akrabasına vereceksiniz. Ve o kişi, mirasın sahibi olacaktır.»[14]

Üç sınıf varisten söz edilmektedir: birincisi, ölen malikin çocukları; ikincisi, yakınlık derecelerine göre, miras bırakan ile kandaşlık ilişkisi içinde olanlar; üçüncüsü, ölen kişinin fratri'sinin üyeleri ile sınırlı olmak üzere, soy topluluğu üyeleri. Varislerin birinci sınıf içinde yer alanları çocuklardır; fakat burada şu nokta belirtilmelidir ki, miras gören sadece erkek çocuklardır ve bunun karşılığında kız kardeşlerine bakmayı yükümlenmişlerdir. Daha önce

12) «Sayılar,» xxxvi, 5-9.
13) A.g.y., xxxvi, 11.
14) «Sayılar,» xxvii, 8-11.

ise, en büyük oğulun çift pay aldığını görmüştük. Oğullar yok ise, ya da bulunamamışlarsa, miras kız çocuklara kalmaktadır. İkinci sınıfta yer alan varisler ise, kendi aralarında iki dereceye ayrılmışlardır; birinci derecedekiler, ölenin oğullarının ve kızlarının olmadığı durumlarda, bu kişinin erkek kardeşleri; ikincisi, bunların olmadığı durumlarda, ölenin babasının erkek kardeşleridir. Üçüncü sınıfta yer alanlar ise, yakınlık sırasıyla, «ailesinden» ya da «aşiretinden» deyimi «fratri» anlamına geldiği için (II. Kısım, XV. Bölüm'ün 5. ve 6. paragrafları), çocuklar ve kan yönünden yakınlarının (akrabalarının) bulunmadığı durumlarda miras, ölen kişinin fratrisindeki en yakını olan soy topluluğunun üyelerine kalmaktadır. Bu durum, ölenin ana tarafındaki sülâlesinden olan yakınlarını veraset dışı bıraktığı için, ölenin babasının erkek kardeşine oranla (ölen kişiye —ç.) çok daha uzak düşen fratri üyelerini, ölenin kız kardeşlerinin çocuklarına yeğ tutmuş olmaktadır. Soygelimi erkek soyçizgisinden izlendiği için, malvarlığının soy içinde kalması şart olmuştur. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da, babanın kendi oğlundan miras görmediği; büyükbabanın da erkek torunundan miras görmediğidir. Bu bakımdan ve diğer birçok bakımdan Musa'nın getirdiği miras hukuku ile On İki Levha hukuku arasında bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu benzerlik, insanlığın değişik değişik kavimlerde geçirdiği yaşam deneyimlerinin bir ve aynı olduğunu; anlayış ve fikirlerin değişik toplumların gelişimlerinde birbirlerine koşut çizgiler izlediklerini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ve tam bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

Daha sonraki bir tarihte Levi* hukuku (ruhban hukuku —ç.) evliliği soy hukukundan bağımsız bir temele dayandırmıştır. Ruhban hukukuna göre, aralarında, belirtilen bazı akrabalık ve hısımlık ilişkileri bulunan kimselerin evlenmeleri yasaklanmış; bunun dışındakilerin birbir-

* Levi kabilesinden olup da, Yahudi din adamlarına yardımcılık yapmak için seçilen, görevlendirilen kimselerdi —ç.

leriyle evlenmeleri serbest bırakılmıştır. Bu, İbraniler arasında, soy örgütlenmesi döneminden beri o güne dek süregelen evlilikle ilgili göreneği sona erdirmiştir. Günümüzün Hıristiyan uluslarınca da bu aynı esas benimsenmiş bulunmaktadır.

Solon'un verasetle ilgili yasalarına dönecek olursak, bu yasaların da, özleri yönünden, Musa yasalarının aynı olduklarını görürüz. Bu benzerlikten yola çıkarak, gerek Atinalıların ve gerekse İbranilerin daha önceki dönemlerde mülkiyet sorunu ile ilgili görenek, âdet ve kurumlarının da birbirlerinin benzerleri olduğu sonucuna varabiliriz. Solon zamanında, Atinalılar arasında verasetin üçüncü kuralı tam olarak ortaya çıkmış bulunuyordu. Ölen kişinin oğulları mirası eşit olarak paylaşmakta, fakat kız kardeşlerine bakmakla ortaklaşa yükümlü sayılmakta; kız çocuklar evlendiğinde, bu erkek kardeşleri onların mirastaki paylarını o zaman ayırıp vermekteydi. Erkek çocuğun bulunmadığı durumlarda ise, miras, kız çocuklar arasında ve eşit olarak paylaşılmaktaydı. Bu durum, taşınmaz mallardan kadına miras hakkı tanınması demek oluyordu. Tselohad'ın kızları örneğinde olduğu gibi, evlendiklerinde malları kendi soy'larından çıkarmış, kocalarının soy'larına geçirmiş olacaklardı. Musa'nın önüne getirilen dava, Solon'un da önüne getirilmiş ve Solon da davayı aynı şekilde karara bağlamıştır. Malvarlığının evlilik yoluyla bir soydan bir başka soy'a geçirilmesini önlemek için, Solon da, miras gören kadınların baba tarafından en yakın erkek kandaşları ile evlenmesini şart koşmuştur. Oysa, bu durumda kadın ve kocası aynı soy'un üyelerinden olmakta; daha önceleri, evlenmeleri görenek gereği yasaklanmış sayılan bu gibi kimselerin evlenmelerindeki yasaklama kaldırılmış olmaktadır. Bu durum Atina yasalarına göre öylesine kesin ve değişmez bir nitelik kazanmıştır ki, Bay De Coulanges özgün ve aydınlatıcı kitabında, mirasın baba tarafından en yakın kandaşa geçmesi kuralının, bu nitelikteki erkeklerin belirtilen durumdaki mirasçı kadınla evlenmeye zorunlu sayılmalarına kadar vardığını söyle-

mektedir.[15] Bazı olmuş örneklerden ise, baba tarafındaki en yakın kandaş durumundaki erkeklerin kadın mirasçıyla evlenmek zorunda kaldıkları için, daha önce evlendikleri *karı*'larını kovdukları anlaşılmaktadır. Demosthenes'in *Eubulides*'indeki Protamachus bu konuda örnek gösterilebilir.[16] Fakat, kendisine babasından miras kalan tek kızla evlenmesi öngörülen ve kızın baba tarafındaki kan yakını olan söz konusu erkeğin eski karısını boşamak zorunda bırakılabileceğini düşünmek zor olduğu gibi, aynı erkeğin mirasçı kadını karılığa almadan miras kalan mala sahip çıkması da çok zor görülmektedir. Ölenin kız ya da erkek çocuğunun bulunmaması durumunda miras, ölenle aynı baba soyçizgisindeki soygeliminden olan kimselere kalmaktadır. Baba soygeliminden gelen bir kimsenin de bulunmaması halinde miras ölenin soy topluluğuna kalmaktadır. Mirasın, aynı soy topluluğu içinde kalmasındaki bu kesinlik İbranilerde ve Romalılarda olduğu gibi Atinalılar için de geçerliydi. Solon'un çıkardığı yasa, aslında, belki de, toplumda çoktandır bir görenek niteliği kazanmış olan bir uygulamayı ifade etmiş oluyordu.

Mülkiyet fikrinin ilerici yönde gelişmelerinin bir devamı da Solon'un vasiyet ile ilgili olarak çıkardığı yasalar olmuştur. Vasiyette bulunabilme hakkı, kabul edilen en son hak olmuş; vasiyet hakkının gelişmesi için uzun bir zamanın geçmesi, çeşitli yaşam-deneyimlerinin yaşanması gerekmiştir. Plutarkhos, daha önceleri izin verilmediği için, vasiyet hakkının bir yasa ile düzenliliğe kavuşturulmasının Solon'a ait bir başarı olduğunu belirtmektedir. Ama, bu yasa düzenlemesinden sonra da, taşınmaz mallar ile ev ve ev avlusunun ölen kişinin soy topluluğu dışına çıkarılamaması sürmüştür. Solon, bireylere, çocuklarının bulunmaması halinde, mallarını istedikleri kimselere bırakabilme hakkını tanımakla dostluğu akrabalığa üstün tutmuş;

---

15) «The Ancient City,» Lee and Shepard baskısı, Small çevirisi, s. 99.

16) «Demosthenes against Eubul.,» 41.

mülkiyeti kişi için bir hak saymıştır.[17] Solon'un bu yasası mülkiyet konusu mallar üzerinde mutlak bireysel mülkiyet hakkı tanımış; bunu, bireyin sadece sağken kullanabileceği bir hak olarak da bırakmamış; ölenin çocuğunun olmaması halinde, miras bırakacak kişiye mallarını dilediği kimseye bırakabilmeyi öngören vasiyette bulunma yetkisini de tanımıştır. Fakat taşınmaz mallar üzerinde soy topluluğunun hakkı, soy içinde öleni temsil eden çocuklarının bulunması hâlinde, gene geçerliliğini sürdürmüştür. Görüyoruz ki, bu dönemde, artık, toplumu yöneten büyük ilkeler her dönemde çeşitli, fakat hep aynı ilerleme yönünde girişilmiş aşamalarla gerçekleştirilmişlerdir. Bu konuda verdiğimiz örneklerden bazıları uygarlık dönemine ait ise de, örneğin Solon yasalarının kendilerinden önceki dönemdeki gelişmelerden ayrı şeyler olduğu söylenemez. Tersine, bu yasalar, geçmiş dönemdeki yaşam-deneyimleriyle mülkiyet konusunda yavaş yavaş oluşmuş anlayış değişiminin ürünleridir; tam gelişmelerini ise Solon'un getirdiği yasalarla tamamlamışlardır. Solon yasaları, aslında, görenek hukuku (teamül hukuku) yerine, pozitif hukuka geçişi ifade etmektedir.

On İki Levha'nın (ilk kez İ.Ö. 449'da ilân edilmiştir)[18] getirdiği Roma hukukunda ise, o dönemin geçerli miras kurallarına da yer verilmiştir. Bu kurallara göre, mirasta mallar çocuklara ve onlarınkine eşit hisse ile (ölenin) karısına; çocukların ve erkek soygeliminden inenlerin olmaması halinde, yakınlık derecelerine göre belirlenen bir öncelik sırasıyla, ölen kişi ile kendileri arasında daha üst kuşaklardan aynı erkek soygeliminden inmiş olup ölenle akraba olan kimselere; bunların da olmaması halinde, soy topluluğunun üyelerine kalmaktadır.[19] Roma hukukunun da özünde, malvarlığının soy topluluğu içinde kalması zorunluluğu bulunmaktadır. Latin, Grek ve İbrani kabileleri-

17) Plutarkhos, «Vita Solon,» c. 21.
18) Livy, III, 54, 57.
19) Gaius, «Inst..,» III, 1, 9, 17.

nin uzak atalarının, ele aldığımız bu verasetle ilgili üç kuralı birbiri ardı sıra mı yaşadıklarını bilmemiz olanaksızdır. Bu konuda, sadece, son durumu inceleyerek geriye doğru ne gibi gelişmelerin yaşanmış olması gerektiğini düşünebiliriz. Bazı kanıtlar nedeniyle, verasetteki gelişme aşamalarının On İki Levha'da verilen sıralamanın tersi bir sıra ile yaşanmış olması gerektiğini düşünmemiz akla yakın görünmektedir. Buna göre, mirasın erkek soygeliminin üyeleri arasında paylaşılması kuralından önce, mirasın soy topluluğunun üyelerine kalmasını öngören kuralın oluşmuş bulunması; mirasın erkek soyçizgisinden gelenlere kalması kuralından sonra da, mirasın sadece çocuklara kalmasını öngören kurala geçilmiş olması gerekmektedir.

Barbarlığın Son Döneminde yeni bir öğe olan aristokrasinin önemli bir gelişme kaydettiği görülmüştür. Bireylerin kişiliği, artık bireyler tarafından büyük hacimlerde sahip olunan servetin artışı kişisel nüfuzun temelini oluşturmuştur. Halkın bir bölümünü sürekli olarak aşağılanmışlık içinde tutan kölelik, insanlığın daha önceki dönemlerde hiç görmediği ağırlıkta toplumsal çelişkilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişme, mülkiyet ve resmî konumlarının da etkisiyle, nüfusun bir bölümünde aristokratik duyguların doğmasına; modern toplumda da çok derin biçimde kök salmış bulunan bu farklılaşma ile, soy toplumunun yarattığı ve pekiştirdiği demokratik ilkelere ters düşen bir yolun açılmasına neden olmuştur. Çok geçmeden de, özel mülkiyet aynı toplum ve aynı ulus içinde yer alan insanlar arasında ayrıcalık ve saygınlık bakımından eşitsizlikler yaratarak toplumun dengesini bozmuş; toplumsal huzursuzluk ve kavgaların kaynağı olma durumuna gelmiştir.

Barbarlığın Üst Döneminde, başlangıçtan beri soy üyelerinin tümüne açık ve seçimle gelinen çeşitli derecelerdeki reislik görevleri, Grek ve Latin kabilelerinde büyük bir olasılıkla artık babadan oğula kalmaya, bu özelliği ile bir kural oluşturmaya başlamıştır. Fakat eldeki kanıtlar, bu durumun kalıtsal bir hak durumuna geldiğini kesinlikle

göstermemekte ise de, Greklerde *archon*'luk (yargıçlık) *phylo-basileus*'luk ya da *basileus*'luk, Romalılarda ise *princeps*'lik ve *rex*'lik görevleri bu görevlere getirilen kimselerin ailelerinde bir çeşit aristokratlık duygusunun doğmasına yol açmıştır. Bununla beraber, Grek ve Roma kabilelerinde devamlı bir varlık kazanan bu yeni olgu, söz konusu kabilelerin eski yönetim biçimlerinin demokratik yapılarını değiştirecek güce erişememiştir. Aristokrasinin kök saldığı temelleri mülkiyet ve bu tür kamusal görev yerlerinin (mevkilerin) ortaya çıkışı oluşturmuştur.

Bu ilkenin geçerliliğini sürdürüp sürdüremeyeceği modern toplumun ara dönemler boyunca üzerinde durmak zorunda kaldığı en önemli sorunlardan biridir. Haklarda eşitlik ve eşitsizlik! Hukuk önünde eşitlik ve eşitsizlik! Servet, mevki ve resmî görevler bakımından karşılaşılan eşitsizlik! Adaletin ve insan aklının gücüyle ilgili birer sorun olarak, bütün bunların en son aşamada nasıl bir çözüme varacakları en küçük bir kuşkuya bile yer bırakmayacak açıklıktadır. Birleşik Devletler bir yana, ayrıcalıklı sınıflar hâlâ ortadan kaldırılamamış ise de, birkaç bin yıldan beri bu sınıfların toplum için bir yük oldukları gitgide daha açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

Uygarlığın başından beri mülkiyetin yol açtığı sonuçlar ve yarattığı diğer şeyler öylesine büyük bir hacme ulaşmış, biçimleri öylesine çeşitlenmiş, kullanıldığı alanlar öylesine genişlemiş, mülkiyet konusu şeylerin mülkiyeti elinde tutanların çıkarları doğrultusunda yönetimi öylesine ince bir iş hâlini almıştır ki, artık halkın başa çıkamayacağı bir güç haline gelmiştir. İnsan aklı, şimdi, kendi yarattığı mülkiyet kurumunun karşısında, kendi şaşkınlığı ile tek başına kalmıştır. Ne var ki, bir gün gelecek insan aklı mülkiyet üzerinde yeniden kendi efendiliğini kuracak; mülkiyet sahiplerinin yükümlülüklerini ve mülkiyet haklarına konması gereken sınırlamaları olduğu kadar. devlet ile devletin korumakla yükümlü olduğu mülkiyet arasındaki bağıntı ve ilişkileri de kavrayıp, betimleyip bunların üzerindeki sis perdesini açmayı bilecektir. Birey-

sel çıkarlara oranla toplumun yararı çok daha önemlidir ve bu ikisi arasında uyumlu bir ilişki kurmak gerekmektedir. Geçmişte olduğu gibi, gelecekte de insanlığın gelişme çizgisini sürdürebilmesi insanlığın gelişmesinin bir yasası ise, bugün varılan mülkiyet tutkunluğunun, bir kör yazgı gibi, insanlığın varabileceği son nokta olmaması gerekiyor. Uygarlığın başlangıcından bu yana geçen zaman insanlığın uzun geçmişinde, olsa olsa, belirli bir zaman dilimidir, ve geçmiştekiler gibi yaşanacak pek çok zamanlar daha henüz hiç yaşanmamıştır. Mülkiyet tutkunluğuna saplanmış bir gelişme çizgisi, kendi yıkımını kendi içinde sürükleyeceği için, tek amacı ve tek ereği mülkiyet tutkunluğu olan büyük bir gelişmenin topluma, tıpkı bir yazgı gibi, yıkımdan başka bir şey getirmeyeceği açıktır. Yönetimde demokratlaşma, toplumda kardeşlik, haklarda ve ayrıcalıklarda eşitlik, eğitimde genel eğitime geçiş, yaşam-deneyimlerimizin, aklımızın ve bilgilerimizin her gün biraz daha yaklaşmaya, erişmeye çalıştığı daha gelişkin bir yarının habercileri sayılmalıdır. Bir gün varılacak olan bu gelişkin toplumsal düzey, eski soy toplumlarındaki özgürlük, eşitlik ve kardeşlik günlerinin daha gelişkin bir biçimde yeniden hayata kazandırılması olacaktır.

İnsan düşüncesinde mülkiyet fikrinin gelişmesine ilişkin ilkeleri ve bunların bazı sonuçlarını sunmuş bulunuyoruz. Konu üzerinde yeterince ayrıntılı durmadık, ama hiç değilse, konunun taşıdığı önemi göstermiş bulunuyoruz.

Aynı ulusal temele ve aynı fiziksel biçime sahip insanlık, aynı ortak kökenden gelmiş olması sayesinde, çok değişik yerlerde ve çok değişik topluluklarda yaşanan aynı etnik dönemlerde hep aynı yaşam-deneyimlerinden geçmiş aynı sonuçlara varmıştır.

İnsan aklı henüz çeşitlenmişliğinin dar oluşundan gelen kendi sınırlılıklarından yeterince kurtulamamışsa da, kendi güç ve yetenekleriyle her zaman ve her yerde, yaşanan aynı etnik dönemler için aynı evrensel standartlara erişmeye çalışmış ve erişmiştir de. İnsanın aklıyla yaşaması, sonuç olarak denebilir ki, toplumsal gelişmenin her

aşamasında, biçimce tam bir benzerlik ve birbiçimlilik göstermiştir. İnsanlığın evriminin, kökeni bakımından, bir ve aynı olduğunu gösteren, doğası gereği, bundan daha güvenilir bir kanıt bulmak zordur. Yabanıl dönem insanında da, barbarlık dönemi insanında da, uygarlık dönemi insanında da hep aynı ussallık esasına göre yaşanan bir hayatla karşılaşıyoruz.

Bu özelliği sayesindedir ki, insanlık aynı etnik koşullar altında aynı araç ve gereçleri, aynı buluşları; aynı ilk çekirdeksel düşüncelerden aynı kurumları bulmuş, gerçekleştirmiş ve geliştirmiştir. Çok küçük, kapsamca çok önemsiz gibi görünen bir başlangıçtan yola çıkarak yabanıllık dönemi insanının kafasındaki düşünsel yeteneğin varlığını ifade eden ok ve oka takılan delici uçlara; barbarlık dönemi insanındaki düşünsel yeteneği ifade eden demirin ergitilmesine; son olarak da, uygarlığın büyük başarısını temsil eden demiryolu ve trene kadar adım adım ilerleyip uygarlık dönemine erişilmesini sağlamış bulunan insan aklının gelişmesi çok etkileyici ve parlak bir görünüme sahip bulunmaktadır.

Günümüzden beş bin yıl önce, insanlığın bir bölümünün, şu ya da bu derecede bir ölçüde uygarlık dönemine geçebilmiş olması göz kamaştırıcı bir olgu sayılmak gerekir. En dar ölçütlere göre de düşünsek, başkalarından hiçbir yardım görmeden bu işi kendi gelişmeleri sayesinde başarabilmiş olan en az iki ayrı ulus (kavim) görüyoruz tarihte: Sami ve Aryen kavimleri. En gelişkin topluluklar Aryen kabilelerden oluştuğu; Aryen kabileler zamanla kendi egemenliklerini bütün bir yeryüzüne yayabildikleri için, insanlığın gelişmesinde ana çizgiyi Aryen aileden gelen kabilelerin çizdiğini söyleyebiliriz. Bütün bunlara rağmen, uygarlığın, buna uygun koşulların oluşumunu sağlayan rastlantıların bir ürünü olduğu da hiç unutulmamalıdır. Uygarlığa geçişin, ancak, belirli bir zamana, belirli bir döneme geldikten sonra kesinlik kazanabildiği anlaşılmakta; fakat, gene de, kesinlik kazanmış bulunan bu geçişin bile gerçekleşmesi olağanüstü bir olgu görünümü

taşımaktadır. İnsanlığın yabanıllık dönemini uzun uzun yaşaması, yabanıllıktan çıkışı engelleyen büyük ve güç sorunların kolay çözümlenip ortadan kaldırılamayışı nedeniyle olmuştur. Barbarlığın Orta Döneminde barbar toplumların madenleri ergitip kullanmayı öğrendikten sonra demir cevherinden demir ergitme usullerini aramaya yöneldiklerinde bile uygarlığa geçiş süreci sallantıda bulunuyordu. Demir ve demirden araç ve gereçlerin yapılması öğrenilinceye kadar uygarlığın gerçekleştirilmesi olanak dışı kalmaya devam etmiştir. İnsanlık yaşadığımız şu günlere kadar da uygarlığa geçiş eşiğini geçememiş olabilirdi. Bunun olması da, uygarlığa geçebilmiş olması kadar şaşırılmaması gereken bir şey olurdu. İnsanlığın yeryüzündeki uzun geçmişinin yabanıllık ve barbarlık döneminde uğradığı değişimlerin ve gerçekleştirmek zorunda kaldığı gelişmelerin ne denli uzun dönemler yaşandıktan sonra olabildiği göz önünde tutulacak olursa, Tanrısal bir esirgeme ile gerçekleştirilmiş bulunan uygarlığa geçişin daha binlerce yıl beklenmesinin de gerekebilecek olduğu düşünülebilir. Kabul etmemiz gerekiyor ki, uygarlığa geçiş olgusu kendinden önceki dönemlerde de bu geçiş için yaşanması gerekli uygun koşulların yan yana gelmiş ve birbirlerini tamamlamış olmalarının bir ürünüdür. Bunun böyle oluşu, bugün güvence ve esenlik sağlayıcı birçok olanaklarla dolu yaşamımızı barbar atalarımızın, hatta daha da uzak geçmişteki yabanıl atalarımızın gösterdikleri sayısız çabalara, çektikleri nice acılara, yiğitçe göğüs gerdikleri binbir güçlüğe borçlu olduğumuzu unutmamamızı gerektiriyor. Onların bu emeklerinin, çabalarının, ve başarılarının bir yabanıldan, bir barbarın, bir barbardan ise uygarlaşmış bir insanın gelişmesini ve oluşmasını amaçlamış bir Yüce Aklın tasarısının bir parçası sayılması gerekiyor.

YARDIMCI SÖZLÜK

Adoptio: Advogatio'yu da içine alacak şekilde, evlât edinme; soy topluluğuna, gerçek üyelerle aynı hakları kazanacak şekilde, dışardan üye alınma.

Advogatio: Pater Familias olan bir kimsenin, başka bir *pater familias*'ın hakimiyeti altına girecek şekilde evlât edinilmesi. Bu durumda, *sui ivris* niteliğini kaybedip *alieni ivris* olacağı için, vaktiyle kendi hakimiyeti altındaki aile üyeleri ve malvarlığı, iltihak ettiği aile reisinin tasarruf ve hakimiyeti altına girerdi.

Ager: İşlenmiş ya da işlenmeye elverişli arazi. (Fundi.)

Ager Gentilicius: Soy (gens) üyelerinin her birisine tahsis edilmeden önce, bütün soy üyelerinin kolektif olarak mülkiyetinde bulunan arazilere verilen isim.

Ager Publicus: Düşmandan ganimet olarak alınan, mülkiyeti devlette kalmak, gelirlerinin bir bölümü devlete verilmek koşuluyla, kullanımı bireylere terkedilen arazi.

Ager Romanus: Dar anlamda Roma arazisi. En gelişmiş döneminde 35 *tribus* halinde bölünmüş olan Roma *civitas*'ını teşkil eden arazi.

Agnatio: Aynı ev (domus) içinde yaşayan, ya da, ortak ataları hayatta olsaydı yaşayacak olan kimseleri birbirine bağlayan *ius civile* hısımlığı. Bu hısımlık bağına göre, geçerli bir evlilikten doğan çocuklar, evlât edi-

nilmiş olanlar, *manus* altına giren kadınlar aynı aile reisinin hakimiyetinde bulunurlar ve birbirleriyle *agnatic* hısım olurlar. *Agnatio* hısımlığı, aile reisi öldükten sonra da devam ederdi.

Archon: Greklerde İlk Olimpiyatlardan (M.Ö. 776) önce kaldırılan *basileus*'luk makamı yerine kurulmuş bir makam. Soy içinde belirli bir ailede verasetle geçen bir görevdi. Gene, *basileus*'luk gibi, bu görevde de soylarca seçilmek ve kabile kurultayınca onanmak esası vardı. Yönetsel ve yargısal görevleri bulunuyordu.

Areopagus: Solon zamanında kurulmuş yargılayıcılar kurulu. Roma'daki *censor*'ların görevlerini yüklenmiş bir kuruldu ve eski *archon*'lar topluluğuydu.

Augustus: Roma'da imparatorluğun kurucusu ve ilk imparator C. Iulius Caesar Octavianus (M.Ö. 14 - M.S. 27) için kullanılan ve sonraki imparatorlara senato tarafından verilen ve «büyük» anlamına gelen onur unvanı.

Basileia: (Yanlış olarak «krallık» diye adlandırılıyor.) Askeri demokrasi.

Bouleterios: Theseus *basileus* olduktan sonra Attikalıları Atina'yla birleşmeye, tek bir kurul (Bouleterios) kurmaya davet etmiş ve «kurul-binası» oluşturmaya karar vermiştir.

Censor : M.Ö. IV. yüzyıl ortalarında kurulmuş bir *magistra.* Beş yılda bir seçilen iki *censor* vardı. Göreve geldiklerinde ilk 18 ay içinde vatandaşları askerî, ekonomik, siyasî, idarî ve ahlâkî bakımdan sınıflara ayıran listeler (census) düzenlerlerdi. *İmperium*'u (hükmetme yetkisi) yoksa da, toplumsal nüfuzları çok büyüktü.

Census: Roma'da beş yılda bir (bazan 4 yılda bir) yapılan ve Roma halkının durumunu saptayan bir çeşit nüfus istatistik cetvelleri. Bu işi önceleri krallar,

sonraları *consul*'ler, en sonra da salt bu işle görevli *censor*'lar yapardı. Her vatandaşın toplumsal durumu, aile durumu, serveti, ve bunun sonucu olarak da askerlikteki, meclisteki ve diğer yönetim organlarındaki yerleri belli olurdu.

Centuria: Servius Tullius zamanında kurulmuş, cumhuriyet zamanında çalışmaya başlamış, hem *patrici*'leri, hem *pleb*'leri içeren *comitia centuriata*'yı meydana getiren birimler. Çeşitli *tribus*'lara ve vatandaşların mali durumlarına göre Roma *Populus*'u önceleri 193'e sonraları da 194 *centuria*'ya ayrılmıştı. Vatandaşların durumları her beş yılda bir yapılan *census* listeleriyle saptanır, düzenlenirdi. *Centuria*'lar askeri ve mali görevler için büyük önemi olan örgütlenme birimleriydi. *Centuria*'lar meclis görevi de görürlerdi. Askerlikte her *centuria* 100 kişilik bir birlik teşkil ederdi ve başında *centuria* bulunurdu.

Civitas: Bir sitenin sınırları içinde hukuken örgütlenmiş özgür insanlardan oluşmuş, Akdeniz çevresinde görülen devlet. *Civitas* kavramının üç içeriği vardır: (1) Hukuken örgütlenmiş *cives* (vatandaşlar) topluluğu olan *Devlet;* (2) Vatandaşların hukuki durumu: *Vatandaşlık;* (3) Vatandaşların çoğunluğunun yaşadığı yer: *Ülke.*

Civis: Devlet olarak bağımsız ve egemen bir topluluk içinde yaşayan her birey, her vatandaş. Kişinin hukuksal güvencesinin olması onun *civis* olma niteliğine bağlıydı.

Civitas: Özel mülkiyet ve ülke-toprağını temel alan devlet.

Clientes (Cliens'ler): Yanaşmalar. İtaat ediciler (Clueré: itaat etmeden geliyor). Savaş dolayısı ile esir düştüğü, başka topluluklardan göç ettiği için, ya da ülkesinden atıldığı için himayesiz kalan ve kendilerinden yararlanan soy'lara «bağımlı» olarak katılan kimseler. *Patronus* denen, soy'lardaki hane reisleri bunları her

konuda himaye ederlerdi. Cumhuriyet döneminde bu sınıf, *pleb*'lere karışarak ortadan kalktı.

Cognatio: Ana baba ile, *ius civile*'ye uygun bir evlenmeden doğan çocuklar arasındaki kan yakınlığı. Eski hukukta ise, ortak bir erkek soyçizgisinden gelen kimselerin çocukları arasındaki ikinci dereceden kan yakınlığı.

Collateral : Aynı uzak ortak atadan gelen, ancak, aynı soyçizgisinden olmayan yakınlar. Örneğin, (kardeşlerin çocuklarından inenlerin oluşturduğu soyçizgilerinde yer alanların, diğer soyçizgilerindekilerle aralarındaki yakınlık ilişkisi. Ne soyçizgisinden, ne de evlilik dolayısıyla kazanılmış olan bir yakınlık. Bildiğimiz dar anlamda akrabalık olmadığı gibi (dikey ilişkileri de kapsar), hısımlık da değildir. Hısımlık, evlenme yoluyla iki taraftan olanların yakınlığıdır. Soyçizgisindekilerin karşılıklı (bakışık) yakınlık ilişkileridir.

Comitia Curiata : Önceleri 30, sonraları 60 *curia*'dan oluşan, yalnız *patricius*'ların katıldıkları en eski halk meclisleri. Krallık döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında Roma'ya yeni bir soy'un alınması, vasiyetname düzenlenmesi, *advogatio* yoluyla evlât edinme gibi nüfus değişikliklerine ilişkin işlere bakardı.

Comitia Tributa: Önceleri plebların sonraları hem plebların, hem de onların iktidarının genişlemesini önlemek isteyen *patrici*'lerin katıldığı ve her *tribus*'un bir oyu olacak şekilde çalışan halk meclisleri.

Comitia Centuriata : Önceleri 193, daha sonra 194 *centuria*'dan oluşan halk meclisleri. *Centuria*'lar, kendi içlerinde konuları görüştükten sonra topluluk olarak tek bir oy kullanabilirlerdi. Bunlar, *Magistra*'nın önerdiği konuları kabul ya da reddetmek; *consul*'leri, *praetor*'ları ve *censor*'ları seçmek; bazı önemli ceza davâlarına bakmak görev ve yetkisine sahiptiler.

Conjugal: Evlenme dolayısıyla birbirlerine yakın düşenler.

Consanguine : Kandaş olanlar arasında evlenme. *Syndyas-*

mian aile öncesindeki evlenme biçimi. Kuşaklar arası evlenmeyi ortadan kaldırıyor.

Conjugium : Salt fiziksel anlamda birlikte yaşama durumu.

Connubium : Evlenme ilişkisi içinde birlikte yaşama durumu.

Consul : Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin başında bulunan, bir yıl için seçilmiş ve *imperium*'a sahip iki kişinin unvanı.

Curia : Romulus tarafından tayin edilmiş, *patrici*'lerden kurulu yönetim; seçim, din ve askerlik işlerine bakan *comitia curiata* isimli halk meclislerinin birimleri.

Curiales : Curia (fratri) üyelerinin birbirlerine hitap etmekte kullandıkları terim.

Curio : Curia rahibi ve *curiales*'lerin arasındaki aynı fratri üyelerinin başkanı.

Custos urbis : Kent *magistrat*'ı ve askeri muhafızı, senato başkanı. Senatoyu, *consul*'lerden başka sadece bu kişi toplantıya davet edebilirdi.

Decades : Ondalık. Romulus'un *curia*'ları (fratrileri) ona ayırması ile ortaya çıkan soylar.

Demos : Yüz bucaklık bir idari bölge. Eyalet (Attika Birliğini kuran Cleisthenes'in zamanına aittir).

Dicast : Yargıç. Ceza yargıcının görevlerinin dışındaki işlere bakardı. *Deme* (bucak) örgütlenmesiyle, toprağa bağlılığı temel alan örgütlenmeyle birlikte kurulmuştur.

Ecclesia : Greklerde mülkiyet kurumu oluştuktan sonraki dönemin halk kurultayı.

Equites : Ordunun atlı sınıfı. Süvariler. Genellikle atlarını kendileri sağlayarak orduya katılırlardı. Ayrıcalıklıydılar. Vergi kesenekçiliği (mültezimliği) yaparak zenginleşmişler, *Senato* üyeleri sınıfı yanında, zengin, etkin bir soylular bölümü oluşturmuşlardır.

Exercitus : Yurttaşlar ordusu. Roma'da ve Greklerde bi-

rinci sınıf yurttaşlar askere gitmez, yönetici olurdu. Roma'da 5 sınıf yurttaş da orduya alınırdı.

Familia : Aile. *Pater Familias*'ın hakimiyeti (potestas) altındaki insanlar; ayrıca, ailenin malvarlığı da bu kavramın içinde yer almaktaydı. Köleler de ailenin üyesi sayılırlardı.

Flamen curialis : Curio yardımcısı.

Fratri (klan) : Kabilenin (tribus) alt-bölümü.

Gens (soy) : Civitas'tan önceki küçük toplum biçimi. Birden daha çok soy'ların bir araya gelmesiyle *civitas* denen daha üst bir toplum (devlet) birimi oluşmuş; soyların bağımsızlığı ortadan kalkmış, ayrı ülke-toprakları kalmamış; dinsel tapınma ve törenleri *civitas*'ın içindekilerle kaynaşmış onların «özel» bir kesimi görünümü kazanmıştı.

Gentiles : Soy'a dahil olan kimseler. Soy içinde doğmuş soy'a sonradan girmiş (evlat edinmeyle, *manus* altına girerek) kimselerdi. Çoğunluğun soy içinde doğmuş olması, herkeste aynı ortak atadan gelme duygusu yaratırdı. Roma'da *patrici*'lere *gentiles* ismi verilirdi.

İmperator : Cumhuriyet devrinde *imperium*'u fiilen elinde tutan kimse için kullanılan terim. Zafer alayı yaptıran kumandanlar, bu tören sırasında *imperator* olarak adlandırılırlardı. Caesar (Julius), «komutan» anlamına gelen bu ünvanı ilk kez devamlı olarak taşıyan kişidir. Zamanla, *Princeps, Augustus, Caesar* ünvanlarından sonra «devlet reisi» ünvanı olmuştur.

İmperium: Devlet iktidarını fiilen kullanabilme yetkisi. Orduyu düzenlemek, halk kurultaylarını toplantıya çağırmak, kanun teklif etmek gibi yetkilere sahipti. Diktatör, konsül ve praetor'un *imperium*'u vardı.

İmperium Militore: Konsüllük ve *praetor*'luk yapan kimseler görev süreleri bittikten sonra bir yıl süreyle *proconsul* ve *pro-praetor* olarak yönetirlerdi. Eyalet valisi de olan bu kimseler bir yıl sonra yerlerine yenisi ge-

lince, otuz gün içinde eyaletlerini terk ederek Roma'ya dönerler, yarımada sınırları içine girinceye kadar bu yetkileri sürerdi. O zamana dek orduya da komuta ederlerdi.

İncensus : Census (sayım) sırasında kendisini listelere kaydettirmeyen kimse. Bunlar Roma vatandaşlığını yitirmiş olurlardı. *Magistra* tarafından idam olunurlar ya da Roma dışında köle olarak satılabilirlerdi.

İngenuus : En eski zamanlarda, *gens* üyesi kimseler; Cumhuriyet döneminde ise hür olan ve hiçbir zaman köle ya da azatlı olmamış kadın ve erkeklerden doğmuş kimseler. Sonraları, azatlılar (libertumus) da bu kategoriye alınmışlardır.

İnterrex : Krallık döneminde bir rex'in ölümü üzerine, yerine yenisi seçilinceye kadar, geçici olarak bu makama getirilen *senato* üyesi.

Koiranos : İtalya'da genel askerî komutan.

Latifundum : Geniş arazi; Zengin *senato* üyelerine ticaret yasaklandığı için, bunlar çok geniş araziler alıp toprak sahibi bir zenginler sınıfı oluşturmuşlardır.

Legio : Roma ordusunda 4200-6000 kişilik ordu birlikleri. Her orduda ayrıca 300 süvari bulunur; bunlara bir *consul* ya da *praetor* komuta ederdi.

Lex Decem viralis : On kişilik olağanüstü bir hükümetin (*decemviri*) M Ö. 451-449'da çıkarıp *comitia curiata*'ya onaylattırdığı yasa. On İki Bronz levha üzerine kazılarak Roma Forumuna asıldıkları için, On İki Levha Yasası ismini alırlar.

Lictores : İçinde bálta bulunan bir demet çubuğu sırtlarında taşıyarak magistraların önünde yürüyen muhafızlar. Magistranın önemine göre sayıları değişirdi: *Consul* ve *dictator*'ların 24, *praetor*'ların da kent içinde iki, eyaletlerde altı muhafızı olurdu.

Magistratus : Roma'da Devletin başındaki yüksek memur-

lara verilen isim. *Senatus* ve *Populus* ile birlikte yönetimin üç büyük organından biriydi. Krallık Döneminde bir tek *magistra* vardı ve adı *Rex* idi. Cumhuriyet devrinde *dictator, Consul, Praetor* gibi *İmperium*'u olan magistralar ile, sadece *Potestas*'ı olan *Censor, Quaestor, Aedilis Curilis* ile pleplerin magistraları olan *Tribunus plebis* ve *Aedilis plebis* bunlardandı. *Principatus* yönetimi sırasında en üstün magistra, *princip*'ler olmuştur. Bir yıllık süre için seçilirlerdi: büyükleri *comitia centuriata*, alt düzeydekiler ise *comitia tributa* tarafından seçilirlerdi.

Magister : Yüksek görevlerde bulunan kimseler için kullanılan ünvan.

Magister Militum : Ordu komutanı, sayıları çeşitli zamanlarda değişmiştir.

Magister Oppiciorum : İmparatorun savaş işlerini yürüten Bakanı.

Magister Populi : Cumhuriyet devrinde bazan *dictator*'a verilen isim.

Manipulus : Legio içinde 120-200 kişiden oluşan küçük birlik. İlk zamanlarda her biri iki *centuria*'dan oluşan 30 *manipulus* vardı.

Manumissio: Köle sahibinin kölesini azat etmek için yaptığı işlemler. Böylece, köle bir azatlı sayılır (libertinus) ve Roma vatandaşı olurdu. Azat eden de, azatlının *patronus*'u olurdu.

Manus : «El» anlamında, hakimiyet.

Mater Familias : Aile anası. Aile reisinin *ius civile*'ye göre evlendiği karısı. Toplum içinde saygınlık gören kadın.

Municipium : Cumhuriyet dönemi Roma'sında merkezden yönetilmeleri güçleşen ve yönetimde, yargı işlerinde özerk uzak kentlerin yönetimine verilen isim. Roma'dan gönderilen ya da yerel olarak seçilen bir *magistra*'nın yönetimindeydiler. *Civitas*'tan farkları, egemenliklerinin bulunmayışı idi. Bazı *municipium*'

larda yaşayanlar Roma *tribus*'larına kayıtlı tam Roma vatandaşıydı; seçme, seçilme hakları, aile hukuku, ticaret hukuku ile ilgili alanlarda hakları olan kimselerdi; bazılarında yaşayanlar ise seçme (ins suppragii) ve seçilme (ins honorum) hakkından yoksun kimselerdi.

Naucraries: Solon zamanında her kabilede 12 tane, tüm Atina'da 48 taneydi. Salmalar ve vergiler için kurulmuş bölgelerdi.

Nobilitas: Cumhuriyet döneminde doğan soylular sınıfı. Bu sınıfta, magistralıklarda bulunmuş üyeleri olan eski *patrici*'lerle, üyelerinden birinin büyük magistralık etmiş olduğu *pleb* aileleri yer alırdı.

Officiales : Bir magistranın maiyetinde bulunup onun emirlerini yerine getiren ve Roma devletinden maaş alan kimseler.

Pater Familias : Aile babası. Biyolojik anlamda değil de, hukuki anlamda ailenin reisi. Bunun *Familia* üyeleri üzerinde *patria potestas*'ı vardı: ölüm dirim hakkı, satabilme hakkı, vb. gibi hakları bile kapsardı bunlar.

Patres : Babalar. Romulus zamanı senatörler ve onların çocuğu olan aile reisleri.

Patric : Senatoya, soyları temsil etmesi için seçilen her soyun en yaşlı ve en akıllı üyesi. Soy reisleri, genellikle, bu kişilerden olurdu.

Patrici : Roma'nın ilk topluluklarındaki soy'lardan gelen kimseler: gentiles patricii, soylular.

Phylo-basileus : Kabilede baş reis; soy reislerinin de reisi olan kimse.

Pleb'ler : Genellikle çiftçi ve zanaat erbabı olan ve Roma nüfusunun büyük kısmını oluşturan sınıf. Krallık döneminde bunların vatandaşlık hakları yoktu. Cumhuriyet döneminden itibaren askerliğe alınmışlar (silâh taşımışlar), fakat patrici'lere oranla hakları sınırlı olmuş; uzun süren mücadelelerden sonra, cumhuriyet dönemi ortalarında, aynı hakları elde etmişlerdir.

Pontifex : Roma'da din işlerine bakan kurulun üyesi olan kimseler. Başlangıçta hukuk işlerine de bakarlardı.

Pontifex Maximus : Roma dininin ve rahiplerin büyük reisi. Baş Rahip, daha önce büyük mevkilerde bulunmuş kimseler arasından ömür boyunca seçilirdi. Tapınaklara bakar, ibadetleri yönetirdi. *Curia* meclislerine de başkanlık ederdi.

Pontificial : Ruhban sınıfı (soylarda seçimle gelen ruhban). Her aile reisi ailesinin rahibiydi.

Populus Romanus : «Populus» rastgele bir topluluk olmayıp, belli örgütlenmeler içinde *civitas*'ın yönetimine katılan nüfus kesimidir. Krallık, cumhuriyet ve *principatus* dönemlerinde egemenlik üç organa taksim edilmiş sayılıyordu: *Senatus, magistratus* ve *Populus*. *Populus*'un örgütlenmesi, önceleri üç, sonraları altıya çıkan *tribus*'lardan ve *tribus*'taki on *arria* içinde yer alan *patrici*'lerden ibaretti. Devlet yönetimine *comitia*'lar aracılığı ile katılırlardı. Bunlar krallık devrinde *comitia curiata*'lar, cumhuriyet devrinde ise *comitia centuriata* ve *comitia tributa*'lardır. Populus, bunlar aracılığı ile magistra'larını seçer, yasaları kabul ya da reddederlerdi.

Praefectus : İdari yetkileri bakımından belli bir bölgenin ya da görevin başında bulunan büyük memur, vali.

Praefectus Praetorio : Principatus döneminde İtalya ve Roma'da bulunan imparatorluk muhafız kıtası sayılabilecek birliğin başında bulunan ve mülki ve askeri idareye egemen imparator vekili. Sonraları, askeri sıfatları kaldırılmış, mülki idarenin en üst görevlisi sayılmıştır. İmparator adına Eyalet valisinin ve memurlarının işlerine de bakma yetkisi vardı.

Praefectus Urbi : Roma kentinin güvenliğinden ve beslenmesinden sorumlu valisi. Ceza davalarına bakabilir, anlaşmazlıkları kural dışı yollarla çözümleyebilirlerdi.

Praetor Urbanus : İmperium'a sahip bir magistra idi; üçüncü *consul* idi. Roma'nın içinde kalırdı. Hukuk dava-

larına da bakardı. Sonraları sayıları 2'den 16'ya kadar çıkarılmıştır. Özel hukuk'un oluşumunda önemli etkileri olmuştur.

Princeps : Eskiden Senato'nun en kıdemli üyesiydi. Censor'un listelerinde en başta yazılırdı. Augustus'tan itibaren imparator anlamına gelmeye başlamıştır.

Proconsul : Consul'lük görevini gördükten sonra, önce *populus*, daha sonra da *senato* tarafından alınan bir kararla bir yıl süreyle bir eyaletin (provinçia) başına gönderilen vali.

Professio Censualis : Bir vatandaşın *census* (sayım) sırasında ailesi ve malvarlığı hakkında *censor*'a yaptığı bildirim. Bu bildirim kişinin mali ve askeri durumunun esasını teşkil ederdi.

Proletarius : Malvarlığı olmayan; bu nedenle de, *centuria*'lardaki sınıflara kaydedilmemiş, toplumsal yerleri olmayan kimseler. En yoksullar.

Propraetor : Cumhuriyet devri sonlarında, bir yıl *praetor*'luk görevinde bulunup da, daha sonra bir eyalete valiliğe gönderilen kimse.

Prostates : Atinalı tam hukuklu yurttaşlar topluluğu. Bu konumu kazanmak, ancak, Atina'lı dört kabiledeki Soy'lardan birinin üyesi olmakla mümkündü.

Publiconi : Atlı sınıfının üyeleri (equites) olup vergi müteşebbisliği yaparlardı. Çok zenginleşmişlerdi. Vergi vermeyenlerin mallarına devlet adına elkoyarlardı.

Quaestor : Cumhuriyetin ilk döneminde *consul*'ün mahiyetinde olup, mali işlere, ceza davalarına bakan memurlar. Sonraları *Comitia tributa* tarafından seçilen küçük magistra'lar olmuşlardır. *Imperium*'ları (hükmetme yetkileri) olmadan eyaletlerin mali işlerine bakarlardı.

Rex (Magister Populi) : M.Ö. 754-510'da Roma topluluğunun başındaki baş reis; *magistra*. Ömür boyunca bir önceki kral ya da *interrex* tarafından seçilir; göreneklere bağlı kalmak koşuluyla mutlak iktidara sahip

olurdu. Aynı zamanda dinsel reis (*pontifex maximus:* baş rahip) idi. Orduya kumanda eden, siyasal yaşama hakim olan, savaş ve barış yapmak yetkisine sahip bulunan, Roma kentinin düzen ve huzurundan sorumlu olan, yargı işlerini de yürüten kişiydi.

Rex: Halk Kurultayı onaylarsa baş reis olan kişi.

Romulus : Roma toplumunu kurmuştur.

Roma'nın İlk Kurucu Kabileleri : Lucere'ler, Ramne'ler, Titie'ler.

Senatör : *Senato* üyesi. Krallık devrinde *patrici* olan soy reisleri; cumhuriyet devrinin sonraki yüzyıllarında *pleb* veya *patrici* olup da Magistralık etmiş kimseler *senato*'ya üye olmaktaydı. *Lex Ouinia*'nın yayımlanmasından önce *senato* üyelerini *consul*'ler ya da *dictator*'ler tayin ederdi. Bundan sonra, Magistralık yapmış olan kimseler, *censor* tarafından *senato* üyesi olarak census'a kaydedilmeye başlanmışlardı. Nüfuzlu bir sınıf haline gelen *senato* üyelerinin, cumhuriyet ve *principatus* devirlerinde, ticaret yapmaları yasaklanmıştı. Bunun üzerine, *senato* üyeleri servetlerini toprağa yatırarak bir tür toprak soyluluğu yaratmışlardı. Son imparatorluk devirlerinde de ayrıcalıkları olan ve saygı gösterilen kişilerdi.

Sacellum : Curia'nın tapınma yeri.

Senato : Roma'da, krallık, cumhuriyet ve *principatus* devirlerinde, değişik sayıdaki vatandaşlardan oluşan, devlet yönetimindeki belli başlı üç organdan biridir. Diğerleri, *populus* ve *Magistratus* idi. Krallık devrinde *patricius* olan soy reislerinden olurdu ve kral bunların kararına —hukuken zorunlu olmamasına karşın— uyardı. Cumhuriyet devrinde, *patrici* ve *pleb*'lerden oluşurdu. *Magistra'lık yapmış kimselerden, censor'lar tarafından belirlenirdi.* Danışma organı olmasına karşın devletin dış ve iç yönetimini elinde tutuyordu. Magistra'lar onun yürütme organı gibiydiler.

Yasa tasiaklarını hazırlar, halk meclisinin kararlarını onaylardı. *Principatus* devrinde, imparator tarafından seçkin vatandaşlar arasından oluşturulur ve imparatorla birlikte yönetimi paylaşırdı. Bu devirde *senato* kararları *(senatus consultum*'lar) yasa gücündeydi. Fakat, imparatorun gittikçe artan gücü sonucunda önemini yitirmeye başlamıştır. Son imparatorluk döneminde siyasal ve yönetimsel gücü az, fakat imtiyazlı ve seçkin kişilerin topluluğu olmuştur.

Senatus Consultum: Senato'nun yapmış olduğu istişarelerde alınan kararlar. Cumhuriyet devrinde bunlar, yasa gücünde değillerdi, ama uyulması gereken kararlar sayılırlardı. Cumhuriyetin sonlarına doğru güçleri gitgide artmıştır. Sylla'nın aldığı önlemler sonucunda *senato*'nun bir yasaya uyup uymamakta serbest olması sağlanmıştır. İmparatorluk döneminde *senatus consultum*'lar bir tür yaptırımsız (müeyyidesiz) yasa niteliğindeydiler. Yasaların yorumlanması için de *senatus consultum*'lar çıkarılmaktaydı. Bu dönemin başlarından itibaren bunlar yasa gücünü kazandılar. *Principatus*'un ilk 200 yılında özel hukukla ilgili birçok *senatus consultum*'lar çıkarılırdı. Bunları imparator öneriyor ve *senato* kabul ediyordu. III. yüzyıldan itibaren *senato*'nun tartışma ve onaması formalite haline geldi. İmparatorluğun son dönemlerinde, gerek İstanbul ve gerekse Roma'da *senato* kararları önemsiz önerilere dönüştü.

Serf: Hukuken bir mal sayılan ve *status libertatis*'ten (özgürlük durumu) yoksun, köle insan. *Res mancipi*'lerden sayılan bu insanlar, hak sahibi olamazlar; kendileri bir mal gibi hak konusu olurlardı. Savaş tutsaklığı *(captivitas)* sonucunda; köle bir kadından doğmakla ve bazan bir kamu suçu nedeniyle köle olunurdu; sahibinin iradesiyle ve diğer çeşitli yollardan azat edilerek de özgür kişi olabilirlerdi.

Societas : Soyları temel alan toplum. Devlet'ten önceki yönetme-yönetilme biçimindeki topluluk.

Status : Bir kimsenin, hak ehliyeti bakımından, hukukî durumunu gösteren deyim. Roma'da üç adet *status* vardı :

1. *Status libertatis* : Özgürlük durumu. İnsanlar ya hür (liberi) ya da köle (serf) olduklarına göre, bu *status* insanın toplumsal durumunu gösterirdi.

2. *Status civitatis:* Bu *status* özgür kimsenin Roma vatandaşı olduğunu gösterirdi. Özgür kimseler Roma vatandaşı iseler *civis Romanus*, yabancıysalar *peregrinus* adını alırlardı.

3. *Status familiae* : Roma vatandaşlarının aile durumunu gösterirdi.

Tribunus Plebis : Pleb'ler tarafından seçilen ve Roma'da pleb'lerin çıkarlarını koruyan magistra. *Pleb*'lerin çıkarlarını korumak için sınırlı olanakları vardı: Yani, devlet işlerine karışmaz, *imperium*'u olmadığından orduya kumanda edemez ve halk meclislerini toplantıya davet edemezdi. Ama, başka *magistra*'ların ve *senato*'nun icraatına karşı *intercessio* hakkını kullanarak *veto*'sunu ileri sürer ve bunların emirlerinin uygulanmasını durdurabilirdi. *Tribunus*'un dokunulmazlığı vardı *(sacrosanctus)*. *Pleb*'lerin istek ve şikâyetlerini dinleyebilmek için bir senelik görev süresi boyunca Roma'dan dışarı çıkamaz, evinin kapısını gece gündüz pleb ziyaretçilere açık tutardı. Bu görev ya da makâmın ilk oluşturulduğu dönemde (M.Ö. 494) sayıları iki, sonra (M.Ö. 471) dört, daha sonra (M.Ö. 457) on tane idi; *Pleb* meclislerini *(consilia plebis)* toplayarak *plebiscitum* önerisinde bulunabilirlerdi.

Tribus : Roma populus'unun nüfus ve toprak bakımından örgütünün esası, kabile. *Civitas*'ın en eski günlerinde *Luceras, Ramnes* ve *Tities* isimleri altında üç *tribus* vardı. Daha sonra bunlar ikiye bölünerek altı

tribus olmuşlardı. *Patrici* olanlarla *pleb*'ler arasındaki savaşımın sonunda bu iki sınıf eşit yetkiler kazanmış, *tribus*'lar hem Roma arazisinin hem de Roma *populus*'unun mali, askeri ve siyasal bakımdan bölümlere ayrılmasında temel alınmıştır. Arazi genişledikçe sayıları artmış, nihayet M.Ö. 241 yılında, otuz beşte karar kılınmıştı. Bunların dört tanesi kent, geri kalanları ise köy *tribus*'larıydı ve *censor* yeni Roma vatandaşlarını bunlara yerleştirmekteydi.

Tribü : Halkın üçte biri olan bölümü. Soy ve Fratri'den sonra Roma etrafındaki yeni düzenleme sırasında soy ve fratrilerin sayısal yönden yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

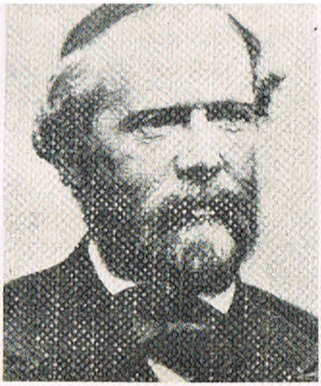
Tributum : M.Ö. 168 yılına kadar *census*'a göre her vatandaşın ödemesi gereken vergi. İmparatora ait arazileri kullanma hakkına sahip olan kişilerin ödedikleri vergiye benzeyen yıllık kira.

Tributum Capitis : İmparatorluk döneminde, yalnızca, Roma vatandaşı olmayanlardan alınan vergi. Kişilere göre alınan bu vergiye ilişkin kuralların devirden devire eyaletten eyalete değiştikleri görülmektedir. İmparatorluğun son zamanlarında, taşınmaz mal sahibi olmayanlardan alınan bir vergiye dönüşmüş bulunuyordu.

Tributum Soli : M.Ö. 168 yılından M.S. 292 yılına kadar *Quirites* hukuku mülkiyetine konu olan toprakların dışında kalan eyalet arazilerinden alınan taşınmaz mal vergisi. Önceleri *tributum* ile *stipendium* arasında bir fark yoktu. Fakat eyaletler imparator ve *senato* arasında bölündükten sonra, imparator eyaletlerinin vergisine *tributum*, senato eyaletlerinin vergisine ise *stipendium* adı verilmiştir.

Trittys : On iki Naucrary'den oluşmuş bir kuruluş.

PAYEL YAYINEVİ — Cağaloğlu Yokuşu
Evren Han Kat: 3, No. : 51
Cağaloğlu — İstanbul
P. K. 889 Sirkeci — İstanbul
Tel. : 528 44 09 — 511 82 33

LEWIS HENRY MORGAN

Evrimci insanbilimin kurucusu olan *Lewis Henry Morgan*'ın bu anıtsal çalışması, toplumcu kuramın başyapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir. Hemen hemen tüm dillere çevrilmiş bulunan *Eski Toplum*'da Morgan, toplumsal evrimi, üretim araçlarındaki gelişmeye koşut olarak birbirini izleyen üç aşamada ele almaktadır: Yabanıllık, Barbarlık ve Uygarlık. Evrimi, insanın bilinçli olarak doğayı değiştirme ve denetleme çabasının bir ürünü olarak gören Morgan, insanlığın evriminin kanbağına bağlı örgütlenme aşamasından, toprak ve mülkiyet birliğine dayanan aşamaya doğru olduğunu göstermektedir. Kitabında toplumsal örgütlenmeden siyasal örgütlenmeye geçişin, toplumsal dizgelerin gelişmeleri sürecinde büyük önem taşıdığını vurgulayan yazar, toplumsal örgütlenmede, anaerkil dizgenin temel oluşturduğunu ve siyasallaşma öncesi toplumların genellikle demokratik nitelik taşıdığını kanıtlamaya çalışmakta, köken bakımından tüm insanlığın bir ve tek olduğunu söylemektedir. İnsanoğlu, birbirlerinden ayrı yerlerde, belki ayrı zamanlarda, aynı yollardan geçmiş, aynı süreçleri yaşayarak gelişmenin benzer aşamalarına varmıştır. Günümüzde bile, en ileri buluşları gerçekleştiren insanoğlunun düşüncesinin ilk çekirdeği, binlerce yıl önce, insan türünün ilk örneklerinin kafasında yeşermiştir. Kesintisiz bir gelişme sürecidir bu; değişme sürecidir. Ve Morgan'ın sözleriyle, «to[illegible] geçmişte olduğu gibi gelecekte de değişecektir.»

Engels'in deyişiyle, «Darwin'[illegible] biyoloji için ne denli önemli ise, *Eski Toplum* da, toplumbilim için, toplu[illegible]m ve kökenlerini anlamak için o denli önemlidir.»

KİTAP 2006
15.0